

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ТУРКІВ СВІТЛАНА ЯРОСЛАВІВНА

УДК 2-788-055.2(477.83/86)«18/19»

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДІЯЛЬНІСТЬ СЕСТЕР ЧИНУ СВЯТОГО ВАСИЛЯ ВЕЛИКОГО
У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТЬ**

07.00.01 – Історія України

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ С. Я. Турків

Науковий керівник: **Зуляк Іван Степанович**, доктор історичних наук,
професор

Тернопіль – 2020

АНОТАЦІЯ

Турків С. Я. Діяльність сестер Чину Святого Василя Великого у Східній Галичині наприкінці XIX – у першій половині XX століть. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 «Історія України». – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2021.

У дисертаційному дослідженні висвітлено результати цілісного аналізу діяльності сестер ЧСВВ у Східній Галичині наприкінці XIX – у першій половині XX століть. Визначено теоретичні, методологічні й концептуальні особливості історичного розвитку жіночих василіанських монастирів, розглянуто історіографію та охарактеризовано джерельну базу дослідження.

Наголошено на важливості ЧСВВ як складової релігійного життя у Східній Галичині окресленого періоду, коли богословсько-релігійна, педагогічно-виховна та соціальна діяльність сестер-василіанок була найбільш активною. Сповідуючи християнські морально-етичні засади, черниці своїм служінням сприяли духовному збагаченню, культурному вихованню нації та піднесенню рівня її освіти.

У пропонованому дослідженні проаналізовано організаційні засади функціонування монастирів сестер ЧСВВ наприкінці XIX – у першій половині XX ст., їхнє становлення та структуру. Досліджено специфіку розвитку чернечого життя наприкінці XVIII–XIX ст., серед яких найвагоміше значення мали Йосифінські реформи (1780–1790 рр.). Влада Австрійської імперії не приймала молитовний спосіб життя черниць, а вбачала в монастирях лише інституцію, яка повинна займатися харитативною чи виховною діяльністю. Тому зміни, запроваджені австрійським урядом у релігійне життя, негативно вплинули на функціонування чернечих спільнот. Було ліквідовано монастирі, що не утримували навчальних закладів,

шпиталів, а також підлягали закриттю невеликі, матеріально малозабезпечені чернечі осередки.

Унаслідок реформ австрійського уряду наприкінці XVIII ст. закрито майже всі монастирі сестер-василіанок. Упродовж XIX ст. функціонували тільки дві монаші обителі – у Словіті (Львівська єпархія) та Яворові (Перемишльська єпархія). Завдяки старанням львівських і перемишльських владик, які домоглися урядового дозволу на відкриття новіціату й шкіл при цих монастирях, черниці змогли зосередитися на суспільно-корисній праці, зокрема створенні навчально-виховних закладів.

Реформа 1897–1909 рр., проведена митрополитами Сильвестром Сембратовичем і Андреем Шептицьким за участю отців-василіан, сприяла відновленню чернечого життя сестер-василіанок та зумовила подальший розвиток їхніх монастирів. На засіданнях Капітули, що відбулася у Львові 22–23 серпня 1909 р. затверджено єдині чернечі правила (Конституції), які уклад і видав А. Шептицький на основі «Витягу з правил св. Отця нашого Василя Великого». Вони стали визначальними для організації та розвитку укладу життя сестер ЧСВВ до середини XX ст. Відповідно до Конституцій, кожен монастир включно з новіціатами становив окрему цілісність під проводом ігумені, обраної спільнотою. Як наслідок, жіночі василіанські обителі не були централізовані в один Чин, а надалі підпорядковувалися місцевим єпископам та були поділені на головні доми у Львові, Словіті, Станиславові та Яворові з дочірніми осередками в Кудринцях і Перемишлі. Загалом у них проживало 74 черниці. Відбулися певні зміни в управі монастирів: окрім єдиного візитатора, призначали єпископських комісарів у кожній єпархії; для допомоги ігумені вибирали намісницю; посилено дисципліну в чернечих спільнотах.

Аналіз джерел свідчить, що зміни, зумовлені реалізацією реформи сестер ЧСВВ (1897–1909 рр.), позитивно вплинули на розвиток чернечих обителей. Така духовна віднова сприяла заснуванню нових монаших осередків – спочатку в Східній Галичині, а згодом у Європі (Хорватії,

Угорщині, Словаччині), США (Філадельфії, Клівленді) та Аргентині, які проводили освітню і виховну діяльність серед дітей та молоді.

Упродовж міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.) жіноче василіанське чернецтво продовжувало розвиватися, розширюючи свою педагогічно-виховну діяльність серед населення. Митрополит А. Шептицький приділяв значну увагу розвитку жіночих монастирів ЧСВВ, духовно й матеріально опікувався ними. Він часто відвідував їх, проводив реколекції, заохочував до жертвовного служіння Богові, Церкві й українському народові, сприяв поступові й авторитету монастирів серед вірних ГКЦ.

Виокремлено провідні напрямки діяльності сестер-василіанок кінця XIX – першої половини XX ст. на теренах Східної Галичини, зокрема богословсько-релігійний, освітньо-виховний і соціальний. Богословсько-релігійна праця у монастирях сестер-василіанок полягала в молитовно-аскетичному житті й навчанні в новіціаті, здійсненні духовних практик (молитва, сповідь, реколекції, затвор), поширенні церковних організацій, зокрема Марійських дружин, та в проведенні катехизації дітей і молоді.

Проаналізовано педагогічно-виховну діяльність сестер ЧСВВ, яка активізувалася після реформи 1897–1909 рр. Досліджено роль жіночих василіанських монастирів як осередків поширення освіти, виховання духовності й морально-етичних засад християнства серед дітей і молоді на теренах Східної Галичини. З метою підвищення рівня освіти українського жіноцтва та виховання дівчат у релігійному й національному дусі сестри-василіанки відкривали початкові, середні й фахові школи, Українську приватну дівочу гімназію у Львові та учительські семінарії у Яворові, Львові, Станіславові та Дрогобичі.

Простежено динаміку кількості учнів, котрі здобували освіту в навчальних закладах під опікою сестер ЧСВВ, конкретизовано їхній соціальний стан та суспільну приналежність. Особлива увага приділена дослідженню змісту навчальних програм та особливостей удосконалення педагогічної майстерності сестер-василіанок.

Висвітлено роль чернечих обителів у творенні національної системи освіти, розвитку приватного шкільництва і формування морально-етичних пріоритетів української молоді. У досліджуваній нами період сестри ЧСВВ опікувалися низкою закладів, серед яких: п'ять інтернатів, де виховувалося (323 дівчини); чотири початкові школи; одна гімназія (понад 1 тис. учениць) та чотири вчительські семінарії для дівчат. Упродовж 1909–1934 рр. народну школу у Станиславові закінчили 3324 учениці. Всього за чверть століття в учительських семінаріях навчалося 8962 дівчат із українських родин. Функціонування освітніх закладів, у заснуванні й діяльності яких провідну роль відіграли сестри-василіанки, стало важливим засобом християнського і водночас національного виховання молоді.

У дисертації досліджено діяльність сестер ЧСВВ у сфері виховання і навчання дівчат в інтернатах, опіки дітей у сиротинцях, які створювалися при монастирях, і захоронках (дошкільних навчальних закладах) та інші види суспільної допомоги.

Одночасно з відкриттям шкіл для дівчат, сестри-василіанки утворювали інтернати, у яких забезпечували своїх учениць місцем проживання. Згодом інтернати переросли в закриті жіночі середні навчально-виховні заклади – так звані «інститути» або «пансіони». Згідно з даними архівних документів, у 1903 р. на території Східної Галичини в інтернатах, під наставництвом черниць-василіанок, проживало 193 учениць: у Яворові – 90, Перемишлі – 27, Станиславові – 27 та у Львові – 49. Варто наголосити, що через організацію при монастирях навчально-виховних закладів інтернатного типу черниці здійснили вагомий внесок у формування свідомої освіченої української інтелігенції.

Важливим напрямом соціальної праці сестер ЧСВВ була організація сиротинців і захоронок. У період Першої світової війни черниці на території Східної Галичини розгорнули плідну діяльність у справі опіки та виховання дітей-сиріт. Яскравим прикладом цього виду діяльності був монастир св. Макрини у Львові. Так, влітку 1916 р., у зв'язку з воєнними діями, на

прохання Управи єпархіального комітету черниці прийняли під свою опіку 45 хворих дітей.

Загалом у 1921 р. сестри-василіанки опікувалися такими сиротинцями: у м. Львові – 200 дітей, у с. Журавно – 22 дітей, у с. Словіті – 51 дитина, у м. Станиславові – 80 дітей. Зокрема, праця черниць Львівського монастиря св. Макрини, мала позитивні наслідки. Так, у 1921 р. у цьому закладі виховувалося 200 дітей-сиріт. Незважаючи на повоєнний час та матеріальну скруту, вони були забезпечені всім потрібним (житло, одяг та харчі), а найважливіше – мали можливість здобувати освіту в школі, яка діяла при цій обителі. Аналогічну працю розгорнули черниці-василіанки в різних місцевостях Східної Галичини (Словіта, Журавно, Підмихайлівці, Вишнівчик, Зарваниця, Войнилів, Калуш, Золочів, Тлумач). Усі сиротинці утримували з добровільних пожертв українських меценатів та за кошти монастиря.

Дослідницею відзначено, що опіка та виховання дітей-сиріт були одними з найгуманніших напрямів діяльності сестер-василіанок у Східній Галичині окресленого періоду. Сирітські заклади при жіночих монастирях ЧСВВ замінювали батьків у справі виховання дітей і запобігали їх деморалізації під впливом вулиці. Водночас ставали освітньо-виховними осередками, що забезпечували гармонійний духовний і фізичний розвиток молодого покоління.

Досліджено особливості діяльності монастирів сестер ЧСВВ у роки Другої світової війни. У вересні 1939 р., одразу після захоплення Східної Галичини Червоною армією, монастирські приміщення сестер-василіанок націоналізували, черницям заборонили носити монаший одяг. Під час німецької окупації в 1941–1944 рр. відновилося функціонування чернечих осередків, у яких збереглися елементи соціальної роботи, що полягала в догляді за дітьми-сиротами та в допомозі місцевому населенню.

В умовах радянської окупації Західної України, яка розпочалася 1944 р., монаше життя та активне служіння сестер-василіанок було припинено.

Монастирі поступово підлягали ліквідації, багатьох черниць арештували та заслали в сибірські концтабори. Зокрема, сестер Моніку Полянську, Стефанію Млинарську, Дарію Свірську, Віру Слободян, Йосифу Ісопенко, Магдалину Дацьків та багато інших. На засланні вони не полишали духовної праці, молилися, опікувалися потребуючими та допомагали ув'язненим. Однак і в роки переслідування ГКЦ сестри ЧСВВ виконували християнську місію, зокрема через катехизацію дітей та допомогу в душпастирській праці підпільним священникам.

Ключові слова: Східна Галичина, ЧСВВ, сестри-василіанки, черниці, монастирі, богословсько-релігійна праця, педагогічно-виховна діяльність, соціальна робота, сиротинці.

ABSTRACT

Turkiv S. Ya. The Activity of the Sisters of the Order of St. Basil the Great in Eastern Halychyna in the End of XIX – First Half of XX Centuries. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Historical Sciences in specialty 07.00.01 – «History of Ukraine». – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2021.

The dissertation highlights the results of a holistic analysis of the activity of the Sisters of the Order of St. Basil the Great in Eastern Halycyna in the end of XIX – first half of XX centuries. Theoretical, methodological and conceptual features of the historical development of convents of Basilian Sisters have been determined, the historiography has been considered and the research sources have been characterized.

It has been emphasized that OSBM was an important component of religious life in Eastern Halychyna during the period under consideration, since it embraces the most active theological, religious, educational and social activities of the Basilian sisters. Adhering to Christian moral, ethical and value principles, their ministry was a comprehensive expansion of worldview, spiritual and cultural enrichment of the nation on the one hand and raising its level of education on the other one.

The study under consideration analyses the organizational principles of the female monasteries of the Sisters of the OSBM in the end of XIX – first half of XX centuries, their development and structure. The specifics and preconditions for the development of monastic life in the late XVIII–XIX centuries, among them the Josephine reforms (1780–1790) that were considered to be of the greatest importance, have been studied. The political authorities did not accept the nuns' prayer life, but considered monasteries as institutions that should provide charitable or educational activities only. Therefore, the changes introduced by the Austrian government in religious life negatively affected the functioning of

monastic communities. Convents that did not maintain educational institutions and hospitals were liquidated, and small, low-income ones were to be closed.

As a result of the Austrian government's reforms in the late XVIII century almost all the female monasteries of the Basilian Sisters were liquidated. During the XIX century there were only two of them – in Slovita (Lviv diocese) and Yavoriv (Przemyśl diocese). Thanks to the efforts of the bishops of Lviv and Przemyśl, who obtained government permission to open a novitiate and schools at these convents – the nuns were able to focus on community service, including the establishment of educational institutions at monastic centres.

The reform of 1897–1909, carried out by Metropolitans S. Sembratovych and A. Sheptytsky with the participation of the Basilian Fathers, contributed to the restoration of the monastic life of the Basilian Sisters and led to further development of their convents. As a consequence of the Chapter, which took place in Lviv on August 22–23, 1909, the only monastic rules (of the Constitution) were approved, which were concluded and issued by A. Sheptytsky on the basis of «Excerpt from the Rule of St. Basil». They became decisive for the organization and the development of the OSBM Sisters' way of life until the middle of the XX century. According to the Constitutions, each monastery, including the novitiates, was a separate entity under the leadership of the abbot, elected by the community. Consequently, the Basilian nunneries were not centralized within one Order, but were further subordinated to local bishops and were divided into main houses in Lviv, Slovita, Stanislaviv and Yavoriv with subsidiaries in Kudryntsi and Przemyśl. A total of 74 nuns resided in them. The board of the monasteries was somewhat changed: in addition to a single visitor, episcopal commissioners were appointed in each diocese; a governor was appointed to help an abbess and the discipline in monastic communities was strengthened.

The analysis shows that the changes caused by the realization of the OSBM sisters reform (1897–1909) had a positive effect on the development of convents. Such spiritual renewal contributed to the establishment of new monastic centres – firstly in Eastern Halychyna, and later in Europe (Croatia, Hungary, Slovakia), the

United States (Philadelphia, Cleveland), and Argentina, which conducted educational activities among children and youth.

During the interwar period (1919–1939), female Basilian monasticism continued to develop, expanding its pedagogical and educational activities among the population. Metropolitan A. Sheptytsky paid considerable attention to the development of OSBM convents and provided both spiritual and material support. He often visited them, conducted retreats, encouraged sacrificial service to God, the Church and the Ukrainian people, and promoted the progress and authority of female monasteries among the faithful of the Greek-Catholic Church.

The leading directions of theological-religious, educational and social activities of the Basilian Sisters in the end of XIX – first half of XX centuries on the territories of Eastern Halychyna have been outlined. Theological work in the convents of the Basilian Sisters consisted of prayer and ascetic life, teaching in the novitiate, spiritual practices (prayer, confession, retreats, seclusion), spread of church organizations, including the Marian Society, and the catechesis of children and youth.

The educational activity of OSBM sisters, which became more active after the reform of 1897–1909, has been analysed. The role of the Basilian Sisters' convents as centres of learning and education of spirituality, moral and ethical principles of Christianity among children and the youth in Eastern Halychyna has been studied. In order to increase the level of education of the Ukrainian women and raise girls in the religious and national spirit, the Basilian sisters opened primary, secondary and vocational schools, the Ukrainian Private Girls 'Gymnasium in Lviv and teachers' seminaries in Yavoriv, Lviv, Stanislaviv and Drohobych.

The dynamics of the number of students who were trained in educational institutions under the care of the Basilian sisters has been traced; their social status and social affiliation have been specified. Particular attention has been paid to the Curriculum and the enhancing of the Basilian sisters' pedagogical skills.

The role of convents in establishing a national system of education, as well as the development of private schools, spiritual education and forming of moral and

ethical priorities of Ukrainian youth has been highlighted in the research. OSBM sisters took care of a number of institutions during the study period, including: five boarding schools where 323 girls were trained; four primary schools; one gymnasium (more than 1000 students) and four teachers' seminaries for girls. During 1909–1934, 3,324 students graduated from the public school in Stanislaviv. Over the course of a quarter century, 8,962,000 girls from Ukrainian families studied at teachers' seminaries. The functioning of educational institutions, in the establishment and operation of which the Basilian sisters played a leading role, became an important means of both Christian and national upbringing of young people.

The dissertation examines the activities of the Basilian sisters in girls' education and training at boarding schools; guardianship of children in orphanages and preschools, founded in convents during 1917–1943, and other types of social care.

Simultaneously with the opening of schools for girls, convent boarding schools were established, in which OSBM sisters provided housing for their students. Subsequently, they went to closed female secondary schools – the so-called «institutes» or «boarding houses». According to archival documents, 193 schoolgirls lived in boarding schools under the guidance of the Basilian nuns in 1903 in Eastern Halychyna (90 – in Yavoriv, 27 – in Przemyśl, 27 – in Stanislaviv and 49 – in Lviv). It should be noted that through the organization of convent boarding schools, nuns made a significant contribution to the formation of a conscious and educated Ukrainian intelligentsia.

The organization of orphanages and preschools was an important area of social work of the OSBM sisters. During the First World War, nuns in Eastern Halychyna carried out fruitful activities in orphan care and upbringing. The convent of St. Macryna in Lviv is considered to be a striking example of such kind of activity: in the summer of 1916, in connection with the hostilities and at the request of the Board of the Diocesan Committee, the nuns took 45 sick children into their care.

In total, in 1921, the OSBM sisters supported the following orphanages: in Lviv – 200 children, in the village of Zhuravno – 22 children, in the village of Slovita – 51 children, in Stanislaviv – 80 children. The work of the OSBM sisters, particularly that of the Lviv monastery of St. Macryna, had positive consequences: in 1921, 200 orphans were raised in it. Despite the post-war period and financial hardships, they were provided with everything they needed (housing, clothing and food), and most importantly – had the opportunity to get an education at the convent school ran by the Basilian Sisters. Similar work was carried out by nuns from the Slovita women's monastery in various parts of Eastern Halychyna (Zhuravno, Pidmykhailivtsi, Vyshnivchyk, Zarvanytsia, Voynyliv, Kalush, Zolochiv, Tlumach). All orphans were supported by voluntary donations and at the expense of the convent.

The author emphasizes that orphan care and upbringing were one of the most humane activities of the Basilian sisters in Eastern Halychyna of the period under research. Orphanages at OSBM convents not only replaced parents in raising children and prevented their demoralization under the influence of the street, but also became educational centres that ensure the harmonious spiritual and physical development of the young generation.

The peculiarities of the activity of the OSBM sisters' convents during the Second World War have been studied. In September 1939, immediately after the Red Army invasion of Eastern Halychyna, the convent premises of the Basilian Sisters were nationalized, and nuns were forbidden to wear monastic clothing. During the German occupation (1941–1944), the functioning of monastic centres was resumed and such elements of social work as caring for orphans and helping the local population were maintained.

During the Soviet occupation of Western Ukraine, the monastic life and active service of the Basilian sisters ceased. The convents were gradually liquidated, and lots of nuns, including Monica Polianska, Daria Svirska, Vira Slobodyan, Yosyf Isopenko, Mahdalyna Datskiv, and many others were arrested and sent to camps in Siberia. In exile, they did not give up their spiritual work, prayed, supported the

weak and helped prisoners. However, even during the years of persecution of the GCC, the OSBM sisters performed a Christian mission, in particular through catechism for children and assistance in underground priests' pastoral work.

Keywords: Eastern Halychyna, OSBM, Basilian Sisters, nuns, convents, female monasteries, theological and religious work, educational activities, social work, orphanages.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Наукові праці,****у яких опубліковані основні наукові результати дисертації**

1. Турків С. Роль Сестер Чину Святого Василя Великого у житті та діяльності Блаженнішого Й. Сліпого (1963–1984 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2018. Вип. 1. Ч. 2. С. 91–99.
2. Турків С. Становлення і розвиток монастирів сестер Василіанок у XVII – на початку XX століття // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». Вип. 23. 2018. С. 122–132.
3. Турків С. Діяльність установ для дітей-сиріт при монастирях сестер-василіанок у Східній Галичині першої половини XX століття // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2019. Вип. 2. С. 110–122.
4. Турків С. Освітня і виховна діяльність сестер-василіанок у Східній Галичині наприкінці XIX – 30-х рр. XX століття // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. XXI. 2019. С. 349–358.
5. Turkiv S. The Role of Father Joseph Schrijvers in the Spiritual Life of the Basilian Sisters in the Interwar Period of the XX Century // Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 150 (№ 11). Ч. 1. Історичні науки. С. 141–145.
6. Turkiv S. The Activity of Monika Polianska – Mother Superior of the Basilian Sisters In 1917–1945 // Evropský filozofický a historický diskurz. Praha, 2019. Vyd. 4. Sv. 5. S. 25–32.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Турків С. Педагогічно-освітня діяльність сестер ЧСВВ у Східній Галичині (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) // Бучацький монастир отців василіан до 300-ліття заснування. Науковий збірник: Матеріали міжнародної

науково-практичної конференції «Чин Святого Василя Великого у контексті історико-релігійних процесів в Україні: до 300-ліття заснування Бучацького василіанського монастиря» (Тернопіль–Бучач, 8–9 грудня 2012 р.) / за ред. Я. Стоцького. Жовква: Місіонер, 2012. С. 154–162.

8. Турків С. Історія та особливості розвитку сестер Чину Святого Василя Великого на прикладі Словітського монастиря // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 21–22 березня 2013 р.). Львів: ЛПЕТ, 2013. С. 223–230.

9. Турків С. Отець Йосиф Схрейверс та його роль у духовному житті сестер Чину Святого Василя Великого у міжвоєнний період // Матеріали конференції «Йосиф Схрейверс, бельгійський редемпторист в українській Церкві», присвяченої 140-й річниці від дня народження (19 грудня 1876) та 70-й річниці від дня смерті (4 березня 1945) о. Й. Схрейверса (Львів, 27 листопада 2015 р.). Отець Йосиф Схрейверс – бельгійський редемпторист в українській церкві / упор. Р. Піх. Львів, 2016. С. 63–74.

Наукові праці,

які додатково відображають наукові результати дисертації

10. Свічка в руках Христових. Життя матері Моніки (Марії) Полянської, ЧСВВ [Текст]: / У. Стеців-Тимчук; [упорядник сестра Дарія (Світлана) Турків ЧСВВ]. Львів: Сполом, 2013. 112 с.

11. У тиші серця. Життя сестри Василії (Олени) Глібовицької, ЧСВВ [Текст]: / У. Стеців-Тимчук; [упорядник сестра Дарія (Світлана) Турків ЧСВВ]. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. 104 с.

12. Турків С. Мати Моніка Полянська і Митрополит Андрей Шептицький. Мойсей українського Духа. Науково-мистецьке видання / автор-упорядник О. Д. Михайлюк. Львів, 2015. С. 242–245.

13. «Блажен той муж...» Життєвий шлях митрополита Андрея Шептицького (29.07.1865–1.11.1944). Фотоальбом. (До 150-річчя від дня народження

Андрея Шептицького) / упор. Світлана Турків (сестра Дарія ЧСВВ). Львів: Манускрипт-Львів, 2015. 196 с. іл. 300. (2-ге вид. Львів: Манускрипт-Львів, 2016. 196 с. іл. 300).

14. Постать Слуги Божої Моніки Полянської ЧСВВ у листах і спогадах / упорядник сестра Дарія (Світлана) Турків ЧСВВ. Львів: Споллом, 2015. 112 с.

15. Турків С. (сестра Дарія ЧСВВ). Хроніка діяльності Сестер Чину Святого Василя Великого Провінції Пресвятої Тройці в Україні. Місія в Римі при Українському католицькому університеті та Товаристві св. Софії (1963–2018). Рим, 2017. 12 с.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ І ПОЗНАЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА	
ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	26
1.1. Історіографічний огляд.....	26
1.2. Джерельна база.....	38
1.3. Методологічні засади дисертації.....	50
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК МОНАСТИРІВ	
СЕСТЕР ЧСВВ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ.....	72
2.1. Йосифінські реформи та їхній вплив на жіночі унійні монастирі.....	72
2.2. Реформа монастирів сестер-василіанок 1897–1909 рр. та її наслідки.....	78
2.3. Вплив Першої світової війни на становище монастирів сестер ЧСВВ....	91
РОЗДІЛ 3. БОГОСЛОВСЬКО-РЕЛІГІЙНА	
І ПЕДАГОГІЧНО-ВИХОВНА ПРАЦЯ.....	108
3.1. Новіціат у Словіті.....	108
3.2. Духовні практики, реколекції та катехизація.....	112
3.3. Початкові, середні й фахові школи.....	122
3.4. Українська приватна дівоча гімназія у Львові (1906–1939 рр.).....	136
3.5. Учительські семінарії.....	148
РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА РОБОТА.....	175
4.1 Функціонування інтернатів під опікою сестер ЧСВВ.....	175
4.2. Установи для дітей-сиріт при монастирях сестер ЧСВВ (1917–1943 рр.).....	185
4.3. Захоронки та інші види суспільної опіки.....	205
ВИСНОВКИ.....	224
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	231
ДОДАТКИ.....	262

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ І ПОЗНАЧЕНЬ

АГУ отців ЧСВВ – Архів Головної Управи отців ЧСВВ у Римі (Італія).

А І І Ц УКУ – Архів інституту історії Церкви Українського Католицького Університету.

АСБУ ЛО – Архів Української Служби Безпеки у Львівській області.

АСБУ ТО – Архів Української Служби Безпеки у Тернопільській області.

В-во – Видавництво.

ГАСВР – Головний архів сестер ЧСВВ у Римі (Італія).

ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби Безпеки України у м. Києві.

ГДА МВС України – Галузевий державний архів Міністерства внутрішніх справ України.

ГКЦ – Греко-Католицька Церква.

Держархів Івано-Франківської обл. – Державний архів Івано-Франківської області.

Держархів Львівської обл. – Державний архів Львівської області.

Держархів Тернопільської обл. – Державний архів Тернопільської області

Д-р, др. – Доктор.

ЗНТШ – Записки Наукового товариства ім. Шевченка.

ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка.

ЗЧСВВ – Записки Чину Святого Василя Великого.

К. – крони.

ККСЦ – Кодекс Канонів Східних Церков.

м. – мати (хорова сестра, ЧСВВ).

н. р. – навчальний рік.

МВС – Міністерство внутрішніх справ.

НМЛ – Національний музей у Львові.

НТШ – Наукове товариство ім. Шевченка.

НКВС – Надзвичайний комітет внутрішніх справ.

ОУН – Організація Українських Націоналістів.

о. – отець (священник).

оо. – отці (священники).

ПАСВФ – Провінційний архів сестер-василіанок у Фокс-Чейзі (США).

ПАСВЛ – Провінційний архів сестер Чину Святого Василя Великого у Львові.

с. – сестра (черниця, монахиня).

сс. – сестри (черниці, монахині).

св. – святий.

УГА – Українська Галицька Армія.

УГКЦ – Українська Греко-Католицька Церква.

УМДБ – Управління Міністерства Державної Безпеки.

УНР – Українська Народна Республіка.

ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України у Києві.

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України у Львові.

ЧСВВ – Чин Святого Василя Великого.

ш. р. – шкільний рік.

АСО SC – Ruteni Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali Scritture riferite nei Congressi – Архів Конгрегації для Східних Церков у Ватикані.

KADOC, ANBPSCAV – Katholiek Documentatie en Onderzoeks centrum in Leuven: Archief Noord-Belgische Provincie van de Congregatie van de Allerheiligste Verlosser (Redemptoristen) – Католицька Документація Дослідницького центру у Лювені: Архів Північно-Бельгійської Провінції Конгрегації Найсвятішого Спасителя (Редемптористів).

OSBM – Ordino Sancti Basilii Magni.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Чин Святого Василя Великого (далі – ЧСВВ) – це міжнародний Чин Папського права Східної Католицької Церкви, історичні витoki якого сягають перших століть християнства. Дотримуючись вчення свого засновника, св. отця Василя Великого та наслідуючи приклад св. матері Макрини, сестри живуть у спільноті взаємної допомоги та любові. Харизмою Чину є прослава Бога через молитву й активне служіння ближньому.

Варто зазначити, що ЧСВВ був важливою складовою релігійного життя у Східній Галичині наприкінці XIX – першій половині XX ст., адже саме в цей період його богословсько-релігійна, педагогічно-виховна та соціальна діяльність була найбільш активною. Сповідуючи християнські морально-етичні засади, сестри ЧСВВ своїм служінням сприяли духовному збагаченню, культурному вихованню нації та піднесенню рівня її освіти.

Вивчення досвіду діяльності сестер-василіанок становить науковий інтерес не тільки для історика релігійних студій, а й служить об'єктом культурологічних, релігієзнавчих, педагогічних досліджень учених. Аналіз діяльності монастирів дає можливість, з одного боку, розкрити історичні обставини та особливості становлення і розвитку сестер ЧСВВ у кінці XIX – першій половині XX ст., з іншого – продемонструвати важливість функціонування власне Чину.

В історії України василіанські чернечі осередки стали важливими центрами духовності, освіти, культури. Вони сприяли збереженню історичних і культурних цінностей та їхньому збагаченню. Тому окреслена нами тема потребує ґрунтовного і всебічного аналізу.

Варто зауважити, що історію чоловічих василіанських монастирів досліджено значною мірою, водночас діяльність сестер ЧСВВ залишилася поза увагою науковців. Особливо потребує ґрунтовного вивчення роль черниць-василіанок у творенні педагогічно-виховної системи кінця XIX –

першої половини ХХ ст., зокрема в розвитку приватного шкільництва та духовно-морального виховання дітей і молоді в Східній Галичині.

Актуальність теми визначається необхідністю всебічного й комплексного вивчення діяльності сестер ЧСВВ окресленого періоду, осмислення їхньої ролі в організації освіти, вихованні дітей та молоді, зосібна жіночої, у Східній Галичині.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в межах наукового напрямку кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Актуальні проблеми історії, культури, освіти, науки і техніки України» (державний реєстраційний номер 0111U009915).

Мета дослідження – проаналізувати діяльність сестер ЧСВВ у Східній Галичині окресленого періоду.

Для реалізації мети сформульовано такі **завдання**:

- з'ясувати рівень дослідження проблеми в історіографії, дослідити джерельну базу та методологічні принципи;
- проаналізувати організаційні засади монастирів сестер ЧСВВ означеного періоду, їхнє становлення, структуру і розвиток;
- розкрити зміст ключових реформ монастирів сестер-василіанок, їхній вплив на покращення діяльності черниць;
- виокремити основні напрямки діяльності сестер ЧСВВ наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст.;
- висвітлити роль чернечих обителей у творенні національної системи освіти, розвитку приватного шкільництва, духовного виховання і формування морально-етичних пріоритетів української молоді;
- дослідити особливості діяльності монастирів сестер-василіанок в умовах Другої світової війни до часу ліквідації Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ).

Об'єкт дослідження – функціонування ГКЦ у Східній Галичині в окреслений період.

Предмет дослідження – особливості діяльності сестер ЧСВВ та їхня роль у творенні національної системи освіти, розвитку приватного шкільництва, духовного виховання і формування морально-етичних пріоритетів української молоді Східної Галичини означеного періоду.

Хронологічні рамки охоплюють період кінця XIX – першої половини XX ст. Нижня хронологічна межа дослідження пов'язана з проведенням у 1897–1909 рр. реформи сестер-василіанок галицькими митрополитами Сильвестром Сембратовичем та Андреем Шептицьким. Оновлені після реформи жіночі чернечі обителі посідали важливе місце в духовному житті населення Східної Галичини й активно проводили богословсько-релігійну, педагогічно-виховну і соціальну діяльність. Проведення ґрунтовного аналізу діяльності жіночих монастирів ЧСВВ у Східній Галичині кінця XIX – першої половини XX ст. можливо здійснити тільки в контексті суспільно-політичного та церковного життя регіону. Верхня межа визначається завершенням Другої світової війни, ліквідацією ГКЦ та її монастирів.

Географічні межі охоплюють територію Східної Галичини, що у 1772 р., після першого поділу Речі Посполитої, відійшла до Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії, а після Версальського договору 1918 р. її успадкувала відновлена Річ Посполита. У міжвоєнний період Східна Галичина, поділена на Львівське, Тернопільське і Станіславівське воєводства, була частиною Польської Республіки. Від 17 вересня 1939 р. ці території захоплено Червоною армією і вони, згідно з новим обласним адміністративним поділом, увійшли до складу УРСР і СРСР. З червня 1941 р. до жовтня 1944 р. перебували під німецькою окупацією, а з жовтня 1944 р. – знову в складі СРСР.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що *вперше* в українській історичній науці:

- зроблено детальний аналіз історіографічного доробку з теми дослідження;

- виявлено, опрацьовано й уведено до наукового вжитку значний масив документальних джерел з наукових бібліотек України, закордонних архівів і бібліотек Риму (Італія), Лювена (Бельгія), Варшави (Польща) і Ватикану, яких або зовсім не використовували раніше, або ж досліджували фрагментарно;
- охарактеризовано історичні обставини, суспільно-політичні, церковно-релігійні передумови розгортання діяльності сестер-василіанок;
- проаналізовано провідні напрямки діяльності монастирів сестер ЧСВВ кінця XIX – першої половини XX ст. у Східній Галичині;
- поглиблено й досліджено специфіку розвитку монашого життя наприкінці XVIII–XIX ст., серед яких найвагоміше значення мали Йосифінські реформи (1780–1790 рр.), що спричинили активізацію педагогічно-виховної та соціальної діяльності сестер-василіанок;
- встановлено, що реформа монастирів, проведена 1897–1909 рр. митрополитами С. Сембратовичем та А. Шептицьким, спричинила трансформаційні процеси в структурі й організаційних засадах функціонування монастирів сестер ЧСВВ та в посиленні їхнього впливу на культурний і духовний розвиток українського населення Східної Галичини.

Подальший розвиток отримали:

- теоретико-методологічні засади дослідження, що дало змогу поглибити вивчення задекларованої проблематики в умовах різних суспільно-політичних формацій кінця XIX – першої половини XX ст.;
- аналіз педагогічно-виховної діяльності сестер-василіанок наприкінці XIX – 30-х рр. XX ст.;
- роль жіночих василіанських монастирів як осередків поширення освіти, розвитку духовності й морально-етичних засад християнства серед дітей і молоді в Східній Галичині;
- дослідження змісту навчальних програм та особливостей удосконалення педагогічної майстерності сестер-василіанок;

- вивчення специфіки діяльності сестер ЧСВВ в умовах Другої світової війни до часу ліквідації ГКЦ.

Уточнено:

- динаміку кількості учнів, котрі здобували освіту в навчальних закладах під опікою сестер-василіанок, конкретизовано їхній соціальний стан та суспільну належність;
- механізм реалізації збільшення кількості класів у звичайних школах, а також заснування інших типів навчально-виховних закладів: сиротинців, фахових шкіл, учительських семінарій, гімназій, інтернатів, захоронок (дошкільних навчальних закладів);
- висновки вітчизняних учених щодо важливості місії сестер ЧСВВ у творенні національної системи освіти, зокрема, в розвитку приватного шкільництва, духовного виховання і формування морально-етичних пріоритетів молоді;
- відомості про те, що освітньо-виховні заклади сестер-василіанок окресленого періоду були центрами навчання і виховання української молоді – як у християнському, так і національному дусі.

Методологічною основою дисертаційного дослідження стали принципи історизму, наукової об'єктивності, термінологічного, когнітивного та системного підходу до вивчення політичних і культурних явищ у процесі розвитку і взаємозв'язку. У праці використано методи: актуалізації, історіографічного аналізу і синтезу, проблемно-хронологічний, біографічний, аналітичний, діахронний, герменевтичний, статистичний.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації обговорено на засіданнях кафедри стародавньої та середньовічної історії та кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тема дослідження апробована на Міжнародних і Всеукраїнських конференціях, науково-практичних семінарах, семінарах-презентаціях, зокрема на Міжнародній науково-практичній конференції «Чин

св. Василя Великого у контексті історико-релігійних процесів в Україні: до 300-ліття заснування Бучацького василіанського монастиря» (м. Тернопіль–Бучач, 8–9 грудня 2012 р.); Міжнародній конференції «Постать патріарха Йосифа Сліпого в контексті міжнародних церковних і політичних відносин» (м. Рим, 8–16 липня 2017 р.); семінарі-презентації Історичного архіву УГКЦ в Римі (м. Рим, 12 липня 2017 р.).

Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму» (м. Львів, 21–22 березня 2013 р.); науково-практичному семінарі з нагоди року Богопосвяченого життя «Митрополит Шептицький і визначні постаті монашества» (м. Львів, 22 квітня 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Митрополит Андрей Шептицький в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України (до 150-річчя від дня народження)» (м. Івано-Франківськ, 26 листопада 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Божий чоловік» – Йосиф Схрейверс, бельгійський редемпторист в українській Церкві», присвяченій 140-й річниці від дня народження (19 грудня 1876 р.) та 70-й річниці від дня смерті (4 березня 1945 р.) отця-редемпториста Йосифа Схрейверса (м. Львів, 27 листопада 2015 р.).

Публікації. Основні концептуальні положення дисертації викладено у 15 наукових публікаціях, з них 5 – статті у фахових наукових виданнях України, з яких 3 входять до міжнародних наукометричних баз даних, 1 – у закордонному виданні, 3 – матеріали наукових конференцій, 6 – додатково відображають наукові результати дослідження.

Структура дослідження. Робота складається з анотації, переліку умовних скорочень і позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (380 позиції), додатків (20). Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 297 сторінок, з них основного тексту 180 аркушів.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографічний огляд

Питання життєдіяльності та функціонування чернечих обителів на українських землях усе частіше стають предметом зацікавлення українських дослідників, які в історико-педагогічних працях роблять спробу з різних позицій підійти до окреслення їхньої місії в суспільно-культурному житті України. Однак, як слушно зауважує історикinja Валентина Лось, попри появу на сучасному етапі праць, присвячених жіночим монастирям східної традиції, «жіночі греко-католицькі монастирі залишаються на маргінесах історичних досліджень» [1, с. 3–4].

В українській науковій історичній літературі щодо тематики східних жіночих василіанських монастирів знаходимо лише окремі дослідження. Натомість, римо-католицьке чернецтво є більш вивчене. Праці про яких можна знайти в іноземній літературі. Прикладом таких досліджень є польська історіографія, яка значно більше уваги приділяє вивченню повсякденного життя жіночих римо-католицьких монастирів [2, с. 135–177]. Помітними, на наше переконання, є праці знаного церковного історика-черниці Малгожати Борковської, котра описує побут монахинь римо-католицьких орденів, звертаючись до матеріалів монастирських хронік, життєписів черниць тощо [3, с. 49–79]. Утім унійні (греко-католицькі) монастирі не знайшли свого відображення на сторінках праць ученої.

Жіноче чернецтво, на відміну від чоловічого, є менш досліджене, тому дана праця має мету виокремити і окреслити діяльність жіночого василіанського чернецтва. Зауважимо, що в галузі української церковної історії тема жіночих монастирів ЧСВВ не була ґрунтовно висвітлена, і залишилася поза увагою вчених кінця XIX – першої половини XX ст. Хоча й маємо перелік монастирів, але не знаходимо характеристики особливостей

їхнього функціонування. Це стало наслідком того, що є недостатньо історичних праць, які висвітлюють історію і діяльність монастирів сестер-василіанок, а в наявних згадано про обителі побіжно, зазвичай, у контексті розповіді про якусь іншу подію церковного життя.

Таким чином, історіографію нашої роботи склали праці узагальненого змісту, в яких авторам вдалося з'ясувати окреслену проблему в контексті історичних, культурологічних та релігієзнавчих студій. Комплекс праць, у яких розглядається досліджувана проблема, умовно можна поділити на три групи. Перша група – загальні праці з історії України та історії Церкви; друга – дослідження з історії чоловічих монастирів ЧСВВ, у яких знайдено окремі згадки про жіночі обителі; третя – роботи, що стосуються безпосередньо історії та функціонування жіночих монастирів ЧСВВ.

До першої групи відносимо наукові роботи таких авторів, як Дмитро Дорошенко [4], Наталія Полонська-Василенко [5], Марта Богачевська-Хомяк [6], Анатолій Колодний і Борис Лобовик [7], Ярослав Грицак [8], Йосиф Гронський [9], Василь Слободян [10], Роман Берест [11], Святослав Пахолків [12] та інші. Згадувані вчені в контексті історичних процесів в Україні описують про функціонування жіночих монастирів.

У працях дослідників історії Церкви також згадується про діяльність монастирів сестер-василіанок. До цих науковців належать: Едвард Ліковський [13], Іван Крип'якевич [14, с. 70–104; 15], Ярослав Левицький [16], Григор Лужницький [17], Атанасій Великий [18], Софрон Мудрий [19], Ярослав Глистюк і Олег Турій [20], Іван Огієнко [21], Ігор Ісіченко [22], Василь Марчук [23], Богдан Боцюрків [24] та інші.

Предметом дослідження зазначених авторів не було вивчення особливостей функціонування греко-католицьких жіночих монастирів ЧСВВ, тому у цих працях знаходимо лише фрагментарні згадки про них.

Друга група робіт представлена працями ченців-василіан і сучасних вчених про чоловічі василіанські монастирі, у яких містяться окремі відомості про жіночі обителі сестер-василіанок. Питання діяльності

чоловічих монастирів розглядають дослідники, отці ЧСВВ: Йосафат Скрутень [25, с. 361–366; 26, с. 354–361], Макарій Каровець [27], Михайло Ваврик [28], Порфирій Підручний [29, с. 96–182; 30], Ісидор Патрило [31, с. 301–382], Атанасій Пекар [32, с. 19–69] та інші.

Зокрема, М. Ваврик у праці «Нарис розвитку і стану Василіанського Чина XVII–XX ст.» [28] датує появу Василіанського Чину XVII ст. Дослідження М. Ваврика відзначається узагальненням значної джерельної бази, картографічним матеріалом, статистичними даними. У праці проведено порівняльний аналіз стану ЧСВВ у XVII–XX ст. Про сестер-василіанок є лише короткі згадки.

Окремі відомості зазначеної наукової теми знаходимо в колективній праці «Нарис історії Василіанського Чину святого Йосафата», хронологічні межі якого охоплюють чернече життя часів Давньої Русі та періоди усієї діяльності василіан у XVII–XX ст. [33].

У статтях о. П. Підручного («Василіанський Чин від Берестейського з'єднання (1596) до 1743») [29, с. 96–182] та о. І. Патрила («Нарис історії Галицької Провінції ЧСВВ») [31, с. 301–382] подано науковий аналіз тогочасних церковних процесів і політики державної влади щодо ЧСВВ у XVII – першій половині XX ст. Заслуговує на увагу і власне виклад матеріалу, проілюстрований статистичними даними.

Значна частина тексту присвячена реформам, що проводилися з метою модернізації ЧСВВ, їх наслідкам, а також навчально-виховній, душпастирській та видавничій діяльності чоловічих монастирів. Звичайно, що окремі сторінки книги відобразили суспільно-політичні й адміністративно-територіальні проблеми, які певною мірою позначилися на діяльності ЧСВВ, що врешті-решт призвело до їх поступової ліквідації в Російській імперії у 30-х рр. XIX ст., зменшення кількості монастирів у межах Австрійської імперії. Важливе місце в нарисі відведено розгляду відродження ЧСВВ після проведення Добромильської реформи (1882–

1904 рр.), яка викликала неоднозначне сприйняття у суспільстві, проте її наслідки мали позитивне значення.

Як слушно зазначав о. І. Патрило, саме отці ЧСВВ, за дорученням митрополитів С. Сембратовича та А. Шептицького, провели реформу в монастирях сестер-василіанок у Східній Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. [31, с. 338]. Таким чином, ченці-василіани, котрі пройшли вишкіл у Добромильському монастирі, згодом долучилися до проведення реформи у колі жіночого василіанського чернецтва. Вони надавали духовну обслугу черницям, зокрема виконували обов'язки капеланів, прокураторів, духівників, сповідників, а на початку ХХ ст. – ще й візитаторів.

Матеріали про окремі монастирі та їхню діяльність знаходимо у довоєнному науковому виданні «ЗЧСВВ» за редакцією о. Й. Скрутеня [26, с. 354–361]. Основна увага в ньому приділена окремим здобуткам чоловічих монастирів, виховним аспектам, освітній праці тощо. Зазначені видання служать своєрідним джерелом, оскільки подають ціннісні статистичні дані, вміщують аналіз окремих аспектів виховного змісту, окреслюють співпрацю монастирів і монахів з навчальними закладами та багато іншого.

Деяка інформація про жіночі монастирі міститься у статтях: І. Крип'якевича «Середньовічні монастирі в Галичині» [14, с. 70–104], В. Толочка «Причинки до історії СС. Василянок на Литві й Білоруси» [34, с. 377–379], В. Карповича «Скальний монастир у Розгірчі» [35, с. 562–573], Й. Скрутеня «Візита дубенського монастиря СС. Василянок 1818 р» [26, с. 354–361]. Усі згадані статті опубліковані в «Записках ЧСВВ» [14, с. 70–104; 26, с. 354–361; 34, с. 377–379; 35, с. 562–573].

Варто зазначити, що впродовж останніх двох десятиліть до теми історії діяльності отців ЧСВВ зверталися чимало сучасних учених. Серед них: Ярослав Стоцький [36], Мар'ян Лозинський [37, с. 146–151], Ігор Дрогобицький [38, с. 136–145], Петро Шкраб'юк [39], Віктор Кічера [40], Юрій Стецик [41–42], Володимир Мороз [43] та інші. У працях цих авторів згадуються окремі аспекти діяльності сестер ЧСВВ.

Актуальною для нашого дослідження є монографія П. Шкраб'юка «Монаший Чин Отців Василіян у національному житті України» [39]. У праці висвітлено різні аспекти діяльності ЧСВВ, скерованих на піднесення національної та релігійної свідомості українців. Зокрема один з розділів присвячений виховній діяльності сестер-василіанок. Історик коротко описує (на основі монографії Саломії Цьорох) історію жіночих чернечих осередків. Автор зазначає, що монастирі отців-василіан і сестер-василіанок – це юридично незалежні структури, однак їхня духовна спадщина пов'язана зі св. Василієм Великим (329–379 рр.), настанови котрого стали визначальними в організації їхньої діяльності. Водночас, дослідник висвітлює процеси становлення і розвитку навчальних закладів для дівчат, що функціонували при монастирях сестер-василіанок у другій половині XIX – першій половині XX ст. [39, с. 195–219].

Змістовною є монографія сучасного дослідника В. Кічери [40], який вивчав чоловічі василіанські монастирі Закарпаття. Автор проводить порівняння діяльності чоловічих і жіночих василіанських обителів, зазначаючи, що «діяльність сестер ЧСВВ мала яскраво проукраїнську спрямованість, бо як і отці-василіани, вони наштотувалися на упередженість і супротив як частини населення, так і влади» [40, с. 158]. На сторінках праці ученого подано відомості про приїзд сестер-василіанок на Підкарпатську Русь із Східної Галичини в 1922 р. і початок освітньої-виховної діяльності при монаших обителях в Ужгороді, Пряшеві, Мукачеві та Хусті. Описано також ліквідацію чернечих осередків (чоловічих і жіночих) радянською владою наприкінці 1940-х рр. [40, с. 156–158, 170–180, 185–195].

До третьої групи праць, що стосуються безпосередньо історії і функціонування монастирів сестер ЧСВВ належать дослідження: Антона Петрушевича [44, с. 110–112; 45], Йосифа Лозинського [46, с. 48–50], Михайла Коссака [47], Василя Чернецького [48, с. 14–18], Саломії Цьорох [49–50], Софії Сенік [51], Марії Вуянко [52], Бориса Савчука [53], Серафими Сало [54], Олега Духа [55], та ін. Вони сформували теоретико-методологічну

і фактологічну основи вивчення організаційних засад становлення, розвитку та діяльності сестер-василіанок.

Перші статті про жіноче чернецтво середини XIX ст. у Галичині віднаходимо в доробку о. Антона Петрушевича – про монастир Словітський [44, с. 110–112], о. Й. Лозинського – про монастир Яворівський [46 с. 48–50]. М. Коссак, описуючи діяльність чоловічих монастирів Галицької провінції Святого Спасителя ЧСВВ [47], принагідно згадував про жіночі обителі. Про діяльність черниць також є відомості в працях: Яна Марека Гіжицького (Волиняка) [56], Владислава Хотковського [57], Миколи Голубця [58, с. 165–169], І. Крип'якевича [14, с. 70–104]. Зокрема, Я. Гіжицький у праці «Z przeszłości Zakonu Bazylianskiego na Litwie i Rusi» [56], описував історію 40 василіанських осередків на Волині, у Литві та Русі, тобто на західноукраїнських землях, де оглядово згадував і жіночі монастирі василіанок.

У цій групі варто виокремити дослідження, яке безпосередньо стосується теми нашої дисертації. Маємо на увазі монографію черниці-василіанки, д-ра С. Цьорох «Погляд на історію та виховну діяльність Монахинь Василянок» [49–50]. Ця праця опублікована з благословення митрополита А. Шептицького у Львові 1934 р., видрукувана Богословським науковим товариством під проводом отця, професора, д-ра Йосифа Сліпого [49; 59, с. 8] (див. дод. А, Б).

С. Цьорох належала до монашого чину сестер-василіанок, проживала у Львові, в монастирі св. Макрини на вулиці Потоцького, 95 (теперішня адреса вул. Генерала Чупринки, 103). Тут вона працювала вихователькою у сиротинці, а згодом викладала в школі та учительській семінарії, які функціонували при цій обителі. Водночас черниця студіювала педагогіку і пропедевтику філософії на гуманітарному факультеті у Львівському університеті ім. Я. Казимира (тепер Львівський національний університет ім. І. Франка). Під науковим керівництвом професора Станіслава Лемпіцького С. Цьорох підготувала дисертацію в галузі педагогіки «Погляд

на історію та виховну діяльність Монахинь Василянок» [49, с. 5–6], яку успішно захистила 6 травня 1932 р., здобувши вчений ступінь доктора філософії. Цю рідкісну на той час подію описано у часописі «Діло» (1932 р.) так: «В суботу 6 травня ц. р. відбулася промоція на доктора філософії (з ділянки педагогічних наук) Стефанії в Чині Саломії Цьорох, монахині Чина св. Василя Великого з львівського монастиря сс. Василянок при вулиці Потоцького, 95. Згадана промоція відбулася на основі дисертації про історію шкіл СС. Василянок у XVII–XIX в. Ця промоція є свого роду історичною подією, бо свіжо промована черниця це перший доктор з Чина сестер Василянок. Чинові СС. Василянок та д-рові Стефанії Саломії Цьорох бажаємо якнайуспішнішої праці над вихованням нашого молодого жіночого покоління» [60, с. 5].

Саломія Цьорох зробила акцент на різноманітності типів навчальних закладів, що створювалися і функціонували при жіночих монастирях, – сиротинців, народних, виділових і фахових шкіл, учительських семінарій, гімназій, інтернатів. Проаналізувала зміст навчальних програм та удосконалення педагогічної майстерності сестер-василіанок [49, с. 81–223; 61, с. 271–274]

Особливістю монографії є додаток, у якому вміщено копії історичних документів, дотичних до монастирів сестер ЧСВВ, зокрема три фотокопії королівських грамот Івана Казимира й Івана Собеського про надання або підтвердження різних привілеїв для монастирів сестер-василіанок. Наприкінці книги подано каталог визначних святих монахинь ЧСВВ, складений дослідницею на основі римських каталогів з 1695 р., та інших архівних джерел [49, с. 227–254].

Однак події Другої світової війни спричинили те, що монографія С. Цьорох (1934 р.) залишилася за кордоном тільки в декількох примірниках. Так, під час Капітули сестер ЧСВВ 1963 р. в Римі митрополит Й. Сліпий наголошував, що потрібно цінувати тисячолітню спадщину василіанського чернецтва і вивчати його історію. Водночас він запропонував, щоб

Генеральна управа Чину видавала друге видання монографії С. Цьорох і тим самим започаткувати «бібліотеку наукових і популярних творів монахинь-василіанок» [62, арк. 226–229; 63, с. 71–72]. У 1964 р. мати-архимандриня Клавдія Федаш, зважаючи на зауваги митрополита Йосифа, за його ж сприяння та підтримки, перевидала працю С. Цьорох [50; 64, арк. 40–43]. Це підтверджують віднайдені нами відомості в Історичному архіві УГКЦ в Римі, а саме лист матері Клавдії Федаш до митрополита Йосифа Сліпого від 9 квітня 1964 р: «Нашому Дорогому Митрополитові у моєму власному імені і в імені усіх сестер найщирішу подяку і нашу превелику вдячність за так великий труд і печаливу працю що її вложили Їх Високопреосвященство до другого видання цієї цінної книжки» [64, арк. 34].

У 1964 р. в Римі започатковано видання серії «Бібліотеки наукових і популярних творів монахинь-василіанок». У першому томі «Св. Василій Великий життя і твори» (Рим, 1964) [65] авторства Єроніми Роман коротко описано життя і діяльність св. Василія. Особливо вартісною вважаємо згадку про заснування перших василіанських монастирів (чоловічих і жіночих) у Кесарії і Понті. Побічно в книзі охарактеризовано зміст основних творів св. Василія. Другий том видання мав стати присвятою життєпису св. Макрини та історії розвитку перших монастирів сестер-василіанок на сході Азії та в Україні [65, с. 5]. В основу третього тому (1964 р.) покладено працю С. Цьорох «Погляд на історію та виховну діяльність Монахинь Василіянок» [50].

Блаженніший Й. Сліпий висловлював здивування з приводу відсутності досліджень з історії сестер ЧСВВ і слушно зауважував: «Ми так ще мало знаємо про жіноче монаше життя! Книжка вашої покійної мати С. Цьорох, яку видала Богословська Академія – це капля в історії. Вона така незнана й недосліджена, що аж дивно і страх!» [66, с. 29].

У науковому дослідженні використовували видану в Аргентині 1965 р. працю «Ювілейна пам'ятка 25-ліття Провінції Христа Царя сестер Василіянок (1939–1964)» [67] та «Історичний нарис сестер ЧСВВ 1037–1979»

з нагоди 1600-ліття від смерті св. Василя Великого, видрукуваний 1979 р. у США [68]. Однак, оскільки йдеться про ювілейні видання, більша частина тексту в них відведена діяльності зазначених провінцій, а відомості про функціонування монастирів у Східній Галичині фрагментарні.

Серед дослідниць жіночих обителей варто згадати історикиню С. Сенік, котра в монографії «Women's Monasteries in Ukraine and Belorussia to the period of suppressions» (Рим, 1983 р.) [51] описала життя і діяльність черниць в Україні та Білорусії у період XVII–XVIII ст. Зокрема, йдеться про жіночі монастирі, унійні й православні, які зберегли подібний спосіб життя упродовж усієї історії існування в українських землях – до ліквідації наприкінці XVIII – першій третині XIX ст. На перших сторінках видання розміщено каталог усіх відомих чернечих осередків, які існували на цих територіях, з найважливішою інформацією. Наступні розділи присвячено зовнішнім і внутрішнім аспектам чернечого життя в жіночих обителях. Також авторка описує фінансово-господарську діяльність, відносини з ієрархією та чоловічими монастирями ЧСВВ тощо.

Наприкінці книги за абеткою подано каталог усіх монастирів (назва монастиря відповідала назві місцевості) та їхніх меценатів. Історикиня С. Сенік зробила значний внесок в історіографію сестер-василіанок, оскільки об'єктивно висвітлила події цього часу на основі доступних їй історичних джерел (зазначимо, що С. Сенік працювала у Філадельфії та Римі).

Досліджуючи діяльність сестер ЧСВВ у Станиславові, використовували працю Марії Вуянко «Монастирі Івано-Франківська (Станиславова) перша половина XX ст.» [52]. Авторка описала греко-католицькі й римо-католицькі монастирі міста. Висвітлюючи діяльність сестер-василіанок, М. Вуянко використовує згадану працю С. Цьорох і свідчення черниць, котрі вступили до обителі перед Другою світовою війною (1939 р.). Історію Станиславівського жіночого монастиря ЧСВВ дослідниця поділяє на чотири періоди: від 1900 р. – до 1939 р.; життя черниць в умовах Другої світової війни; ліквідація обителі радянською владою (1946 р.) та «катакомбний» час і

переслідування ГКЦ (1946–1990 рр.); четвертий період розпочався 1991 р. і триває до сьогодні. Актуальність названої книги насамперед у тому, що детально описано функціонування обителі сестер ЧСВВ у Станиславові в першій половині ХХ ст.

Важливим джерелом для дослідження, що відображає діяльність сестер-василіанок у Станиславові, є праця Бориса Савчука «Твердиня віри» [53]. За визначенням самого автора, згадана книга є історичним та духовним літописом Станиславівського монастиря сестер ЧСВВ, заснованого 1900 р. На основі аналізу архівних документів історик детально висвітлив обставини, за яких упродовж першої половини ХХ ст. розвивалися ГКЦ, ЧСВВ та, зокрема, Станиславівський василіанський жіночий монастир. На нашу думку, це дослідження найбільш фактологічно обширне, об'єктивно наповнене дослідженням історії сестер ЧСВВ у Станиславові в першій половині ХХ ст.

У 2012 р черниця Серафима Сало опублікувала працю «Нарис з історії. Провінція Пресвятої Тройці Сестер Чину Святого Василя Великого» [54]. Авторка, на основі історіографічної спадщини і зібраних свідчень, частково подала відомості про розвиток монастирів сестер-василіанок у міжвоєнний період, ліквідаційні процеси радянської влади, арешти та ув'язнення багатьох черниць (1946–1952 рр.). Вартісними є описи життя монахинь під час репресій і підпілля ГКЦ. Слід зазначити, що питання діяльності сестер ЧСВВ у названій праці висвітлено фрагментарно, а окремі факти викликають дискусії та суперечки. Зокрема, це стосується монастиря у Тернополі, оскільки С. Сало стверджує, що «...у міжвоєнний час в Тернополі не було монастиря сестер-василіанок. Однак в роки переслідувань постала нова обитель» [54, с. 194]. На основі аналізу джерел нам вдалося пересвідчитися у тому, що монастир у Тернополі все ж таки функціонував ще з 1937 р. і при ньому діяв інтернат для дівчат [69, с. 91; 70, с. 10; 71, арк. 48–48 зв., 59–63, 125]. Незважаючи на авторські огріхи, праця С. Сало написана на основі широкої історіографічної та джерельної бази, тому є актуальною.

Заслуговують поцінування наукові дослідження Олега Духа, котрі

стосуються історії жіночих обителів Львівської і Перемишльської єпархій XVII–XVIII ст. Історик детально відобразив життя черниць у Жовківському, Смільницькому та інших монастирях, дослідив їхній віковий, освітній і соціальний статус та матеріальне становище. Результатом його праці стала опублікована 2017 р. монографія «Превелебні панни: Жіночі чернечі спільноти Львівської та Перемишльської єпархії у ранньомодерний період», у якій висвітлено основні аспекти життя в жіночих монастирях [55]. Оскільки ця праця обмежена часовими рамками (XVII–XVIII ст.), то її використання у нашому дослідженні має опосередкований характер.

У науковій студії послуговувалися напрацюваннями й інших сучасних науковців. Зокрема, актуальною є праця про Смільницьку обитель василіанок авторства Оксани Бегей [72, с. 268–276; 73, с. 45–55]. Історик Р. Берест опублікував монографію про середньовічні монастирі в Галичині, де згадує про жіночий монастир у с. Розгірчі (нині Стрийського району Львівської області) і с. Смільниці (нині Самбірського району Львівської області), ліквідовані австрійською владою наприкінці XVIII ст.; окремі наведені автором факти використано у дисертаційній роботі [11].

Цікавий фактичний матеріал міститься у наукових статтях В. Лось [1, с. 3–18; 74, с. 58–68], яка описує історію та функціонування монастирів сестер-василіанок на Волині та Поділлі XVII–XVIII ст.

Дослідження виховної та освітньої діяльності сестер-василіанок частково відображені в працях сучасних учених у галузі педагогіки та історії: І. Мищишин [75], І. Комар [76, с. 32–40], Л. Потапюк [77, с. 70–77], Н. Дмитришин [78, с. 203–204], І. Стасюк [79, с. 172–178], М. Занік [80, с. 17–21] та інших.

Спробою поглибити й систематизувати історію жіночих обителів ЧСВВ 1772–1918 рр. є праця Ольги Мурашко (с. Лукії ЧСВВ) «Жіночі монастирі Чину Святого Василя Великого в Галичині, 1772–1918» [81].

Вивченню стародавніх ікон монастирів сестер ЧСВВ присвячені статті Наталії Михайлюк (с. Назарії ЧСВВ) «Стан вивчення історико-мистецької

спадщини жіночих василіянських монастирів в Україні XVII – першої пол. XX ст.» [82, с. 196–204] та «Історико-мистецькі пам'ятки монастиря Воздвиження Чесного Хреста сестер Василянок у селі Словіта» [83, с. 434–455].

Правові аспекти діяльності монастирів сестер ЧСВВ з'ясовано в науковій праці Надії Витвицької (с. Магдалини ЧСВВ). 20 червня 2019 р. у Папському Східному інституті в Римі вона успішно захистила докторську дисертацію з канонічного права на тему «*Diaconia e autonomia delle religiose con specifico riferimento all'Ordine di San Basilio il Grande secondo il canone 415*» («Дияконія та автономія черниць на прикладі Чину Святого Василя Великого згідно з каноном 415 ККСЦ») [83, с. 316].

Внесок у дослідження задекларованої проблематики здійснила і авторка цієї праці (див. дод. Ш).

Отже, у працях третьої групи досліджень проаналізовано порушену проблему історії та діяльності сестер ЧСВВ. Однак окреслена тематика відображена доволі схематично, без детального з'ясування причин, передумов розвитку тих чи інших процесів, їхніх наслідків. Зазначені публікації в основному стосуються загальної історії становлення і діяльності окремих жіночих монастирів сестер-василіанок.

Таким чином, як свідчать опрацьовані нами праці, історіографія дослідження діяльності монастирів сестер-василіанок у Східній Галичині наприкінці XIX – у першій половині XX ст. є недостатньо вивченою. Незважаючи на наявність відомостей про окремі жіночі обителі, основні аспекти діяльності черниць залишилися поза увагою учених, на відміну від систематизованих напрацювань у вивченні діяльності чоловічих василіянських монастирів.

Невивченість задекларованої проблеми зумовлена тим, що сестри ЧСВВ до початку XX ст. провадили більш закритий, так званий «клявзуровий» спосіб життя. Їхня діяльність, якщо й мала суспільний характер, зосереджувалася в межах монастиря.

Нагромаджена певна кількість, в основному, науково-популярної літератури є більшою мірою дотичною до різних аспектів досліджуваної проблеми. Аналіз історіографії переконує нас у тому, що в опублікованих працях є чимало неточностей і протиріч стосовно історії сестер ЧСВВ.

Значна кількість робіт має обмежену історіографічну базу, що негативно позначилося на загальному змісті, формі, обсязі вивчення обраної нами для дослідження теми. Діяльність сестер-василіанок в окреслений період у розглянутих нами працях відображена неповно, фрагментарно й потребує комплексного вивчення та систематизації.

Проведений історіографічний огляд підтверджує відсутність цілісного об'єктивного наукового дослідження з усебічним відображенням різноаспектного спрямування діяльності сестер ЧСВВ в означений період. Епізодично вивчено тільки окремі фрагменти досліджуваної проблеми, що актуалізує дисертаційну роботу, підвищує її наукове та суспільне значення.

1.2. Джерельна база

Робота над дисертацією потребувала опрацювання значного обсягу різноманітних джерел, архівних фондів, друкованих і рукописних матеріалів.

Основу джерельної бази дослідження становлять неопубліковані матеріали й документи державних центральних та обласних архівів України (Києва, Львова, Тернополя, Івано-Франківська), державних наукових бібліотек України, закордонних архівів і бібліотек Риму (Італія), Лювена (Бельгія), Варшави (Польща) і Ватикану.

Джерельну базу дослідження доцільно умовно поділити на шість груп. Перша група – неопубліковані архівні документи центральних і обласних державних архівів України [85–107]; ГДА СБУ та архівів управлінь СБУ у Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях [108–111]; Историчного архіву УГКЦ в Римі [113]; церковних і монастирських фондів –

ГАСВР [114], ПАСВФ [115], ПАСВЛ [116] сестер ЧСВВ, АГУ отців ЧСВВ [117], KADOC, ANBPСAV (Католицька Документація Дослідницького центру у Лювені) [118], ACO SC Ruteni (1886–1892) (Архів Конгрегації для Східних Церков у Ватикані) [119–121]; аудіозаписів з А І І Ц УКУ [122] та Архіву Місії Постуляційного центру беатифікації й канонізації святих УГКЦ у м. Львові [123], хоча не усі вони ще впорядковані й структуровані.

Друга група – матеріали з відділу рукописів і стародруків Національного музею у Львові імені митрополита А. Шептицького [124]; третя – статистичні відомості та інші матеріали Львівської архієпархії, Перемишльської та Станиславівської єпархій [125–141]; четверта – періодика [142–171]; п'ята група – спогади [172–184]; шоста – опубліковані збірники документів і матеріалів [185–193].

Перша група представлена архівними фондами ЦДІАК України. Зокрема, у фонді 442 «Киевский, Подольский, Вольенский генерал-губернатор. Полицейская часть» [85, арк. 1, 11–11 зв.] зберігаються документи про ліквідацію Підборецько-Дубенського жіночого монастиря василіанок (1832–1833 рр.), а у фонді 365 «Обзор деятельности политических партии в Галиции» містяться матеріали, що стосуються конфіскації майна й арешту митрополита А. Шептицького в 1915 р. [86, арк. 7–23].

Значну кількість документальних матеріалів виявлено у фондах ЦДІАЛ України. Найбільш інформативними є документи, що зберігаються у фондах: 179, опис 3 «Приватна жіноча гімназія з українською мовою навчання СС. Василянок у Львові (1927–1939 рр.)» [87] і «Звіти про діяльність приватної вчительської семінарії СС. Василянок в м. Дрогобичі (1921–1939 рр.)» [88]; 201 «Греко-Католицька митрополича консисторія» [89]; 358 «Митрополит Андрей Шептицький» [90]; 408 «Греко-Католицький Митрополичий ординаріят» [91]; 684 «Протоігуменат монастирів Чину Василя Великого у Львові» [92]. Тут знаходиться чимало документальних свідчень, що стосуються монастирів сестер ЧСВВ і навчальних закладів, котрі діяли при них, а також відомості про життя і діяльність черниць у

різних суспільно-політичних обставин, що склали основу нашого дисертаційного дослідження.

У фонді 684 «Протоігуменат монастирів Чину Василя Великого у Львові» [92] в описі 1 налічується 3342 справи про василіанські монастирі, з яких 178 відображають також діяльність жіночих обителей. Найбільше відомостей збереглося про Словітський монастир (тепер Золочівського району Львівської області). Для прикладу, опис візитації цього монастиря 1782 р. подає докладний перелік монастирського і церковного майна, речей повсякденного вжитку [93, арк. 1–7]. Цікаві факти про житлові та економічні забудови, церкву й церковне облаштування, домашнє, господарське та інше монастирське майно знаходимо у звіті від 1 червня 1824 р. [94]. В описі від 1822 р. занотовано список господарських, кухонних та інших речей. Також він уміщує перелік назв 198 церковних книг [95].

У згаданому фонді також зберігається значна кількістю документів про Львівський монастир на вул. Зиблікевича, 30 і Длугоша, 17 (тепер вул. Івана Франка, 56 і вул. Кирила і Методія, 17) [96], а також про чернечі осередки у Станиславові, Дрогобичі, Перемишлі; дещо обмеженими є матеріали про Смільницьку і Яворівську жіночі чернечі обителі.

Саме в цьому фонді зібрано матеріали архіву монастирів за весь період існування Галицької провінції отців ЧСВВ – з 1780 р. Окремого вивчення потребують матеріали, які відображають працю василіан і василіанок, їхній матеріальний стан. Збереглося також листування сестер ЧСВВ з отцями-василіанами в справі духовної обслуги черниць і навчальних закладів, що функціонували при жіночих монастирях ЧСВВ. Зокрема, маємо на увазі прохання про реколекції (духовні повчання, конференції), сповіді.

Фонд 146 «Галицьке намісництво». Інвентарні описи майна [97] уміщує згадки про монастирі в Яворові, Камінці Струмиловій, звіти про майновий стан ліквідованих жіночих монастирів Золочівської округи наприкінці XVIII ст. Важливими є відомості про ліквідацію Смільницького монастиря,

стан греко-католицького монастиря у Львові у XVIII – на початку XIX ст., Розгірчі, Словіті, Яворові.

Інші фонди ЦДІАЛ України також містять окремі матеріали про монастирські спільноти, діяльність черниць. Насамперед, йдеться про листування сестер-василіанок з Митрополичою консисторією та ординаріатом, заяви про вступ до монастиря, прохання про допуск і складення монаших обітів, особові справи черниць. Джерелами до історії Марійських товариств при монастирях є їхні книги діловодства [98]. Зокрема, збереглося чимало документальних свідчень: грамот і розпоряджень митрополита А. Шептицького, у яких йдеться про призначення на посади ігуменів монастиря, а також сповідників і капеланів для черниць. Нам вдалося віднайти грамоти-призначення о. Йосифа Схрейверса надзвичайним сповідником монастиря сестер-василіанок у селі Журавно (нині Жидачівського району Львівської області) [99, арк. 5] (див. дод. В) і номінування о. Йосифа Апостольським візитатором для всіх жіночих василіанських монастирів тощо [100, арк. 3].

У згадуваних архівних фондах виявлено значну кількість матеріалів, які стосуються як діяльності монастирів, так і духовного та побутового життя черниць. Для підготовки дисертаційного дослідження неабиякий інтерес має листування митрополита Андрея Шептицького з сестрами-василіанками (Володимирою Філевич, Вірою Слободян, Анною Теодорович, Монікою Полянською та ін.) та їхніми вихованками, особливо дітьми-сиротами, котрі перебували у сиротинцях при монастирях. Такі матеріали висвітлюють тогочасну реальність, є свідченням толерантного, батьківського ставлення митрополита до монахинь, а особливо до дітей-сиріт. Це різного роду подяки за працю, привітання з нагоди важливих подій чи свят.

Найважливішим епістолярним джерелом для вивчення історії монастирів сестер-василіанок першої половини XX ст. є листи до глави ГКЦ А. Шептицького черниці М. Полянської, котра завдяки благословенню митрополита 1909 р. вступила до монастиря сестер ЧСВВ і згодом була

призначена ігуменею Словітської обителі. У архівних фондах 201, 358, 684 збереглася її епістолярна спадщина.

Кореспонденція М. Полянської відкриває перед нами маловідомі сторінки її життя, глибокий духовний світ, ознайомлює з тодішніми подіями. Змістовне інформаційне наповнення містять листи-повідомлення, прохання, відповіді, привітання митрополита з іменинами, Різдом та Воскресінням Христовим. Вітаючи з іменинами, мати Моніка прирівнювала митрополита до Мойсея, який покликаний відродити український народ, «... та в тій сердечній та повній любові злуці мали відродити наш безталанний нарід. А самі як вибраний Мойсей по довгих довгих еще літах могли з своїми дітьми оглядати обіцяну країну той гарний Сіон» [101, арк. 65–66] (див. дод. Г).

Дисертаційне дослідження також базується на опрацьованих матеріалах державних обласних архівів. Зокрема, Держархіву Львівської обл., фонд Р-1332 «Уповноважений Ради в справах релігії при РМ СРСР по Львівській області» [102]; Держархіву Тернопільської обл., фонд 322 «Канцелярії Тернопільського губернаторства» [102]; Держархіву Івано-Франківської області. Зокрема, у фонді Р-388 «Уповноважений Ради в справах релігійних культів при РМ СРСР по Івано-Франківську області, 1944–1989 рр.» зберігаються постанови державної влади щодо використання монастирських приміщень жіночого монастиря в с. Підмихайлівці Букачівського району Станіславської області (тепер Рогатинського району Івано-Франківської області) [104]. У справі 10 фонду Р-389 «Уповноважений Ради у справах Російської православної церкви РМ СРСР по Станіславській області» містяться дані про чернечу спільноту сестер-василіанок монастиря св. Йосафата в с. Войнилів Войнилівського району Станіславської області [105].

У фонді Р-388 зберігаються матеріали про арештованих 1945 р. черниць-василіанок, а саме: Моніку (Марію) Полянську, Дарію (Анну) Свірську, Стефанію (Аделю) Млинарську (спр. 14533-П) [106]. Саме тут містяться й кримінальні справи фонду Р-2157 «Репресовані та реабілітовані» черниць

М. Ісопенко (спр. 4302-П) [107], М. Полянської (спр. 14533-П) [106], передані за часів незалежності України управлінням СБУ в Івано-Франківській області до фондів Держархіву Івано-Франківської обл. З аналізу цих архівних матеріалів дізнаємося детальну інформацію про греко-католицьких черниць, причини їх ув'язнення, перебіг слідства, вирок та дані про місце відбування покарання.

Важливими для дослідження обраної нами теми є матеріали ГДА СБУ та архівів управлінь СБУ у Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях. У них є відомості про ліквідацію монастирів радянською владою в 1940-х рр., кримінальні справи сестер ЧСВВ. У архіві управління СБУ Львівської області містяться документи про арешт Анни Березовської та Євпраксії Стефанишин [108] і архівно-кримінальна справа Ольги Дацьків [109], у архіві СБУ Тернопільської області – архівно-кримінальні справа Ольги Смільської [110]. У ГДА СБУ зберігаються документи про арешт Марії Ізничак [111]. У ГДА МВС України також віднайдено відомості про арештованих сестер-василіанок, а саме: Березовську Анну, Дацьків Ольгу (Магдалину), Дуль Анну, Манайло Марію (Теофілю), Мармаш Софію (Прину), Млинарську Аделю (Стефанію), Николайчук Ариадну, Пиліус Магдалину, Стефанишин Євпраксію, Хом'як Анну, Шушкевич Ольгу (Онисиму), Шух Катерина (Кипріяну), Смільську Анну. В облікових документах МВС України зазначено дату арешту, місце і час відбування покарання та час звільнення з табору названих осіб. Тут також вказано місце зберігання кримінальних справ [112, с. 1–6].

Актуальним джерельним пластом нашого наукового пошуку є фонд патріарха Й. Сліпого, що зберігається в Історичному архіві УГКЦ в Римі, головно привертає увагу листування Блаженнішого із сестрами-василіанками та іншими особами. Власне тут містяться спогади як кардинала Йосифа, так і колишніх вихованок сестер-василіанок про освітньо-виховну діяльність черниць у довоєнний період [113].

Вперше нами представлено раніше не відомі архівні матеріали з фондів,

що зберігаються у церковних і монастирських установах. Зокрема, у церковних і монастирських фондах – ГАСВР [114], ПАСВФ [115], ПАСВЛ [116], АГУ отців ЧСВВ [117], KADOC, ANBPСAV [118], АСО SC Ruteni (1886–1892). [119–121], де у формі епістолярної спадщини й спогадів зафіксовано інформацію про маловідомі факти життя і діяльності монастирів сестер ЧСВВ кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Важливий фактичний матеріал почерпнули з інтерв'ю, які зберігаються у формі аудіозаписів в А І І Ц УКУ [122] та Архіві Місії Постуляційного центру беатифікації й канонізації святих УГКЦ у м. Львові [123].

Друга група – матеріали з відділу рукописів і стародруків НМЛ [124].

Третя група – статистичні відомості та інші матеріали Львівської архиєпархії, Перемишльської та Станиславівської єпархій, тобто шематизми (списки духовних осіб, парафій, церковних товариств, майна та ін.), каталоги сестер ЧСВВ, церковні документи й монастирські хроніки та енциклопедичні дані тощо. Зокрема цінними є зібрання шематизмів (1859, 1879, 1907, 1912, 1914, 1924, 1932, 1938 pp.) [125, с. 228–229; 126, с. 184–185, 405–406; 127, с. 402; 128, с. 496–497, 129, с. 292], де крім опису церковних парафій, подавали відомості про василіанські жіночі монастирі, які підпорядковувалися місцевим єпископам Львівської архиєпархії. Насамперед шематизмам, що видавалися єпархіальними органами влади, характерний високий рівень достовірного фактажу, що дає можливість розглядати їх як масове друковане джерело того часу.

До цієї групи належить «Устав для інокінь» авторства Й.-В. Рутського (1771 р.) [130] (див. дод. Д), Конституція сестер ЧСВВ, укладена митрополитом А. Шептицьким (1909 р.) [131] (див. дод. Е), каталоги сестер ЧСВВ (1983 р., 1988 р.) [132–133], тобто статистичні дані сестер ЧСВВ та монастирські хроніки різних років. Так, у хроніках Львівського (1933–1939 pp.) [133], Яворівського (1882–1935 pp.) [135], Перемишльського (1902–1938 pp.) [136] монастирів уміщена важлива інформація про історію розвитку і діяльність чернечих обителів, побутове життя черниць досліджуваного

нами періоду. У віднайдених фрагментах хроніки Станиславівського монастиря зафіксовано відомості про кількість черниць та короткі біографічні дані тощо [137] (див. дод. Ж).

Ця група також представлена хроніками. Зокрема, хроніка монастиря Покрови Пресвятої Богородиці сестер-василіанок у Яворові [135], яку започаткувала писати сестра Емануїла Полошинович, а продовжила 1911 р. сестра Єлена Лянгевич. На початку літопису на основі архівних матеріалів знаходимо історичну довідку про обитель з часу її заснування, тобто з 1621 р. Описано історію становлення монастиря у XVII ст., де принагідно згадано про його фундаторку Маргарету (Макрину) Жугаєвич-Дишкевич (1636 р.), котра служила тут ігуменею. Відображено в літописі й суспільно-політичні події, що відбувалися в державі, зокрема згадано часи Хмельниччини. Детально відображено історично-церковні трансформації, що безпосередньо вплинули на життя черниць (для прикладу, прийняття унії Перемишльською єпархією (1691 р.) тощо. У аналізованих хроніках вказується на роль і значення діяльності єпископів в історії Яворівського монастиря у XIX ст., зокрема описано їхній добрий почин у будівництві монастиря і церкви. Літопис подає відомості про освітньо-виховну діяльність і побутове життя черниць, виховні інституції, які діяли при монастирі впродовж 1847–1939 рр. Згадувана хроніка є важливим джерелом нашого дослідження.

Заслуговує на увагу хроніка монастиря сестер-василіанок, розташованого на вулиці Длугоша, 17 у Львові [133], у якій описано короткий період його існування 1933–1939 рр. Авторка літопису зафіксувала події, що стосуються заснування цього монастиря. Зокрема, переписано фундаційні грамоти обителі, видані ще митрополитом С. Сембратовичем (31 серпня 1897 р.), угоди з кураторією фундації кардинала С. Сембратовича та монастирем сестер ЧСВВ у Львові (7 вересня 1912 р.). Останні адресовані навчально-виховному закладу, що функціонував при цій обителі.

Зберігся до наших днів літопис монастиря в Перемишлі (1902–1938 рр.) [136], який подає історію його заснування й організації заснованих ним

виховних закладів. Занотовано також відомості про важливі події з життя жіночих василіанських монастирів. Зокрема, маємо змогу довідатися про Капітули 1923 і 1931 рр.

Відомо, що хроніка Словітського монастиря, викладена у трьох рукописних книгах, збереглася, незважаючи на ліквідацію обителі, і старанно переховувалася черницями в час підпілля ГКЦ. Проте згодом, у результаті реорганізації влади в провінції Пресвятої Трійці сестер ЧСВВ на початку 1990-х рр., матеріали хроніки були втрачені.

Не менш значущим джерелом для здійснення дисертаційного дослідження є статистичні дані про інституції сестер-васліанок, що відображено у «Католицькій енциклопедії» [138], «Енциклопедії міста Львова» [139], а також ватиканських статистиках Східної Церкви 1932, 1974 рр. [140–141].

Четверта група – періодика, зокрема східногалицька і зарубіжна (видання української діаспори). Чимало фактографічного матеріалу виявлено в східногалицькій пресі, а саме в таких виданнях, як: «Душпастирь» [142, с. 311; 143, с. 317–321], «Львівські Епархіяльні відомості» [144, с. 60], «Діло» [145, с. 6; 146, с. 2; 147, с. 10; 148, с. 5], «Нива» [149, с. 577–580; 150, с. 408; 151, с. 210–216; 152, с. 231–237], «Нова Зоря» [153, с. 2; 154, с. 4], «Богословія» (Львів) [155, с. 240–246; 156, с. 150–163; 157, с. 78], «Календар Місіонаря» [158, с. 49–62], «Добрий пастир» [159, с. 205–212], «Мета» [160, с. 6], «Зоря Галицька» [144, с. 110–112; 161, с. 118–120; 162, с. 127–128], «Перемишлянин» [46, с. 48–50], «Вісник Марійської дружини» [163, с. 21–22; 164, с. 31], «Вістник Станиславівської Епархії» [165, с. 102], «Шашкевичів край» [166, с. 17–21], «Народне слово» [167, с. 5], «ЗНТШ» [10, с. 290–298] та інші.

Важливим інформаційним джерелом для нашого дисертаційного дослідження є зарубіжна періодика другої половини ХХ ст., зокрема: «Вісті з Риму» [168, с. 11–13; 169, с. 6–7], «Благовісник Верховного Архiepіскопа Візантійсько-Українського (Греко-Руського) обряду» [170, с. 27–30],

«Богословія» (Рим) [171, с. 221–229], «Місіонар» [172, с. 323–325], «Правда» [173, с. 170–180], «Світло» [174, с. 69–70] та інші видання.

У дисертації використано матеріали публіцистичного характеру, які подають важливу інформацію про окремі аспекти теми нашого дослідження. Наприклад, маємо докладно почерпнуті відомості з публікації о. Севастіяна Сабола «Укрита Фіялка» (1992 р.) [175], де автор, висвітлюючи життя с. Василії Глібовицької ЧСВВ, намагається побіжно відтворити тогочасну історичну хроніку, періоди становлення монастирів сестер-василіанок упродовж IV – початку XX ст. Вагомими є науково-популярні нариси життя черниць-василіанок М. Полянської і В. Глібовицької, написані Уляною Стеців-Тимчук і видані у Львові за сприяння протоігумені Миколаї Ромах ЧСВВ у 2013 та 2015 рр. [176; 177].

Джерельну базу досліджуваної проблематики істотно доповнює п'ята група, представлена спогадами, які розкривають світоглядні, психологічні мотиви настоятелів та учениць і дітей. В них відображено й історичний контекст, у якому діяли монастирі та створені при них навчальні заклади. Заслуговує уваги історико-мемуарна праця «Пропам'ятна книга гімназії Сестер Василіанок у Львові» [178–179], у якій відображено специфіку навчального процесу на тлі розвитку шкільництва в міжвоєнній Польщі. Досліджуючи особливості навчання у гімназії сестер-василіанок Василь Лев у спогадах «Програми навчання, навчальний матеріал, метода» слушно зауважив: «... змагання польської влади польонізувати українське шкільництво не проявлялося так сильно в приватних школах, як у державних. Тому гімназія СС. Василіанок продовжувала своє існування, хоч молодь противилася всяким спробам польонізації. Нераз крізь пальці дивилися на це вчителі, директор, монахині і впливали усвідомлююче на молодь, рятуючи школу перед розв'язанням» [178, с. 50].

Спогади побачили світ завдяки старанням колишніх учениць гімназії сестер-василіанок у Львові. Привертає увагу той факт, що на початку публікації міститься вступне слово тодішнього глави Церкви, кардинала

Й. Сліпого, яке він написав на прохання згаданого нами д-ра В. Лева (головного редактора спогадів) [178; 180] (див. дод. К). Зокрема, Блаженніший Йосиф зазначив: «Благородною прикметою душі є згадувати добрим словом своїх виховників і виховниць та свої виховні інститути. Тим даємо доказ, що цінімо їх і що дійсно навчилися ми від них чогось шляхетного. Ваша гімназія увійде в історію нашого церковного шкільництва, як гарний зразок заведення для виховання у Христовому дусі, що розвивалася під вмілим проводом енергійних сестер-василіанок» [178, с. 9].

Діяльність монастирів сестер ЧСВВ наприкінці XIX – у першій половині XX ст. розглядається українськими громадськими діячами, педагогами в контексті розвитку шкільництва. Так, С. Шах у спогадах «Львів – місто моєї молодости» [181] описав навчальні заклади, які діяли при монастирях сестер-василіанок у Львові.

Цінними для нашого дослідження є спогади галицького письменника Юрія Шкрумеляка, видані в 1921 р. під назвою «Українські сироти» [182], у яких автор змальовує життя і побут дітей-сиріт, котрі виховувалися і навчалися при Львівському монастирі сестер ЧСВВ. Саме ці спогади сформували інформаційну базу для написання розділу про соціальну працю черниць, зокрема діяльність сиротинців при монастирях сестер-василіанок у досліджуваний нами період.

Також у дисертаційній роботі використали спогади колишніх вихованок сиротинця, що діяв при монастирі василіанок. Зокрема, опублікований 1989 р. у Канаді «Відгомін» Іванни Зельської [183], а також свідчення Ольги Лашків (2004 р.) [184]. Обидві вони закінчили учительську семінарію при Львівському монастирі сестер ЧСВВ.

Важливими є узагальнення спогадів більшості авторів про задовільний стан діяльності навчально-виховних закладів, що діяли при монастирях сестер ЧСВВ окресленого періоду, оскільки їхній вплив на формування духовного й національного світогляду молоді є незаперечним.

Шоста група – опубліковані збірники документів і матеріалів: рішення

Львівського собору 1891 р., додатки до них (1891 р., 1897 р.) [185], конференції архиєреїв ГКЦ (1902–1937 рр.) [186], протоколи засідань львівських архієпархіальних соборів (1940–1944 рр.) [187], а також видання з історії Української Католицької Богословської академії у Львові (1928–1944 рр.) «Світильник істини», опубліковані в Канаді 1973 р., 1976 р. [188], «Церква і суспільне питання. Митрополит А. Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944» (у 2-х томах) [189–190], документи про ліквідацію ГКЦ «Нескорена Церква: подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу» [191]. Сюди належить також Апостольська Конституція «*Singulare Praesidium*» («Особливою Охороною»), видана Папою Левом XIII 1882 р. [192–193]. У цьому нормативному акті чітко простежується мета створення та організаційна структура чоловічого ЧСВВ, описано пасторальну і внутрішню сфери життя в монастирі.

Проведена науково-пошукова робота полягала у зібранні цінної інформації, що зберігається у фондах багатьох архівів. Чимало матеріалів стосуються досліджуваної проблематики опосередковано, окремі з них є в рукописному варіанті (українською, польською, латинською, німецькою, італійською та англійською мовами) та мають фрагментарний характер. Значна кількість віднайдених матеріалів уперше введена до наукового вжитку. Комплексне використання їх із залученням архівних даних, друкованих і рукописних джерел сприяло виконанню поставленої мети – об'єктивному, цілісному й ґрунтовному аналізу діяльності сестер ЧСВВ у Східній Галичині окресленого періоду.

Таким чином, джерельні матеріали стали основою для висвітлення досліджуваної теми про діяльність сестер-василіанок у Східній Галичині означеного періоду. Поєднання першоджерел державних архівних установ в Україні (центральных, обласних і галузевих), церковних архівних інституцій внутрішніх архівів монастирів сестер ЧСВВ, отців ЧСВВ та отців-редемптористів дало змогу всебічно підійти до розкриття досліджуваної проблематики.

1.3. Методологічні засади дисертації

Кожне наукове дослідження розпочинається з формування методології, яка визначає вибір напрямку та засобів пізнання. У сучасній науці присутній досить широкий спектр визначень поняття «методологія». На нашу думку, найбільш повно і точно суть цього поняття розкривається у філософському словнику. У ньому методологія подається як сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети. Такою метою у науковому пізнанні є отримання об'єктивного істинного наукового знання або побудова наукової теорії та її логічне обґрунтування, досягнення певного ефекту в експерименті чи спостереженні тощо [194, с. 374].

У колективній статті В. Бакуменко, В. Князев та Ю. Сурмін, серед інших, надали таке визначення методології – це деяка сукупність філософських методів пізнання, яка охоплює індуктивний метод Ф. Бекона, раціоналістичний метод Р. Декарта, діалектичний метод Сократа, Г. Гегеля, К. Маркса, феноменологічний метод Е. Гуссереля, системний метод Л. Берталанфі, У. Ешбі, Т. Парсонса та ін. [195, с. 13]. Л. Пісьмаченко зазначає, що на пострадянському просторі склалися два різновиди методології – загальна та спеціальна [196, с. 24]. Усі ці визначення стосуються загальнонаукового поняття «методологія».

З огляду на той факт, що це дисертаційне дослідження відноситься до історичної галузі наукових знань, у процесі його розробки доцільно використовувати спеціальні-наукові методи, які формують методологію історії. За визначенням В. Косминої, методологія історії – система принципів, прийомів та процедур формування й використання методів історичного пізнання, а також вчення про цю систему [197, с. 3].

Задля якісної підготовки наукової роботи потрібно обрати найоптимальніші методи дослідження. Особливістю дисертаційної роботи є те, що для її якісного написання необхідно застосовувати міждисциплінарний

підхід і здійснити синтез наукових методів різних наукових галузей. Використання максимально різноманітних методів наукового дослідження, на нашу думку, є цілком доцільним. Слід зазначити, що Н. Костенко та В. Іванов вважають розмаїття методів здійснення наукових досліджень необхідним компонентом якісної наукової роботи [198, с. 16].

У процесі здійснення цього наукового дослідження вважаємо за доцільне застосувати такі загальнонаукові методи: системного підходу, світоглядного плюралізму, дедукції, індукції, аналізу, синтезу, ідеалізації, моделювання, формалізації та діалектичного розуміння історичного процесу.

Аналітичний метод являє собою розкладання об'єкта на складові з метою вивчення елементів його структури [199, с. 37].

Суспільно-політичну ситуацію, яка склалася на території Східної Галичини у кінці XIX – першій половині XX ст., упродовж функціонування сестер ЧСВВ, задля досягнення визначеної мети дослідження потрібно мисленнево розділити на окремі процеси, суб'єкти та об'єкти, що логічно поєднані у відповідні структури, які умовно прийнято визначати науковою спільнотою, об'єднаною спільними напрямками наукових досліджень або самостійно створені автором у ході дисертаційної роботи задля об'єктивного досягнення її цілей.

Синтез навпаки зумовлює зворотній процес мисленневого з'єднання складових компонентів об'єкта для утворення його загального образу [199, с. 37]. Аналогічно процесам аналізу здійснюють процеси синтезу. Логічне об'єднання у певні загальні процеси або умовно створені структури розрізнених об'єктів і суб'єктів досліджуваної проблеми визначеного періоду.

Метод дедукції – це ланцюг логічних умовиводів від загального – до часткового [199, с. 37]. Саме завдяки цьому методу можливо визначити місце об'єкта дослідження – ГКЦ – у системі тогочасної богословсько-релігійної структури Східної Галичини досліджуваного періоду.

Індуктивний метод дає змогу конструювати ряд логічних умовиводів від конкретного – до загального та на їх основі вивести гіпотезу теоретичного характеру [199, с. 37]. Цей метод, на нашу, думку є ключовим задля якісного інтерпретування результатів дослідження, їх практичного застосування, актуальності та визначення місця у сучасній українській науковій парадигмі. Адже саме у процесі здійснення розумової обробки логічного ряду від конкретного – до загального вимальовується відображення тих чи інших процесів на прикладі діяльності сестер ЧСВВ. Отримані результати узагальнюються і, за необхідності, переносяться із окремого на цілісне. При цьому активно застосовується уже метод узагальнення як один із різновидів абстрагування, має на меті уможливити класифікацію уявних образів предметів чи явищ з метою їх подальшого групування та надає досліднику можливість на основі певних узагальнень зробити висновки про характерні особливості, властиві усім компонентам визначеного класу [199, с. 37].

Метод абстрагування, заснований на формуванні образу об'єкта, яке здійснюється шляхом уявного виділення низки суттєвих ознак, зв'язків та відношень і відволікання від несуттєвих властивостей [199, с. 37]. Використання цього методу є неодмінним у процесі розумової переробки наявної у джерельній базі інформації щодо об'єкта наукового пізнання.

Методи ідеалізації, моделювання та формалізації як основні операції концептуального аналізу застосовуються для заміщення реального об'єкту, що є ідеальною, а не матеріальною і не фізичною сутністю, для побудови абстрактної моделі [199, с. 37], задля того щоб у процесі ходу цього наукового дослідження, яке є процесом пізнання та якісної розумової переробки отриманих відомостей, стало можливим здійснення певних аргументованих висновків.

Світоглядний плюралізм – це розуміння об'єктивного існування у реальному світі альтернативних світоглядних учень [200, с. 92–93]. Без застосування цього методу неможливо здійснити об'єктивне, а отже, якісне наукове дослідження. Тільки усвідомлення відсутності єдиної ідеології,

парадигми сприяє адекватному сприйняттю навколишньої дійсності та оцінці історичних процесів. У конкретному дослідженні застосування цього методу потрібне задля формування раціональної оцінки ролі та місця сестер-василіанок богословсько-релігійних, педагогічно-виховних та соціальних процесах Східної Галичини упродовж кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

У ході роботи над визначеним дисертаційним дослідженням, окрім загальнонаукових методів, необхідно використати й спеціальні наукові. З огляду на специфіку цього дослідження застосовуємо спеціально історичні та окремі методи аналізу діяльності сестер ЧСВВ. У процесі здійснення наукового дослідження доцільно застосовувати такі методи історичного дослідження: діалектичне розуміння історичного процесу, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-генетичний та історико-системний методи.

Діалектичне розуміння історичного процесу має на увазі пізнання об'єктивної дійсності, надійно встановлених фактів [201, с. 35]. Це наукове дослідження опирається на доконані історичні факти, в основному взяті із першоджерел (часто деякі факти діяльності сестер ЧСВВ підтверджуються матеріалами із декількох різних, непов'язаних між собою джерел), якими переважно є архівні матеріали.

Історико-порівняльний метод дає можливість розкривати сутність явищ і за подібністю і за розбіжністю, притаманних їм властивостей, а також здійснювати порівняння у просторі й часі. Зокрема, порівняння діяльності об'єкту дослідження з діяльністю в аналогічних аспектах із іншими організаціями або порівняння ідентичних показників діяльності сестер ЧСВВ у різні часові проміжки.

Історико-типологічний метод використовується з метою розчленування цілого на частини, вивчення їх і об'єднання у наукову картину історичної дійсності [202, с. 197]. Метод перегукується із загальнонауковим методом аналізу, тільки при його використанні і поділу об'єктів дослідження на

окремі типи необхідно використовувати історичні знання, термінологію та історичну типологію визначених процесів.

Сутність історико-генетичного методу полягає у послідовному розкритті властивостей, функцій і змін реальності, що вивчається, у процесі її історичного руху [202, с. 196–197]. На час діяльності сестер ЧСВВ припав час криз і трансформацій. Зі зміною парадигми розвитку ареалу існування структури змінювалися і способи, форми та умови його діяльності.

Історико-системний метод базується на усвідомленні системного характеру суспільно-історичного розвитку [203, с. 22]. Адже сестри ЧСВВ, за наявності унікальності, притаманної лише йому процесів об'єктивного розвитку, усе ж були лише частиною тієї богословсько-релігійної системи, у якій Чин функціонував, а сама ця система була продуктом більш глобальних процесів, які відбувалися у Східній Галичині.

Отже, методологія дослідження базується на принципах історизму, системності, наукової об'єктивності, термінологічного, когнітивного та системного підходів до вивчення історичних явищ, а також на використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення, дедукція, індукція та ін.) та спеціально-історичних (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний, історіографічного аналізу та ін.) методів. Робота виконувалася із застосуванням міждисциплінарного підходу.

Список використаних джерел до 1 розділу

1. Лось В. Волинська «панна василіанка» в XVIII–XIX ст.: збірний образ на тлі доби // Київська старовина. Київ, 2011. № 3. С. 3–18.
2. Karczewski D. Katalog prepozytów klasztoru norbertanek w Strzelnie od XII wieku do 1837 r. // Nasza przeszłość. Kraków, 2000. S. 135–177.
3. Borkowska M. Zapiski kronikarskie norbertanek Płockich // Nasza przeszłość. Kraków, 1995. S. 49–79.

4. Дорошенко Д. Нарис історії України. Мюнхен: В-во Дніпрова хвиля, 1966. Т. I–Т. II. 360 с.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. Т. 2. (від половини XVII сторіччя до 1923 року). Мюнхен: Українське видавництво, 1976. 599 с.
6. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с.
7. Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного і Б. Лобовика. Київ: Четверта хвиля, 1996. 392 с.
8. Грицак Я. Нарис історії України: формування української модерної нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 2000. 360 с.
9. Гронський Й. Нарис історії Яворівщини. Дрогобич: Коло, 2008. 218 с.
10. Слободян В. Монастир Святої Мокрини сестер Василянок у Львові // ЗНТШ. Т. CCLV. Львів, 2008. С. 290–298.
11. Берест Р. Середньовічні монастирі Галичини: житло та побут. Львів, 2011. 332 с.
12. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / з німецької переклала Христина Николин. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 612 с.
13. Likowski E. Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII–XIX w. Wyd. drugie. Cz. II. Warszawa, 1906. 314 s.
14. Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині // Записки ЧСВВ. Жовква, 1926. Т. II. Вип. 1–2. С. 70–104.
15. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. 2-ге вид. Львів: Каменяр, 1991. 167 с.
16. Левицький Я. Історія церкви. 2-ге вид., доповнене. Львів, 1928. 163 с.
17. Лужницький Г. Українська церква між Сходом і Заходом. Філадельфія, 1954. 723 с.
18. Великий А. З Літопису Християнської України, XX ст.: у 9 т. Т. 9: Рим: В-во оо. Василян, 1977. 304 с.

19. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Рим; Львів: В-во отців ЧСВВ, 1995. 404 с.
20. Глистюк Я., Турій О. Греко-католицьке чернецтво в релігійному житті України, 1939–2001 рр. // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. Т. 3. С. 360–376.
21. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Українське монашество. Київ: Наша культура і наука, 2002. 396 с.
22. Ісіченко І. Історія Христової Церкви в Україні. Харків: Акта, 2003. 472 с.
23. Марчук В. Церква, духовність, нація. УГКЦ в суспільному житті України ХХ ст. Івано-Франківськ: Плай, 2004. 464 с.
24. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950) /переклад з англійської Н. Ковчан, за ред. О. Турія. Львів: В-во Українського Католицького Університету, 2005. 268 с.
25. Скрутень Й. Під хвилю пропам'ятних роковин // Нива. Львів, 1921. Ч. 12. С. 361–366.
26. Скрутень Й. «Візита» дубенського монастиря СС. Василянок 1818 р. // Записки ЧСВВ. Жовква, 1927. Т. II. Вип. 3–4. С. 354–361.
27. Каровець М. Велика реформа Чина Св. Василя Великого, 1882. Львів: В-во оо. ЧСВВ, 1933. Ч. 1. 225 с.
28. Ваврик М. Нарис розвитку і стану Василянського Чина XVII–XX ст. Топографічно-статистична розвідка // Записки ЧСВВ. Рим, 1979. Серія II. Секція I. Т. XL. 217 с.
29. Підручний П. Василянський Чин від Берестейського з'єднання (1596 р.) до 1743 р. // Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата. Рим: В-во отців Василян, 1992. Записки ЧСВВ. Т. 48. С. 96–182.
30. Підручний П. Історичний нарис законодавства Василянського Чину Св. Йосафата (1617–2018) // Записки ЧСВВ. Рим; Львів, 2018. Т. 57. 392 с.

31. Патрило І. Нарис історії Галицької провінції ЧСВВ // Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата. Записки ЧСВВ. Рим: В-во отців Василян, 1992. Т. 48. С. 301–382.
32. Пекар А. Чернече життя Київської Русі в домонгольській добі (до пол. XIII ст.) // Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата. Рим, 1992. Т. 48. С. 19–69.
33. Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата. Рим: В-во отців Василян, 1992. Т. 48. 640 с.
34. Толочко В. Причинки до історії сс. Василянок на Литві й Білоруси // Записки ЧСВВ. Жовква: В-во оо. ЧСВВ, 1925. Т. I. Вип. 2–3. С. 377–379.
35. Карпович В. Скальний монастиру Розгірчі // Записки ЧСВВ. Львів, 1930. Т. III. Вип. 3–4. С. 562–573.
36. Стоцький Я. Монастир Отців Василян Чесного Хреста Господнього в Бучачі (1712–1996). Львів: Місіонер, 1997. 160 с.
37. Лозинський М. Видавнича діяльність Василіанського Чину в умовах Добромильської реформи і в сучасний період // Добромильська реформа та відродження української Церкви. Доповіді та матеріали учасників Міжнародної наукової конференції. Львів: Місіонер, 2003. С. 146–151.
38. Дрогобицький І. Еволюція культурно-освітньої праці Чину святого Василя Великого в другій половині XIX ст. // Добромильська реформа і відродження української Церкви. Доповіді та матеріали учасників Міжнародної наукової конференції. Львів: Місіонер, 2003. С. 136–145.
39. Шкраб'юк П. Монаший Чин отців Василіан у національному житті України. Львів: Місіонер, 2005. 439 с.
40. Кічера В. Заснування і діяльність монастирів Чину Святого Василя Великого на Закарпатті (1733–1950). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спеціальність 07.00.01 – «історія України». Рукопис. Ужгород, 2008. 253 с.
41. Стецик Ю. Василіанські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII–XVIII ст.). Жовква: Місіонер, 2015. 388 с.

42. Стецик Ю. Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739–1783): просопографічне дослідження. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. 472 с.
43. Мороз В. Світильник віри: історія Боронявського монастиря на тлі епох. Львів: В-во УКУ, 2017. 288 с.
44. Петрушевич А. Словицкій женскій Монастырь Чину Св. Василия В. и его дѣвочое воспиталище. Краткое историческое извѣстіе по грамотам і актам тогоже Монастыря сочиненное // Зоря Галицка. Львов, 1851. Ч. 13. С. 110–112.
45. Петрушевичъ А. Сводная Галицско-русская лѣтопись съ 1700 до конца августа 1772 года. Львовъ, 1887. Часть I. 434 с.
46. Лозинскій Й. «Монастырь черницъ Ч. С. Вас. В. въ Яворовѣ» // Перемышлянинъ на годъ 1855. Перемышль, 1855. С. 48–50.
47. Коссакъ М. Короткій поглядъ на монастыри и монашество Руское, отъ заведеня на Руси вѣры Христовой ажъ по нынѣшное время // Шематизмъ Провинціи св. Спасителя Чина Св. Василия Великого въ Галиціи. Львовъ, 1867. 352 с.
48. Чернецкій В. «Монастырь монахинь Василиянокъ въ Яворовѣ». Книжочка Миссійна. Ч. 5. Тернополь, 1894. С. 14–18.
49. Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність Монахинь Василиянок. Львів, 1934. 256 с.
50. Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василиянок. Рим, 1964. 256 с.
51. Senyk S. Women's Monasteries in Ukraine and Belorussia to the period of suppressions. Roma, 1983. 235 p.
52. Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станиславова) перша половина ХХ ст. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998. 216 с.

53. Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславівського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василянок. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. 272 с.
54. Сало С. Провінція Пресвятої Тройці сестер ЧСВВ: нарис з історії. Т. I. Жовква: Місіонер, 2012. 432 с.
55. Дух О. Превелебні панни: Жіночі чернечі спільноти Львівської та Перемишльської єпархії у ранньомодерний період. Львів: В-во УКУ, 2017. (Серія «Київське християнство», Т. 5). 752 с.
56. Gizycki J. M. (Wołyński). Z przeszłości Zakonu Bazylińskiego na Litwie i Rusi. Bazylianki i ich pedagogiczna działalność // Przewodnik naukowy i literacki. Dodatek miesięczny do «Gazety Lwowskiej». Rocznik XXXII. Lwów, 1904. 463 s.
57. Chotkowski W. Historya polityczna dawnych klasztorow panieńskich w Galicyi 1773–1848 rr. Krakow, 1905. 431 s.
58. Голубець М. Матеріали до каталогу Василянських монастирів // Записки ЧСВВ. Т. III. Ч. 1–2. Львів, 1928. С. 165–169.
59. Нові книжки й журнали. Д-р Саломія Цьорох ЧСВВ. Погляд на історію та виховну діяльність Монахинь Василянок. Львів, 1934. 256 с. // Діло. 8 липня 1935. С. 8.
60. Новинки. Рідка промоція // Діло. 1932. 11 травня. С. 5.
61. Огляди й оцінки. Цьорох С. «Погляд на історію і виховну діяльність сестер Василянок» Рим, 1964. 256 с. // Богословія. Т. XXXII. Кн. 1–4. Рим, 1968. С. 271–274.
62. Завваги високопреосвященного предсідника // Історичний архів УГКЦ в Римі. Ф. 2 (Патріарх Йосиф Сліпий). Оп. IV а. Спр. 362. Арк. 226–229.
63. Уваги Блаженнішого Йосифа для Капітули монахинь Василянок в серпні 1963 р. // Твори Патріарха і Кардинала Йосифа, ред. І. Хома, І. Музичка. Т. XII. Рим, 1981. С. 71–74.
64. Історичний архів УГКЦ у Римі. Ф. 2 (Патріарх Йосиф Сліпий). Оп. IV а. Спр. 364 (Moniales Basilianae. Klaudia I). Арк. 34, 40–43.

65. Роман Є. Св. Василій Великий життя і твори. Рим, 1964. 125 с.
66. Проповідь Блаженнішого Верховного Архієпископа Кир Йосифа [Сліпого] в свято Обрізання ГНІХ та св. Отця нашого Василя Великого (Рим, 14. 01. 1974 р.) // Вісті з Риму. 1974. 20 лютого. Ч. 1–3. С. 27–31.
67. Ювілейна пам'ятка 25-ліття Провінції Христа Царя сестер василіянок (1939–1964). Буенос Айрес, 1965. 163 с.
68. Історичний нарис сестер Чину Св. Василя Великого 1037–1979. Шістнадцять століть від смерти св. Василя Великого (379–1979) / упор. сестра М. Ольга, ЧСВВ. Філадельфія, 1979. 191 с.
69. Монастирі жіночі Чина св. Василя // Шематизм духовенства Львівської Архієпархії 1938 р. Львів: Накладом митрополичої консисторії, 1938 р. С. 91–92.
70. Оповідка // Діло. 1938. 18 червня. Ч. 131. С. 10.
71. ЦДАЛ України. Ф. 201. Оп. 4 б. Од. зб. 2534. Арк. 48–48 зв., 59–63, 125.
72. Бегей О. Смільницький жіночий монастир – унікальна історико-культурна пам'ятка Старосамбірщини // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 21–22 березня 2013 р.). Львів: ЛІЕТ, 2013. С. 268–276.
73. Бегей О. Жіночий монастир у Смільниці: XVII–XVIII ст. // Гілея: науковий вісник. Київ, 2013. Вип. 72. С. 45–55.
74. Лось В. Статути жіночих василіанських монастирів: джерело до повсякденної історії василіанок Волині другої половини XVIII – поч. XIX ст. // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. Житомир, 2010. Т. 4. С. 58–68.
75. Мицишин І. Моральне виховання української молоді в процесі співпраці школи, Греко-Католицької Церкви і громадськості (Галичина, кін. XIX – 30-і роки XX ст.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: спеціальність 13.00.01 – «теорія та історія педагогіки». Рукопис. Тернопіль, 1999. 232 с.

76. Комар І. Навчально-виховні заклади УГКЦ як осередки духовно-морального виховання молодого покоління // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Івано-Франківськ, 2012. Вип. 21. С. 32–40.
77. Потапюк Л. Роль педагогічно-просвітницької діяльності жіночих об'єднань у духовно-моральному вихованні молоді // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2014. № 2 (13). С. 70–77.
78. Дмитришин Н. Виховна діяльність монахинь Чину Святого Василя Великого // Humanities social sciences 2009 (HSS–2009). Lviv, 14–16 May 2009. С. 203–204.
79. Стасюк І. Побутове життя монахинь Станіславівського жіночого монастиря ЧСВВ (1900–1946) // Буцацький монастир отців Василян. Науковий збірник / за ред. Я. В. Стоцького. Жовква: Місіонер, 2012. С. 172–178.
80. Занік М. Найстаріший монастир Галичини // Шашкевичів край: Всеукраїнський краєзнавчо-літературно-мистецький журнал. Золочів, 1994. Ч. 1. С. 17–21.
81. Мурашко О. Жіночі монастирі Чину Святого Василя Великого в Галичині, 1772–1918. Львів: Львівська Богословська академія, 2001. 89 с.
82. Михайлюк Н. Стан вивчення історико-мистецької спадщини жіночих василіянських монастирів в Україні XVII – першої пол. XX ст. // Апологет. Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво. Матеріали V Міжнародної наукової конференції (м. Львів, 23–24 листопада 2012 р.) / гол. ред. Н. Лозинський. Львівська Православна Богословська Академія УПЦ КП. Львів, 2012. С. 196–204.
83. Михайлюк Н. Історико-мистецькі пам'ятки монастиря Воздвиження Чесного Хреста сестер Василянок у селі Словіта // Вісник Львівської національної академії мистецтв. Львів, 2009. Вип. 20. С. 434–455.

84. Vytvytska N. (s. Magdalyna OSBM). *Diaconia e autonomia delle religiose con specifico riferimento all'Ordine di San Basilio il Grande secondo il canone 415*. Dissertazione di Dottorato. Roma, 2019. 316 p.
85. ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 64. Спр. 253. Арк. 1, 11–11 зв.
86. ЦДІАК України. Ф. 365. Оп. 2. Спр. 32. Арк. 7–23 зв.
87. ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 3. Спр. 837 «Звіти про діяльність Приватної жіночої гімназії СС. Василянок у Львові (1924–1939 рр)». Арк. 1–131.
88. ЦДІАЛ України. Ф.179. Оп. 3. Спр. 1283 «Звіти про діяльність приватної вчительської семінарії СС. Василянок в м. Дрогобичі (1921–1939 рр.)». Арк. 1–133.
89. ЦДІАЛ України. Ф. 201 «Греко-Католицька Митрополича Консисторія».
90. ЦДІАЛ України. Ф. 358 «Шептицький Андрей. Граф, митрополит галицький Греко-Католицької Церкви, Архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський (1865–1944)».
91. ЦДІАЛ України. Ф. 408 «Греко-Католицький Митрополичий Ординаріят».
92. ЦДІАЛ України. Ф. 684 «Протоігуменат монастирів Чину Василя Великого у Львові».
93. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2808. Арк. 1–7.
94. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2813. Арк. 1–24.
95. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2811. Арк. 1–9.
96. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2585. Арк. 1–121.
97. ЦДІАЛ України. Ф. 146 «Галицьке намісництво».
98. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 1–42.
99. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2953. Арк. 5.
100. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2972. Арк. 3.
101. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 307. Арк. 65–66.
102. Держархів Львівської обл. Ф. Р-1332 «Уповноважений Ради в справах релігії при РМ СРСР по Львівській області».

103. Держархів Тернопільської обл. Ф. 322 «Канцелярія Тернопільського губернаторства». Оп. 1. Спр. 2. Арк. 34–35, 113–114.
104. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 388-Р. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 1–47.
105. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. Р-389 «Уповноважений Ради у справах Російської православної церкви РМ СРСР по Станіславській області». Оп. 2. Спр. 10. Арк. 1–21.
106. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. Р-2157 «Репресовані та реабілітовані». Оп. 2. Спр. 14533-П. – Полянська М. Н. Арк. 1–380.
107. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. Р-2157. «Репресовані та реабілітовані» Оп. 2. Спр. 4302-П. – Ісопенко М. І. Арк. 1–130.
108. Архів УСБУ Львівської обл. Спр. П-34395.
109. Архів УСБУ Львівської обл. Спр. П-27356 – Дацьків О. І.
110. Архів УСБУ у Тернопільській обл. Спр. № 13993-П. – Смельська О. І.
111. ГДА СБУ. Спр. П-11708.
112. Лист від 17 лютого 2010 (№ 16/22-664) Міністерства внутрішніх справ України до протоігумені сестер ЧСВВ Провінції Пресвятої Тройці матері Маргарети (Ольги) Гутник ЧСВВ // Архів сестер ЧСВВ провінції Пресвятої Тройці у Львові. 6 с.
113. Історичний архів УГКЦ у Римі Ф. 2 (Патріарх Йосиф Сліпий). Оп. IV а. Спр. 271, 364, 368; Оп. IV б. Спр. 153; Ф. 5 (Церковні Інституції й комунікації). Оп. IV. Спр. 14–15; Ф. 9 (Колекції матеріалів). Оп. II. Спр. 23.
114. Спогади сестри Марії (Галини) Туркало ЧСВВ. Дещо з монастиря СС. Василянок в Підмихайлівцях. Оригінал. Машинопис // Головний архів сестер ЧСВВ у Римі. 8 с.
115. Спогади сестри Марії Должицької ЧСВВ. Без дати // Архів сестер ЧСВВ у Факс Чейсі (США). Ф. 10. Оп. 2. Спр. 180 (Марія Должицька). С. 5.
116. Хроніка монастиря сестер Василянок у Львові при вул. Длугоша, 17 (1933–1939 рр.), від 20–21 квітня 1934 р. Рукопис. Оригінал // Архів сестер ЧСВВ провінції Пресвятої Тройці у Львові; Хроніка монастиря

сестер Василянок в Яворові 1882–1935 рр. Рукопис. Оригінал // Архів сестер ЧСВВ провінції Пресвятої Тройці у Львові. 345 с.

117. Листи матері-ігумені Віри Слободян від 8 березня 1923 р. та від 15 червня 1921 р. (Львів) до митрополита А. Шептицького (Рим); Лист с. Віри ЧСВВ від 4 червня 1921 р. (Словіта) до митрополита А. Шептицького (Рим) Рукопис. Оригінал. Без нумерації // Архів Головної Управи отців ЧСВВ у Римі. Фонд «Митрополит А. Шептицький». Спр. Листування митрополита А. Шептицького із сестрами ЧСВВ, 1921–1923 рр.
118. Декрет № 726/32 від 07 лютого 1933 р. про призначення Й. Схрейверса Апостольським візитатором // KADOC, ANBPСAV, 3. 3. 2. 17. 5. 2. // *Archief Redemptoristen (CssR). № 1627–1628. Лат. мова.*
119. Листи о. І. Дольницького до Конгрегації Східних Церков від 11 лютого 1887 р. і від 23 січня 1888 р. // *Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali, Scritture riferite nei Congressi 1886–1892 rr. P. 4402–4403.*
120. Лист отця-каноніка Мартина Пакіжа від 24 листопада 1887 р. до Конгрегації Східних Церков у справі реформи сестер-василянок // *Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali, Scritture riferite nei Congressi 1886–1892 rr. P. 4514–4515.*
121. Звіт митрополита С. Сембратовича про Львівську Архиепархію від 4 квітня 1888 р. до префекта Конгрегації Східних Церков (5 розділ «Монахині») // *Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali, Scritture riferite nei Congressi 1886–1892 rr. P. 4572.*
122. Інтерв'ю сестри Марії Ірини Дикої ЧСВВ від 4. 08. 1993 р. // А І І Ц УКУ. Спр. 154. С. 2.
123. Свідчення Федорківа Богдана, с. Підмихайлівці, Рогатинський р-н, Івано-Франківська обл., 15. 12. 2005 // Архів Місії Постуляційний центр беатифікації й канонізації святих УГКЦ.

124. Національний музей у Львові ім. митрополита А. Шептицького. Відділ рукописів і стародруків. Візита Словітського монастиря 1763 р. Ркл. 23. п. I, Ф. 2/1. С. 421–442.
125. Шематизмъ всего клира греко-католицкой Митрополичои Архіепархіи Львовской на рокъ 1907. Львѡвъ, 1907. С. 228–229.
126. Шематизмъ всего клира греко-католицкой Митрополичои Архіепархіи Львовской на рокъ 1909. Львѡвъ, 1909. С. 184–185, 405–406.
127. Шематизмъ всего клира греко-католицкой Митрополичои Архіепархіи Львовской на рокъ 1912. Львѡвъ, 1911. С. 402–403.
128. Шематизмъ, всего клира греко-католического Епархіи соединенныхъ Перемыской, Самборской и Саноцкой на рокъ водъ рожд. Хр. 1910, Перемышль 1909, С. 496–497.
129. Шематизмъ всего клира греко-католической Епархіи Станиславівской на рокъ Божій 1913. Станиславѡвъ, 1913. С. 292.
130. Ustawy S. O. N. Bazyłego W., tudzież uwagi i nauki duchowne przez sp. J. X. Jozefa Wełiamina Ruckiego, Metropolite całej Rusi, zebrane u kłasztorowi Mińskiemu Panien tegoż Zakonu podane dla wiekszej wygody teraz Wydrukuwane w Wiłne, w Drukarni J. K. M. XX. Bazyłianow roku 1771. 152 s. (Рукопис Мінського жіночого монастиря видано пол. мовою 1771 р.) 2-ге видання «Уставів» вийшло в Полоцьку 1807 р. (див. Петрушевич А. Сводная Лѣтопись 1700–1772 С. 307), а 3-є видання у Римі 1854 р. італ. мова.
131. Витягъ зъ правилъ св. Отца нашего Василя Великого уложенный для инокинь Іосифомъ Веляминомъ Рутскимъ Митрополитомъ всеи Руси. Конституціи женскихъ монастырѣвъ ЧСВВ. Галицкой провинціи, Жовква, 1909. 108 с.
132. Каталог сестер ЧСВВ. Рим, 1983. Ч. 1. 48 с.
133. Каталог сестер ЧСВВ. Рим, 1988. Ч. 2. 67 с.

134. Хроніка Монастиря сестер Василянok у Львові при вул. Длугоша, 17. 1933–1939 рр. Рукопис. Оригінал. Без нумерації // Архів сестер ЧСВВ провінції Пресвятої Тройці у Львові.
135. Хроніка монастиря сестер Василянok в Яворові 1882–1935 рр. Рукопис. Оригінал // Архів сестер ЧСВВ провінції Пресвятої Тройці у Львові. 345 с.
136. Хроніка дому сестер Василянok в Перемишлі 1902–1938 рр. Рукопис. Оригінал. Без нумерації // Архів провінції сестер-василіанок у Польщі.
137. Спис вступаючих на новіціят Чина св. Василя В. в Станиславові. (Фрагменти хроніки Станиславівського монастиря сестер ЧСВВ). Рукопис. Оригінал. // Архів сестер ЧСВВ провінції Пресвятої Тройці у Львові.
138. *Bazylianki* // *Encyklopedia Katolicka* / red. F. Gryglewicz, R. Lukaszuka, Z. Sulowskiego. T. II. Lublin: KUL, 1995. S. 144–147.
139. Дух О. Василянки // *Енциклопедія Львова* / ред. А. Козицького І. Підкови Т. 1. Львів: Літопис, 2007. С. 330–333.
140. *Suore Basiliane* // *Sacra Congregazione Orientale. Statistica con cenni storici della Gerarchia e dei fedeli di Rito Orientale*. Vaticana, 1932. P. 395–398.
141. *Ordine delle Suore di S. Basilio Magno (Suore Basiliane)* // *Sacra Congregazione per le chiese Orientali. Oriente Cattolico Cenni storici e statistiche*. Quarta edizione. Vaticana, 1974. P. 670–675.
142. Теодорович Н. Справи домашні. В справі реформи монахинь Чина св. Василя Великого // *Душпастырѣ*. Львовѣ. 1895. 15 (27) червня. Ч. 11. С. 311.
143. Фундація Кардинала Сильвестра Сембратовича для виховання и образования руских дівчат під назвою «Рускій дівочий институтъ во Львові». «Основательна грамота выд 31 серпня 1897 р. § 2» // *Душпастырѣ*. Львов, 1897. Ч. 13–14. С. 317–321.
144. Захоронкарська семінарія // *Львівські Архієпархіяльні відомости*. 1936. Травень. Ч. 5. С. 60.

145. Оповістки // Діло. 1929. 9 червня. С 6.
146. Загальна Рада СС. Василянок // Діло. 1932. 13 січня. С. 2.
147. Оповістка // Діло. 1938. 18 червня. С. 10.
148. Вага і значіння дошкільного виховання // Діло. 1938. 28 липня. С. 5.
149. Яремко Д. «Вже понад міру» // Нива (Львів). 1911. 1 жовтня. Ч. 19. С. 577–580.
150. Всячина. Новіціят СС. Василянок в Ужгороді // Нива (Львів). 1925. листопад-грудень. Ч. 11–12. С. 408.
151. Горникевич М. П'ять літ при гробі Святого [Йосафата] // Нива (Львів). 1929. Ч. 6. С. 210–216.
152. Навроцький В. Хто є основником Згромадження СС. Службниць Пр. Д. М. (Спомин) // Нива (Львів). 1933. Ч. 6–7. С. 231–237.
153. Загальна Рада СС. Василянок // Нова Зоря. Станиславів, 1932. 7 січня. Ч. 1. С. 2.
154. Полек В. Учительська семінарія Василянок // Нова Зоря. Івано-Франківськ, 1992. Серпень. Ч. 29. С. 4.
155. Слободян В. ЧСВВ. Кілька сторінок із хроніки монастирів СС. Василянок // Богословія. Львів: Богословське наукове товариство, 1926. Т. IV. Кн. 1–2. С. 240–246.
156. Шептицький К. Митрополит Андрей і оновлення східної чернечої традиції // Богословія. Львів: Богословське наукове товариство, 1926. Т. IV. Кн. 1–2. С. 150–163.
157. Лициняк В. Товариство «Захист ім. Митрополита Андрея гр. Шептицького для сиріт» у Львові // Богословія. 1926. Т. IV. С. 78.
158. Перед сто роками. Виймки з дрогобицького «Деканального Протоколу» (1817–1827) // Календар Місіонаря. Жовква, 1939. С. 49–62.
159. Статистика католицького Сходу. Сестри Василянки // Добрий пастир. 1933. Т. 3. Ч. 3. С. 205–212.
160. Жіноча кравецька школа сестер Василянок у Львові // Мета. Львів, 1933. Ч. 2. С. 6.

161. Петрушевич А. Словицкій женскій Монастырь Чину Св. Василя В. и его дѣвочое воспиталище. Краткое историческое извѣстiе по грамотам і актам тогоже Монастиря сочиненное // Зоря Галицка. Львов, 1851. 7/19 лютого. Ч. 14. С. 118–120.
162. Петрушевич А. Словицкій женскій Монастырь Чину Св. Василя В. і его дѣвочое воспиталище. Краткое историческое извѣстiе по грамотам і актам того же Монастиря сочиненное // Зоря Галицка. Львовъ, 1851. Ч. 15. С. 127–128.
163. Новаківська Є. Звіти з діяльності Української Марійської організації // Вісник Марійської Дружини. Львів, 1938. Ч. 1–2. С. 21–22.
164. Лукань Р. Марійська Дружина на Українських землях у XVII–XIX ст. // Вісник Марійських Товариств. Львів: Видання Марійського Товариства Молоді, 1936. С. 31.
165. Зголошення о прийнятiю в Институт СС. Василянок // Вістник Станиславівської Епархії. Станиславів, 1903. Ч. 10. С. 102.
166. Занік М. Найстаріші монастирі Галичини // Шашкевичів край: Всеукраїнський краєзнавчо-літературно-мистецький журнал. Золочів, 1994. Ч. 1. С. 17–21.
167. Долішня О. З історії Словітського монастиря // Народне слово. Золочів, 2010. 15 квітня. С. 5.
168. Историчний день в монастирі монахинь Василянок в Альбано, коло Риму // Вісті з Риму. 1966. 30 листопада. Ч. 16. С. 11–13.
169. Новий генеральний заряд сестер ЧСВВ // Вісті з Риму. 1983. 9 серпня. Ч. 2. С. 6–7.
170. Поминальне слово Верховного Архиепископа на заупокійній Службі Божій за монахинь Василянок в Соборі Святої Софії в Римі – 5. 11. 1970 р. // Благовісник Верховного Архиепископа Візантійсько-Українського (Греко-Руського) обряду. Рим, 1970. Рік VI. Кн. 1–4. С. 27–30.

171. Ісповідники і мученики української Церкви ХХ ст.» // Богословія. Рим, 1989. Т. LIII. Кн. 1–4. С. 221–229.
172. Як сестри Василянки вмирали за Віру // Місіонар. Філядельфія, 1926. Ч. 10. С. 323–325.
173. Ленцик В. Музей і бібліотека у Стемфорді // Правда. Торонто, 1973. Ч. 1–2. С. 170–180.
174. Банах-Чорненька М. Учительська семінарія у Львові // Часопис «Світло». 1979. Лютий. С. 69–70.
175. Сабол С. Укрита Фіялка – сестра Василя Глібовицька, ЧСВВ. Братіслава; Пряшів, 1992. 224 с.
176. Стеців-Тимчук У. Свічка в руках Христових. Життя матері Моніки (Марії) Полянської, ЧСВВ. Львів: Сполом, 2013. 112 с.
177. Стеців-Тимчук У. У тиші серця. Життя сестри Василії (Олени) Глібовицької ЧСВВ. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. 104 с.
178. Пропам'ятна книга гімназії сестер Василянок у Львові / гол. ред. В. Лев. Нью Йорк: В-во НТШ, 1980. 334 с.
179. Пропам'ятна книга гімназії сестер Василянок у Львові / ред. І. Гургула. Львів: Основа, 1995. 272 с.
180. Лист Блаженнішого Й. Сліпого до матері-архимандрині Емелії Прокопик від 15 травня 1979 р. // Історичний архів УГКЦ у Римі. Ф. 2. Оп. IV в. Спр. 153.
181. Шах С. Львів – місто моєї молодости. (Спомин присвячений Тіням забутих Львов'ян). Ч. I. і Ч. II. Мюнхен: В-во «Християнський Голос», 1955. 270 с.
182. Шкрумеляк Ю. Українські сироти. Львів, 1921. 32 с.
183. Зельська І. Відгомін. Спогади. Торонто, 1989. 139 с.
184. Лашків О. Освітньо-виховна діяльність сестер Василянок. Львів, 2004. 54 с.

185. Чинности и рѣшеня руского провинціального собора въ Галичинѣ отбувшогося во Львовѣ въ роцѣ 1891. Львовъ, 1896. Титул Х. С. 237–240.
186. Конференції Архиєреїв Української Греко-Католицької Церкви (1902–1937) / ред. А. Кравчук. Львів, 1997. 107 с.
187. Протоколи засідань львівських архієпархіальних соборів 1940–1944 рр. / упор. А. Бабяк. Львів: Місіонер, 2000. 444 с.
188. Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові (1928–1944) / упор. П. Сениця. Торонто, 1973. Ч. I. 719 с.
189. Церква і церковна єдність. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і Матеріали 1899–1944 рр. / ред. А. Кравчук. Львів: Свічадо, 1995. Т. I. С. 29–36.
190. Церква і суспільне питання. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944 рр. Листування / упор. О. Гайова, А. Кравчук. Львів: Місіонер, 1999. Т. II. Кн. 2. С. 715–728.
191. Сергійчук В., Барташ В. Нескорена Церква: подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. Київ: Дніпро, 2001. 494 с.
192. Святішого Отця нашого Льва Папи XIII Божим Провидінням. Апостольське Письмо про реформу Чина св. Василя В. української нації в Галичині). Дано в Римі 12 мая 1882 р. // Каровець М. Велика реформа Чина Св. Василя Великого, 1882. Львів: В-во оо. ЧСВВ, 1933. Ч. II. С. 143–165.
193. Апостольський лист Святішого Отця нашого Папи Льва XIII «*Singulare praesidium*» «Особливою Охороною» про реформу Чину св. Василя Великого української нації в Галичині // Записки ЧСВВ. Рим, 1982. Т. XI. Вип. 1–4. С. 346–352.
194. Філософський енциклопедичний словник Київ: Абрис, 2002. 744 с.

195. Бакуменко В., Князев В., Сурмін Ю. *Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку* // Вісник національної академії державного управління при Президентіві. 2003. № 2. С. 11–27.
196. Пісьмаченко Л. М. *Методологічні основи державного управління зовнішньоторговельними операціями* // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління. 2009. № 1. С. 24–33.
197. Космина В. *Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу*. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2011. 310 с.
198. Костенко Н., Іванов В. *Досвід конвент-аналізу: Моделі та практики: Монографія*. Київ: Центр вільної преси. 2003. 200 с.
199. Давидова Т. В. *Роль загальнонаукових методів у дослідженні антиконцептів* // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». «Мовознавство». 2014. № 2. С. 36–39.
200. Сепетий Д. П. *Нетерпимість як наслідок есхатологічного розуміння значення світогляду* // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2008. № 32. С. 86–97.
201. *Історичне краєзнавство* / Я. Калакура, І. Войцехівська, Б. Корольов та ін. Київ: Либідь. 2002. 488 с.
202. Семеряга О. П. *Аналітичний огляд методів дослідження белігеративних ландшафтів* // Геополітика і аеродинаміка регіонів. 2014. № 1. С. 194–200.
203. Стороженко І. С. *Теоретико-методологічні проблеми дослідження історії Запорозької Січі* // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження. 2011. Випуск 9. С. 17–25.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК МОНАСТИРІВ СЕСТЕР ЧСВВ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

2.1. Йосифінські реформи та їхній вплив на жіночі унійні монастирі

За першим поділом Речі Посполитої Галичина була включена до складу Австрійської імперії. Загалом Австрія упродовж перших двох десятиріч свого панування трактувала Галичину, за висловом Я. Грицака, «як джерело для поповнення державної казни та резервуар гарматного м'яса для армії» [1, с. 41]. У таких умовах Марія-Терезія та її син Йосиф II упродовж 1770–1780 рр. розпочали політику Просвітництва, скеровану на поєднання гуманістичних ідей із суто прагматичними прагненнями. Таке суспільство мало служити гарантією могутності імперії, водночас урядові реформи стали важливою передумовою національного відродження у Східній Галичині в першій половині XIX ст. [1, с. 41, 45].

У результаті першого поділу Речі Посполитої (1772 р.) до складу Австрійської імперії потрапили терени, що входили до складу Перемишльської, Львівської, а також частково Холмської та Луцької єпархій. Внаслідок цього, у межах імперії Габсбургів опинилися чотири жіночі монастирі Львівського (Словіта, Кам'янка Струмилова, Львів, Загвіздя) та три Перемишльського (Яворів, Розгірче, Смільниця) владицтв [2, с. 97]. Окрім цього, у межах австрійської частини Холмської та Луцької єпархій перебували обителі в Язвині, Пустельниках, Ясенові, Бучині та Станіславчику [3, с. 14].

Під владою Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії західноукраїнські землі перебували до її розпаду в листопаді 1918 р. Історична Галичина була об'єднана з частиною т. зв. «Малопольщі» в один коронний край – Королівство Галичини і Володимирії з великим князівством Краківським, Освенцимським і Заторським з центром у Львові. Увесь край називали Галичиною, однак він умовно поділявся на східну (українську) та

західну (польську) частини. Межа між Західною і Східною Галичиною приблизно збігалася з етнографічним кордоном між поляками й українцями [4, с. 24–25].

Такі історичні умови вплинули на існування монастирів. Так, згідно із даними С. Цьорох, станом на 1774 р. у Східній Галичині налічувалося лише 12 монастирів. Відомо про розташування обителів і чисельність черниць в окремих із них: Голоску (3 монахині), Загвіздю, Камінці Струмиловій, Львові (6 монахинь), Рогатині (7 монахинь), Розгірчі, Русаці (9 монахинь), Словіті, Смільниці, Станиславові, Старому Місті, Яворові (5 монахинь) [5, с. 39]. Точну кількість черниць, котрі проживали у перелічених обителях, не встановлено, оскільки деякі монастирі подані без числа черниць. З цього приводу С. Сеник зазначала, що «у Західній Україні у 1772–1774 рр. було приблизно 620 монахів і лише 40 монахинь» [6, с. 208].

У 1775 р. австрійський уряд опублікував статистичні дані, згідно з якими у Львівській єпархії було 4 жіночі монастирі з 23 черницями, у Перемишльській – 5 жіночих монастирів із 43 черницями. Загалом функціонувало лише 9 жіночих монастирів, у яких проживало 66 черниць [7, с. 457].

В окреслений період спостерігалось погіршення матеріального й духовного становища сестер-василіанок, котрі проживали в монастирях Львівської і Перемишльської єпархій, порівняно з чоловічим чернецтвом ЧСВВ. Крім молитовного життя, вони не провадили місійної діяльності серед народу. Чернечі обителі на цих теренах були убогими, а монахині виживали завдяки рукоділлю та милостині. У XVIII ст. їхніми основними заняттями були: «пряденѣе и бѣленіе нитокъ, тканіе полотна, дѣланіе восковыхъ свѣщъ, печеніе просфоръ и прочія женьскія дѣла приличныя иноческому званію» [8, с. 111]. Наприклад, у Святотроїцькому монастирі (м. Львів) василіанки виготовляли свічки, які доставляли до усіх церков міста. Пізніше робили нитки й продавали на ринку [9, с. 144]. Отже, не маючи жодних матеріальних засобів до існування, черниці виживали з праці своїх рук.

Варто зауважити, що церковні реформи австрійської влади дещо відрізнялися від примусової антицерковної політики російських царів Катерини II та Миколи I. Для Унійної Церкви в Східній Галичині вона мала як позитивні, так і негативні наслідки. Імператор Йосиф II (1780–1790 рр.) проводив просвітницькі реформи – дбав про економічний стан греко-католиків і водночас підпорядковував Церкву державі: «Заявляє про своє право призначати єпископів, підпорядковує монастирі єпархіальним архиєреям (1781 р.) та водночас намагається закрити чернечі осередки, діяльність яких виглядає в його очах неефективною» [10, с. 272].

Створення Галицької провінції Найсвятішого Спасителя отців ЧСВВ на Тороканській капітулі 1780 р. збіглося з початком цісарської влади Йосифа II (1780–1790 рр.), позиція якого щодо монастирів була прагматичною та однозначною [11, с. 253–254, 257; 12, с. 312–313]. Зміни, запроваджені австрійським урядом у релігійне життя, негативно вплинули на функціонування чернечих спільнот [13, с. 138]. Внаслідок урядових заходів, що отримали назву «Йосифінської касати», у провінції Найсвятішого Спасителя в Галичині, де нараховувалося 36 монастирів і 314 монахів [10, с. 280; 11, с. 278], на початок XIX ст. залишилося 26 монастирів Львівської і Перемишльської єпархій і близько 200 ченців, які підпорядковувалися Львівському митрополиту. У 1882 р. було тільки 14 монастирів і 60 ченців [12, с. 316].

Політика австрійського цісаря Йосифа II в Галичині щодо жіночих монастирів мала також негативні наслідки. На початку 1782 р. він видав декрет, згідно з яким скасовувалися монастирі, що не утримували навчальних закладів, шпиталів тощо [14, с. 18], оскільки вважав, що право на захист і дотації від держави має лише той, хто займається суспільною працею. Як показують дослідження, було закрито невеликі монастирі, а також ті, які не виконували певних обов'язків (скажімо, догляд за хворими). В Австрійській імперії також розпочалося проведення ліквідації монастирських маєтностей. З них утворювали так званий «релігійний фонд», кошти якого скеровували на

платню єпархіальному духовенству та інші цілі [15, с. 142; 16, с. 300; 17, с. 100–101]. Відповідно до релігійних реформ австрійського цісаря Йосифа II підлягали закриттю малі, матеріально малозабезпечені монастирі.

Після ліквідації багатьох римо-католицьких жіночих монастирів (кармеліток, кларисок, капуцинок, францисканок та інших) цісар розпочав вживати рішучих заходів щодо обителей сестер-василіанок. Із десяти жіночих монастирів (75 черниць), які діяли в Перемишльській, Львівській та Холмській унійних єпархіях на час входження Галичини до складу імперії Габсбургів у 1772 р., чотири припинили існування в рамках політики йосифізму. 1782 р. у шістьох монастирях проживало 39 черниць [18, с. 146].

Подальші політичні події також вплинули на життя і діяльність сестер-василіанок. 10 березня 1782 р. видано указ, згідно з яким, тодішній губернатор граф Йозеф Бригідо мав подати звіт про монастирі та інформацію про те, котрі з них (особливо жіночі) ще можна було б закрити. На його думку, для Галицької, Станиславівської та Заліщицької округ слід було залишити монастир у Загвізді (де проживало 6 черниць), оскільки він потрібний для виховання дівчат. Однак обителі у Смільниці, Розгірчому та Яворові, які не мали відповідних для цього умов, слід було б об'єднати із Львівським монастирем. Але цього не сталося, оскільки у Львівському монастирі не знайшлося місця для 28 монахинь, які проживали на той час у згаданих місцях і які імператор передбачив для ліквідації [5, с. 39–40, 61, 74; 6, р. 142; 19, р. 99, 144–145]. Варто зазначити, що названі монастирі були убогими. На випадок їх закриття уряд був зобов'язаний щорічно сплачувати дотації на проживання черниць. Як результат, 29 червня 1784 р. видано урядове розпорядження про заборону приймати дівчат на новіціат (початковий вишкіл у монастирі, формація нових членів спільноти під наглядом магістри-вчительки – примітка авторки), що фактично прирікало жіночі монастирі на вимирання [5, с. 74; 20, с. 123].

Стосовно умов проживання, то о. Й. Скрутень слушно зауважує, що з приходом австрійської влади Яворівський монастир сестер-василіанок

перебував у повному занепаді – як матеріальному, так і духовному, а про освітню діяльність не було й мови. Причиною такої ситуації, в цьому та в інших жіночих василіанських обителях, стало недотримання приписів Замойського синоду [21, с. 361], зокрема його припису щодо посагу для кандидаток [22, с. 240–245], що служило постійним джерелом прибутків для монастиря. Через це черниці не мали жодних засобів для існування і тільки фізичною працею заробляли на проживання [21, с. 361]. Й. Скрутень у статті «Під хвилю пропам'ятних роковин» описує, що черниці Яворівського монастиря, усвідомлюючи складне становище, намагалися покращити ситуацію. У 1780 р. вони звернулися з проханням про матеріальну допомогу до цісаря Йосифа II. Цісарська канцелярія переслала цю справу до львівського намісника, який видав розпорядження оцінити рентабельність монастиря. Як показала перевірка, через низький матеріальний стан 10 березня 1782 р. постало питання про закриття Яворівського монастиря, а монахинь і майно розпорядилися перевести до Львівського монастиря. 24 червня цього ж року видано цісарський декрет про ліквідацію монастиря. На відкликання свого рішення Йосифом II вплинули обґрунтовані застереження Львівського єпископа Петра Білянського (1781–1798 рр.) [21, с. 361–362]. Однак цісар 29 червня 1784 р. суворо заборонив приймати нових членів, а тим, які вже проживали у ньому, дозволив залишитися до смерті [5, с. 74]. У цей час в Яворівській обителі проживали: Фебронія Мшанська – ігуменя, Антоніна Ямінська – заступниця, Атаназія Дембіцка, Макрина Кудрицка та ще три черниці, котрих перевели сюди після закриття монастиря у Смільниці та Львові – сестри Сузанна Щєбліковська, Євгенія Комажинська та Макрина Корчинська. Уряд не дозволив передати майно зі Смільницького монастиря для Яворівського [23, с. 9–10].

У дослідженнях науковців знаходимо цікаві факти й про інші обителі. Вважаємо за потрібне згадати про обитель у Смільниці, який тепер належить до м. Старий Самбір, офіційно ліквідований у 1789 р., а черниць переведено – чотирьох – до монастиря у Словіті, двох – до Львова [6, р. 142; 19, с. 143].

Як зазначає дослідниця О. Бегей, Смільницька обитель вважалася однією з найбільших на території Перемишльської єпархії [24, с. 268].

Цінною пам'яткою галицького чернецтва був печерний монастир, розміщений поблизу села Розгірче (нині Стрийського району Львівської області – примітка авторки) [25, с. 562; 26, с. 69, 167]. Він також згадується серед чотирьох монастирів у списку на ліквідацію 10 березня 1782 р., однак його доля була дещо іншою: тут заборонили збільшувати число черниць згідно з новим декретом Йосифа II, прийнятим 29 червня 1784 р. [27, с. 33]. За свідченням А. Петрушевича, у Розгірчі існував невеликий жіночий монастир св. Онуфрія ЧСВВ від середини XVII ст. – до 1789 р. Як вказують джерела, його ліквідовано разом із каплицею, як і більшість малих монастирів. Дерев'яна церква стояла тут до 1830 р. [28, с. 291].

Отже, упродовж 1782–1784 рр. припинили своє існування монастирі в Станиславові, Голоску, Старому Самборі, Буську та Підзамчі, Рогатині, а в 1789 р. австрійська влада закрила обителі у Львові (Святовведенський), Загвізді, Розгірчі, Смільниці, Камінці Струмилові. Черниць переселено до монастиря у Словіті та Яворові [5, с. 40, 57–68; 17, с. 203–210].

Певним чином розподілялися й прибутки з ліквідації чернечих обителей. Так, зі Смільницького монастиря, починаючи з 1789 р., кошти надходили до жіночого монастиря у Словіті [29, с. 273]. За даними О. Бегей, з них сплачувався військовий податок, окрема сума виділялася для священника [30, с. 52]. Аналізуючи архівні матеріали, зокрема акти ліквідації монастиря довідуємося, що «як еквівалент за Смільницький монастир у середині XIX ст., жіночий монастир у Словіті щорічно отримував від Самбірської фервальтерії за посередництвом Перемишльської консисторії 18 гуль. 38. ц. до 1868 року» [31, арк. 51–52]. Ця ситуація залишалася незмінною до часу, коли землі колишнього Смільницького монастиря продано приватним особам [24, с. 273].

Отже, унаслідок Йосифінських реформ австрійського уряду, так званої «Йосифінської касати», на території Галицької митрополії у 1818 р.

залишилося лише два жіночі монастирі сестер-василіанок – у Словіті (Чесного Хреста Господнього) та Яворові (Покрови Пресвятої Богородиці) [14, с. 18; 32, с. 329]. Їхній стан був незадовільний. Там проживали всього одинадцять (6 – у Словіті, 5 – у Яворові) черниць похилого віку, які зберігали окремішність чернечого життя [17, с. 33, 203–210; 18, с. 146]. Дослідниця жіночих монастирів періоду ліквідації С. Сенік стверджує, що з черниць, які залишилися в обителях на початку ХІХ ст. деякі вміли читати, але не вміли писати. Решта, ймовірно, були неграмотними. Книг, які сестри мали для читання, було небагато [6, р. 167].

Таким чином, австрійська влада не приймала молитовний спосіб життя черниць, а вбачала у них лише інституцію, яка повинна займатися харитативною чи виховною діяльністю. Однак василіанки не змогли цього робити, бо внаслідок заборони приймати дівчат бракувало кадрів провадити шкільництво.

2.2. Реформа монастирів сестер-василіанок 1897–1909 рр. та її наслідки

Пожвавлення чернечого життя в усій Католицькій Церкві пов'язане з її новою соціальною доктриною, сформульованою Папою Римським Левом ХІІІ 1891 р. у знаменитій енцикліці «*Rerum Novarum*» («Нові речі») [33, р. 641–670]. Зокрема, передбачалося перенесення акцентів на активну участь Церкви та її інституцій в суспільному житті. На ці процеси мали безпосередній вплив зміни, що впроваджувалися у Галицькій митрополії за правління митрополитів С. Сембратовича й А. Шептицького наприкінці ХІХ – у перші десятиліття ХХ ст. Саме вони надали нового імпульсу розвитку українського чернецтва [34, с. 96].

На думку дослідника Б. Савчука, важливим підґрунтям для наступного відродження жіночих василіанських монастирів наприкінці ХІХ – на початку

XX ст. стало успішне проведення реформи отців-василіан [14, с. 18]. 12 травня 1882 р. Папа Лев XIII на підставі проєкту Конгрегації поширення віри видав Конституцію «*Singulare praesidium*» («Особливою охороною»), якою започаткував реформу отців ЧСВВ у Галичині [35, с. 143–165]. Її доручили провести отцям-єзуїтам. Центром змін став Добромиль [10, с. 281]. Наслідки 22-річного реформування (1882–1904 рр.) стали відчутними в усіх сферах чернечого, церковно-духовного й суспільно-політичного життя, оскільки отці ЧСВВ розгорнули активну місійну, душпастирську, видавничу та просвітницьку діяльність [36, с. 362].

У 1904 р. василіани перейняли від єзуїтів провід зреформованого Чину (офіційне завершення Добромильської реформи), вибравши протоігуменом о. Платоніда Філяса, котрому були підпорядковані 14 монастирів у Галичині й заокеанські місії у Бразилії (1897 р.) та Канаді (1902 р.). У них налічувалося 160 ченців [37, с. 64–65, 74–75].

Після оновлення чоловічої гілки ЧСВВ очевидною стала потреба реформування чернечого життя також і сестер-василіанок. Це питання було винесене на розгляд Львівського Провінційного синоду 1891 р. [38, с. 237–240]. Зокрема, вдалося закріпити існування монастирів черниць-василіанок, які й надалі залишалися у юрисдикції єпископів та митрополита [38, с. 239]. Переглянувши конституції, згідно з якими функціонували монастирі ЧСВВ, учасники синоду ухвалили певні зміни щодо того, що не відповідало суспільним потребам того часу. Для підготовки кандидаток до чернечого життя синод постановив створити в Словітському монастирі новіціат, спільний для усіх трьох єпархій. Завданням єпископів було подбати про духовне й матеріальне забезпечення новоствореного новіціату (разом з ігуменями всіх монастирів) [38, с. 239].

У рішеннях Львівського синоду знаходимо також побажання, щоб сестри-василіанки зайнялися вихованням дівчат. Приписи щодо дисципліни в монастирях запозичувалися з постанов Замойського синоду з внесенням зміни щодо посагу кандидаток. З огляду на обставини часу, учасники синоду

вирішили віддати на розгляд єпископа питання про посаг дівчат, які хочуть вступити до монастиря [38, с. 239]. Синод підтвердив владу місцевого єпископа щодо вибору ігумень монастирів. Водночас єпископів заохочували допомагати сестрам-василіанкам у розвитку і діяльності їхніх монастирів. Згідно з рішеннями синоду, черниці «поєднують життя діяльне з духовним, так як збираючи багатство небесних скарбів для себе, переливають їх на інших» [38, с. 239–240].

Рішення Замоїського синоду практично було перезатверджено на Львівському синоді й доповнено лише такими пунктами: черницям доручали займатися виховною роботою серед дівчат; вимоги до посагу кандидаток мали формуватися місцевими єпископами. Однак Львівський синод у своїх постановах не змінив статусу жіночих монастирів і не зробив нічого для оновлення їхнього духовного рівня, у чому відчувалася найбільша потреба. На нашу думку, половинчасті рішення Львівського синоду дали поштовх для проведення реформ, які стали успішними через віднову існуючих монастирів сестер-василіанок.

Отець Микола Теодорович про реформу сестер-василіанок писав: «Чому ж справа така важна, як реформа Василіанок, від довшого часу порушена не поступає вперед? Тож виховання інтелігенції жіночої руської в душі релігійному, яке є справою Василіанок, є справою пекучою, а теперішні монахині Василіанки того дати нашому народові не можуть при найлутшій волі, бо дати не в силі... Зі сторони Преосв. Митрополичого ординаріату зроблено все можливе. Кому іншому, ніж монахам переводити реформу Чину монашеского не можна. Сему противилася б традиція від віків Церкви – та й жодний мирський священник того діла підняти не може, бо зайшов би в конфлікт з власною совістю, так само і реформа сама з себе через самі василіанки перевести не дасться... Монахині суть конечною частію Церкви» [39, с. 311].

Галицький митрополит С. Сембратович, усвідомлюючи потребу нового устрою життя черниць, скерував до Конгрегації поширення віри проєкт

оновленого статуту. Однак його повернули з додатковими зауваженнями. 21 вересня 1897 р. він отримав дозвіл на затвердження цього статуту, який, проте, не було упроваджено у життя [40, с. 3–4; 41, с. 42]. Цього ж року С. Сембратович, після попередньої невдалої спроби зі світським духовенством [42, р. 4402–4403, 4514–4515] та латинським монастирем [43, р. 4572; 5, с. 146], призначив візитатором жіночих василіанських монастирів у Східній Галичині о. А. Шептицького, ігумена Львівського монастиря св. Онуфрія (1896–1898 рр.), котрий здійснив візитацію обителей, де проживало близько 20 черниць. Як наслідок, прийнято постанову про створення спільного новіціату в Словіті для трьох на той час існуючих монастирів у Львові, Словіті та Яворові, а також передачу духовного проводу жіночих монастирів отцям-василіанам [5, с. 46–48; 12, с. 338; 44, арк. 1]. Магістром «новичок» (духовним наставником початкуючих черниць – примітка авторки) призначили василіанина, о. Ігнатія Тисовського, котрий замешкав у Словіті. У адміністративних і господарських справах монастиря (новіціатського дому – примітка авторки) йому допомагали о. Мар'ян Повх і брат Йосиф Гродзький. Згідно з вимогами реформи, тут проходили повторний вишкіл (формацію) деякі старші сестри [5, с. 47–48; 45, с. 12; 46, с. 229].

Таким чином, у 1897 р. розпочато реформу сестер-василіанок [47, с. 435; 48, р. 670], яка тривала до 1909 р. [49, с. 197]. Жіночі чернечі спільноти увійшли в стадію відродження, готуючи нові сили до виховання жіноцтва. Митрополит С. Сембратович та інші єпископи ГКЦ сподівалися, що реформовані василіанки «колись попроведять нашу дівочу молодіж інтелігентних верств в страсі Божому, в науках і в любові до свого обряду та народности, – та стануть новим філяром в Церкві Божій» [50, с. 213]. А. Шептицький, ставши Станиславівським єпископом (1899 р.), передав провід і розпочату реформу василіанок своїм співбратам у чернецтві, тобто отцям ЧСВВ [5, с. 46–48]. Водночас доручив о. Володимирі Козьоровському заснувати монастир сестер-василіанок у Станиславівській єпархії і призначив

його їхнім прокуратором (див. дод. Л). Єпископ Андрей дбав і про фінансування черниць. Він зазначав, що в селі Загвізді Станиславівської єпархії знаходиться декілька моргів поля, що належать черницям, як також у Кудринецькому деканаті в Заваллі є фундація родини Дашкевичів, записана сестрам василіанкам [51, с. 32]. Ставши митрополитом Галицьким і Архиепископом Львівським у 1901 р. він особливо дбав про розвиток жіночих василіанських монастирів. Духовно й матеріально опікуючись черницями, часто проводив для них реколекції (духовні науки), відвідував і спілкувався з ними [14, с. 19].

Варто зазначити, що у 1897 р. з ініціативи А. Шептицького в жіночих обителях відбулися певні зміни їхнього устрою. Так, чернеча спільнота складалася з «двох хорів» сестер. До першого хору (так званих «хорових»), належали освічені сестри, здебільшого панночки й доньки священників; до другого («домашніх») – усі інші черниці, котрі переважно походили з селянських родин і були менш освіченими. Хоча новіціат і відбували спільно, проте сестри другого хору («домашні») не зобов'язувалися відмовляти церковне правило (приписані Церквою молитви), вивчати типик, церковнослов'янську мову та добре знати засади аскетичного життя. Замість церковного правила (утрені, вечірні, повечір'я і північної) «домашні» сестри щоденно, після обіду відправляли акафіст або молебень. Довічні монаші обіти (чистоти, убожества й послуху) «домашні» складали, як і «хорові» [52, с. 18–19; 53, с. 22]. Найбільші розбіжності прослідковувалися у праці: «домашні» переважно займалися господарськими справами, а «хорові» (учительки шкіл), – вихованням дітей та молоді [5, с. 53]. Однак така ситуація у майбутньому спричинила чимало непорозумінь практично в кожній обителі й призвела до труднощів у співжитті між черницями.

На думку Б. Савчука, «розпочата реформа дедалі більше наближалась до західних зразків, що передбачали централізацію, уніфікацію устрою та життєдіяльності жіночого чернецтва» [14, с. 19, 41–44].

24 серпня 1902 р. у Словіті відбулася перша загальна рада, тобто Капітула (збір уповноважених членів чернечого інституту для вирішення найважливіших справ – примітка авторки), жіночих василіанських монастирів Східної Галичини, очолювана митрополитом А. Шептицьким. Серед присутніх був перемишльський єпископ Константин Чехович, отці-василіани – Платонід Філяс (візитатор) та Ігнатій Тисовський, а також одинадцять делегаток від сестер-василіанок. На Капітулі обрано ігумень для кожного з монастирів (Словіта, Яворів, Львів і Станиславів) [41, с. 42], а також магістру новичок – Анну Теодорович, яка замінила о. І. Тисовського [23, с. 57, 63]. Також вдалося прийняти рішення про відкриття монастиря у Перемишлі. Владика К. Чехович запросив сестер-василіанок долучитися до діяльності інтернату для учениць дівочої учительської семінарії і дівчат з виділових шкіл [54, с. 2; 55, с. 76].

Відбувався поступ у становленні та розвитку монаших обителей. Реформу найперше прийняли старші черниці, які вже до того часу проживали в монастирі. Водночас багато дівчат виявили бажання вступити до новіціату в Словіті, унаслідок чого збільшилася кількість сестер-василіанок, котрі зайнялися вихованням молоді, відкрили народні, виділові, господарські школи, учительські семінарії, гімназії, інтернати та сирітські притулки [13, с. 142]. Підтверджують це й статистичні дані, подані С. Цьорох. Зокрема, у 1907 р. в Східній Галичині функціонувало чотири монастирі (у Яворові, Словіті, Львові, Станиславові) та два дочірні дома (у селі Кудринцях на Поділлі та м. Перемишлі) [5, с. 68–75], у яких проживало 70 черниць [56, с. 222–223, 228–229; 57, с. 418–419; 58, с. 259]. Вони становили єдине ціле на чолі з настоятелем-візитатором, або комісаром (обидва терміни вживалися одночасно, відмінність між ними суто функціональна: комісар – церковний урядовець (посада), візитатор – той, хто здійснював перевірку), котрого призначав Синод Галицьких єпископів Львівської митрополії [52, с. 13]. Саме візитатор, або ж комісар, виступав посередником між митрополитом і черницями. До його обов'язків належало стежити за духовним життям

черниць і дисципліною в монастирях, виконувати адміністративні функції – визначати напрям діяльності кожного дому, призначати ігумень та вирішувати усі важливі справи. Щороку він відвідував усі обителі й звітував про них митрополитові, видавав розпорядження на основі результатів візитації [23, с. 43]. Обов'язки візитаторів покладали на отців-василіан: Єроніма Малицького (з 27 жовтня 1897–1900 рр.), Платоніда Філяса (1900–1902 рр.), Ігнатія Тисовського (1902–1909 рр.), Адріяна Давида (з 1909 р.) [5, с. 48; 14, с. 19; 49, с. 197]. Зауважимо, що до початку реформи в кожній єпархії призначали для монастирів окремого візитатора. Через нього митрополит дбав і про наявність капеланів та сповідників, які безпосередньо провадили б сестер у духовному житті.

Сповідником і духівником для черниць у Львові митрополит призначив о. Ісидора Дольницького: «Від тієї хвили стає він духовним отцем сс. Василянок. Так і їхні монастирі й інститути окружає він своєю дбайливою поміччю й сердешною опікою. По змозі часто навідується до них, дає їм духовні науки, роз'яснює справи совісти, то привозить нові кандидатки до монастиря, то переводить ординаріятські іспити перед обітами, то нарешті жертвує скромненькі доходи зі своїх видань на будову їхньої церковці в Словіті» [59, с. 139]. Сестри-василіанки з вдячності за його духовну опіку «в тяжких хвилях під кінець його праведного життя дають йому у себе захист і дбайливу опіку до посліднього дня» [59, с. 139]. З червня 1916 р. аж до смерті (22 березня 1924 р.) о. Ісидор проживав при монастирі св. Макрини у Львові. Тут він допомагав черницям на шляху духовного життя: сповідав, давав духовні поучення, служив св. Літургію. На прохання сестер-василіанок написав у 1921 р. «Службу преподобній Матері Макрині» (засновниці василіанських жіночих монастирів у IV ст. – примітка авторки), яку вони молилися у День св. Макрини (1 серпня) [59, с. 139, 147–149]. Така духовна практика триває й донині у монастирях сестер ЧСВВ.

Варто зазначити, що з обранням 17 січня 1901 р. А. Шептицького митрополитом Галицьким розпочалася нова доба в історії ГКЦ.

«Центральною фігурою Галичини, з початком ХХ ст., – наголошувала Н. Полонська-Василенко, – став митрополит Галицький Андрей, граф Шептицький (1900–1944 рр.). За 44-літнє його керівництво Греко-Католицькою Церквою вона остаточно стала українською національною Церквою. Значення Андрея Шептицького більше, ніж тільки митрополита: він був душею всього національного та культурного життя Галичини» [60, с. 434].

У Львівській митрополії на початку ХХ ст. діяли тільки василіанські чоловічі та жіночі монастирі, а також щойно створене згромадження сестер-служебниць Непорочної Діви Марії. Особливе місце в розбудові ГКЦ митрополит Андрей відводив чернецтву, пов'язуючи його з духовними потребами українців Східної Галичини. Індустріалізація краю вимагала від Церкви нових форм чернечого життя і служіння. Культурно-просвітницький рух, що зародився у середовищі греко-католицького духовенства, охопив широкі верстви населення і спричинився до зростання авторитету Церкви та чернецтва зокрема [61, с. 318–319]. Особливої уваги заслуговує думка А. Шептицького про об'єднання християн різних конфесій. Він вважав, що «монашество може, а певно буде мати до сповнення дуже важну задачу в ділі сполучення Церков» [62, с. 35]. Митрополит зауважував: «... аби зробити Церкву живою, потрібно два елементи: Літургія та чернецтво, два стовпи духовності та життя Церкви: це важливо, адже для будь-якого майбутнього екуменізму це два елементи, на які ми повинні опиратися» [63, с. 78].

Хоча кількість богопосвячених осіб зростала, усе ж митрополит Андрей вважав, що такий розвиток є недостатнім. «Наше монашество доси не так розвиває ся як повинно, то мусить наше монашество во всіх его формах дійти, сміло скажу – до сто раз більшої сили» [62, с. 35]. Справді, А. Шептицький у монашестві вбачав необхідний елемент для зміцнення життя Церкви: він вважав, що воно береже та збагачує віру, духовність та, перш за все, молитву та наголошував, що «Монашество є для Сходу, як бенедиктинці для Заходу. Монашество виконувало у Східній Церкві функції,

подібні до функції нервової та м'язевої системи нашого тіла» [64, с. 34–35]. Про себе сам митрополит говорив так: «Я є монах і нічого іншого не хочу, як змогти відійти в монастир і перебувати там протягом усього мого життя: в мирі та покаянні» [65, с. 728].

У посланні «Зближаються часи» 1907 р. А. Шептицький, звертаючись до духовенства і вірних, писав: «уважаю за свій обов'язок причинити ся по силам до розвитку нашого монашества і звертаю ся до Вас о поміч в тій справі» [62, с. 34]. Також він наголошував: «Душпастир, переходячи в науках всі Богом об'явлені правди, повинен об'явити вірним і євангельські ради, запрошуючи покликані душі до посвячення ся Господу Богу на дорозі євангельського совершенства. Потреба нам дбати о розширенє поміж вірними знання євангельських рад і монашого покликання, а то само вже причиниться в великій мірі до збільшення числа монаших покликань. А зо збільшенєм числа монаших покликань легше буде чинові монашому сповнити ту місію, якої сповнення від него очікуємо» [62, с. 35]. Ці слова були не тільки почуті, але й втілені у життя, бо кількість ченців і черниць значно зростала в уже існуючих монаших чинах отців-василіан і сестер-василіанок та спільнотах сестер-служебниць (засновані 1892 р.). Це, своєю чергою, проявилось у виникненні нових інституційних форм богопосвяченого життя в ГКЦ. Так, напередодні Першої світової війни в митрополії з'явилися чоловічі монастирі отців-студитів (1903 р.) й отців-редемптористів (1913 р.) [46, с. 229–230] та жіночі згромадження: сестер св. Йосифа (1898 р.), сестер-мироносиць (1910 р.), сестер Пресвятої Родини (1911 р.), було відновлено згромадження сестер св. Йосафата (1914 р.) [36, с. 363; 66, с. 448].

Можемо стверджувати, що митрополит А. Шептицький неабияк прислужився нелегкій справі – реформуванню монастирів, відновив занедбані обителі, узявши за взірець діяльність монастирів латинського обряду. Реформування жіночого монашества ЧСВВ А. Шептицький розпочав з формулювання Конституції з урахуванням потреб їх діяльності й

апостоляту та традицій східного чернецтва. Вжиті реформаторські заходи були результативними.

Митрополит А. Шептицький спільно з єпископами-ординаріями Григорієм Хомишиним зі Станиславівської єпархії (1904–1946 рр.) і Костянтином Чеховичем (1897–1916 рр.) з Перемишльської єпархії збиралися на так звані «конференції» єпископату, де вирішували найважливіші проблеми церковного життя. Так, 19 квітня 1909 р. під час засідання конференції єпископату Львівської митрополії, єпископи ГКЦ розглянули подальший напрямок розвитку монастирів сестер ЧСВВ. Акцентувалося на тому, що черниці мали зосередитися на поверненні до давньої традиції: «Конференція рішає не відступати від традиції сестер-василіянок, котра вимагає, щоб кожний монастир був для себе осібним домом, у якому управляє вибрана настоятелька і повинен бути новіціат» [67, с. 25–26]. Водночас було переглянуто устава й монаші звичаї жіночих монастирів ЧСВВ, а також прийнято рішення про те, що їх слід урегулювати. Конференція єпископів у березні 1909 р. затвердила майже однакову для всіх черниць, котрі складала довічні монаші обіти чистоти, убожества і послуху (велику схиму), форму одягу (ряса (габіт), пояс, параман, мантия, капка з каптуром, хрест, вервиця) залишивши лише ту відмінність, що домашні сестри повинні були носити хрест під білою капкою і мантию з широкими рукавами, а також не використовували персня (золотої обручки) [40, с. 12; 68, арк. 2]. Схему розвитку монастирів сестер ЧСВВ подано у дод. М.

23 липня 1909 р. А. Шептицький у своєму пастирському листі до сестер (Преподобним в Христі Інокіням ЧСВВ) повідомляв, що вже закінчив укладати «Начерк Конституцій» сестер-василіанок: «Підготовлена праця, над якою від двох років сам працюю, закінчена; час наспів скликання Загальної ради монастирів, котрі б застановилися, що в уставах належало б змінити, а в Конституціях унормувати» [69, с. 363]. Усі три єпископи – львівський, тобто митрополит, перемишльський і станиславівський – вирішили скликати загальну раду жіночих монастирів ЧСВВ 22 серпня 1909 р. до монастиря

Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії у Львові [70, с. 63]. Також наголошувалося, що «винятково на цей час постановляємо, що всі «хористки» (черниці першого хору) великого образу мають брати участь у цій Загальній раді» [69, с. 363]. Світлина учасників Капітули, що проходила у Львові, подано у дод. Н.

Усі старання єпископів зумовили потребу скликання на 22–23 серпня 1909 р. Капітули сестер ЧСВВ, що відбулася у Львові. Тоді й були внесені значні зміни в життя та діяльність монастирів. Найперше, що вдалося зробити, – це завершити реформу жіночих спільнот, розпочату 1897 р. Для василіанок затверджено нові чернечі правила (Конституції), які уклав і видав Андрей Шептицький на основі «Витягу з правил св. Отця нашого Василя Великого» авторства Й.-В. Рутського [5, с. 51–52; 40, с. 108]. Митрополит у вступному слові до Конституцій сестер ЧСВВ (видані 1909 р.) зазначив, що «Витягъ» Рутского – «єсть правдивою перлою, творомъ най-совершеннѣйшимъ зъ цѣлои Василянскои літературы вѣдъ XVI ст. до нашихъ часѣвъ») [40, с. 9]. Він також наголошував: «... старайтеся пізнати і полюбити духа Нашого Великого Отця [святого Василя Великого] в передсвідченню, що не в іноваціях чужих нашому духові, але в заховуванню свято всего того, що передали Отці, будучність і ціла сила Вашого Чина. Успіх Ваших праць не буде полягати на тому, щоби відповідати чим раз то іншому духові наших часів, але в тому, щоби по можности жити цілком так само, як жили інокіні в четвертому віці по Христі» [71, арк. 1–7].

Митрополит А. Шептицький вважав, що рішення Львівського синоду 1891 р. про спільний новіціат у Словіті відповідало потребам того часу, «але в жоден спосіб не могло і не може відобрати самим церковним правом у нас і відвічним переданням освячуючого права кожної ігумені виховувати новичок в своєму домі» [69, с. 364]. Іншою важливою віхою східного чернечого уставу було спільне відправлення церковного правила. Зокрема, 62 правило «Начерку Конституцій» доручало ігумені: «нехай уважає на те, щоби сестри цѣле правило церковне точно і побожно водправляли въ хорѣ» [40, с. 83].

Ухвалені рішення і настанови певною мірою унормували уклад життя в обителях. Згідно з новими статутом, який структурував усі аспекти життя черниць, головний акцент поставлено на молитву, дисципліну та духовну формацію нових членів. Так, дзвінок регулював розпорядок дня в монастирі, скликаючи сестер на духовні справи й спільні заняття. Особливим елементом вияву духовності для черниць було зберігання мовчання упродовж цілого дня, про що зазначав у своїх духовних посланнях ще св. Василій Великий. Важливим у житті сестер-василіанок стала клявзура, за якою усі помешкання монахинь та господарські споруди (город, кухня, трапезна) мали бути обнесені огорожею, щоб не було іншої можливості потрапити до монастиря, окрім вхідних дверей [72, с. 175–176]. Також кожен з черниць закріплювали за визначеним монастирем [23, с. 75–76, 97–99]. У Конституціях, прийнятих 1909 р., зазначено: «Прийнято було монахинь називати сестрами першого та другого хору» [5, с. 53; 73, с. 23]. Відповідно «хорових» називали – «мати», «домашніх» – «сестра» [68, арк. 1–2]. Отже у результаті реформи (1897–1909 рр.) встановлено чіткий поділ сестер на «домашніх» і «хорових», що структурувало роботу монастиря.

У відповідності із Конституцією, кожен монастир становив окрему цілісність під проводом ігумені, обраної спільнотою, включаючи новіціати, де виховувалися нові членкині чернечої спільноти [40, с. 75–95; 48, р. 671]. «Василіянки не творять якогось одного згромадження; поодинокі монастирі, погруповано на матірні та філіальні, творять для себе цілість, так, що один від другого незалежний. Всі підлягають місцевим Ординаріям. Одинокий лучник між ними, це Загальна Капітула» [74, с. 209]. Спільною для всіх жіночих василіанських монастирів залишалася загальна рада (Капітула): «Її повинні скликати що п'ять років для збереження одностайности в заховуванні монаших правил і звичаїв і для проведення потрібних змін і доповнень в Конституціях» [40, с. 75–76; 70, с. 63]. Саме на такому ґрунті на початку ХХ ст. функціонували їхні головні обителі у Львові, Словіті, Станиславові та Яворові з дочірніми домами в Кудринцях і Перемишлі

[5, с. 73]. Продовженням клопіткої праці стало відкриття новіціатів при монастирях у Яворові, Словіті, Львові та Станиславові [75, с. 54].

Після Капітули обов'язки візитаторів (ординаріатських комісарів) виконували такі отці-василіани: Адріян Давид – у 1909 р. став візитатором сестер-василіанок у Львові, у 1916–1918 рр. виконував обов'язки єпископського комісара для сестер-василіанок у Станиславівській єпархії [47, с. 491–492]; Павло Демчук у 1914–1917 рр. служив як єпископський візитатор для сестер-василіанок у Львівській [76, с. 432] та Станиславівській єпархіях [47, с. 489]; Ігнатій Тисовський у 1921 р. був призначений духовним провідником і єпископським комісаром для сестер-василіанок у Станиславові, у 1922 р. став візитатором у Львівській та Станиславівській єпархіях (до 1927 р.) [47, с. 489]; Теодозій Галущинський (1918–1926 рр.) був єпископським візитатором монастирів василіанок у Перемишльській єпархії [52, с. 26].

Студит, отець Климентій Шептицький у 1930-х рр. виконував функції ординаріатського комісара сестер-василіанок у Львівській архієпархії [77, арк. 2; 78, с. 2]. Окрім цього, як свідчать архівні джерела й каталоги ЧСВВ, отці-василіани постійно надавали духовну обслугу монастирям сестер-василіанок: служили св. Літургії, виголошували духовні науки, конференції, виконували функції сповідників і духівників при жіночих обителях [79, арк. 1–3].

Як зазначала Віра Слободян, ігуменя монастиря св. Макрини у Львові, що А. Шептицький також особисто проводив візитації монастирів сестер-василіанок, реколекції, дні духовної віднови, підтримуючи оновлення чернечого життя, утвердження дисципліни, наділяючи обителі княжими дарами й фундаціями: «На просьби сестер витолковував митрополит кожне правило «Витягу ...»; пояснювання тривало чотири роки і скінчилось саме перед всесвітньою війною. Часто давав реколекції, рік річно переводив канонічну візитацію монастиря; давав кандидаткам облечини, відбирав перші обіти і святу професію [вічні обіти]; сповідав і кожній сестрі охотно спішив з

радістю і помічю» [80, с. 240–241]. Батьківська опіка митрополита А. Шептицького спричинила збільшення числа черниць, оновлення духовного життя у монаших спільнотах, розширення освітньої і виховної та харитативної діяльності при обителях.

Отже, реформа 1897–1909 рр., проведена митрополитами С. Сембратовичем та А. Шептицьким за участю отців-василіан, стала знаковою подією у розвитку монастирів сестер ЧСВВ. Новий період у житті та діяльності сестер-василіанок пов'язаний з проведенням Капітули, яка відбулася у Львові 22–23 серпня 1909 р. Як наслідок, жіночі монастирі не були централізовані в один Чин, а надалі підпорядковувалися місцевим єпископам та були поділені на головні доми з дочірніми осередками. При кожному головному монастирі діяв новіціат. Змінено їхню управу: окрім єдиного візитатора, призначали єпископських комісарів у кожній єпархії; для допомоги ігумені вибирали намісницю; посилено дисципліну в чернечих спільногах. Єдине, що було спільним для всіх сестер-василіанок, – це загальна рада (Капітула).

Аналіз джерел свідчить, що черниці схвально сприйняли реформу на ідейному рівні, адже поверталися до своєї ідентичності. Однак реалії життя диктували інші вимоги, які інколи спричиняли труднощі – як у співжитті черниць, так і дотриманні Конституцій.

2.3. Вплив Першої світової війни на становище монастирів сестер ЧСВВ

З початком Першої світової війни у 1914 р., Східна Галичина, як окремий коронний край Австро-Угорської імперії, стала ареною бойових дій, зазнала господарської та економічної розрухи, голоду, військово-політичного терору [81, с. 58]. Російський царизм, послідовний у своєму антиукраїнському курсі, прагнув анексувати західноукраїнські землі та

ліквідувати тут усі національно-культурні здобутки. Зі вступом російських військ до Львова й окупацією Східної Галичини були закриті всі українські установи, заборонено вживання української мови. Тисячі галичан, зокрема священників, депортовано до Росії. Розпочалося насильницьке насадження казенного російського православ'я [82, с. 57]. Початком репресій проти духовенства був арешт у вересні 1914 р. митрополита А. Шептицького [83, с. 22]. Після ретельного обшуку в митрополичих палатах упродовж 11–17 вересня 1915 р., конфіскації архівів і майна митрополита, його інтерновано й відправлено на заслання в Росію [84, арк. 7–23]. Цю політику кадетський лідер П. Мілюков кваліфікував як «європейський скандал» [82, с. 57].

Василіанські чернечі осередки зазнали значних матеріальних втрат. Навчальні заклади не функціонували. Митрополит А. Шептицький ще з початком війни видав розпорядження, згідно з яким, черниці не мали залишати монастир добровільно, а лише після наказу військових властей. Під час Брусилівського прориву російська армія захопила монастирі усієї Східної Галичини, а їхні приміщення використовувалися для військових шпиталів, у яких черниці доглядали поранених. Так, російськими військами були зайняті жіночі монастирі у Яворові, Станиславові й Львові. Майже при кожній чернечій обителі засновували сирітські притулки («захоронки»). Праця в сфері освіти була відновлена сестрами-василіанками лише після війни.

Про труднощі, які спіткали Словітський монастир, де разом з матір'ю-ігуменею Анною Теодорович проживало 36 черниць [76, с. 432–433], дізнаємося зі спогадів сестри Марії Должицької. Так, 27 серпня 1914 р. до монастиря прийшов військовий старшина з наказом, щоб сестри до двох годин покинули будинок. Військові мали намір його зруйнувати, бо він через своє невдале розташування на горбку стояв на перешкоді в обороні перед ворожими військами [85, с. 99]. У літописі монастиря ЧСВВ у Львові записано так: «Доносять, що австрійський капітан казав сестрам Василіанкам

опорожнити монастир в Словіті. Ті вийшли з монастиря, але дісталися між кулі. Дві сестри забито, а одна ранена» [86, с. 614].

Черниці змушені були покинути монастир і йти пішки до Львова. Однак згодом повернулися до своєї обителі. Під час Першої світової війни, коли австрійське військо перебувало у Словіті, воїнів дивувало спокійне життя монахинь. Військові, котрі часто заходили до монастирської церкви помолитися, прислухалися до мелодійного співу сестер-василіанок та одного разу сфотографували їх у церкві на молитві. Світлинку помістили в часописі «Діло» разом із фотографією з поля битви і підписали: «Два світи – спокій та війна» [3, с. 28; 53, с. 37–38]. Отже, незважаючи на військові події, життя тут проходило в молитві й праці. Сюди почали привозити дітей-сиріт, відкрито сиротинець.

Під час вступу російської армії до Станиславова, військове командування неодноразово влаштовувало облави, обшуки монастирів. У жіночому монастирі василіанок було зроблено «захоронку», куди вояки, приводили бездомних дітей, які втратили чи загубили в тому страшному воєнному хаосі своїх батьків. У цей час люди особливо потребували їжі, притулку, просто розради. Американський Червоний Хрест організував кухні для бідних, одна з них була створена при обителі василіанок. Таким чином, черниці у своєму приміщенні утримували сиротинець для бездомних дітей і кухню для бідних на кошти Червоного Хреста [81, с. 50]. Зокрема, у життєписі сестри Василії Глібовицької читаємо, що вона опікувалася дітьми, доглядала їх, навчала та підтримувала добрими словами [87, с. 31].

Внаслідок продовження військових дій на території Галичини мати-ігуменя Магдалина Гуменюк із сестрою Василією Глібовицькою змушені були виїхати до монастиря у селі Кудринці на Поділля, що від 1903 р. був дочірнім осередком Станиславівської обителі [75, с. 123]. Слід наголосити, що обитель у Кудринцях заснована ще 1896 р. Фундаторами цього осередку стали Іван та Кароліна Дашкевичі [88, с. 66], котрі заповідали, що тут черниці мають утримувати 12 німецьких старців і отця-капелана [5, с. 73; 89, с. 403].

Згідно із даними архівного фонду канцелярії Тернопільського губернаторства, у 1915 р. йому належало 350 моргів орної землі й 200 моргів лісу [90, арк. 10]. Настоятелькою цієї обителі була Марія Хомінська. У цей час тут проживало шість сестер, які провадили школу для місцевих дітей і катехизували молодь, займалися домашнім господарством [91, с. 292].

Про перебування сестри Василії у Кудриницькому монастирі знаходимо в її записнику кілька нашвидкуруч занотованих слів, які вказують на складність тодішньої ситуації: «Благаю Ісуса, щоб дарував життя Матері Ігумені та безустанку кричу в душі за рятунком для всіх нас» [87, с. 32]. Під час загострення військових дій у пошуках порятунку разом з дітьми та селянами черниці переховувалися в монастирському підвалі, який щомиті міг стати для всіх них могилою. У хвилини тривоги вони разом молилися на вервиці й просили в Господа заступництва і допомоги. Незабаром під натиском австрійських та німецьких військ ситуація змінилася – російська армія почала відступати. Навесні 1915 р. сестра Василія повернулася до Станиславова й розпочала працю виховательки в школі, що діяла при монастирі [75, с. 129–130].

Наприкінці 1915 р. шкільні й монастирські приміщення Яворівської обителі також почали займати військові частини, що переходили через місто. Школа призупинила свою діяльність і лише за два роки вдалося відновити навчальний процес. Щоб уберегти обитель від зруйнування, черниці ЧСВВ відкрили тут шпиталь і виставили на даху прапор Червоного Хреста. Управляла закладом сестра Марія Должицька. Згодом вона згадувала: «Перша світова війна і боротьба українців за самостійність дали мені змогу побачити готовість одиниць віддати життя за ідею визволення України» [92, арк. 491, 512].

Після краху Австро-Угорської імперії восени 1918 р. утворилися незалежні Польща, Угорщина, Чехословаччина, Югославія. 18–19 жовтня у Львові була скликана Конституанта (орган, який мав правовим шляхом узаконити існування Української держави на західноукраїнських землях) –

представницьке зібрання близько 500 українських громадсько-політичних та релігійних діячів, яке обрало Українську Національну Раду й проголосило відродження незалежної Української держави [81, с. 60]. ГКЦ, політичний курс якої відповідав національним інтересам українського народу, рішуче підтримала державотворчі ініціативи Конституанти.

У листопаді 1918 р. українці перебрали владу в Східній Галичині, однак Польща висунула претензії на територію українських етнічних земель, внаслідок чого розпочалася польсько-українська війна [93, с. 17–18; 94, с. 178]. Збройне протистояння закінчилося поразкою ЗУНР, уряд і армія якої відступили за р. Збруч, об'єдналися з УНР [95, с. 132–134]. Польський адміністративний апарат зразу ж почав переслідувати ГКЦ, арештовуючи та масово інтернуючи українське католицьке духовенство. Галицький єпископат за нелегких умов польської окупації став на захист прав духовенства й вірних [96, с. 548; 97, с. 48–49].

Численні репресії не оминули, зокрема, сестер ЧСВВ у монастирях Львова й Станиславова. Так, у Велику п'ятницю 1919 р. в монастирі св. Макрини, на вул. Потоцького, 95 у Львові інтерновано 41 монахиню. Серед них: Слободян Віра, Лакович Константина, Худерська Йосифа, Слободян Ігнатія, Цьорох Саломія, Філевич Йоакима, Артимович Вероніка, Рудковська Марія, Журибіда Надія, Сосновська Олена, Галабарда Макрина, Бойчик Герарда, Букшована Софія, Пендик Амброзія, Плющ Йоанна, Дейнека Корнеля, Товпаш Пахомія, Мокумела Єремія, Заболотна Параскевія, Гриневич Теодозія, Бокало Емілія, Козенко Августина, Рурська Катерина, Матвійко Вероніка, Дуль Андрея (вогнепальне поранення), Сколозdra Александра, Мазур Михайла, Муринець Агнета, Добрянська Епіфанія, Войціховська Маргарета, Волянська Юлія, Хомик Антонія, Плющ Ольга, Гринух Симеона, Гураль Наталія, Горбань Йосафата, Войтович Альфонса, Блотна Анна, Мацелюх Параскевія, Павлюк Анна, Кулеба Анастазія [98, с. 242]. У Станиславівському монастирі інтернували черниць-василіанок:

Гуменюк Магдалину – ігуменю, Ценкнер Агнету – магістру новичок та Вареницю Аркадію – вчительку [98, с. 241].

З архівних документів дізнаємося, що в монастирі сестер-василіанок на вул. Зибликевича, 30 і Длугоша 17 у Львові впродовж 21 листопада 1918 р. – 8 січня 1919 р. польські жандарми проводили ревізії, залишивши після себе цілковиту руїну монастирських приміщень. «3. 11. 1918 р. у монастирі на вул. Потоцького, 95, де виховувалося близько 200 воєнних сиріт, польські легіоністи, устроїли собі касарню і уставили на стриху машиновий карабін, через що наразили будинок на обстрілювання і значні ушкодження. Сестри перебували з дітьми в пивницях. Упродовж 3. 11. 1918–10. 03. 1919 рр. тут проведено 16 ревізій у часі яких польські жандарми поводитися з черницями брутально, навіть погрожували багнетами, входили за клявзуру і до келій, перевіряючи кожний кутик будинку. Очевидно нічого не знайшли, тільки пограбували монастир в усьому залишивши сиріт і черниць без харчів і засобів до життя» [99, арк. 1–2, 31–31 зв.].

Зауважимо, що Папа Бенедикт XV 22 лютого 1920 р. прийняв у Ватикані представників українського посольства на приватній аудієнції, під час якої розпитував про політичне й релігійне життя в Україні. На наступній аудієнції 30 березня 1920 р. о. Ксаверій Бонн (редемпторист) вручив Папі Бенедикту XV меморіал про українську справу загалом і про переслідування українців-католиків поляками [97, с. 44–52; 100, арк. 183–187].

З архівних документів, що знаходяться в Історичному архіві УГКЦ в Римі, дізнаємося про пограбування монастиря сестер-василіанок у Львові. Зокрема, йдеться про «Звідомлення про сучасний стан Рутенської Церкви» (1920 р.), написане о. Іваном Янсенем, бельгійським редемптористом, яке він переслав до Ватикану Святішому Отцеві Папі Венедикту XV і водночас копію вручив Апостольському нунцієві – Акілле Ратті у Варшаві. Звіт о. І. Янсена написаний на основі документів з архіву митрополита А. Шептицького, а також зі слів Глави ГКЦ. Зокрема, він описував переслідування поляками українців Східної Галичини та арешт 200 греко-

католицьких священників. У архівному документі також зазначено про пограбування польськими військовими монастиря сестер ЧСВВ у Львові на вул. Потоцького, 95: «у василіан[ок] здійснено 12 обшуків, не знайшовши нічого їм противного, вистрілено кулю і поранено одну сестру василіанку в грудь», а також «поламано клявзуру 90 сестер-василіанок і їх обшукувано аж до шкіри» [101, арк. 3].

Таким чином, Перша світова війна негативно вплинула як на функціонування монастирів сестер ЧСВВ, так і на життя черниць. Більшість монастирських будинків захоплено й пограбовано, перетворено на шпиталі й притулки для бідних і безпритульних, у яких черниці доглядали поранених (недужих), опікувалися дітьми-сиротами, допомагали біженцям. Водночас самі наражалися на небезпеку й навіть зазнали обшуків та інтернування в обителях Львова і Станиславова. Воєнні події негативно позначилися і на розвитку освітніх та виховних інституцій сестер-василіанок (шкільні будинки часто зруйновані, частину вчителів мобілізовано на війну тощо). Зокрема, в часі російської окупації (1914–1915 рр.), усі навчальні заклади сестер ЧСВВ (школи, гімназії, інтернати і вчительські семінарії у Яворові й Станиславові та гімназія у Львові припинилося свою діяльність). Натомість тут утворювалися семінарійні курси, шпиталі, захоронки та сиротинці.

Отже, після першого поділу Речі Посполитої 1772 р. Східна Галичина перейшла під владу Австрії. Унаслідок реформ австрійського уряду наприкінці XVIII ст. закрито майже всі монастирі сестер-василіанок. Упродовж XIX ст. функціонували тільки дві монаші обителі – у Словіті (Львівська єпархія) та Яворові (Перемишльська єпархія). Завдяки старанням львівських і перемишльських владик, які домоглися урядового дозволу на відкриття новіціату і шкіл при монастирях, черниці змогли зосередитися на суспільно-корисній праці, зокрема створенні навчально-виховних закладів при чернечих осередках.

Однак духовне зубожіння в цих обителях, відсутність монашого духовного наставництва для сестер ЧСВВ, неорганізованість черниць,

недостатня кількість нових членів у спільноті, нестача матеріальних засобів до існування, а також сама суспільно-політична ситуація в Галичині зумовили занепад монашого життя сестер-василіанок. Усе це й стало причиною того, що на межі XIX–XX ст. жіночі монастирі потребували реформування, яке відбулося завдяки зусиллям Галицьких митрополитів С. Сембратовича та А. Шептицького.

Реформа 1897–1909 рр., проведена митрополитами С. Сембратовичем і А. Шептицьким за участю отців-василіан, сприяла відновленню чернечого життя сестер ЧСВВ та зумовила подальший розвиток їхніх монастирів. За результатами засідань Капітули, що відбулася у Львові 22–23 серпня 1909 р.: затверджено єдині чернечі правила (Конституції), які уклав і видав А. Шептицький на основі «Витягу з правил св. Отця нашого Василя Великого». Вони стали визначальними для організації та розвитку укладу життя сестер-василіанок до середини XX ст. Відповідно до Конституцій, кожен монастир включно з новіціатами становив окрему цілісність під проводом ігумені, обраної спільнотою. Як наслідок, жіночі василіанські обителі не були централізовані в один Чин, а надалі підпорядковувалися місцевим єпископам та були поділені на головні доми у Львові, Словіті, Станиславові та Яворові з дочірніми осередками в Кудринцях і Перемишлі. Загалом у них проживало 74 черниці.

Аналіз джерел свідчить, що зміни, зумовлені реалізацією реформи сестер ЧСВВ (1897–1909 рр.), позитивно вплинули на розвиток чернечих обителей. Така духовна віднова сприяла заснуванню нових монаших осередків – спочатку в Східній Галичині, а згодом у Європі (Хорватії, Угорщині, Словаччині), США (Філадельфії, Клівленді) та Аргентині, які проводили широку освітню і виховну діяльність серед дітей та молоді.

Воєнні дії Першої світової війни істотно вплинули на життя сестер-василіанок і на їхню діяльність. Зовнішні чинники – господарська й економічна розруха, голод, військово-політичний терор і водночас непорозуміння між черницями в обителях, зокрема розбіжності в поглядах на

організацію та устрій у монастирях зумовили скликання загальної ради (Капітули) у 1923 р. і 1931 р.

Упродовж міжвоєнного періоду жіноче василіанське чернецтво продовжувало розвиватися, розширюючи свою педагогічно-виховну діяльність серед населення. Митрополит А. Шептицький приділяв значну увагу розвитку жіночих монастирів ЧСВВ, духовно й матеріально опікувався ними. Він часто відвідував їх, проводив реколекції, заохочував до жертвовного служіння Богові, Церкві й українському народові, сприяв поступові й авторитету монастирів серед вірних ГКЦ.

Список використаних джерел до 2 розділу

1. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 2000. 360 с.
2. Duch O. Sieć monasterów żeńskich eparchii Lwowskiej i Przemyskiej w XVII i XVIII wieku // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. Lublin, 2005. T. 3. S. 88–100.
3. Сало С. Провінція Пресвятої Тройці Сестер Чину Святого Василя Великого: нариси з історії. Жовква: Місіонер, 2012. 432 с.
4. Західно Українська Народна Республіка, 1918–1923 рр.: Ілюстрована історія / керівник авторського колективу, гол. ред. М. Кугутяк. Львів; Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2008. 524 с.
5. Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василіанок. Рим, 1964. 256 с.
6. Senyk S. Women's Monasteries in Ukraine and Belorussia to the period of suppressions. Roma, 1983. 235 p.
7. Нагаєвський І. Історія Римських Вселенських Архієреїв. Рим, 1979. Ч. III. 521 с.
8. Петрушевич А. Словицкій женскій Монастырь Чину Св. Василя В. и его дѣвочье воспиталище. Краткое историческое извѣстіе по грамотам і актам

- тогоже Монастыря сочиненное // Зоря Галицка. Львов, 1851. Ч. 13. С. 110–112.
9. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. 2-ге вид. Львів: Каменяр, 1991. 167 с.
10. Ісіченко І. Історія Христової Церкви в Україні. Харків: Акта, 2003. 472 с.
11. Підручний П. Історичний нарис законодавства Василянського Чину Св. Йосафата (1617–2018) // Записки ЧСВВ. Рим; Львів, 2018. Т. 57. Серія II. 392 с.
12. Патрило І. Нарис історії Галицької Провінції ЧСВВ // Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата. Рим: В-во отців Василян, 1992. Т. 48. С. 301–382.
13. Дрогобицький І. Еволюція культурно-освітньої праці Чину святого Василя Великого в другій половині XIX ст. // Добромільська реформа і відродження української Церкви. Доповіді та матеріали учасників Міжнародної наукової конференції. Львів: Місіонер, 2003. С. 136–145.
14. Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславівського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василянок. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. 272 с.
15. Левицький Я. Історія Церкви. 2-ге вид. Львів, 1928. 163 с.
16. Дорошенко Д. Нарис історії України. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1966. Т. I–II. 360 с.
17. Коссаць М. Короткій поглядъ на монастыри и монашество Руское, отъ заведеня на Руси вѣры Христовой ажъ по нынѣшное время // Шематизмъ Провинціи св. Спасителя Чина Св. Василя Великого въ Галиціи. Львовъ, 1867. С. 100–101, 203–210.
18. Bazylianki // Encyklopedia Katolicka / red. F. Grygłewicza, R. Lukaszuka, Z. Sulowskiego. T. II. Lublin: KUL, 1995. S. 144–147.
19. Chotkovski W. Historya polityczna dawnych klasztorow panieńskich w Gałicyi (1773–1848) na podstawie akt Cesarskiej Kancelaryi Nadwornej. Kraków, 1905. 431 s.

20. Дух О. Превелебні панни: Жіночі чернечі спільноти Львівської та Перемишльської єпархії у ранньомодерний період.). Львів: В-во УКУ, 2017. (Серія «Київське християнство», Т. 5). 752 с.
21. Скрутень Й. Під хвилю пропам'ятних роковин // Нива. Львів, 1921. Ч. 12. С. 361–366.
22. Провінційний Синод у Замості 1720 року Божого. Постанови. Івано-Франківськ, 2006. Титул XII «Монахині». С. 240–245.
23. Хроніка монастиря сестер Василянок в Яворові 1882–1935 рр. Рукопис. Оригінал. // Провінційний архів сестер ЧСВВ у Львові. 345 с.
24. Бегей О. Смільницький жіночий монастир – унікальна історико-культурна пам'ятка Старосамбірщини // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 21–22 березня 2013 р.) / МОН, Львівський інститут економіки і туризму. Львів: ЛНЕТ, 2013. С. 268–276.
25. Карпович В. Скальний монастир у Розгірчі // Записки ЧСВВ. Львів, 1930. Т. III. Вип. 3–4. С. 562–566.
26. Берест Р. Середньовічні монастирі Галичини: житло та побут. Львів, 2011. 332 с.
27. Сулик Р. Дерев'яне церковне будівництво на Стрийщині. Львів; Стрий: Опришки, 1993. 122 с.
28. Петрушевичь А. Сводная Галичско-русская летопись съ 1700 до конца августа 1772 года. Львовъ, 1887. Часть I. 434 с.
29. Дух О. Жіночий монастир у Смільниці // Альманах Старосамбірщини. Львів: Місіонер, 2003. Т. III. С. 269–285.
30. Бегей О. Жіночий монастир у Смільниці: XVII–XVIII ст. // Гілея: науковий вісник. Київ, 2013. Вип. 72 (№ 5). С. 45–55.
31. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2995. Арк. 51–52.
32. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Рим; Львів: В-во отців Василян, 1995. 404 с.

33. Leo XIII. Litterae Encyclicae «Rerum Novarum» // Actae Sanctae Sedis XXIII. Roma (1890–1891). p. 641–670.
34. Приріз Я. Митрополит Андрей Шептицький і відродження монашества УГКЦ // Преображення в Господі: Матеріяли Конференції монашества УГКЦ. Львів: Свічадо, 2004. С. 95–118.
35. Святішого Отця нашого Льва Папи XIII Божим Провидінням. Апостольське Письмо про реформу Чина св. Василя В. української нації в Галичині. Дано в Римі 12 мая 1882 р. // Каровець М. Велика реформа Чина Св. Василя Великого, 1882. Львів: В-во оо. ЧСВВ, 1933. Ч. II. С. 143–165.
36. Глистюк Я., Турій О. Греко-католицьке чернецтво в релігійному житті України, 1939–2001 рр. // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. Т. 3. С. 360–376.
37. Ваврик М. Нарис розвитку і стану Василянського Чина XVII–XX ст. Топографічно-статистична розвідка // Записки ЧСВВ. Рим, 1979. Серія II. Секція I. Т. XL. 217 с.
38. Чинности и рѣшеня руского провинціального собора въ Галичинѣ отбувшогося во Львовѣ въ роцѣ 1891. Львовѣ, 1896. Титул X. № 3–5. С. 237–240.
39. Теодорович Н. Справи домашні. В справі реформи монахинь Чина св. Василя Великого // Душпастирѣ. Львовѣ. 1895. 15 (27) черв. Ч. 11. С. 311.
40. Вытягъ зъ правилъ св. Отца нашего Василя Великого уложеный для инокинъ Іосифомъ Веляминомъ Рутскимъ Митрополитомъ всеи Руси. Конституціи женскихъ монастырѣвъ ЧСВВ Галицкой провинціи. Жовква, 1909. 108 с.
41. Историчний нарис Сестер Чину св. Василя Великого, 1037–1979 / уклад. сестри М. Ольги, ЧСВВ. Філадельфія, 1979. 191 с.
42. Листи о. І. Дольницького до Конгрегції Східних Церков від 11 лютого 1887 р. і від 23 січня 1888 р. // ASCO SC Ruteni (Архів Конгрегації Східних Церков у Ватикані) (1886–1892). Р. 4402–4403; Лист отця-каноніка Мартина

- Пакижа від 24 листопада 1887 р. до Конгрегації Східних Церков у справі реформи сестер-василіянок // *ACO SC Ruteni* (1886–1892). P. 4514–4515.
43. Звіт митрополита С. Сембратовича про Львівську Архиепархію від 4 квітня 1888 р. до префекта Конгрегації Східних Церков (5 розділ «Монахині») // *ACO SC Ruteni* (1886–1892). P. 4572.
44. Архів Провінції Найсвятішого Спасителя Отців Василіян в Україні (Львів). Ф. «Рукописи о. Дам'яна Григорія Богуна ЧСВВ». Спр. «Василіянки» Арк. 1.
45. *Catalogus Ordinis S. Basilii Magni reformationis Dobromilensis sub regimine PP. Soc. Jesu anno 1898. Zólkieviae. Ex Typographia pp. Basilianorum, 1898. 24 p.*
46. Назарко І. Київські і Галицькі Митрополити. Біографічні нариси (1590–1960). Торонто: В-во отців Василіян, 1962. 271 с.
47. Назарко І. Сильветки перших василіян після добромильської реформи // (1882–1982) // *Записки ЧСВВ. Рим, 1982. Т. XI. Вип. 1–4. С. 451–522.*
48. *Ordine delle Suore di S. Basilio Magno (Suore Basiliane) // Sacra Congregazione per le chiese Orientali. Oriente Cattolico Cenni storici e statistiche. Quarta edizione. Vaticana, 1974. P. 670–675 p.*
49. Шкраб'юк П. Монаший Чин отців Василіян у національному житті України. Львів: Місіонер, 2005. 439 с.
50. Справи домашні // *Душпастир'ь. Львовь, 1897. 15 (27) мая. Ч. 9. С. 213.*
51. Лист владики А. Шептицького о. В. Козьоровському в справі заснування монастиря сестер-василіанок у Станиславові від 4 жовтня 1899 р. // «Блажен той муж...» Життєвий шлях митрополита А. Шептицького (29. 07. 1865–1. 11. 1944). Фотоальбом (до 150-річчя з дня народження Андрея Шептицького) / упорядн. С. Турків (с. Дарія ЧСВВ). Львів: Манускрипт-Львів, 2015. 196 с.
52. Витвицька М. Історично-правовий аспект реформування василіанських жіночих монастирів у Галицькій митрополії на межі XIX–XX ст. // *Acta studiosi. Богословський науковий збірник. Львів: УКУ, 2011. Ч. 9. С. 7–29.*

53. Стеців-Тимчук У. Свічка в руках Христових. Життя матері Моніки (Марії) Полянської, ЧСВВ. Львів: Сполом, 2013. 112 с.
54. Хроніка дому сестер Василянок в Перемишлі (1902–1938). Рукопис. Оригінал // Архів провінції сестер-василіанок у Польщі.
55. Перемишль – західний бастион України. Збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі / ред. Б. Загайкевича. Нью Йорк; Філадельфія, 1961. 414 с.
56. Шематизмъ всего клира греко-кат. Митрополичои Архієпархіи Львовской на рокъ 1907. Львѳвъ, 1907. С. 222–233, 228–229.
57. Шематизмъ, всего клира греко-кат. епархій соединеныхъ Перемыской, Самбѳрской и Санѳцкой на рокъ вѳдь Рожд. Христ. Перемишль, 1907. С. 418–419.
58. Шематизмъ, всего клира греко-католической Епархій Станиславѳвской на рокъ 1907. Станиславѳвъ, 1907. С. 259.
59. Боцян О. Прелат Ісидор Дольницький, духовний отець, літургіст піснотворець. Богословія. Львів: Богословське наукове товариство. 1924. Т. II. Кн. 1. С. 135–195.
60. Полонська-Василенко Н. Історія України. Мюнхен, 1976. Т. II. 599 с.
61. Турій О. «Попи і хлопи»: соціальна «доктрина» греко-католицького духовенства і національно-політична мобілізація українського селянства Галичини в середині XIX століття // Ковчег. Науковий збірник статей з церковної історії. Львів: Інститут Історії Церкви ЛБА, 2001. Т. 3. С. 296–319.
62. Шептицький А. «Зближаються часи». Пастирське послання 26 листопада 1907 р. // Церква і церковна єдність. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і Матеріали 1899–1944. Т. I / ред. А. Кравчук. Львів: Свічадо, 1995. С. 29–36.
63. Гузар Л. Греко-Католицька Церква в Україні. Львів, 2001. С. 78.
64. Баб'як А. Подвиг митрополита Андрея Шептицького як Апостольського візитатора для українців (1920–1923) і його взаємини з урядом Польщі. Тренто; Больцано, 2013. 238 с.

65. Звіт митр. А. Шептицького для о. Д. Дженоккі про стан Львівської Архієпархії 12 лютого 1923 р. // Церква і суспільне питання. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. Т. II. Кн. 2. Листування / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук. Львів: Місіонер, 1999. С. 715–728.
66. Ленцик В. Нарис історії Української Церкви. Львів: Свічадо, 2003. 600 с.
67. Конференції Архиєреїв Української Греко-Католицької Церкви (1902–1937) / ред. А. Кравчук. Львів: Свічадо, 1997. 107 с.
68. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 2. Спр. 187. Арк. 1–2.
69. Преподобним у Христі Інокіям ЧСВВ // Церква і душпастирство. Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899–1944. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. С. 363–365.
70. Базилевич А. Начерк Конституцій сестер Василянок // Введення у твори митрополита Андрея Шептицького. Львів: Свічадо, 1993. 237 с.
71. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 1–7.
72. Стасюк І. Побутове життя монахинь Станіславівського жіночого монастиря Чину Св. Василя Великого (1900–1946 рр.) // Буцацький монастир отців Василян. Науковий збірник / за ред. Я. Стоцького. Жовква: Місіонер, 2012. С. 172–179.
73. Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станіславова) перша половина ХХ ст. Івано-Франківськ: В-во Нова Зоря, 1998. 215 с.
74. Статистика католицького Сходу. Сестри Василянки // Добрий пастир. 1933. Т. 3. Ч. 3. С. 205–212.
75. Сабол С. Укрита Фіалка – сестра Василя Глібовицька, ЧСВВ. Братіслава; Пряшів, 1992. 224 с.
76. Шематизмъ всего клира греко-католицкои Митрополичои Архієпархії Львѣвскои на рѣкъ 1914. Львѣвъ: В-во оо. Василян, 1913. С. 432–433.
77. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2798. Арк. 2.
78. Інтерв'ю Дикої с. Марії Ірини від 4.08.1993р. // А І І Ц. Спр. 154. С. 2.

79. Василіани і Василіанки. Виписки з Каталогів Чину Василіян 1896–1939 рр. // Архів Провінції Найсвятішого Спасителя оо. Василіян. Арк. 1–3.
80. Слободян В. ЧСВВ. Кілька сторінок із хроніки монастирів СС. Василіянок // Богословія. Львів: Богословське наукове товариство, 1926. Т. IV. Кн. 1–2. С. 240–246.
81. Станиславів – Станіслав – Івано-Франківськ (до 350-річчя Івано-Франківська): монографія / керівник авторського колективу, гол. ред. В. Великочий. Івано-Франківськ; Львів; Київ: Манускрипт-Львів, 2012. 584 с.
82. Терещенко Ю., Срібняк І. Історія України від найдавніших часів до утвердження незалежної держави. Київ: Генеза, 2003. 160 с.
83. ЦДАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2033. Арк. 22.
84. ЦДАК України. Ф. 365. Оп. 2. Спр. 32. Арк. 7–23.
85. Постаць Слуги Божої Моніки Полянської ЧСВВ у листах і спогадах / упорядник Д. С. Турків. Львів: Сполом, 2015. 112 с.
86. З літопису монастиря ЧСВВ у Львові про зайняття міста російськими військами та арешт митр. Андрея Шептицького // Церква і суспільне питання. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944 рр. / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук. Львів: Місіонер, 1999. Т. 2. Кн. 2. С. 612–618.
87. Стеців-Тимчук У. У тиші серця. Життя сестри Василії (Олени) Глібовицької ЧСВВ. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. 104 с.
88. Дацій Ю. Из моїх спогадів // Альманах Василіянських Богословів. Кристинопіль: В-во оо. ЧСВВ, 1933. Річник I. Ч. 167/33. С. 48–69.
89. Шематизмъ всего клира греко-католицкои Митрополичои Архієпархіи Львѡвскои на рокъ 1912 / упор. О. І. Фединській. Львѡвъ, 1911. С. 403.
90. Держархів Тернопільської обл. Ф. 322 «Канцелярия Тернопольского губернаторства». Оп. 1. Спр. 60. Арк. 10.
91. Шематизмъ всего клира греко-католицкои Епархіи Станиславѡвскои на рѡкъ Божий 1914. Станиславѡвъ, 1914. С. 291–292.

92. Історичний архів УГКЦ в Римі. Ф. 2. Оп. IV а. Спр. 368 (Maria Dolzyska). Арк. 491, 512.
93. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950). Львів: В-во УКУ, 2005. 268 с.
94. Цвенгрош Г. Національно-державницькі погляди митрополита Андрея Шептицького й польсько-українська війна 1918–1919 рр. // Матеріали конференцій. Україна–Польща: Історична спадщина й суспільна свідомість. Київ, 1993. С. 178.
95. Великий А. З літопису християнської України : у 9 т. Т. 9: XX ст. Рим: В-во оо. Василян, 1977. 304 с.
96. Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом. Нарис історії Української Церкви. Філадельфія, 1954. 723 с.
97. Хома І. Українське Посольство при Апостольському Престолі 1919–1921. Рим, 1987. Меморіал українського Посольства до Папи Бенедикта XV. С. 44–52.
98. Список священиків інтернованих і арештованих в рр. 1919–1920. Додаток II // Кривава книга. Ч. II. Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919–1920. Відень: Видання Уряду ЗУНР, 1921. С. 235–242.
99. ЦДІАЛ України. Ф. 462. Оп. 1. Спр. 222. Арк. 1–2, 31–31 зв.
100. ЦДІАЛ України. Ф. 360 а. Оп. 1-с. Спр. 590. Арк. 183–187.
101. Історичний архів УГКЦ в Римі. Ф. 5 (Церковні Інституції та Комунікації). Оп. IV. Спр. 14. Арк. 3.

РОЗДІЛ 3

БОГОСЛОВСЬКО-РЕЛІГІЙНА І ПЕДАГОГІЧНО-ВИХОВНА ПРАЦЯ

3.1. Новіціат у Словіті

Крім шкіл, які мали світське спрямування, найголовнішим із освітніх закладів сестер-василіанок став новіціат у Словіті. Новіціат – це початковий період послуху, тобто випробування вступників у чернечий орден – «новіціїв» [1, с. 87]. Новіціатом називається також приміщення в монастирях, призначене для «новіціїв» [2, с. 92]. У результаті проведеної у 1897 р. візитації, яку, за дорученням митрополита Сильвестра Сембратовича, здійснив о. Андрей Шептицький, для сестер-василіанок існував один новіціат – у Словіті, де відбувався вишкіл нових членів спільноти. Його відкрито для трьох існуючих на той час монастирів. Тривалість навчання становила один рік і шість тижнів [2, с. 92]. У часі новіціату прийнята особа поглиблювала свій зв'язок із Богом через життя у молитві, в атмосфері тиші й зосередження. «Новичка» мала змогу глибше пізнати дух богопосвяченого життя, а також утвердитися у своєму покликанні. Духовний провід під час реформи 1897–1909 рр. у жіночих монастирях сестер ЧСВВ доручили отцям-василіанам. Священник Ігнатій Тисовський став магістром «новичок». Повторний вишкіл у новіціаті проходили також деякі старші черниці [3, с. 47–48; 4, с. 488].

Аналіз свідчить, що сестри ЧСВВ акцентували насамперед на праці в монастирських новіціатах. Тут кожна черниця через молитву, піст і покаєння (внутрішню боротьбу) мала можливість глибше пізнавати Бога, щоб згодом присвятити себе служінню ближнім. Побут у монастирі відзначався дотриманням дисципліни і клявзури, які регламентувалися церковними законами. Організаційним підсумком зазначених процесів стало утворення Капітули, тобто Загальної ради жіночих василіанських монастирів Східної Галичини, що відбулося 24 серпня 1902 р. у Словіті. Духовною наставницею (магістрою) новичок стала сестра Анна Теодорович, яка замінила

о. І. Тисовського [5, с. 57–63; 6, арк. 13–13 зв.]. Вона виконувала ці обов'язки впродовж 15 років.

Згідно із даними «Каталогу сестер-василіанок», на 1903 р. в новіціаті у Словіті під проводом А. Теодорович виховувалося 10 «новичок» і 6 аспіранток, тобто кандидаток, які мали намір вступити до монастиря. Всього в обителі проживало 8 черниць [7, арк. 138, 145]. «Каталог сс. василіанок і учениць в їх науково-виховних інститутах у Львові, Перемишлі, Станисловові і Яворові в році шкільнім 1902–1903» подано в дод. П.

Варто зауважити, що новіціатові передувала кандидатура (підготовчий період). Згідно із приписами чернечого статуту, дівчина, яка вступила до монастиря і хотіла бути черницею, ще пів року ходила у світській одежі, виконуючи духовні практики. Опісля вона отримувала монаший одяг чорно-білого кольору: габіт із поясом, капку з каптуром, який священник благословляв під час облечин у церкві (обряд впровадження у чернече життя, при якому особа отримувала монаший одяг і нове ім'я – примітка авторки), а також вервицю та свічку [8, с. 24]. Під час «Чину малого одіяння інокінь» змінювали ім'я нової черниці, так щоб воно починалося на ту саму літеру, що й хресне [5, с. 106].

Наприклад, облечини Марії Полянської відбулися 26 квітня 1909 р. в монастирській церкві у Словіті. «Чин малого одіяння інокінь» відбувся згідно із давнім василіанським звичаєм, перед ігуменею монастиря – матір'ю А. Теодорович, співсестрами та священником Йосифом Пеленським [8, с. 25]. Як свідчать архівні джерела, новооблечена Марія зробила визнання, що у своєму виборі до чернечого способу життя керувалася виключно своєю вільною волею. Це визнання є записане в так званому «Протоколі перед облечинами» [6, арк. 135]. «Протокол перед облечинами» М. Полянської подано в дод. Р.

Після того, як священник обтяв навхрест чотири пасма волосся, Марія прийняла освячений чернечий одяг і нове ім'я – Моніка. Її прийнято до

першого хору, до якого належали монахині з вищою освітою. Монаший вишкіл, тобто новіціат, вона відбула у Словіті [9, арк. 57].

Період новіціату для кожної черниці – це час духовного переосмислення своїх почуттів, світогляду і життя. Про це свідчить і М. Полянська у листах до митрополита А. Шептицького, який був її духовним провідником: «Темперамент мій єсть живий і веселий, цілим молодечим серцем прилягла була я давніше до світа, любила усе і всьо, крім Бога, – писала сестра Моніка, – нараз Христос почав рвати поволі усі зв'язи, чим зжилась я... Христос побідив. Додав тільки сили, що притуливши ся лишень до хрестика новіціятського, заледве могла вимовити отсі слова: Ісусе, я йду за Тобою, лишень прости мені мої гріхи... В душі запанував спокій...» [10, арк. 9–10].

Також у записниках сестри Василії Глібовицької знаходимо виразне підтвердження подібних трансформацій у цей період: «Буду звертати увагу лише на те, чого домагається мій обов'язок. На новіціяті буду старатися головню про це, щоб себе чим ліпше пізнати; коли ж дізнаю від кого якоїсь прикrostі, то упокорюся, бо це найліпший спосіб пізнати й удосконалити себе» [11, с. 106]. У монастирі с. Василія повністю і щиро прийняла чернечий статут й намагалася вести духовне життя згідно із церковними приписами новіціату. Радіючи також кожним днем, прожитим для Бога, вона закликала: «Спробуйте служити Господеві і побачите, яка солодка радість наповнить ваше серце» [12, с. 30]. Як зазначає у життєписі В. Глібовицької Уляна Тимчук, «її постава і спілкування з іншими випромінювали спокій та мир» [12, с. 27].

Після закінчення новіціату [2, с. 92] магістра надсилала характеристику митрополитові А. Шептицькому на кожну сестру-новичку з проханням допустити її до складення монаших обітів (обіцянка, складена Богові жити в чистоті, убожестві й послуху – примітка авторки). Наприклад, 29 липня 1910 р. магістра новичок А. Теодорович написала листа до Львівського ординаріату з проханням дозволити скласти монаші обіти с. М. Полянській: «Сестра Моніка Полянська відбула новіціят точно після приписів права

церковного... через один рік цілковитий по облечинах і шість тижнів після припису Синоду Замойського без перерви в монастири Словітським. В часі цілої проби новіціятської заявляла добру волю і постійність до життя монашого. До чеснот прикладала ся, відтак показала ся спосібна до життя монашого. Підписана проте упрощає о ласкаве позволене на зложенє перших обітів сестрі Моніці, і о делегацію на сей акт для Впр. [Високопреподобного] Отця [Йосифа] Пеленського ЧСВВ» [13, арк. 149]. Інформацію подано в дод. С.

Після цього черниця складала перші монаші обіти на три роки, а потім – довічні обіти, присягаючи перебувати в монастирі аж до смерті [2, с. 92; 8, с. 24]. «Мета професії торжественних довічних монаших обітів – увінчати взаємовідносини черниці з Богом і провадити богопосвячене життя аж до смерті» [14, с. 40]. М. Полянська довічні монаші обіти склала разом із черницями Николаєю (Надією) Олексюк, Анизією (Анною) Бурбелою, Митрофаною (Меланією) Гладкою та Партенією (Параскевією) Грабовською 24 квітня 1914 р. Урочисту Святу Літургію очолив митрополит А. Шептицький [15, арк. 23]. Інформацію щодо різниці в одязі між сестрами зі звичайними і вічними обітами подано на світлині (див. дод. Т).

Внаслідок Капітули, що відбулася у Львові 22–23 серпня 1909 р., василіанки отримали нові чернечі правила (Конституції) [3, с. 51–52], згідно з якими, кожна з обителей становила окрему цілісність під проводом ігумені та підпорядковувалася місцевому єпископові. Відтепер, окрім Словіти, почали функціонувати новіціати у монастирях Львова, Станиславова та Яворова [2, с. 75–76, 97–99; 11, с. 54].

Згідно із даними шематизмів (списки духовних осіб, парафій, церковних товариств, майна) станом на 1912 р. у Східній Галичині було шість монастирів сестер-василіанок (Словіта, Львів, Яворів, Перемишль, Станиславів і Кудринці), у яких мешкало 88 черниць [16, с. 402–403]. На новіціаті у Станиславові 1914 р. перебувало шість новичок [17, с. 291–292], у Львові – три [18, с. 433] (див. дод. У).

За ініціативи генерального вікарія Крижевацької єпархії (Хорватія) о. Даниїла Шаятовіца у 1910 р. до Словіти на новіціат сестер-василіанок прибуло троє дівчат (рідних сестер) – Ангелина, Марта і Єлена Смічиклас. Після складення монаших обітів усі вони повернулися 1915 р. в Крижевці як черниці Августина, Марія й Даниїла, а з ними прибули ще дві монахині зі Східної Галичини [19, с. 138].

Незважаючи на воєнні події Першої світової війни, сестри ЧСВВ намагалися виконувати свою місійну працю служіння Богові й ближнім. Так, у 1917 р. мати А. Теодорович із черницями Марією Должицькою і Юлітою Бойчук на прохання єпископа Діонісія Наряді виїхала до Хорватії, щоб відкрити сиротинець для дітей [20, арк. 238]. М. Полянська, яка стала ігуменею і магістрою новичок у Словітському монастирі (1917–1924 рр.), активно заохочувала співсестер служити Церкві [6, арк. 75–90; 10, арк. 186–189].

Отже, новіціат у Словіті виконував важливу функцію вишколу нових членів спільноти. Кожна черниця через молитву, піст і покаєння (внутрішню боротьбу) мала можливість глибше пізнавати Бога, щоб згодом присвятити себе служінню ближнім. Побут у монастирі відзначався дотриманням дисципліни і клявзури, які регламентувалися церковними законами.

3.2. Духовні практики, реколекції та катехизація

Духовний провід черниць у Словітському монастирі упродовж 1914–1919 рр. здійснювали бельгійські отці-редемптористи, які замешкали в Уневі. З листів матері М. Полянської до митрополита А. Шептицького довідуємося, що о. Й. Схрейверс (ігумен в Уневі в 1913–1919 рр.), у 1914 р. став сповідником сестер-василіанок у Словіті. Його харитативна діяльність знаходила в їх середовищі надзвичайно позитивний відгук. «Отець-Ігумен успокоїли мене і казали полишити всякі змагання лише любити Христа, що

для мене стало великою пільгою у розважені, молитві і спокусах та порадили мені не звертати уваги на поступовання сестер так як би на світі нікого не було, лишень Христос і я. І справді, се найліпше лікарство...» – зауважувала М. Полянська [10, арк. 3, 5].

Як сповідник черниць, о. Й. Схрейверс мав значний духовний вплив також на сестер Кикилію (Казимиру) Капко й Магдалину (Ольгу) Дацьків. Він брав участь у похованні батька Ольги, який захворів під час війни і незабаром помер. Мати залишилася вдовою з п'ятьма дітьми. Священник привів семирічну Ольгу Дацьків до сиротинця, що діяв при монастирі сестер-василіанок у Словіті. Після цього впродовж чотирьох років вона навчалася в гімназії у Золочеві, а згодом – два роки в учительській семінарії сестер ЧСВВ у Львові. У віці 18 років Ольга вступила до Словітського монастиря. Згодом с. Магдалина Дацьків засвідчила, що великий вплив на її монаше покликання мав о. Й. Схрейверс, який опікувався нею ще з дитинства, а згодом був її духовним провідником. Черниця К. Капко, що проживала в монастирі св. Макрини у Львові, залишила спогади про духовну опіку о. Йосифа – цінну як для неї, так і для цілої монашої спільноти [21, с. 145, 321].

Сповідників для монахинь призначав єпископ, зазвичай, з місцевих священників. Один чи два рази на рік сестри сповідалися у «надзвичайного» сповідника. Ходити на сповідь до іншої парафії було заборонено [22, с. 176]. Наприклад, у 1920 р. засновано монастир сестер-василіанок у Журавно, в якому відкрився сиротинець для повоєнних дітей-сиріт, що був дочірнім закладом Словітського монастиря. Згідно із розпорядженням митрополита А. Шептицького призначено: «Впр. Отця Василя Пилипчука звичайним, а Впр. о. Ігумена Схрейверса надзвичайним сповідником черниць в монастирі в Журавні» [23, арк. 5].

Духовну опіку над Словітським монастирем після Першої світової війни виконували отці-студити з Унева. Зокрема, о. Климентій Шептицький довгі роки був візитатором цієї обителі [24, арк. 2]. Понад 20 років отці-студити щодня служили тут Святу Літургію, сповідали черниць і дітей-сиріт, а також

організували духовні конференції. Окрім цього, о. К. Шептицький і митрополит Андрей часто гостювали у цій обителі. Блаженніший Й. Сліпий у листі до матері-архимандрині Клавдії від 15 серпня 1964 р. згадував про Словітський монастир: «... внаслідок воєнних дій в Галичині, монастир був дійсно вбогий, а проживало в ньому в середньому разом із сиротами 50 осіб, митрополит Андрей після візитації о. [Йосифа] де Вохта післав їм фіру білля, харчів і грошей» [25, арк. 55].

Отець К. Шептицький, як настоятель монастиря студитів у Львові, впродовж 1917–1925 рр. духовно обслуговував ще три монастирі василіанок у цьому місті. Він сповідав, служив Святі Літургії і, як писав кардинал Й. Сліпий, часто проводив по три духовні конференції щоденно для сестер. Згодом, переселившись до Унева, продовжував духовно опікуватися сестрами-василіанками [25, арк. 55]. Митрополит Андрей для кожного монастиря призначав сповідника, щоб він допомагав черницям у духовному житті. Проте візитаторами (комісарами) залишалися отці-василіани: А. Давид, І. Тисовський, П. Демчук, Т. Галущинський та інші.

Варто зауважити, що найсвятішим місцем кожного монастиря була каплиця, де сестри збиралися на молитву. Особливу увагу в Львівській обителі приділяли вшануванню Пресвятої Євхаристії та почитанню Найсвятішого Серця Христового, а також набоженствам перших п'ятниць та нічним адораціям (поклоніння Христові, присутньому у Святих Дарах – примітка авторки), у яких брали участь не лише монахині, але й учениці [21, с. 95–96; 26]. Впродовж травня вони щоденно співали молебень перед іконою Божої Матері, а в червні – молебень на честь Найсвятішого Серця Христового. Двічі на рік – на свята св. Василія та св. Макрини – сестри-василіанки відновлювали свої монаші обіти. Перед цим відбувалися реколекції, які проводили отці ЧСВВ: Яким Сеньківський, Модест Пелех, Йосиф Загвійський, Йосиф Чепіль, Матей Шипітка, а також отці-редемптористи: Степан Бахталовський і Йосиф де Вохт і надзвичайний сповідник – отець-студит К. Шептицький [21, с. 95].

Важливою подією в історії ГКЦ стало віднайдення 1917 р. мощей св. Йосафата Кунцевича в Білій (Підляшшя). Завдяки старанням о. Павла Демчука (ЧСВВ), згодом їх перевезли до церкви св. Варвари у Відні. З історичних джерел відомо, що 17 травня 1921 р. мощі св. Йосафата перенесли з каплиці і поставили на престолі у церкві св. Варвари. За фінансової підтримки о. Й. Жана, зробили скляний саркофаг, всередині з дерева. «Тогож дня винято св. мощі з провізоричної домовини, одягнуто в архієрейські ризи, котрі привезли зі Львова сестри Чина св. Василя Великого, мітру привіз отець крил[ошанин] Ковальський зі Львова. Вложено св. мощі до нової домовини... і запечатано» [27, с. 210–211]. Архівні документи свідчать, що черниці «Любов і Агнета поїхали вже до Шиді, а Йоакима до Крижавец. По дорозі в Відні трапилося ся їм велике щастя, а іменно, що убирали мощі св. Йосафата, відтак священники переложили до шклянної золотом управленої трумни, по 5 днях поїхали дальше, бо мусили там виробляти інші пашпорти», – писала с. Віра (ЧСВВ), зі Словіти до митрополита Андрея, який тоді перебував у Римі [28]. Отже, сестри ЧСВВ виготовили архієрейські ризи, у які зодягнули мощі св. Йосафата та брали участь в урочистостому перезахороненні його мощей.

Сестри-василіанки у своїх обителях час від часу приймали визначних церковних діячів. Так, у березні 1923 р. монастир св. Макрини у Львові відвідав Апостольський візитатор для Галичини о. Джованні Дженокі. Про це дізнаємося з листа матері-ігумені В. Слободян від 8 березня 1923 р. до митрополита А. Шептицького, який перебував тоді у Римі. «Ваша Ексцеленціє! З великою радістю доношу, що малисьмо щастя гостити в нашім монастирі Ексц.[еленцію] Дженоккі. Звидів цілий дім, був на малім дівочім, але сердечнім виступі, і вечері. Всі гості чулися як в родині, малі хлопчики наші обіцювали собі на другий день, що коли в тім році приїхав до нас заступник святішого Отця, то на слідуєчий рік сам Святійший Отець до нас приїде» [28]. 10 лютого 1934 р. в іншій львівській обителі, на вулиці Длугоша, 17 (сучасна назва – Кирила і Методія, 17), гостював єпископ

Миколай Чарнецький, а 21 квітня (цього ж року) – єпископ Крижевацький з Югославії Діонісій Наряді [21, с. 95]. Владика Г. Хомишин часто відправляв богослужіння в обителі василіанок у Станиславові, сповідав черниць, проводив духовні конференції, а також кожної першої п'ятниці місяця тут відбувалася цілоденна адорація Святим Дарам [29, с. 48].

Знаковими були відвідини о. Й. Сліпого, на той час ректора семінарії у Львові, монастиря сестер-василіанок у селі Корчині на Львівщині. Про це згадувала с. Тереза Бесерміні у листі від 13 лютого 1963 р. до митрополита Й. Сліпого, який на той час перебував уже в Римі. «Якщо їх Ексцеленція бажають знати, хто пише ці рядки, то прошу пригадати собі: рік 1929, літо, вакації в Карпатах, відпочинок у Корчині, у малій віллі сестер Василіянок. Як ректор духовної семінарії перебували Їх Ексцеленція там з нами, Службу Божу правили нам. Між сестрами була одна на ім'я с. Тереза і саме та має честь і радість вітати наших дорогих Ексцеленцію, нашого Митрополита-Батька» [30, арк. 108]. У відповідь у листі від 10 квітня 1963 р. до Терези Бесерміні Блаженніший Йосиф писав: «Дорога Мати! Не знаходжу слів, щоб подякувати Вам за Ваші молитви і за Вашу прихильність. Пригадую собі Вас добре з Корчина і спокійні ферії» [30, арк. 110].

Із листування Блаженнішого Й. Сліпого, що зберігається в Історичному архіві УГКЦ в Римі, дізнаємося, що він також відвідував контемплятивний монастир (закрита обитель, метою якої є молитва) сестер-василіанок у Суховолі. Так, у листі від 25 травня 1977 р. до Марії Дорняк із Австралії Й. Сліпий повідомляв, що добре пам'ятає сестер-василіанок з цього монастиря і зауважував, що то «святі душі» [31, арк. 1–2]. У листі від 31 січня 1980 р. до сестри Авксентії (ЧСВВ) кардинал писав: «Хочу Вам допомогти і вислати посилку. Це буде моя вдячність для Вас. Про всіх Вас пам'ятаю і живу Вашими радощами та смутками» [31, арк. 1–2]. Свою підтримку архипастир обіцяв, наголошуючи, що сестри йому як рідні. У цьому листуванні відчуються щирість, прихильність і велика вдячність Блаженнішого Йосифа до сестер ЧСВВ за їхню молитву, жертвовність,

вірність Церкві та відданість його особі. З архівних джерел відомо, що о. Й. Сліпий приїжджав до монастиря у Суховолі 24 січня 1937 р., а також «фундував за свій рахунок монахиням новий Кивот» [32, арк. 12] і в різний спосіб їх підтримував [7, арк. 62], про що згодом згадував сам у листі до сестри Марії Кулик: «...я сам помагав всіма силами монастиреві в Суховолі» [33, арк. 17].

Помітною була праця сестер-василіанок у митрополичих палатах А. Шептицького у Львові. Згадку про це знаходимо у листі кардинала Й. Сліпого. «Сестри Василіянки були пильними помічницями мого Попередника, Слуги Божого Митрополита Андрея, у Львові» [34, с. 7]. Викладене засвідчують спомини сестри Климентії Дуди (ЧСВВ), у яких, вона зокрема, згадувала, що «Екселенція були задоволені, коли я понасаджувала квіти, бо дуже любили квіти» [35, с. 2].

Слід згадати про ще одну аскетичну практику, яка мала місце в сестер ЧСВВ, – затвор, або, іншими словами, молитовне усамітнення. До неї вдавалася лише одна черниця – М. Полянська. З архівних документів дізнаємося, що 6 червня 1930 р. черниці Словітського монастиря на домашній раді обрали М. Полянську, яка на той час перебувала у США, ігуменею монастиря [36, арк. 1–3]. Митрополит Андрей у листі від 9 липня 1931 р. повідомив її про призначення, окресливши обсяги нової праці: «Преподобна Мати, не можете мати найменшого сумніву, що воля Божа для Вас є в уряді Ігумені в Словіті, а не деінде. Тому мусите над монастирем попрацювати, щоби наново зацвів й святістю законних душ й новими святими покликаннями. Нічого не рішайте без довгої і витривалої молитви, без ради сестер, а коли йде о зміни які Літургічні або найважливіші в монашій життю, тоді нічого не вирішуйте без одобрення Митрополичого Ординаріату. Думайте про контемплятивне життя. Лишаючися Ігуменею, ведіть монастир до сего, щоби сестри могли й тішитися радостями й спокоєм контемплятивного життя, а Церкві приносили користь у сповнюванні тих обов'язків, які Церква на них наклала в вихованню сиріт чи школі»

[37, арк. 5–5 зв.]. Грамоту-призначення митрополита А.Шептицького від 9 липня 1931 р. матері Моніки ігуменею Словітського монастиря подано в дод. Ф.

М. Полянська, хоч і прийняла своє нове призначення, однак все ж таки прагнула строгого життя у затворі. Неодноразово вона зверталася в листах до митрополита А. Шептицького, щоб дозволив їй це. Однією з причин, чому так «рвалася до затвору», називала свою непридатність до життя між людьми, «бо так часто для оточення свого ставалась причиною прикростей і терпінь», а в затворі бажала «спокутувати все зло» [10, арк. 167–168]. Усе, що випало на її долю: перебування в Журавнівському монастирі, виїзд до США, повторний вибір на ігуменею в Словітському монастирі, бачила як свою дорогу до життя, відлученого від сестер у затворі, на який вже було приготоване місце у Підмихайлівському монастирі [10, арк. 201–202].

Свої наміри черниця здійснила тільки 1933 р. Із благословення Апостольського візитатора о. Й. Схрейверса майже весь 1933 р. вона провела у затворі в монастирі у Підмихайлівцях [38, арк. 5]. «Келія-затвор мала два віконця: одне – до каплиці, щоб священник міг подати їй Святе Причастя, а друге – щоб подавати їжу» [39, с. 5]. Однак, на вимогу о. К. Шептицького, мати Моніка покинула затвор і прийняла уряд ігумені Підмихайлівського монастиря. Про свій вихід із затвору вона писала у листі до митрополита Андрея: «Я так дуже боялась вийти з затвору, думала, що земський рай перемінить ся знову в морозну зиму, коли лиш переступлю поріг затвору. Але так не сталося, усьо і дальше є виповнене Богом в монастирі. І що ж інакшого маю робити, як не любити Христа, котрий стільки зробив для мене. Відібрав мені Ісус самоту внішню, але полишив внутрішню, і там знаходжу Єго... Батеньку Найдорощі, яка я щаслива!» [10, арк. 139–139 зв.]. Загалом, монастирське життя характеризувалося аскетизмом, але водночас воно було радісним, повним миру та духовних благодатей. Діяльність черниць була різнобічною – окрім молитви та ведення аскетичного життя вони займалися освітньо-виховною та соціальною працею.

Поглибленню релігійно-духовного життя українців Східної Галичини сприяли молодіжні християнські інституції – Марійські дружини, які проводили багатогранну виховну діяльність. З 1884 р. такі товариства почали функціонувати при монастирях сестер ЧСВВ. Вони розподілялися на Марійські дружини (для молоді середніх шкіл і для дітей). Пізніше утворювалися Марійські спільноти жінок і чоловіків, переважно представників інтелігенції. Завдання Марійських товариств – сприяти духовному й інтелектуальному розвитку членів спільноти. У міжвоєнний період їх популяризували серед молоді отці-василіяни – Й. Маркевич та І. Назарко [40, с. 395].

Управа Марійських товариств дбала про поширення католицької преси, здійснювала харитативну діяльність, організовувала для членів реколекції, прощі, конгреси й різноманітні курси. Кожна місцева організація мала двічі на місяць зібрання для поглиблення релігійного світогляду. Марійські спільноти утворювалися при всіх навчальних закладах сестер ЧСВВ у Східній Галичині. Виховниці при василіанських монастирях ставали активними членами Марійських дружин, які продовжували просвітницьку діяльність монахинь. Поширеною формою виховної роботи були зустрічі, на яких поєднували різні форми спілкування: дискусії, декламації художніх творів (поезії і прози), читання книг, доповіді. Надія Дмитришин стверджувала, що участь вихованців у діяльності Марійських товариств поглиблювала релігійність та укріплювала моральні ідеали молодих людей [41, с. 204]. Товариство проводило свої робочі засідання у монастирі сестер-василіанок, у захоронці в Ставропігії та в монастирі отців ЧСВВ [42, с. 15].

При обителі сестер ЧСВВ на вулиці Потоцького (сучасна назва – генерала Чупринки) «25 листопада 1922 р. було започатковано Марійську дружину. Вона складалась із учениць вищих шкіл та інститутів сестер Василіянок, провідником якої був о. М. Бучацький потім о. д-р Цегельський. 1934 р. о. Іриней Назарко ЧСВВ зараховував її до найкращої в нашім краю» [43, с. 21–22].

Марійське товариство організовувало реколекції й щороку зростало кількісно. Так, «в часі великого посту відбулися реколекції у монастирі сс. Василянок, у яких взяло участь 400 пань» [44, с. 31]. Як зазначала с. Ірина (Марія) Янович (ЧСВВ), вплив цього товариства у Львові був позитивним, завдяки йому в 1930 р. постало Марійське товариство студенток. Згодом почали діяти Марійські дружини пань у Стрию, Перемишлі, Яворові, Станиславові, Золочеві, Бучачі, Тернополі, а у 1932 р. – ще у Долині та Самборі [42, с. 21]. У 1934 р. у Східній Галичині діяло 236 українських Марійських організацій з 20 тис. членів. У грудні цього року відбулося святкування 350-річчя заснування Марійської дружини в Римі. Саме у той час у Львові скликано перший з'їзд священників-провідників цього товариства, що розпочався богослужінням у церкві сестер ЧСВВ на вулиці Зибликевича, 30 (сучасна назва – Івана Франка, 56). Після цього учасники з'їзду зібралися у гімназійній залі василіанок на вулиці Длугоша, 17 а, і виголосили доповіді на дотичні теми. Виступаючи на цьому заході, о. Осип Лещук назвав Марійську організацію життєвою школою, яка формує душі людей і виховує їх у християнському дусі. Священник зосередив увагу на питанні, яких методів потрібно вжити, щоб найкраще досягнути ціль Марійських дружин [45, с. 58].

У 1937 р. товариство опублікувало «Пропам'ятну книгу першого з'їзду Марійських дружин інтелігентного жіноцтва з приводу 30-ліття існування Марійської дружини пань у Львові 1904–1934», у якій с. Ірина (Марія) Янович вмістила дві статті. У одній черниця описала історію розвитку Марійської дружини пань у Львові 1904–1934 рр. [42, с. 12–22], в іншій – розповіла про значення Марійської організації для виховання української молоді [42, с. 128–135]. У 1939 р. у Східній Галичині існувало близько 350-ти Марійських товариств, які об'єднували понад 23 тис. членів [40, с. 395].

Успішнішим засобом відродження духовного життя виявилися місії та реколекції, що організовували при кожному василіанському монастирі, – як для черниць, так і для учениць навчальних закладів та членів різних

товариств. Наприклад, в одному листі, датованому 29 березня 1924 р., мати Моніка повідомляла митрополита Андрея, що 19 квітня до Словіти приїде о. Й. Схрейверс, щоб давати дітям реколекції, і просить, щоб митрополит дозволив долучитися до цих реколекцій також і дітям зі Львова: «Прийдуть діти з Золочева но і хочу щоби також і діти з Львова приїхали бо тут більше скористають для своєї душі як відбуваючи реколекції в школі. Тому тим разом думаю що Їх Ексцеленція не будуть противні» [10, арк. 26–27]. Часопис «Діло» щороку в новинах повідомляв про проведення таких духовних практик для дівчат і жінок в обителях василіанок. Відомо, що отці ЧСВВ – І. Назарко й Я. Сеньківський наприкінці 1939 р. у церкві св. Юра провели реколекції для черниць. Участь у них взяли близько 60-ти осіб з різних жіночих згромаджень. Згодом такі ж реколекції відбулися у монастирі в Підлютому для сестер-василіанок (понад 40 осіб). У 1941 р. о. Я. Сеньківський провів реколекції для черниць ЧСВВ у Львові, у яких взяло участь 70 осіб [40, с. 397–398].

Важливою складовою духовної діяльності сестер-василіанок була катехизація дітей і молоді, зокрема сільської. Так, у селі Рівні Ясінській (тепер Рожнятівського району Івано-Франківської області), упродовж 1922–1939 рр. черниці проводили катехизацію і готували дітей до першого Св. Причастя, допомагали бідним родинам у вихованні дітей, а сиротам – харчуванням та одягом [3, с. 170]. Аналогічну діяльність сестри ЧСВВ у міжвоєнний період провадили для допомоги дітям у селах: Словіта, Зарваниця, Вишнівчик, Журавно, Підмихайлівці, Кудринці, Корчин, Жирівка, Милошовичі, Нижнє Висоцьке та Войнилів.

Таким чином, богословсько-релігійна праця у монастирях сестер-василіанок полягала в молитовно-аскетичному житті й навчанні в новіціаті, здійсненні духовних практик (молитва, сповідь, реколекції, затвор), поширенні церковних організацій, зокрема Марійських товариств, та в проведенні катехизації дітей і молоді.

3.3. Початкові, середні й фахові школи

Педагогічно-виховна діяльність сестер-василіанок наприкінці XIX – у 30-х рр. XX ст. має особливе значення. Попри австрійську шкільну реформу 1869 р., унаслідок якої управління навчальними закладами перейшло від ГКЦ – до світських органів влади – крайових шкільних рад [46, с. 5–17], василіанське чернецтво зберігало суттєвий вплив на розвиток освітньої сфери. Насамперед варто згадати Словітський монастир Чесного Хреста Господнього на Золочівщині, заснований наприкінці XVI ст. [47], оскільки він був одним із найдавніших і відігравав важливу роль в історії сестер ЧСВВ аж до середини XX ст. При Словітському монастирі у 1822 р. засновано освітньо-виховний центр. Спершу тут діяло два класи, а згодом – чотири. Здобували освіту тут переважно дочки священників, котрі проживали при цьому ж закладі. Оплачували навчання батьки або опікуни дітей [48, с. 9]. У народній школі при цій чернечій обителі в 1824 р. було 11 учениць [49, арк. 10]. Згідно із даними А. Петрушевича, упродовж 1823–1841 рр. школу закінчили 88 учениць [50, с. 120]. Цей заклад мав характер приватної школи, яка підпорядковувалася митрополичій консисторії. Спочатку тут переважали дівчата з інших міст і сіл, які проживали в інтернаті, що функціонував при монастирі, однак згодом стали приймати й місцевих дітей. Відомо, що 1858 р. у школі було 35 учениць, 29 з яких походили зі Словіти, а решта 6 – з різних околиць Східної Галичини [51, с. 5]. У 1877 р. в школі викладали такі предмети: історію, Біблію, катехизм, українську, німецьку і польську мови, математику, географію, природознавство, логіку й рукоділля. Мовами навчання та урядування були державні – німецька й польська, згодом впроваджено українську [52, с. 20–21].

У перші роки функціонування навчально-виховного закладу тут учителювали тільки черниці. Священник, котрий був капеланом монастиря, водночас виконував функції директора цього закладу та викладав катехизм. Пізніше запрошували також і світських учителів [41, с. 204]. Управляли школою отці: Микола Стрільбицький, Іван Стисловський, Іван Черевко

(ЧСВВ), Самуїл Хрущевський (ЧСВВ), Сильвестр Сембратович та інші. В історії діяльності виховного центру відомі імена черниць-педагогинь, серед яких: Анна Барусевич (1856 р.), Олексія Мельницька (1856 р.), Євгенія Сенатович (1856–1863), Макрина Тверд (1856–1863 рр.), Антоніна Новосядловська (1856–1859 рр.), Євстахія Криницька (1858 р.), Михайлина Гнатів (1859 р.), Емануїла Мельницька (1859–1966 рр.), Марія Янушевська (1861–1868 рр.), Йоанна Курилович (1865–1968 рр.), Єфросинія Бляхарська (1879 р.) та інші [3, с. 100; 48, с. 9; 51, с. 5; 52, с. 20].

Дівочий навчально-виховний заклад у Словіті був розташований на периферії і міг прийняти обмежену кількість учениць (до 25). У 1881 р., за розпорядженням митрополита Й. Сембратовича, школу переведено до Львова [3, с. 96]. Натомість у 1907 р. тут відкрили приватні підготовчі вчительські курси для дівчат, які приїхали сюди з Керестуру в Бачці (регіон тодішньої Угорщини, що згодом належав до Югославії, тепер – Хорватія) і проживали в інтернаті при монастирі [53, с. 443]. Після завершення курсів, вони складали вступні іспити до гімназій, учительських семінарій або фахових шкіл у Львові, Тернополі, Золочеві [48, с. 9].

Однак події Першої світової війни призвели до припинення освітньої діяльності сестер-василіанок. Мешканка Словіти Марія Занік свідчить, що «упродовж віків монастир був для жителів Словіти зразком моральних чеснот, осередком культури й освіти, виконував важливу християнську місію» [52, с. 19]. Тут також функціонували бібліотека, музейна кімната й архів, вели хроніку монастиря. Різнобічною була виробнича діяльність словітських сестер-василіанок, які поралися у полі, на пасіці, саду, підтримували зразковий санітарний стан приміщень. Тут діяла школа-інтернат, а згодом, 1915 р., сестри відкрили сиротинець для дітей, що функціонував до кінця Другої світової війни. Черниці також провадили культурно-просвітницьку працю серед місцевої громади, наслідком якої було зростання культури побуту та духовне збагачення жителів [52, с. 19]. Отже, Словітська обитель стала впливовим осередком духовності мешканців навколишніх теренів.

Із середини ХІХ ст. важливим освітньо-виховним центром у регіоні був Яворівський монастир Покрови Пресвятої Богородиці, заснований 1621 р. [5, с. 3]. У його діяльності неабияку роль відіграла постать Перемишльського владики Івана Снігурського (1818–1847 рр.). Саме завдяки його старанням 1847 р. до Яворова прибули зі Словіти п'ять черниць, які заснували тут школу для дівчат [3, с. 104; 5, с. 23–26]. Про це згадує краєзнавець Йосип Гронський у праці «Нарис історії Яворівщини», зазначаючи, що в 1854 р. при монастирі василіанок відкрили трикласну школу для дівчат [54, с. 93].

Отець Йосиф Лозинський у статті «Монастир Черниць Ч. С. Василя В. в Яворові» свідчить, що 1854 р. в обителі проживало п'ять черниць. Вони провадили при монастирі школу, в якій навчалося 60 учениць, 14 з них мешкали в монастирському інтернаті. Серед учнів було двоє сиріт, яких утримували черниці. Водночас дослідник зауважував, що Яворівська обитель, хоч і найубогіша серед усіх, була величною своїми справами. Результатом освітньої праці сестер-василіанок стала висока успішність учнів, які у 1854 р. на «відмінно» склали іспити з географії та граматики німецької мови. Разом з іншими предметами тут навчали гри на гітарі [55, с. 48–50]. Відомо, що в другій половині ХІХ ст. в Яворові неодноразово бував о. Михайло Вербицький, автор мелодії Державного Гімну України. Він доволі часто долав дорогу 25 км. з села Млинів до Яворівського монастиря, де навчав співу й гри на гітарі. Скопіював і подарував свою книгу «Поученіє Хітари» та багато інших музичних творів монахиням, що сприяло музичній освіті українських дівчат [56, с. 10].

У списку народних шкіл 1859 р. зазначено, що у Яворівському монастирі діяла школа для дівчат, яку провадили черниці ЧСВВ, де навчалося 50 осіб. Управляв нею катехит о. Йосиф Чичилович, а вчителювали тут монахині – Атанасія Кульматицька, Цецилія Янушевська, Теодосія Барнікель, Онисима Чарнік [57, с. 9–10].

Варто зауважити, що перші жіночі школи в Східній Галичині ХІХ ст. виникали при римо-католицьких монастирях. Пізніше, внаслідок суспільно-

політичних обставин, за ініціативи польського жіноцтва у Львові відкрили школи-інтернати, або «пансіони», де викладали польською і німецькою мовами. Однак, як зауважує Марта Богачевська-Хомяк: «Українці своїх дівчат посилали туди неохоче, бо там прищеплювали польський патріотизм» [58, с. 95].

У другій половині XIX ст. освіта дочок з інтелігентних верств населення українців закінчувалася переважно навчанням у міських виділових школах. З 1880-х рр. щораз більше молодих жінок із цих родин відвідували вчительські семінарії та прагнули здобути вищу освіту. Бажання дівчат навчатися пов'язане також із національним піднесенням у Східній Галичині в останній чверті XIX ст., що спонукало до активної діяльності українське жіноцтво. Не випадково 1884 р. під проводом Н. Кобринської у Станиславові заснували «Товариство руських женщин» [59, с. 1058] і видали альманах «Перший вінок» (1887 р.). У 1891 р. в Стрию відбулося перше жіноче віче, а 1893 р. у Львові створено «Клуб Русинок» і низку інших структур за участю жінок, що опікувалися притулками, домашнім господарством тощо [60, с. 201].

Отже, українське жіноцтво прагнуло здобути не лише початкову, а й середню та вищу освіту. Перша українка, яка зробила успішну академічну кар'єру в Австро-Угорщині, – д-р медицини Софія Окуневська з Буковини. Вона студіювала медицину у Швейцарії і стала першою лікаркою-українкою та однією з перших жінок із докторським ступенем у Габсбурзькій монархії [60, с. 221–222; 61; с. 449].

Внаслідок освітньої реформи 1869 р. в Австрійській імперії, зокрема у Східній Галичині, крім «елементарних» народних шкіл, функціонували народні заклади, де навчання тривало сім або вісім років. Це були так звані «виділові школи», тобто освітні заклади вищого ступеня міських народних шкіл (семикласні) [62, с. 117]. Існували також чотирирічні й п'ятирічні виділові школи для дівчат, у яких навчання відбувалося польською мовою. З українською мовою викладання функціонували тільки дві приватні дівочі школи: у Яворові, при монастирі сестер-василіанок, де вчителювали саме

черниці [3, с. 104], та у Львові – школа ім. Т. Шевченка, яку заснувало 1898 р. «Руське педагогічне товариство» [62, с. 118]. Головним завданням виділових шкіл була підготовка учнів до вступу в учительські семінарії і фахові освітні заклади.

Таким чином, у Східній Галичині діти віком від шести років здобували початкову загальну освіту в народних школах. Їхнім завданням було «виховати дітей у релігійних традиціях, розвивати їх розумову діяльність, озброїти знаннями і вміннями, потрібними для життя, для подальшої освіти, закласти основу для освіти активних людей і членів суспільства» [63, с. 29].

Згідно із даними шематизму Перемишльської єпархії у 1879 р. управителькою Яворівської школи з українською мовою викладання була сестра Атанасія Кульматицька, а інші шість черниць – Онисима Чарнік, Євгенія Качковська, Моніка Скарбек, Ольга Смиржа, Софія Станчак, Юлія Хомінська – працювали вчительками. У Яворівській школі викладав також відомий етнограф і мовознавець о. Й. Лозинський. Катехитом у школі був о. Юліан Низовий [64, р. 75, 195, 197–198]. У 1887 р. тут навчалося 57 учениць із різних частин Східної Галичини [65, с. 52]. Внаслідок прийнятих австрійським міністерством шкільних законів 1883 р. у закладі було вже шість класів. Тут виховували й навчали 60–90 учениць [3, с. 104–105; 5, с. 26–27], які, крім приписаних шкільних предметів, студіювали природознавство, історію України-Руси та всесвітню історію, фізику, французьку мову й малювання, а також гру на гітарі й фортепіано [66, с. 215].

Отець Василь Чернецький у статті «Монастырь монахинь Василіянокъ въ Яворові» зазначав, що черниці ведуть тут здавна «конвикт» (школу-інтернат), де українські дівчата здобувають освіту. У висновку дослідник підтвердив: «З того «конвикту» єдиного руского, въ своимъ часѣ вышло богато дѣвчат, котри опѣсля яко замужні невѣсти заслужили на велику почесть, не лише задля приклонности къ своѣй народности и любви къ св. руско-кат. обряду, але и про тоѣ, що они згадану приклонность та любовь зацепили въ кружки близши своему серцю» [67, с. 14, 18].

Василіанки у другій половині XIX ст. вчителювали у двох навчальних закладах для дівчат – у Яворові та Словіті. За 50 років діяльності крайової шкільної ради в Східній Галичині не було засновано жодної української державної виділової школи. Через те знаковою подією того часу стало відкриття у 1881 р. при монастирі сестер-василіанок у Львові першої в Східній Галичині приватної виділової жіночої школи з українською мовою навчання [3, с. 117; 62, с. 117].

Під впливом національно-культурного руху в Східній Галичині в середині XIX ст. у середовищі греко-католицького духівництва виникла ідея заснувати школу для дівчат з українських родин, однак через певні труднощі цей план вдалося реалізувати лише 1881 р. [68, с. 331]. Оскільки «справа виховання дівчат, головно священичих дочок, набуває в другій половині XIX ст., так сказати, актуальности» [69, арк. 79]. За погодженням із єпископом С. Сембратовичем управа «Народного дому» придбала земельну ділянку у Львові на вулиці Зиблікевича, 24 (згодом 30; тепер вулиця І. Франка, 56) за 26 тис. злотих для заснування виховного закладу для дівчат під опікою сестер-василіанок. Того ж року до Львова прибули зі Словіті перші черниці й відкрили народну школу для дівчат [68, с. 331]. Настоятелькою спільноти стала черниця Марія Янушевська [70, арк. 121]. Завдяки старанням галицького митрополита С. Сембратовича (1885–1898 рр.) для духовних потреб сестер та виховного закладу на вулиці Зиблікевича, збудували 1885 р. монастирську церкву Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці [68, с. 332]. Будівництвом опікувався о. Євген Гузар [69, арк. 79–81; 71, с. 25], рідний брат діда Любомира Гузара (Глави УГКЦ 2001–2011 рр.) [71, с. 19, 25]. Варто зауважити, що будинок із площею 2 морги й церкву, споруджену 1885 р., зареєстровано на «Народний дім» як юридичну особу й укладено контракт із сестрами-василіанками. Згідно із документом, черниці брали в користування цей об'єкт. Водночас вони зобов'язувалися забезпечувати безкоштовне навчання трьом, а згодом шістьом дівчатам, яких

мав скеровувати «Народний дім». Контракт спочатку поновлювали кожні шість, а потім – кожні 12 років [3, с. 137–138; 72, с. 125].

Заснована у Львові 1881 р. при монастирі василіанок народна, так звана «виділова», восьмирічна школа була престижною [26; 70, арк. 121] Першого року навчання тут налічувалося 12 учениць, а найбільшу їх кількість у школі – 55 – зафіксовано в 1883–1884 н. р. Слід наголосити, що серед обов'язкових предметів була історія. У 1881–1882 н. р. у цьому закладі викладали катехизм, українську, німецьку й польську мови, рахунки, географію, природознавство, писання, спів, рисунки й рукоділля, а з 1887–1888 н. р. – ще й геометрію, історію України-Руси, фізику. Факультативно вивчали французьку мову, гру на фортепіано й танці. Школою керував директор – спочатку ним був о. Євген Гузар, а згодом – о. Амвросій Полянський. Забезпечували навчальний процес переважно світські учителі [3, с. 117–119; 62, с. 117].

Газета «Діло» писала, що виділова школа сестер-василіанок у той час була не тільки на рівні державних польських шкіл, але навіть у дечому перевищувала їх, оскільки тут працювали відомі своєю науковою діяльністю педагоги міських і державних шкіл. Серед них, зокрема: д-р Юліан Целевич викладав географію, д-р Омелян Савицький – фізику, Анатолій Вахнянин – історію, Мелетій Гладішовський – німецьку мову, Омелян Калитовський – українську мову, відома співачка Єлизавета Гулевичівна – спів [69, арк. 80–81]. Дослідниця жіночого руху в Галичині М. Богачевська-Хомяк свідчить, що «цю школу відвідували діти української інтелігенції у Львові, й саме тут Уляна Кравченко шокувала 1885 р. батьків і вчителів, впроваджуючи сучасний правопис» [58, с. 109]. Однак у 1889 р. заклад закрили, оскільки бракувало коштів для оплати праці світських учителів, а кваліфікованих черниць не вистачало [3, с. 118–119]. У результаті залишився тільки інтернат, виховний заклад для дівчат [68, с. 331], відомий як «Рускій дѣвочій институтъ у Львовѣ» [69, арк. 81].

Як пояснює С. Цьорох, розвиток монастирських шкіл все ж вважався недостатнім з огляду на те, що спочатку черниці не мали належної для

педагогічної діяльності фахової підготовки. Окрім цього, був відчутним брак нових членів спільноти, оскільки, на відміну від василіанських чоловічих монастирів, обителі не були пов'язані між собою; духовний провід черниць залежав від священників, що не були монахами й не мали досвіду чернечого життя [3, с. 45–46]. З огляду на це на межі ХІХ–ХХ ст. визріла потреба реформування сестер-василіанок.

Внаслідок реформи 1897–1909 рр. монастирів сестер ЧСВВ відбулося духовне відродження черниць, які розвинули широку освітньо-виховну діяльність [73, с. 338]. У той час вони опікувалися низкою закладів, серед яких: п'ять інтернатів, де виховувалося 323 дівчат; дві початкові школи; одна гімназія та дві вчительські семінарії для дівчат із 411 ученицями [74, с. 146]. Функціонуванню шкіл та інтернатів для дівчат у Яворові й Перемишлі сприяло товариство «Епархіяльна Поміч», засноване 1918 р. [75, с. 87]. Відомо, що після Першої світової війни катехитами в школі сестер-василіанок у Перемишлі були отці ЧСВВ [76, с. 93].

У педагогічно-освітній діяльності сестер-василіанок необхідно виокремити факт заснування народної школи у Львові на вулиці Потоцького, 95 (тепер вул. генерала Чупринки, 103). У 1911 р. митрополит А. Шептицький купив для сестер ЧСВВ новозведений будинок бурси «Українського педагогічного товариства», вартістю 540 тис. крон [77, арк. 9]. Тут василіанки заснували монастир св. Макрини, при якому організували 1915 р. школу для дівчат. Від 1922 р. у цьому приміщенні також діяли вчительська семінарія (згодом реорганізована в гімназію), інтернат для семінаристок і сирітський притулок [78, с. 294; 79, с. 79–81].

До народної школи, заснованої 1915 р., у перший рік її функціонування записалося 35 учнів до 1, 3 і 4 класів (2 клас не набрали). У вересні 1916 р. учнівський колектив поповнили діти із тутешнього сиротинця: були серед них і хлопчики і дівчатка. У 1918 р. кількість учнів збільшилася, оскільки навчання в школі розпочали також діти з Катеринослава, Бердянська, якими черниці заопікувалися після прибуття їх до Львова. Школа була приватною, а

отже – платною. Навчання учнів-сиріт оплачував митрополит Андрей Шептицький. У 1919–1920 н. р. у школі відкрили 5 клас, а в 1920–1921 н. р. – 6 і 7 класи. У квітні 1921 р. заклад отримав право визнання міністерства освіти – так зване «право прилюдности». Цьому сприяла візитація інспектора Казимира Брухнальського, який позитивно оцінив розвиток школи, де налічувалося вже сім класів. З 1925 р. заклад мав статус «школи вправ» при вчительській семінарії [3, с. 143, 145; 80, с. 201]. Це означало, що учениці вчительських семінарій могли проходили тут педагогічну практику [80, с. 202].

Варто зазначити, що школа успішно розвивалася завдяки праці матері-ігумені Віри Слободян. Колишня учениця закладу Марія Банах-Чорненко згодом написала про неї так: «Це була непересічної інтелігенції жінка – монахиня. Повна граціозності, зуміла поставити школу на найвищому ступені, виховати учениць у великій пошані до Бога, Нації, батьків і виховників – професорів. Непересічного таланту психолог, педагог з материнським серцем, повним святости і доброти» [81, с. 69].

Управительками школи були черниці: Віра Слободян (1915–1918 н. р.), Йосифа Худерська (1918–1920 н. р.), німкеня Тереса фон Гікке (1920–1922 н. р.), Саломія Цьорох (1922–1924 н. р.). Упродовж 1924–1934 н. р. закладом керували директори вчительської семінарії – д-р Микола Чубатий і о. Василь Лициняк [48, с. 17–18]. Учительський колектив становили черниці й світські педагоги, а катехитами були отці Ю. Дзерович і О. Бучацький (один із організаторів пластового руху) [80, с. 202]. Варто зауважити, що В. Слободян, ігуменя монастиря св. Макрини у Львові, дбала про фахову освіту сестер, тому скерувала Софію Букшовану до Кракова на дворічний курс в інститут рукоділля, а С. Цьорох – на студії педагогіки й пропедевтики філософії Львівського університету, де вона 1932 р. захистила докторську дисертацію, присвячену педагогічній проблематиці («Погляд на історію та виховну діяльність Монахинь Василянок»), й отримала науковий ступінь доктора філософії [3, с. 5–6]. У Львівському університеті черниця Тереза фон

Гікке склала скорочений професорський іспит, а с. Ірина Мармаш, закінчила у ньому студії з української філології [3, с. 146–148]. Черниця К. Капко навчалася на курсах для виховательок дітей і молоді у Варшаві та стала кураторкою учениць вчительської семінарії у Львові на вулиці Потоцького [21, с. 145]. Вона також виконувала функції фотографа і залишила цінний фотоальбом зі світлинами, які відображають діяльність навчально-виховних закладів, що функціонували при цій обителі.

Отже, школа при монастирі св. Макрини у Львові, відкрита в час Першої світової війни, була призначена для навчання й виховання насамперед дітей-сиріт. У тодішніх реаліях, здійснюючи нелегку вчительську місію, черниці зуміли виявити велику жертвовність та посвяту.

Школа з шістьма класами функціонувала до 1939 р. Відомо, що 1938 р. її директоркою була мати Олена Дзяма. Вона мала чудовий голос і керувала шкільним хором. Заступницею директорки призначили черницю Любов Яримович. Обдарована музичним талантом, вона часто вечорами грала на фортепіано й розповідала ученицям про українських композиторів, найчастіше – про о. М. Вербицького. Керівниками у перших чотирьох класах були черниці Ізидора Литвин, Дам'яна Жолонович, Атанасія Біланюк й Онисима Шушкевич. Шостим класом, у якому навчалося 14 дівчат, керувала Модеста Колянковська. Монахині водночас викладали окремі дисципліни в школі. Так, географії навчала Маркіяна Войнаровська, математики – Онисима Шушкевич, української мови й літератури – Ірина Мармаш, родичка Євгена Коновальця [3, с. 146; 72, с. 156–157].

Окрім згадуваних черниць ЧСВВ, які долучилися до навчання і виховання українських дітей у цьому закладі, варто назвати й інших: Йосафату Бень, Надію Журибиду, Євгенію Дорош, Ефрозинію Вітошинську, Володимиру Морозик, Зиновію Мельник, Венедикту Кахникевич [3, с. 146].

З огляду на тему дослідження уваги заслуговує і навчальний заклад у Станиславові, заснований 1909 р. [82, с. 33]. Це була чотирирічна народна школа (тоді її називали «школою вправ»). Цей заклад у 1912 р. разом із

трьома «виділовими» класами отримав право «прилюдности», тобто визнання Міністерства культів та освіти, й пізніше називався «вселюдним» (виділовою школою) [3, с. 177–178; 83, с. 368; 84, с. 320]. Обов'язки директора школи часто виконували керівники вчительської семінарії. Зокрема, її очолювали М. Девоссер (1909–1910 рр. та 1915–1925 рр.), мати-ігуменя Магдалина Гуменюк (1910–1912 рр.), А. Шепарович (1912–1914 рр.), М. Ковальчук (1925–1928 н. р.), мати Софронія Василишин (1928–1930 рр.), А. Крохмалюк (1930–1933 рр.), Г. Заморока (1933–1939 рр.). Утім, і сестри-василіанки виступали не лише формальними «фундаторами», але й безпосередньо спрямовували навчально-виховний процес у школі. Дослідник Б. Савчук стверджує, що черниці становили значну частину педагогічних кадрів цього закладу і як виховательки, вирішували весь комплекс адміністративно-господарських питань, пов'язаних з його функціонуванням [29, с. 105]. Навчання було платним, учениці мешкали в інтернаті, так званому «Інституті Марії», що діяв при монастирі.

Відомості про цей монастир сестер-василіанок і школу в Станиславові віднаходимо у документах фонду 322 «Канцелярія Тернопільського губернаторства» Держархіву Тернопільської обл. Зокрема, тут міститься інформація, що в 1914–1915 рр. у Станиславові на вулиці Петра Скарги існував монастир сестер ЧСВВ. Будинок кам'яний, триповерховий довжиною 73 метри, шириною 103 метри із садом $\frac{3}{4}$ морга, які подарував монастирю в 1900 р. Олександр Оссостович. Згадано, що тут функціонував інтернат для 50 вихованок. Разом з ігуменею монастиря матір'ю Магдалиною Гуменюк в чернечій обителі проживало 19 черниць і 4 послушниці (кандидатки) [85, арк. 25]. У документах зазначено, що при цьому монастирі діє чотирикласна приватна українська жіноча школа, якою управляють черниці [86, арк. 114]. У перший рік діяльності школи до неї записалося 23 дівчат [82, с. 33], у 1914 р. – вже 164. Під час Першої світової війни (1914–1915 н. р.) заклад не функціонував. Згодом навчальний процес відновили, і в 1919–1920 н. р. у школі навчалася найбільша кількість дітей – 364 особи; 1920–1921 н. р. – 351;

1921–1922 – 243 (упродовж 1925–1932 н. р. – від 100 до 140 осіб) [3, с. 179; 82, с. 33–34]. За підрахунками краєзнавця Василя Романюка, упродовж 1909–1934 рр. народну «школу вправ» для учениць учительської семінарії закінчили 3324 учениці [87, с. 64].

Дарія Скочдополь-Бойчук, яка навчалася у Станиславівській школі сестер-василіанок, пригадувала, що «Патроном шкіл сестер Василіанок був станиславівський єпископ Григорій Хомишин. Два рази в році він візитував школи... Два рази приїжджав до школи Митрополит Андрей Шептицький, який своєю появою і відношенням до нас, учениць, вносив святково добрий і шанобливий настрій» [84, с. 320]. Візити архиєреїв справляли незабутнє враження на учениць, особливий вплив на них мали промови та настанови А. Шептицького. Черниці виховували дітей у християнському дусі, прищеплювали їм любов до Бога й рідного краю. Свідченням цього є записи в щоденнику с. В. Глібовицької (ЧСВВ), яка працювала вчителькою у цій школі: «Буду старатись ушляхетнити їх молоді серденька, вказуючи на найвищий Ідеал – Бога, та вщеплюючи в них любов до рідного краю. Буду працювати, щоб із них були ревні християни-католики, а заразом генерація національно свідома. Буду старатися, щоби діти полюбили школу, щоб із довір'ям приходили до мене. Буду цікавитися їх дитячими радостями і смутками; особливо ж займуся дітьми опущеними, занедбаними. Яка б це була для мене радість, якби мені вдалося підготовити діточок до праці, в користь українського народу й св. Церкви» [11, с. 12].

Сестри-василіанки заснували 1912 р. в Станиславові й реальну гімназію. Вона відрізнялася від гімназії класичної тим, що грецька мова тут була предметом факультативним, вивчали також й французьку. Випускниці реальної гімназії мали право вступати на будь-який факультет вищого навчального закладу [88, с. 68–69]. Першим директором цієї школи був філолог Іван Дем'янчук. Правовою підставою для створення гімназії було розпорядження від 20 червня 1912 р., ч. 26561 Міністерства культів та освіти і розпорядження Галицької крайової шкільної ради від 26 липня 1912 р.,

ч. 11450/IV. Дослідник Святослав Пахолків зазначав: «Учениці першого класу 1912–1913 н. р. походили із таких родин: 6 осіб – з родин священників, 2 – з селянських родин, 1 – професори, 1 – лікарі, 1 – службовці, 1 – робітники. Разом їх було у першому класі 12» [61, с. 454–455].

З 1920 р. черниці ЧСВВ керували народною школою для дівчат в Дрогобичі (найбільша кількість учнів у ній була 1928 р. – 136 осіб). Вони ж разом із місцевими учителями викладали різні предмети. Також тут діяв інтернат, вчительська семінарія, згодом перетворена у приватну гімназію, про яку згадано в шематизмі Перемишльської єпархії [60, с. 214–215]. Першою ігуменею та очільницею школи була Емілія Тимочко (4 жовтня 1881 р. – листопад 1941 р.), уродженка села Вороблевичі на Дрогобиччині. Отець Орест Купранець зазначав, що навчальні заклади розміщувалися в будинку, який належав «Єпархіальній помочі» перемишльського духовенства, зазвичай тут перебувало 8–10 черниць. Народна школа, яка спочатку мала 7 класів, функціонувала як школа вправ при вчительській семінарії, а з 1933–1934 н. р. стала шестикласовою [89, с. 152].

Виділові школи при монастирях сестер-василіанок існували в Східній Галичині до 1932 р. Внаслідок освітньої реформи в Другій Речі Посполитій 1932–1934 рр. їх перетворено на шестикласні народні школи, у яких особливий акцент робили на високому рівні професійної підготовки. Тому для учениць старших класів запровадили обов'язкові навчальні години з куховарства та інших, так званих «жіночих робіт» тощо [29, с. 106].

У першій третині ХХ ст. фахових державних чи міських шкіл з українською мовою навчання у Львові не існувало. З ініціативи черниці Марти Лесняк (ЧСВВ), 1928 р. на вулиці Длугоша, 17, у Львові відкрили першу приватну фахову школу для українських дівчат. Це був освітній заклад середнього типу з трирічним курсом навчання. На перший 1928–1929 н. р. записалося 20 учениць, у 1932–1933 н. р. їх було найбільше – 79. [3, с. 128–130]. У часописі «Нива» за червень 1929 р. вміщено повідомлення про

те, що «Василіянки у Львові при вул. Длугоша ч. 17 відкрили середню промислову школу (дозволену кураторією) для дівчат» [90, с. 204].

Якщо проаналізувати навчальну програму фахової школи при Львівському монастирі сестер-василіанок, можна зробити висновок про високий рівень освіти, яку надавав цей заклад. Окрім теоретичних навчальних дисциплін: релігії, української та польської мов, історії, науки про господарство, бухгалтерії, економічної географії, геометрії, дизайну, рисунка, товарознавства, тут викладали й практичні предмети: крій, шиття, домашнє господарство. Після завершення 3-річного навчального курсу випускниці складали державний іспит, що давало їм право відкривати власні майстерні або викладати в промислових школах [91, с. 83]. «З тієї школи, як і з гімназії, виходили кадри дівчат, приготованих до практичного життя і суспільної праці, а рівночасно вихованих в релігійному дусі та на основах християнської католицької моралі й етики і національних принципах», – зауважував професор Василь Лев [79, с. 81].

Управителями фахової школи була мати Софронія Ерделлі, а з 1929 р. – проф. Марія Янович, яка навчала тут української і французької мов. У 1935 р. вона вступила до монастиря сестер-василіанок, прийнявши на обличинах ім'я Ірина [26]. До 1939 р. катехизацію у закладі проводили отці Ярослав Левицький (1929–1934) і Теофіль Горникевич (1934–1939) [21, с. 97].

Отже, функціонування освітніх закладів, у заснуванні і діяльності яких провідну роль відіграли сестри ЧСВВ, стало важливим засобом християнського і водночас національного виховання молоді. Починаючи з 1822 р., школи стали з'являтися при кожному василіанському монастирі. Наприкінці XIX – на початку XX ст. ці заклади розвинулися у шестикласні й восьмикласні. Для підвищення рівня освіти українського жіноцтва і виховання дівчат у релігійному й національному дусі сестри ЧСВВ відкрили школи для дівчат у Словіті, Яворові, Львові, Станиславові та Дрогобичі. У них виховували свідомих українок-християнок. Тут дівчата здобували початкову освіту, готувалися до вступу в гімназії чи інші навчальні заклади.

3.4. Українська приватна дівоча гімназія у Львові (1906–1939 рр.)

Низький рівень освіченості українського населення, важке соціально-економічне становище ускладнювали доступ до освіти. Перешкоджала поступові й недосконала система шкільництва, недостатня кількість освітніх закладів. Українські школи становили тільки 4 % від загальної кількості шкіл [92, с. 70–71].

Ситуація змінилася на початку ХХ ст., коли поліпшення системи освіти жінок, заповнення прогалини між початковою і вищою її ланками почали організовувати приватні середні школи з гімназійними навчальними програмами. У 1910 р. 137 дівчат відвідували єдину українську жіночу приватну гімназію сестер-василіанок у Львові. За кількістю жінок, які здобували освіту в середніх навчальних закладах, Східна Галичина посідала одне з перших місць в Австро-Угорщині. Для прикладу, з усіх 4417 учениць середніх шкіл монархії Габсбургів у 1912–1913 н. р. 3064 учениці – в Східній Галичині [93, с. 59–60].

У квітні 1906 р. професор Академічної гімназії о. Спиридон Кархут запропонував черницям Львівського монастиря започаткувати українську приватну жіночу гімназію. Ігуменя Володимира Філевич (ЧСВВ) підтримала цей проєкт [61, с. 452; 72, с. 154]. 20 червня 1906 р. крайова шкільна рада розпорядженням № 18.535 дозволила відкриття підготовчого курсу та першого року навчання у Львівській гімназії сестер-василіанок, до якої на 1906–1907 н. р. записалося 35 учениць (28 – до I класу, 7 – на підготовчий курс) [94, с. 1–2]. Гімназія діяла в будинку на вулиці Длугоша, 17, що був власністю митрополита С. Сембратовича. «У своїм заповіті перед смертю утворив Кардинал С. Сембратович з цієї реальності фундацію, якою управляла кураторія, а її ціллю була допомога бідним дівчатам у школі... За допомогою Ексцеленції митрополита Андрея кураторія фундації віддала монастиреві до вжитку в 1906 р. партеровий домик, а в слідуєчому 1907 р. також і поверховий дім, і в тих домах примістилась гімназія з приготовляючими клясами та інститут для гімназисток. Ці доми з городом

стали таки власністю монастиря, а він зате має утримувати в інституті щорічно шість дівчат на т. зв. фонді кардинала С. Сембратовича. Монастир, при щедрій допомозі митрополита Андрея, купив доми на вул. Длугоша, 21 і св. Марка, 20» (сучасні назви вул. Кирила і Methodія і вул. О. Кобилянської) [3, с. 138–139].

4 вересня 1906 р. урочистою Святою Літургією, яку відслужив митрополит А. Шептицький, розпочався перший навчальний рік в українській приватній дівочій гімназії при монастирі сестер ЧСВВ у Львові. Варто зазначити, що впродовж усього періоду (1906–1939 рр.) функціонування гімназії А. Шептицький духовно й матеріально підтримував цей навчальний заклад. Тут відбувалися візитації від кураторії Львівської шкільної округи. Першу з них здійснив інспектор середніх шкіл Іван Левицький наприкінці 1906–1907 н. р., унаслідок чого 1908 р. заклад отримав право визнання Міністерства віросповідань і освіти. Уже в 1913–1914 н. р. гімназія мала вісім класів [80, с. 224–225].

Варто зазначити, що гімназії в першій третині ХХ ст. були школами класичного типу, тобто у них навчали латинської і грецької мов, а також німецької, польської і французької. Українську мову, як рідну, викладали в усіх класах по шість годин тижнево. У початкових класах учні навчалися з читанок О. Огоновського, А. Крушельницького, С. Стольського, у вищих – з «Українського альманаху» А. Крушельницького, «Зори поезії і прози» К. Лучаковського. Вивчали також історію української літератури, історію рідного краю, фізику, географію, математику, хімію, природознавство, а в 7-х і 8-х класах – логіку й філософію. Завершувалося навчання складанням п'яти випускних іспитів (українська й польська мови, математика, грецька й латинська мови). Опісля гімназистки готувалися до вступу в університет [72, с. 160–162].

Після закінчення навчання учениці василіанських шкіл складали іспити зрілості за програмою гуманітарного відділу перед державною іспитовою комісією. Такий екзамен називався «матура». Свідоцтво зрілості давало

право на студії у вищих навчальних закладах. Перші випускні іспити відбулися 1914 р. під керівництвом радника Івана Копача і за присутності митрополита А. Шептицького [95, с. 22]. Варто зауважити, що з 25 учениць 15 закінчили гімназію з відзнакою [61, с. 455]. Найбільших успіхів, як свідчать джерела, досягли Олеся Глібовицька (дочка священника Ігнатія Глібовицького, пароха с. Опорець (тепер Сколівського району Львівської області) [80, с. 224] й Ірина Лежогубська. Яка згодом викладала німецьку й українську мови в торговельній школі «Просвіти», а впродовж 1925–1934 рр. – у гімназії сестер-василіанок [95, с. 22]. Двоє з випускниць, Стефанія (Северина) Парилле та Серафима (Софронія) Ерделлі, вже на час складання «матури» належали до ЧСВВ. Після Першої світової війни обидві працювали в цій гімназії вчительками.

У 1914–1915 н. р. діяльність гімназії сестер-василіанок призупинено, оскільки Львів окупували російські війська. І лише після повернення о. Т. Лежогубського з Відня до Львова у вересні 1915 р. вдалося відновити навчальний процес у гімназії. 1918 р. ігуменя В. Філевич і директор Т. Лежогубський перенесли гімназію до Академічного дому на вулиці Супінського, 17 (тепер вул. Коцюбинського, 21), залишивши давній гімназійний будинок для сиріт. За новою адресою заклад функціонував до 1926 р. У тому ж році його перемістили до новозбудованого двоповерхового будинку на вулиці Длугоша, 17 а [3, с. 141–142; 21, с. 104–105; 95, с. 28–30]. С. Цьорох зазначала, що в 1922–1923 н. р. у гімназії було найбільше учениць – 457 [3, с. 122,]. Упродовж 1906–1939 рр. у закладі навчалося понад тисячу дівчат [95, с. 34; 92, с. 76].

У Львівській гімназії сестер-василіанок викладали здебільшого вчителі державних середніх шкіл і черниці, зокрема С. Ерделлі – латину й грецьку мову, Б. Демянчук – польську мову й латину, В. Слободян – музику й каліграфію, С. Парилле – українську й польську мови та історію, Ірина Янович – українську мову і літературу, Василя Мотюк – математику й природу, Марта Лесняк і Христина Карп'юк – ручні роботи, [3, с. 124–125;

72, с. 131, 158]. Ставлення черниць-учительок до своїх вихованок було доброзичливим. Від них вимагали дисципліни та послуху, глибокого опанування навчального матеріалу, самостійної праці над поглибленням знань і здобуттям практичних навиків.

Першим директором гімназії був о. Спиридон Кархут (1906–1909 н. р.), згодом її очолив професор Академічної гімназії Юліян Левицький (1909–1912 н. р.). Третім директором став о. Т. Лежогубський (1913–1919 н. р.) [96, с. 208], теолог і головний капелан УГА. У 1920–1921 н. р. тимчасово управляла закладом черниця Василія Мотюк. Упродовж 1921–1934 н. р. директором був д-р Василь Щурат, тодішній голова НТШ, відомий науковець і поет [60, с. 207]. Після конфлікту учениць із польською владою його звільнили, й директором став о. В. Лициняк, який керував гімназією до часу її закриття радянською владою восени 1939 р. [60, с. 207–208; 72, с. 207].

Навчальні плани у гімназіях ЧСВВ були такими ж, як і в державних, їх затверджувала шкільна влада. Особливої ваги тут надавали вивченню релігії – визначальному чиннику формування християнського світогляду учнів. Викладали катехизм в усіх класах отці-катехити: Леонід Лужницький (1906–1934), Іван Туркевич (1916–1920), Леонтій Куницький (1919–1920), Семен Біленький (1921–1928 рр.), Теофіль Горникевич (1933–1939), Іван Ждан (1934–1939) [95, с. 22, 30, 57], Петро Хомин (1924–1933), Василь Лаба (1932–1934) [97, с. 243, 273] та Володимир Кучабський (з 1933 р.) [98, с. 53] та ін. І катехити, і монахині-виховниці, на думку дослідниці Лілії Потапюк, сприяли формуванню в молоді високих моральних принципів, любові до Бога та ближнього. Вважаємо, що саме тому багато випускниць у майбутньому стали відомими особистостями, відзначилися у різних сферах суспільного життя: релігійній, науковій, мистецькій, літературній тощо, подаючи добрий приклад українській молоді [92, с. 74–75].

Олена Коваль під час відкриття III світового з'їзду випускниць гімназії сестер-василіанок, що відбувся у Львові 1995 р., наголошувала, що «Усім, що ми досягнули, завдячуємо доброзичливості, праці і вихованню дому і школи, а

також нашій Греко-Католицькій Церкві, вчителям-професорам, сестрам-монахиням, шановним директорам, Марійській дружині. Над нами усі працювали, бо вважали своїм обов'язком навчити нас праці, збагатити нас духовно, за що низький уклін усім, а особливо нашому патрону і опікуну, митрополитові Кир Андрею, графу Шептицькому» [72, с. 13]. У з'їзді взяли участь понад сто делегатів з різних областей України, а також із Канади, США, Аргентини, Італії. Учасниці з'їзду, колишні учениці закладу, зазначили, «що свого часу гімназія заклала у їх серця тверді морально-християнські засади, вселила віру у Всевишнього, любов до ближнього» [72, с. 28].

У приватній жіночій гімназії сестер ЧСВВ у Львові за час її існування у 1906–1939 рр. неодноразово змінювався викладацький склад, однак завжди педагоги відзначалися високим фаховим рівнем. Серед викладачів був, зокрема, Микола Полєк (автор підручника «Приватне життя греків і римлян»), який навчав латинської і грецької мов (1916–1924 рр.) та давав ґрунтовні знання класичної культури. До викладання в гімназії залучали й відомих світських діячів – героїню національно-визвольних змагань д-ра Олену Степанів-Дашкевич, яка 1915 р. прославилася у боях за г. Маківку [60, с. 207; 72, с. 243], організатора сокільського руху Івана Боберського, члена «Пласту» Савину Сидорович, істориків Івана Крип'якевича, Миколу Чубатого, Мирона Кордубу, Богдана Барвінського, Євгена Шпитковського. Серед учительського складу були україністи: Євгенія Макарушка, Філарет Колесса, Ярослав Гординський, Василь Лев, Василь Щурат, Іван Брик (голова «Просвіти» у Львові) та інші [21, с. 105; 99, с. 35].

Отож висококваліфікований колектив педагогів не лише давав ученицям усебічні знання, а й ґартував їх у християнському та національно-патріотичному дусі. Це підтверджували й самі вихованки. За свідченням Наталії Леонтович-Башук, гімназія сестер-василіанок на вулиці Длугоша мала найкращих виховників і патріотів [60, с. 207]. М. Богачевська-Хомяк характеризує цей навчальний заклад як центр патріотичного виховання

галицьких жінок [58, с. 109]. Зиновія Матійчук-Мосійчук зауважувала, що «у школі справді царював дух аристократизму. Впливав він з двох джерел: глибокої релігійності і патріотизму. Митрополит Андрей, сестри-василіанки й учителі розцінювали школу як поле праці для Бога і України» [95, с. 273].

Позитивними відгуками наповнена й «Пропам'ятна книга гімназії сестер Василіянок у Львові», у якій наголошувалося на тому, що в закладі скріплюються і розвиваються моральні чесноти та національний дух студенток – «як майже в кожному секторі національно-культурного життя, так і в ділянці жіночого шкільництва галицький духовний стан – в тому випадку сестри Василіянки – відіграли піонерську роль. Моральний авторитет Митрополита і черниць, духовна підготовка громадянства діячками жіночого руху, блискучий професорський склад – це були ті фактори, які відразу завоювали школі добру славу, і вона стала прикладом до наслідування» [95, с. 273]. «З моменту заснування у Львові 1906 р. приватної української гімназії сестер Василіянок, – слушно зазначив дослідник С. Пахолків, – більшість батьків українських дівчат надали перевагу саме цій школі» [61, с. 450].

Митрополит А. Шептицький мав найбільший вплив на навчальний процес в гімназії сестер-василіянок у Львові. Він постійно цікавився станом та методами навчання і виховання, успішністю учениць, із якими був у постійному контакті. Часто бував у гімназії, зокрема під час випускних іспитів. Учениці, вдячні за можливість здобувати освіту, влаштовували (під проводом ігуменату, дирекції та учителів) у дні іменин митрополита святкові концерти. Так вони віддавали шану провідникові Церкви, який майже завжди був присутній на цих заходах.

У джерелах зафіксовано відомості про одну зі знакових для гімназії подій – привітання митрополита Андрея після його повернення з російської неволі 17 вересня 1917 р.: «Того самого дня о годині 4 пополудні звеличено радісну хвилю повороту Високопреосвященого Митрополита у дівочій гімназії СС. Василіянок. Точно, о назначеній годині, приїхав Князь Церкви в

товаристві кількох крилошан і вступив у мури сеї так заслуженої школи. Дівчата переважно, в гарних народних одностроях, уставили ся в улицю. Ті найменші сипали високо достойному Гостеві цвіти під ноги, а по хвилі вже розпочалося свято, яке так живо нагадувало не одну гостину великого Покровителя в часах перед Його вивезенєм. На програму повитаня зложили ся хорально-музичні продукції учениць заведеня і кантата сирітського захисту: «Радуй ся Нене!». Та гарна декламація учениці [Володимири] Переймівної, котра виголосила вірш В. Щурата «В суздальській тюрмі» [100, с. 180]. Учениці гімназії пережили зворушливі хвилини, з радістю у серці прийняли архиерейське благословення. Тоді ж митрополит відвідав і школу сестер ЧСВВ на вулиці Потоцького, 95. З цієї нагоди у закладі також відбулися урочистості привітання Глави Церкви. Цей день став пам'ятною та важливою подією в житті учениць [80, с. 198].

Варто зазначити, що навчальні заклади, якими опікувалися сестри-василіанки, не робили обмежень для охочих навчатися тут за конфесійним принципом – їх відвідували дівчата латинського віровизнання й навіть представниці єврейської національності, що свідчило про значний авторитет цих освітніх установ у тогочасному суспільстві. Так, випускницею гімназії сестер ЧСВВ у Львові була С. Парилє, єврейка, яка прийняла Св. Тайну Хрещення і вступила до монастиря сестер ЧСВВ. Її ім'я в монашестві – сестра Северина [101, с. 220–221]. Свідчення про походження учениць знаходимо у звіті гімназії за 1923–1924 н. р., який зберігається у фонді 179 ЦДІАЛ України. Так, у розділі «Статистика учениць» зафіксовано дані про наповненість класів. Зазначено, що загалом було 408 учениць, із яких 13 – римо-католицького визнання, 390 – греко-католицького, 5 – православного. Усі вони мали українське походження і були вихідцями з: родин священників – 80, професорів, учителів – 60, інтелігентів-спеціалістів – 46, державних службовців – 31, торговельних і банківських службовців та ремісників – 40, власників маєтків – 9 осіб, 54 належали до селянських сімей, решта – до різних робітничих верств міського населення [102, арк. 5]. «Часом не

поінформовані та неприхильні люди називали школу «аристократичною», – писала Зиновія Матійчук-Мосійчук, – насправді в школі навчалися діти різного соціального походження, і завжди між ними панувала дружба. Єдиним критерієм оцінки учениці були якості її характеру і пильна праця. Це стосується як світських, так і духовних вчителів; між ними також були люди різного соціального стану» [60, с. 204; 95, с. 273].

Кожен клас мав опікунку. Нею могла бути монахиня або хтось зі світських учителів. Ця особа мала бути добре обізнаною зі станом здоров'я дітей, їхнім матеріальним становищем та домашніми умовами, забезпечувати учениць підручниками, цікавитися їхнім позашкільним життям. Про це вона звітувала батькам та керівництву закладу на вчительських конференціях. Це свідчило про тісну співпрацю педагогів з батьками вихованців, що допомагало глибше зрозуміти проблеми чи труднощі в навчанні дітей, створити в школі атмосферу, наближену до родинної, оптимізувати навчальний процес [99, с. 34–35].

Гімназія сестер-василіанок у Львові відіграла особливу роль у вихованні дівчат, формуванні їх світогляду. Завдяки непересічним постатям педагогів учениці ставали свідомими українцями, а закладені в них основи патріотичного виховання вони зуміли передати своїм дітям і внукам [72, с. 43]. «Ми щасливі, що в цій школі навчили нас любити Бога і Україну та дали нам найкраще приготування до дальших студій життя», – згадували про навчання в гімназії колишні учениці [31, арк. 1–2].

«Ті жінки, що хоч відділили себе від світу чорним монашим одягом, – однак не замкнулися в мурах для себе, вкладаючи свою працю і свою душу у виховання українських дівчат – згадувала колишня учениця гімназії у Львові. – Тепер з перспективи літ можна вповні оцінити вартість їх праці – без самореклами, без розголосу, без винагороди – так могли працювати тільки монахині – на їх самозреченні розцвіла наша школа» [103, с. 129].

Варта уваги позашкільна самостійна робота, яка проводилася у гімназії сестер-василіанок. У навчальному закладі організовано низку гуртків, серед

яких: наукові (математичний, історичний, філологічний, природничий); освітній ім. Лесі Українки під проводом д-ра В. Щурата; спортивний, який у 1921 р. перетворився на організацію «Пласт»; гурток прихильників пташок і рослин для найменших учениць гімназії, а також гурток «Кооперативна крамниця» [48, с. 12].

До послуг учениць була бібліотека, якою керувала мати Б. Дем'янчук (ЧСВВ). Тут також діяв етнографічний музей, що виник за ініціативи черниці С. Парилле, яка збирала український фольклор і заохочувала до цього учениць гімназії. Мати Северина відшивала оригінальні зразки вишивок, шила народні строї та вивчала стилі одягу з різних теренів Східної Галичини, відвідувала музеї українського народного одягу. Гімназистки радо допомагали їй у цій справі. Вони привозили із сіл вишивки, народний одяг, рушники, доріжки, ужиткові предмети і прикраси. У музеї зібрано зразки українського жіночого народного одягу та побуту – предмети щоденного вжитку [92, с. 75; 101, с. 221–222]. Від 1929 р. в гімназії періодично відбувалися виставки народних строїв, з якими могли ознайомитися учні інших шкіл і представники громади [80, с. 227].

Таким чином, С. Парилле з допомогою учениць гімназії збрала колекцію творів українського мистецтва, які експонувалися у 1932 й 1936 рр. на виставці мистецтв у США (зокрема, у Вашингтоні, Нью-Йорку, Філадельфії) та Канаді. Мати Северина намагалася започаткувати співпрацю з американськими науковцями, цікавилася духовно-культурним життям українських емігрантів. Після повернення до Львова свої дослідження з цієї подорожі виклала у декількох публікаціях, вміщених у щоденнику «Діло» (1933 р.), часописі «Мета» (1935 р.) та журналі «Нова хата» (1936 р.). Вона також є автором статті про українську еміграційну літературу в США [101, с. 222; 104, с. 29–31].

Варто зауважити, що митрополит А. Шептицький активно сприяв С. Парилле під час її другої поїздки до США 1936 р. Згодом В. Ленцик у статті «Музей і бібліотека у Стемфорді», опублікованій у канадському

часописі «Правда», так описав цю подію: «У 1936 році відвідала Америку мати Северина ЧСВВ, яка влаштувала по Америці виставки народної ноші. Перед виїздом до Галичини Преосв. [Преосвященний] Кир Константин просив її вибрати найкращі взірці народної ноші та прислати до Українського Музею в Стемфорді. На ту ціль Владика Константин передав матері Северині \$ 500.00. Це була тоді велика сума і дійсно вона переслала прекрасні зразки народної ноші, які донині прикрашають Український Музей та являються чи не найкращою такою збіркою на терені цілої Америки й Канади» [105, с. 174]. С. Парилле багато із привезених експонатів української національної одежі передала єпископові дієцезії ГКЦ у Стемфорді Костянтину Богачевському, які стали основою експозицій музею, який він створив. Окрім того, монахиня такі ж зразки одягу подарувала «Спілці українців Америки» в Нью-Йорку. Згадані експонати дбайливо зберігаються в музеї Стемфорда і музейному відділі «Спілки українців Америки» в Нью-Йорку до наших днів [104, с. 31].

Мати Северина тісно співпрацювала із «Союзом українок», адже вона вважала, що громадська, економічна, етнографічна й педагогічна діяльність студенток і вчителів тісно взаємопов'язані [58, с. 204, 212]. Черниця публікувала свої статті та подавала світлини окремих типів народного одягу до журналу «Нова хата», який видавала мистецька кооператива «Народне мистецтво» у Львові [104, с. 29–31]. Окрім жіночого народного одягу, сестра колекціонувала весільні вінки, дерев'яні хрести, коралі, писанки, крашанки й дряпанки, витинанки, кераміку тощо [95, с. 78].

Отже, гімназія сестер ЧСВВ відкривала жінкам шлях до гуманітарної освіти, пробуджувала дух патріотизму, а спільне життя в гуртожитку (інтернаті) виховувало в них риси, які потім допомагали в громадській роботі [58, с. 110]. Слушною вважаємо думку, яку висловила з цього приводу одна з колишніх учениць: «Наша Гімназія давала нам не тільки знання і підготовку до вищих студій, але й до професій. У ній панувала атмосфера приязні, любові до Бога, до своєї Церкви, народу, Батьківщини. Серед випускниць

гімназії, котрі працювали в різних галузях нашого духовного життя, – багато прекрасних спеціалістів, а також героїнь і мучениць, які присвятили і віддали своє життя для нашої дорогої України» [72, с. 12]. «З цих рядів вийшли опісля висококваліфіковані вчительки середніх і високих шкіл, інженери, лікарі, правники, журналісти, що зайняли опісля рядове, а то й провідне становище в українському суспільстві (на еміграції)», – зауважив колишній викладач гімназії професор Василь Лев [79, с. 81].

Певні зміни в діяльності гімназії сестер ЧСВВ, яка зазнала реорганізації через реформу шкільництва в Польщі, відбулися у 1932–1933 н. р. Створено 4 клас гуманітарного типу замість класичного, тобто вже без вивчення грецької мови. Після закінчення 4 класу народної початкової школи учні могли переходити до чотирирічних гімназій, а потім – до дворічних ліцеїв (загальноосвітнього, математичного, гуманітарного чи класичного, а також фахового) [3, с. 123; 72, с. 160]. Отже, утворилися чотирикласна гімназія і дворічний гуманітарний і природничий ліцей [79, с. 80–81]. Зі звітів відомо, що 1939 р. 53 учениці склали «матуру» в гімназії, а 26 – у ліцеї [95, с. 50–51].

Окремою сторінкою гімназійного літопису стали воєнні 1939–1941 рр. З приходом Червоної армії у Східну Галичину восени 1939 р. гімназію сестер-василіанок реорганізували у типову радянську школу. Певний період тут учителювали монахині, але вже у світському одязі. З гімназійних приміщень викинули образи і хрести, картини на релігійні сюжети. З бібліотеки вилучили релігійну літературу та твори авторів, яких комуністична ідеологія трактувала як ворожих радянському суспільному і державному ладові, підручники й посібники, видані поза межами СРСР. Безцінні експонати українського народного строю передали етнографічному музею у Львові, які збереглися у фондах та експозиціях досі.

Цінними для нас є спогади про цей період тодішніх учениць, які розповідають про те, що у цей час вони й надалі розпочинали науку молитвою. Для того приходили до школи трохи раніше, щоб встигнути тихесенько помолитися, поки прийде вчитель. Адже молитва була

заборонена: директор власними руками скинув фігуру Матері Божої, яка стояла у кінці коридору, а на її місце поставив статую Й. Сталіна. Незабаром у класі з'явилися нові учениці зі східних областей – комсомолки, тоді молитви й припинилися. «Ми були безмежно вдячні нашим старим учителям, які залишилися у школі, бо вони додавали нам сили вистояти у той важкий час», – такими гіркими є оповіді тодішніх гімназисток [72, с. 21].

Згодом звільнено усіх викладачів гімназії (монахинь і священників), щоб ті не контактували з гімназистами й не мали релігійного впливу на учнів. Черниці змушені були роз'їхатися до рідних і знайомих. С. Парилле прийняла в Струсові родина тодішнього отця-ректора Львівської духовної академії ГКЦ Йосифа Сліпого. Там вона й померла 2 лютого 1941 р. [101, с. 223].

Під час чотирирічної німецької окупації не вдалося продовжити функціонування гімназії сестер ЧСВВ. Існувала там тільки приватна жіноча кравецька школа. Після другого приходу більшовиків у цьому приміщенні відновили радянську школу № 4. Черниць остаточно витіснили з монастирських приміщень, а деякі з них зазнали переслідувань, репресій і навіть арештів.

Отже, приватна жіноча гімназія сестер-василіанок у Львові, що діяла впродовж 1906–1939 рр., була однією з найстаріших середніх шкіл міста. Це унікальний заклад, який виховав сотні українських дівчат, дав їм ґрунтовну освіту й підготовку до подальшого навчання, озброїв патріотичними ідеями та переконаннями. Тут молодь отримала поштовх до наукових пошуків, сформувала мистецькі уподобання, допомогла стати на шлях літературної творчості, спонукала до жертвовної праці для свого народу.

І хоча з початком Другої світової війни гімназія сестер ЧСВВ перестала існувати, вплив її ідей і високий інтелектуальний рівень залишив виразний слід у духовному зростанні українського галицького жіноцтва.

3.5. Учительські семінарії

На межі 60–70-х рр. XIX ст. в Австро-Угорщині відбулася низка культурно-освітніх реформ, що мали значний вплив на зміни в системі підготовки педагогічних кадрів. Замість учительських препаранд (підготовчих шкіл) з'явилися учительські семінарії, які стали основними закладами професійної освіти учителів народних шкіл і вихователів дошкілля. Їхні програми ґрунтувалися на програмах народних та міських шкіл. За даними С. Пахолківа, до Першої світової війни у Східній Галичині було шість (державних) вчительських семінарій, які були двомовні, тобто утраквістичні [61, с. 163].

Активізація освітнього процесу в Східній Галичині сприяла появі учительських семінарій та фахових шкіл. Для того, щоб учениці монастирських шкіл змогли продовжувати навчання у церковних закладах, сестри-василіанки засновували приватні вчительські семінарії: в Яворові – 1906 р. [5, с. 140], Станиславові – 1909 р., Дрогобичі – 1920 р., Львові (на вул. Потоцького, 95) – 1922 р. [60, с. 199, 213–214]. Аналіз архівних матеріалів свідчить про те, що у Східній Галичині упродовж 1924–1925 рр., крім українських приватних учительських семінарій і семінарійних курсів УПТ, діяло чотири українські приватні учительські семінарії сестер ЧСВВ та гімназія у Львові [106, арк. 22]. Варто зауважити, що в 1920-х рр. педагогічна діяльність черниць досягла найбільшого розквіту. За даними С. Цьорох, у 1924–1925 н. р. максимальна кількість семінаристок у Яворові становила 180 осіб, Станиславові – 237, Дрогобичі – 113, Львові (1926–1927 н. р.) – 230. За чверть століття в цих освітніх закладах навчалось 8 962 тис. дівчат із українських родин [3, с. 107–108, 151, 176]. Відповідну інформацію подано у дод. X.

Навчання в учительських семінаріях сестер ЧСВВ тривало чотири роки. Тут студенток готували до майбутньої викладацької праці у школі. Статут цього закладу освіти був подібним до статутів державних учительських семінарій того часу. Мовою викладання була українська, так званою

«крайовою» – польська. Вивчали такі предмети: релігію, педагогіку та методику, українську, польську й німецьку мови, географію, історію, математику, фізику, історію природи, медицину, рисунок і каліграфію, спів та гру на скрипці, гімнастику, ручні роботи та гігієну [107, с. 25–26]. Для набуття професійного досвіду й педагогічної майстерності при кожній семінарії існували чотирикласні «школив вправ» [87, с. 74].

Монастирські семінарії перебували під управою Галицької крайової шкільної ради, яку скасовано в Польщі розпорядженням від 8 січня 1921 р. Замість неї створили Кураторію львівської шкільної округи [108, с. 556]. Оскільки заклади, які утворювалися при василіанських монастирях, були приватними, то вони ще підпорядковувалися єпископській консисторії. Директор семінарії ставав одночасно директором монастирської школи. Серед учителів семінарій були відомі черниці-педагогині: Станиславівської – Магдалина Гуменюк, Агнета Ценкнер, Ірина Олексюк, Макарія Полішко, Ілярія і Софронія Васишин; Яворівської – Єлена Лянгевич, Марія Должицька, Юлія Качоровська, Антонія Лесняк; Львівської – Віра Слободян, Саломія Цьорох, Йосифа Худерська, Ірина Мармаш, Софія Букшована, Олена Дзяма, Євгенія Дорош та інші [3, с. 106, 152–153, 176].

У Яворові сестри-василіанки вели активну освітню діяльність, тут функціонували школа й інтернат для дівчат, а в 1906 р., з дозволу австрійського Міністерства культів та освіти, черниці відкрили в Галичині першу жіночу вчительську семінарію [5, с. 90].

Однією із засновниць освітньо-виховних інституцій у Яворівському монастирі, а згодом – у Хорватії та США, стала мати Марія Должицька (хресне ім'я Гелена). Народилася вона 28 травня 1888 р. у Львові. 1906 р. закінчила гімназію і вступила до Львівського університету, де студіювала германістику і класичну філологію, продовжила здобувати освіту у Відні й Берліні. У 1911 р. повернулася до Львова для написання докторської праці (1911–1913 рр.). З часом отримала посаду вчителя у жіночій українській семінарії у Яворові, де працювали сестри-василіанки. Завдяки старанням

Г. Должицької і її співпраці з ігуменею обителі Й. Теодорович, педагогічним колективом і тодішнім капеланом монастиря о. А. Залітачем, вже в 1914 р. семінарія отримала право «прилюдности» [20, арк. 490, 509, 528–529]. Заклад успішно розвивався. Внаслідок освітньої реформи 1932–1933 н. р., яку проводило Міністерство освіти, жіночу українську семінарію в Яворові перетворили на гімназію.

«Це була моя перша практика в українській інституції і нагода бачити на ділі скромне і провінціальне ведення освітніх інституцій українців того часу», – згадувала згодом про працю у вчительській семінарії сестер-василіанок у Яворові Г. Должицька [20, арк. 512]. У 1914 р. вона успішно захистила докторат з німецької літератури у Львівському університеті. Після цього Гелена вступила до монастиря сестер ЧСВВ у Яворові. 25 серпня 1915 р. відбулися її облечини, під час яких вона прийняла монаше ім'я Марія. У 1916 р. переїхала до Словіти, де, незважаючи на спротив директорки місцевої школи, започаткувала при монастирі українську чотирикласну школу [20, арк. 491, 529].

Про черницю Марію колишня учениця семінарії, д-р М. Придаткевич згадувала у споминах: «Д-р Должицька рішучого характеру, є непересічно енергійною особою. Я мала нагоду чути про неї від різних людей і я знала, що ця особа була якби створена на керівне становище. Вона ще перед війною вистаралася для [вчительського] монастирського семінара право прилюдности, завдяки чому у 1914 р. відбулася перша семінарійна матура в Яворові... Должицьку я мала нагоду бачити в травні 1915 р. на молебні, вона сиділа в лавці зі своєю мамою і я бачила її острі черти лиця. Вона була струнка, мала подовгасте лице з рішучим виразом інтелігентної особи...» [20, арк. 490–491].

Варто зауважити, що черниці-василіанки старалися отримати фахову освіту в різних навчальних закладах і набуті знання застосовували на практиці, викладаючи в учительських семінаріях різні предмети – українську, польську, німецьку мови, а також літературу, історію, точні науки. Зокрема

мати Олександра Молчко здала екзамен зрілості та кваліфікаційний екзамен на вчительських курсах із правом викладати математику та фізику, мати-ігуменя Емілія Тимочко так само склала екзамен зрілості із правом навчати в народних та виділових школах [109, арк. 19–20].

Про іншу вчительську семінарію – у м. Дрогобичі пише у своїй статті «Культурно-національне життя Дрогобича у міжвоєнний період (1919–1939 рр.) М. Сеньків. Він зазначав, що в міжвоєнний період ХХ ст. у Дрогобичі діяла українська вчительська семінарія, заснована 7 листопада 1920 р. при монастирі сестер-василіанок (сьогодні це корпус музичного училища на вулиці Музичній). На перший курс зарахували 25 дівчат. Навчання було платним – 540 злотих на рік. При семінарії також функціонував інтернат, де могли мешкати 15–20 дівчат. Випускниці цієї семінарії мали право працювати вчителями в народних школах [110, с. 340–341]. За даними С. Цьорох, у 1920–1934 рр. педагогічну освіту тут здобули 1343 дівчини [3, с. 182].

В українській жіночій вчительській семінарії сестер ЧСВВ у Дрогобичі розпочалося навчання в листопаді 1920 р. за усним дозволом тодішнього куратора Львівської шкільної округи Станіслава Собінського. Згідно з вимогами було відкрито одразу чотири курси. Про важливість навчального закладу вказувала у своєму зверненні від 9 грудня 1920 р. до шкільної ради крайової у Львові ігуменя Емілія Тимочко: «Монастир СС. Василіянок отворив в Дрогобичі в сім шкільнім році приватну жіночу вчительську семінарію і школу вправ, щоби подати можливість в теперішніх часах виїмкової дорожнечі побивати фахове вчительське образование тим дівчатам, яких матеріальне положенє не позволяє побирати його в нечисленних публічних семінаріях жіночих. Монастир хоче бодай вчасти тим чином запобігти великій недостатчі вчительських сил в краю» [109, арк. 30].

Перші два роки українська вчительська приватна семінарія сестер ЧСВВ у Дрогобичі існувала на умовах усного дозволу куратора. 7 серпня 1922 р. рескриптом Міністерства віросповідань та освіти за № 19121/І заклад

отримував право на діяльність, про що йдеться в протоколі пленарної конференції (аналог сучасної педагогічної ради – примітка авторки) від 4 вересня 1922 р. [109, арк. 13]. 30 грудня 1924 р. розпорядженням Міністерства віросповідань і освіти № 20216/І заклад отримав право публічності, яке давало ученицям змогу складати іспит зрілості в Дрогобичі [109, арк. 64]. До цього часу випускниці їздили у Перемишль [3, с. 181]. У 1930–1931 н. р. семінарія отримала право прилюдности: польська держава внесла українську учительську семінарію до державного реєстру, що дало змогу семінаристам після її закінчення отримувати диплом державного зразка [109, арк. 64]. Від цього часу заклад став підпорядковуватися кураторії Львівської шкільної округи, і з подачі цієї влади заклад інспектували крайові шкільні інспектори [3, с. 182].

Українська учительська семінарія сестер ЧСВВ, як і усі семінарії у Польщі того часу, була утравістична (двомовна). Основні предмети (історія, географія) і педагогічні дисципліни викладали тільки польською мовою [3, с. 110]. Згідно із законом про мову викладання, прийнятим у 1924 р. Міністерством віросповідань і освіти, польська мова стала не тільки мовою спілкування, але й мовою навчання [111, с. 171]. В українських семінаріях стало обов'язковим викладання польською мовою історії, географії та науки про сучасну Польщу. Візитатори Львівської кураторії шкільної освіти звертали увагу на обов'язковість використання польської термінології на уроках математики та природознавства.

У часописі «Діло» від 9 червня 1929 р. вміщено повідомлення про цей навчальний заклад: «Дирекція приватної учительської жіночої семінарії сс. Василянок в Дрогобичі подає до відома, що в днях 25, 26, 27. 06. відбудуться вступні іспити на 1–4 курс. До прошення о прийняття треба долучити: 1) метрику хрещення, 2) останнє шкільне свідоцтво, 3) свідоц. здоров'я від фізика, 4) короткий життєпис. Зголошення до інтернату приймають сс. Василянки. – За Управу о. Є. Громницький» [112, с. 6]. У

семінарії викладали вчителі місцевих державних і приватних шкіл, а також черниці: Емілія Тимочко, Олександра Молчко й Марія Ізничак [3, с. 182].

Значну увагу надавали музичній освіті семінаристок. Упродовж п'яти років у навчальній програмі були уроки співу. Урок включав в себе знання теорії і окремо – сольфеджіо. Семінаристки вивчали нотну грамоту, співали пісні, писали музичний диктант. Важливе місце в навчальному процесі займали уроки гри на скрипці. У звіті пленарної конференції від 27 жовтня 1922 р. розглядалося питання звільнення від гри на скрипці учениці II курсу Геврик Олександри Павліни через «брак пальців на лівій руці» [109, арк. 23]. У семінарії діяв ансамбль скрипалів («смичковий оркестр»), який брав активну участь у різних урочистостях, організованих навчальним закладом. Функціонував хор під орудою о. Северина Сапруна [113, 18–19].

Дослідниця Н. Дмитришин зазначає, що в українській жіночій учительській семінарії сестер ЧСВВ у Дрогобичі працювали краєзнавчий, педагогічний, українознавчий, драматичний, хоровий та інші гуртки. На їх зібраннях учениці виступали з доповідями з історії педагогіки та проблем навчання і виховання [41, с. 204]. У звіті щодо організації закладу 1927–1929 н. р. згадується також християнська організація Марійська дружина. Активним було дозвілля семінаристок. Вони відвідували класичні вистави, вокально-музичні виступи найкращих приїжджих митців. Дівчата організовували аматорські вистави, зокрема у звітному навчальному році на честь Тараса Шевченка, за участю смичкового оркестру з числа учениць [109, арк. 90].

У семінарії діяв осередок «Пласту» (31-й курінь імені Софії Галечко), під керівництвом Івана Чмоли, відомого в Східній Галичині військового та педагогічного діяча, одного із засновників цієї молодіжної організації, а також викладача Михайла Рабія, в минулому січового стрільця. Опікункою куреня була с. Марія Ізничак [113, с. 19–20]. Пластунки проходили стройовий і фізичний вишкіл за місцем проживання, а також у походах та польових таборах, вивчали історію свого краю, доглядали за могилами воїнів УСС,

влаштовували різноманітні конкурси на патріотичну тематику [114, с. 197]. У 1930 р. польська влада заборонила діяльність організації «Пласт» [110, с. 89].

Дослідник М. Сеньків вважає, що «Дрогобицька українська семінарія сестер-василіанок відіграла важливу роль серед українського населення краю у справі поширення освіти та пробудження національної свідомості» [110, с. 341].

Навчальний процес був матеріально досить добре забезпечений, не зважаючи на мале фінансування закладу [3, с. 185]. У звіті до Міністерства віросповідань і освіти від 26 лютого 1930 р. йдеться про наявність кімнати (зали) 8,9x4,8 для проведення уроків ручної праці із повним забезпеченням верстатів, знаряддя тощо. Розширено лабораторію для фізики та хімії, для біологічних досліджень закуплено на 1000 злотих препаратів, зразків, а також для дослідів призначено невеликий шкільний сад (на місці якого сьогодні знаходиться спортивний зал музичного коледжу). Існувала велика бібліотека на 1201 примірник [113, с. 19].

Значна увага надавалася виховному процесу. 1923 р., коли керівництво української учительської приватної семінарії сестер ЧСВВ клопоталося перед кураторією Львівського шкільного округу про продовження діяльності, на запит кураторії комендант дрогобицької поліції надав письмове свідчення, що в школі «дух виховання є національно-український», але в закладі висить державний герб і вчителям не можна дорікнути з приводу політичних поглядів та виховання [113, с. 19]. У звітній записці від 26 лютого 1930 р. ігуменя Василя Сивч доповідала Міністерству віросповідання і освіти, що «школа виховувала і виховує молодь в дусі державності, виробляє серед молоді повагу до державної влади та її керівництва» [109, арк. 131]. У звіті шкільного інспектора Теофіля Козяра від 10 травня 1930 р. йдеться про відсутність шовінізму в стінах закладу, про організацію урочистостей до державних свят і про постійний контакт із польською приватною жіночою семінарією [113, с. 19].

1932 р. в Польщі розпочалася шкільна реформа, внаслідок якої семінарії реорганізовувалися у гімназії з ліцеями. 1936 р. приватна жіноча вчительська семінарія сестер-василіанок припинила роботу і функціонувала як гімназія з чотирикласним навчанням та із продовженням у перспективі як педагогічний ліцей. У свідоцтвах 1936 р. вказано офіційну назву «Приватна жіноча гімназія С. С. Василянок у Дрогобичі» [115, с. 28]. Так само у звіті до кураторії від 24–25 січня 1936 р. навчальний заклад згадано як гімназію. Останній іспит зрілості в 1935–1936 н. р. склали 62 учениці [113, с. 20].

У зв'язку з початком Другої світової війни 1939 р., монастир, школа, гімназія та інтернат для учениць припинили свою діяльність. Сестри-василіанки вимушені були покинути заклад.

У діяльності сестер ЧСВВ у міжвоєнний період ХХ ст. варто виокремити приватну вчительську семінарію для дівчат у Львові. Відкрита 1922 р. при монастирі св. Макрини на вулиці Потоцького, 95, а 1934 р. внаслідок освітньої реформи замість неї створено чотирикласну гімназію, що мала готувати виховательок для дошкільних закладів освіти [78, с. 294]. Зазначимо, що тут уже діяла школа й сирітський притулок. Спочатку навчання велося українською мовою, але вже у вересні 1923 р., на вимогу Львівської шкільної кураторії, деякі предмети викладали польською. Семінарія підлягала візитаціям, звіти яких були позитивними, внаслідок чого 1925 р. заклад отримав від Міністерства право прилюдности. Це означало, що учениці могли тут складати випускний іспит і одержували право працювати вчителями у народних школах. За дітей державних посадовців шкільну оплату вносила держава. На перший рік навчання (1922–1923 н. р.) записалася 51 учениця, на 1926–1927 н. р. – 230 учениць. Спочатку семінарією керували черниці Тереса фон Гікке і Саломія Цьорох, згодом – відомий український історик Микола Чубатий та о. Василь Лициняк [80, с. 199] (див. дод. Ц).

У семінарії викладали черниці: Саломія Цьорох – історію, географію і педагогіку, Олена Дзяма – музику і спів, Євгенія Дорош – математику і

фізику, Ірина Мармаш – українську мову, Йосифа Худерська і Софія Букшована – рукоділля, Надія Журибіда – гімнастику. Тут також працювали відомі своєю педагогічною діяльністю світські професори: д-р медицини Олександр Барвінський викладав гігієну, Микола Чубатий – педагогіку, Зенон Зелений – математику і природу, проф. Северин Левицький – німецьку мову, Франц Лясковський – польську мову, Марія Янович (згодом м. Ірина ЧСВВ) – українську мову, Микола Мороз – методику викладання і практику, Мечислава Ганицька – гімнастику. Катехизму навчали отці Василь Лициняк та Іван Фіголь. Лікаркою у цьому закладі була д-р медицини Дарія Лежогубська-Чубата, а потім д-р медицини Теодосія Туна-Надрагова [3, с. 152–154; 80, с. 200].

Черниця К. Капко згадувала, що у вчительській семінарії сестер ЧСВВ у Львові навчалися дівчата не лише зі Східної Галичини, але й із Волині, які при звичаювалися до релігійної толерантності. У монастирі вони щодня молилися в каплиці, а в неділю могли піти до тої церкви, до якої хотіли. Одного разу діти попросили в неї дозволу відвідати православний храм. За порадою, як їй діяти, черниця звернулася до митрополита Андрея, й він відповів так: «Навіть не сумнівайся, дитинко, позволь їм ходити до православної церкви. В тому столітті багато зробимо для з'єднання християнських церков, коли будемо старатися зменшити різницю і протистояння між православними і католиками» [21, с. 146].

В учительській семінарії намагалися плекати в учениць ініціативність. Поглибленню знань сприяли самоосвітні гуртки, де дівчата читали статті з фахових журналів та обговорювали реферати з історії, біології, фізики тощо. Діяв також музичний гурток, завданням якого було приготування концертів, академій та імпрез. Фізичне виховання забезпечував спортивний гурток. Члени гуртка організовували спільні прогулянки околицями міста [3, с. 154–156; 48, с. 20]. Значну увагу звертали на релігійне виховання дівчат. Саме тому при учительській семінарії існувала Марійська дружина під проводом

отців-василіян: Йосафата Скрутеня, Йосафата Лучинського, а згодом – отця-катехита Олександра Бучацького [3, с. 154; 80, с. 201] (див. дод. Ц).

У 1934–1935 н. р. учительську семінарію у Львові реорганізували у гімназію з підготовки виховательок для дошкільних закладів освіти з чотирирічним терміном навчання [108, с. 946]. За даними С. Цьорох, на перший рік навчання вступило 12 дівчат [3, с. 156]. Гімназія була під тією ж управою, що й семінарія. Її завданням було давати загальну підготовку (дво й трирічні ліцеї готували кандидаток на учителів). У часописі «Львівські Архієпархіяльні відомости» за травень 1936 р. міститься повідомлення такого змісту: «Управа Захоронкарської Семінарії СС. Василіянок у Львові при вул. Потоцького, 95 подає до відома, що від 10 травня ц. р. до 15 червня приймає зголошення до іспитів на I–II курс семінарії. До подання батьків про прийняття треба долучити: 1. Власноручно написаний ученицею перебіг життя, 2. метрику хрещення, 3. свідоцтво щіплення віспи, 4. свідоцтво з останньої кляси. Приписаний вік для кандидаток на перший рік: 14–18 літ. Старші за віком кандидатки можуть бути прийняті тільки тоді, як дістануть диспензу від віку, що їй уділить Кураторія за старанням Дирекції. Місячна оплата за науку 22 зл., іспитова такса на перший рік 10 зл., іспитова такса на другий рік 15 зл., вписове 15 зл.» [116, с. 60]. Наприкінці зазначено, що це одна з найпрактичніших шкіл для дівчат, після закінчення якої випускниці матимуть забезпечені оплачувані місця праці в дошкільних навчальних закладах [116, с. 60].

Варто зазначити, що це був заклад з українською мовою навчання і водночас мав право прилюдности на рівні з державними закладами. У статті «Вага і значіння дошкільного виховання. Кілька слів про прив. семінарію для виховниць дошкуль» у часописі «Діло» (1938 р.), зокрема написано: «Є у нас школа для фахової освіти і підготовки виховниць дошкіль – це приватна семінарія для виховниць дошкіль ім. св. Йосафата сс. Василіянок з українською мовою навчання у Львові при вул. Потоцького, 95. Має вона право прилюдности. Наука триває 4 роки: до I кляси можуть зголошуватися

кандидатки, що покінчили 6 клас вселюдної школи» [117, с. 5]. Також було визначено умови вступу й навчання в семінарії. «При школі є теж виховний інститут, ведений фаховими силами, вселюдна 6-класова школа і взірцево ведене дошкілля для дітей від 1–7 літ» [117, с. 5].

Архівні документи свідчать, що у листі від 25 січня 1939 р. керівники навчальних закладів, які діяли при монастирі сестер ЧСВВ на вулиці Потоцького у Львові, звернулися з проханням до секретаря отців ЧСВВ Галицької провінції організувати під час Великого посту реколекції для своїх вихованок. Усього на той час у семінарії виховательок для установ дошкільної освіти навчалось 58 дівчат, віком 14–20 років, та у вселюдній школі – 90 дітей, віком 8–12 років. Для виголошення духовних конференцій запросили о. Віталія Байрака (ЧСВВ). У нижній частині документу, що фіксує цей факт, зліва є печатка школи, а також підписи м. Ірини Мармаш, директора школи та м. Йосифи Худерської, учителя релігії (катехизму); справа – печатка дирекції «приватної Семінарії для виховниць дошкілля ім. св. Йосафата СС. Василянок у Львові, вул. Потоцького 103», а також підписи директора Надії Литвинюк та отця-катехита Івана Ждана [118, арк. 1].

З приходом радянської влади (1939 р.) усі ці заклади припинили свою діяльність. Черниць насильно виселено з їхньої обителі і вони змушені шукати притулку у рідних і знайомих.

Про значення львівського монастиря св. Макрини сестер-василіанок як виховного закладу у міжвоєнний період йдеться в проповіді Блаженнішого Й. Сліпого від 6 квітня 1963 р., яку він виголосив під час заупокійного богослужіння за матір'ю Вірою Слободян. У слові, зверненому до присутніх сестер, митрополит відзначив заслуги покійної ігумені В. Слободян і зауважив, що саме завдяки її керівництву черниці розвинули тут активну педагогічну діяльність [119, с. 41–42]. «Оцінюючи працю матері Віри як Ігумені, покійний митрополит Андрей поблагословив її як одну з ігуменю на ціле життя і вручив їй ігуменський посох привезений з Єрусалиму»

[120, с. 225]. При цьому Йосиф Сліпий також наголосив, що він особисто високо цінує той внесок, який сестри-василіанки зробили у розвиток шкільництва і виховання молодого покоління як в Україні, так і поза її межами [121, с. 27–30].

Позитивний відгук про вчительську семінарію у Львові знаходимо у споминах Марії Банах-Чорненької, колишньої учениці. З нагоди 45-річчя ювілейного випускного іспиту в семінарії сестер-василіанок у Львові на вулиці Потоцького (1934–1979 рр.) вона написала так: «У тій славній на цілу Галичину українській дівочій семінарії під проводом найкращих церковних і світських педагогів виховувалися не лише учителі, але українські патріоти, майбутні амбасадори поневоленої України. За ціль своєї праці прибрали слова Франкові «Лупайте цю скалу, нехай ні холод, ні голод, не спинить вас» [81, с. 69].

Найбільшим здобутком у розвитку освітньо-педагогічної діяльності сестер-василіанок у Станиславові стало заснування вчительської семінарії. З початком 1907–1908 н. р. при монастирі почали діяти вчительські семінарійні курси, на основі яких згодом створили жіночу вчительську семінарію. Чотирикласна народна школа стала для її учениць місцем «практичного виобrazування». Статус приватного навчального закладу вчительська семінарія отримала 30 жовтня 1909 р. Уже 1 листопада того ж року відбулося офіційне відкриття семінарії [107, с. 23]. Внаслідок розширення освітньо-виховної діяльності черниць і створення цього навчального закладу василіанки у квітні 1911 р. розпочали будівництво нового монастиря, ліве крило якого зведено до травня 1912 р. Значні кошти для його спорудження черницям виділили українські меценати і станиславівський греко-католицький єпископ Г. Хомишин. У новозведеному приміщенні розмістилася народна школа, інтернат (так званий «Інститут Марії») і вчительська семінарія. Друге крило монастиря і церква збудовано 1938 р. [83, с. 202].

Вчительська семінарія була «публичною» та існувала з дозволу влади. Права прилюдности семінарії надано 22 травня 1920 р. У праці С. Цьорох вміщено таблицю, яка відображає розвиток учительської семінарії у Станиславові [3, с. 174, 176]. Загалом у 1909–1934 рр. тут здобули освіту 3 418 дівчат [87, с. 77; 122, с. 4]

Після закінчення студій учениці василіанських семінарій складали іспити та отримували випускне свідоцтво зрілості, що давало їм право вчителювати в прилюдних народних школах з українською і польською мовами викладання. У монастирському архіві сестер ЧСВВ (м. Івано-Франківськ) збереглося свідоцтві зрілості Йосифи Ковалів, у якому є запис: «Уроджена дня 22 марта 1898 р. в Отинії повіт Товмач, релігії греко-кат., скінчила третю класу вид[ілової] школи ім. Кор. Ядвіги в Станиславові в 1914 р., була ученицею учительської семінарії СС. Василянок у Станиславові, де скінчила чотири роки з перервами в роках 1915/16–1918/19 і виявила підчас іспиту зрілості, який відбувся дня 9 липня 1920 в приватній семінарії учительській, жіночій СС. Василянок в Станиславові добрі успіхи». На кінці свідоцтва містився підпис д-ра Остапа Макарушки – голови іспитової комісії та Михайла Девоссера – управителя учительської семінарії в Станиславові і зазначена дата складення іспиту зрілості Й. Ковалів – 9 липня 1920 р. [123, арк. 1].

Розмір оплати за навчання в учительській семінарії залежав від статків родини, з якої походила учениця, а також від успішності дівчини. Зокрема, у 1913 р. навчання у вчительській семінарії коштувало в середньому 16 крон за місяць. Окремо батьки платили за проживання в інституті. Ця сума становила також 16 крон, однак постійно збільшувалася, оскільки зростали витрати на утримання учениць. Крім того, належало вносити кошти за додаткові форми занять, такі як танці, музика тощо. Для дітей-сиріт існувала окрема система оплати за навчання та проживання в стінах монастиря [124, с. 39].

Утримання учительської семінарії, створення відповідної матеріально-навчальної бази, ведення фінансових і господарських справ було

прерогативою монастиря сестер-василіанок. Випускниці учительської семінарії в майбутньому поповнювали педагогічні колективи віділових та початкових шкіл Станиславова [87, с. 64–65].

До семінарійного колективу входили вчителі місцевих державних українських та польських шкіл і незначна кількість монахинь-василіанок. Окремі предмети вели самі черниці [3, с. 176]. Директорами учительської семінарії були: Михайло Вашкевич (1909–1912 рр.), Теодор Грицак (1912–1913 рр.), о. Іван Сатурський (1913–1914 рр.), Михайло Девоссер (від 1915 – до 1925 рр. з перервами), Микола Ковальчук (1925–1928 рр.), Микола Лепкий (брат видатного письменника Богдана Лепкого, був директором упродовж 1928–1929 рр.), Андрій Крохмалюк (1929–1933 рр.), Григорій Заморока (1933–1939 рр.) [87, с. 72]. У 1930-х рр. у семінарії викладав музику і створив оркестр композитор Ярослав Барнич (автор пісні «Гуцулка Ксеня»). Він працював у театрі й був однією з найпопулярніших постатей у музичному житті міста [83, с. 203; 125, с. 205].

Подбали організатори шкіл і про дозвілля своїх учениць. У семінарії, наприклад, існували самовиховні позакласні заняття. Був літературний гурток, який провадив професор Микола Ковальчук, а пізніше – професор Дмитро Ліськевич. Члени гуртка влаштовували прилюдні літературні вечори й культурно-освітні імпрези, вшановуючи видатних діячів літературного світу. Тут функціонували хор та оркестр, скрипкові дуети й квартети, а також танцювальний гурток [124, с. 40]. Діяв спортивний гурток, який, як пояснює С. Цьорох, реорганізувався з «Пласту» через заборону діяльності організації державною польською владою [3, с. 176]. Варто зауважити, що пластові заняття 23-го куреня проводилися в будівлі монастиря сестер-василіанок [126, с. 10].

У звіті дирекції є інформація про існування наукового гуртка. Головою та членами його були тільки учениці семінарії, здебільшого старших курсів. Вони готували й виголошували реферати на теми, дотичні до навчальної програми [107, с. 36–37]. Існували й інші гуртки: україністок, природничий

та історико-географічний. Діяла також християнська організація «Марійська дружина» [3, с. 176; 122, с. 4].

Учениці святкували Різдво й Великдень, відзначали державні свята, влаштували концерти, вечори та імпрези на честь видатних державних і церковних урядовців. Усі учениці вчительської семінарії мали обов'язок почергово прислужувати під час Святої Літургії [84, с. 324.].

Внаслідок освітньої реформи 1932–1933 рр. після закінчення семінарії випускниці відбували практику у віддалених від Галичини місцевостях Польської держави. На своїй території працювати їм заборонялося. А з польських теренів на українські землі уряд скеровував польських учителів [84, с. 324].

У вересні 1932 р. сестри-василіанки отримали розпорядження від Єпископського ординаріату: «Кураторія Округа Шкільного Львівського письмом з дня 28.VI.1932 р. ч. П.5959/32 повідомила Єпископський Ординаріат, що справа зі зволення на отворення гімназії, обнятої уставою з дня 11. III. 1932 р (Дз. У. Р. П. ч. 38. Поз. 389) буде актуальною в протягу будучого року шкільного» [127, арк. 485].

У результаті у 1933–1934 н. р. замість першого класу семінарії був відкритий перший клас 4-класної гімназії. Таким чином, розпочався одночасний набір у гімназію василіанок, яка, проте, не встигла підготувати жодного випуску через прихід більшовиків 1939 р. [83, с. 203]. Того ж року вчительську семінарію закрили разом з іншими навчальними інституціями, які тут функціонували. Черниці залишилися проживати в монастирі, але їм заборонили викладати. Сестер ЧСВВ часто викликали на допити радянські спецслужби.

Щоб заробити на життя, вони куховарили, працювали гувернантками чи просто вчительками у державних школах. Під час німецької окупації монахині зосередилися на веденні підсобного господарства. Вони займали половину приміщень монастиря, а в іншій частині функціонував військовий госпіталь. У повоєнні роки тут розмістили педагогічне училище. Черницям

залишили тільки чверть будівлі. У листопаді 1947 р. сестер-василіанок у брутальний спосіб виселили з будинку, а монастир закрили. Після цього радянська влада організувала в цьому приміщенні сільськогосподарський технікум та обласну бібліотеку [87, с. 60–61; 125, с. 205].

Таким чином, відкриття приватних жіночих учительських семінарій при монастирях сестер ЧСВВ сприяло значному поліпшенню якісного складу народних учителів та розвитку шкільництва в Східній Галичині. На відміну від колишніх препаранд, підготовка педагогічних кадрів у семінаріях була більш ґрунтовною. Учні одержували не лише фахову освіту, але й вивчали широке коло загальноосвітніх предметів.

Отож, культурно-освітня діяльність сестер ЧСВВ, у Східній Галичині наприкінці XIX – в 30-х рр. XX ст., яка набула широкого розвитку після реформи (1897–1909), здійснювалася у декількох напрямках. Серед них слід виокремити богословсько-релігійну працю, організацію шкільництва та заснування товариств християнського спрямування. Метою такої діяльності було піднесення духовного рівня українців, а також освіти жіночої молоді. Унаслідок цього сестри ЧСВВ зробили вагомий внесок у формування культури та духовності українців. Оновлені монастирі сестер ЧСВВ стали потужними інтелектуальними центрами, а освічені черниці з належним педагогічним вишколом гідно виконували обов'язки викладачів гімназій, вчительських семінарій та народних і фахових шкіл.

Сестри-василіанки послідовно реалізовували ідею національного шкільництва й просвіти населення як важливої складової українського руху. У першій третині XX ст. у суспільній праці черниці керувалася загальними принципами духовного та організаційного оновлення ГКЦ, яке ініціював митрополит Андрей Шептицький. При своїх монастирях вони провадили жіночі школи, учительські семінарії, гімназії. Рівень підготовки у цих закладах був дуже високим, адже забезпечували навчальний процес найкращі педагоги цього часу. Християнські цінності, які вони намагалися прищеплювати своїм підопічним, були визначальними в процесі їхнього

виховання. Вважаємо, що сестри ЧСВВ зробили значний внесок в освіту і виховання молоді, зокрема жіночої, у Галичині в окреслений період. Їхня діяльність позитивно вплинула на всі сфери суспільно-політичного та національно-культурного життя населення Східної Галичини.

Список використаних джерел до 3 розділу

1. Українська загальна енциклопедія: у 3 т. Т. 2 / ред. І. Раковського. Львів; Станиславів; Коломия, 1930–1933 рр. С. 87.
2. Витягъ зъ правилъ св. Отца нашего Василя Великого уложенный для инокинь Іосифомъ Веляминомъ Рутскимъ Митрополитомъ всеи Руси. Конституції женських монастирѣвъ ЧСВВ. Галицкои провинції, Жовква, 1909. 108 с.
3. Цѣрох С. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василіанок. Рим, 1964. 256 с.
4. Назарко І. Сильветки перших василіан після Добромильської реформи (1882–1982) // ЗЧСВВ. Рим, 1982. Т. XI. Вип. 1–4. С. 451–522.
5. Хроніка монастиря сестер Василіанок в Яворові 1882–1935 рр. Рукопис // Провінційний архів сестер ЧСВВ у Львові. 345 с.
6. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2963. Арк. 13–13 зв., 75–90, 132, 135.
7. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 198. Арк. 62, 138–146.
8. Стеців-Тимчук У. Свічка в руках Христових. Життя матері Моніки (Марії) Полянської, ЧСВВ. Львів: Сполом, 2013. 112 с.
9. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 3. Спр. 339. Арк. 57.
10. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 307. Арк. 3, 5, 9–10, 26–27, 139–139 зв., 167–168, 186–189, 201–202.
11. Сабол С. Укрита Фіялка – сестра Василя Глібовицька, ЧСВВ. Братіслава; Пряшів, 1992. 222 с.
12. Стеців-Тимчук У. У тиші серця. Життя сестри Василії (Олени) Глібовицької ЧСВВ. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. 104 с.

13. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2974. Арк. 149.
14. Конституції сестер Чину Св. Василя Великого. Рим, 2001. 99 с.
15. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2965. Арк. 23.
16. Шематизмъ всего клира Греко-Католицкои Митрополичои Архіепархіи Львѣвскои на рѣк 1912. Львѣвъ. 1911. Рочникъ 68. С. 402–403.
17. Шематизмъ всего клира греко-католической Епархіи Станиславѣвскои на рік Божій 1914. Станиславѣвъ, 1913. С. 291–292.
18. Шематизмъ всего клира Греко-Католицкои Митрополичои Архіепархіи Львѣвскои на рѣк 1914. Львѣвъ. 1913. С. 432–433.
19. Джуджар Ю. Католицька церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії. Історично-юридична праця. Вид. 2-ге // ЗЧСВВ. Серія II. Секція I. Рим, 1986. 200 с.
20. Історичний архів УГКЦ в Римі. Ф. 2. Оп. IV а. Спр. 368. Арк. 238, 490–491, 509, 512, 528–529.
21. Сало С. Провінція Пресвятої Тройці сестер ЧСВВ: нарис з історії. Т. I. Жовква: Місіонер, 2012. 432 с.
22. Стасюк І. Побутове життя монахинь Станіславівського жіночого монастиря ЧСВВ (1900–1946) // Буцацький монастир отців Василян. Науковий збірник / за ред. Я. В. Стоцького. Жовква: Місіонер, 2012. С. 172–178.
23. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2953. Арк. 5.
24. Інтерв'ю Дикої с. Марії (Ірини) ЧСВВ від 4. 08. 1993 р. // А І І Ц УКУ. Спр. 154. Арк. 2.
25. Історичний архів УГКЦ у Римі. Ф. 2. IV а. Спр. 364. Арк. 55.
26. Хроніка монастиря сестер Василянок у Львові при ул. Длугоша 17 від 1933–1939 рр. Рукопис. Оригінал. Без нумерації // Провінційний архів сестер ЧСВВ у Львові.
27. Горникевич М. «П'ять літ при гробі Святого [Йосафата]» // Нива (Львів). 1929. Червень. Ч. 6. С. 210–216.

28. Архів Головної Управи отців ЧСВВ у Римі. Фонд Митрополита А. Шептицького. Справа – Листування митрополита А. Шептицького із сестрами ЧСВВ, 1921–1923 рр.
29. Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславівського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василянок. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. 272 с.
30. Історичний архів УГКЦ в Римі. Ф. 2. Оп. IV а. Спр. 271. Арк. 108, 110.
31. Історичний архів УГКЦ в Римі. Ф. 2. Оп. IV б. Спр. 153. Арк. 1–2.
32. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 202. Арк. 12.
33. Історичний архів УГКЦ в Римі. Ф. 2. Оп. IV б. Спр. 154. Арк. 17.
34. Новий генеральний заряд сестер ЧСВВ // Вісті з Риму. (Рим) 9 серпня 1983. Ч. 2. С. 6–7.
35. Спомини про митрополита А. Шептицького с. Климентії (Ксенії) Дуди ЧСВВ від 6 травня 1987. Машинопис. Оригінал // Провінційний архів сестер ЧСВВ у Львові. 2 с.
36. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 3. Спр. 95. Арк. 1–3.
37. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2798. Арк. 5–5 зв.
38. ЦДІАЛ України. Ф. 684, Оп. 1. Спр. 2972. арк. 5.
39. Спогади с. Марії (Галини) Туркало ЧСВВ. Дещо з монастиря СС. Василянок в Підмихайлівцях. Машинопис. Оригінал // Головний архів сестер ЧСВВ у Римі. 8 с.
40. Ваврик М. Отець Іриней Іван Назарко, ЧСВВ (1905–1976) та його церковно-історична письменницька спадщина // Записки ЧСВВ. Рим, 1979. Т. X. Вип. 1–4. С. 394–404.
41. Дмитришин Н. Виховна діяльність монахинь Чину Святого Василя Великого // Humanities social sciences 2009 (HSS–2009). Lviv, 14–16 May 2009. С. 203–204.
42. Янович М. І. Марійська Дружина Пань у Львові 1904–1934 рр. // Пропам'ятна книга першого з'їзду Марійських дружин інтелігентного жіноцтва з приводу 30-ліття існування Марійської Дружини Пань у

- Львові 1904–1934. Львів, 1937. С. 12–22; Марійська Дружина і виховання молоді // Там само. С. 128–136.
43. Новаківська Є. Звіти з діяльності Української Марійської організації // Вісник Марійської Дружини. Львів, 1938. Ч. 1–2. С. 21–22.
44. Лукань Р. Марійська Дружина на Українських землях у XVII–XIX ст. Вісник Марійських Товариств. Львів, 1936. Видання Марійського Товариства Молоді. С. 31.
45. Лещук О. В. Методика праці в Марійських Дружинах середньо-шкільної мужеської молоді // Методика праці в Марійських організаціях. Реферати виголошені на з'їзді провідників Марійських Дружин у Львові 26 і 27 грудня 1934. Львів, 1935. 123 с.
46. Баїк Л. Г. З історії розвитку української школи в Галичині (1869–1939 рр.) // Актуальні проблеми становлення і розвитку національної школи. Київ, 1992. С. 5–17.
47. Monaster Wielebnych Panien Basilianek Zoltkewski. 1763 р. // НМЛ. Ркл. 24. п. I. Ф. 4/1.
48. Лашків О. Освітньо-виховна діяльність сестер-валиліанок. Львів, 2004. 54 с.
49. ЦДАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2813. Арк. 10.
50. Петрушевич А. Словицкій женскій Монастырь Чину Св. Василя В. и его дѣвочое воспиталище. Краткое историческое извѣстіе по грамотам і актам тогоже Монастиря сочиненное // Зоря Галицка. Львов, 1851. 7/19 лютого. Ч. 14. С. 118–120.
51. Долішня О. З історії Словітського монастиря // Народне слово (Золочів). 2010. 15 квітня. С. 5.
52. Занік М. Найстаріші монастирі Галичини // Шашкевичів край: Всеукраїнський краєзнавчо-літературно-мистецький журнал. Золочів, 1994. № 1. С. 17–21.

53. Михайлюк Н. Історико-мистецькі пам'ятки монастиря Воздвиження Чесного Хреста сестер василянок у селі Словіта // Вісник Львівської національної академії мистецтв. Львів, 2009. Вип. 20. С. 434–455.
54. Гронський Й. Нарис історії Яворівщини. Дрогобич: Коло, 2008. 218 с.
55. Лозинский Й. «Монастирь Черницъ Ч. С. Василя В. въ Яворовѣ» // Перемышлянинъ на годъ 1855. Перемышль, 1855. С. 48–50.
56. Яворів – місто із королівською історією. Яворів, 2018. 22 с.
57. Начертаніе народных училищъ и учительскихъ лицъ подъ управительствомъ рускои перемыской консисторіи на годъ 1859 въ Перемышли. 1859 г. // Schematismus universi Venerabilis Gleri orientalis ritus Catholico Dioeceseos Premisliensis, Samboriensis et Sanocensis pro anno Domini 1859. Premisliae, 1859. P. 9–10.
58. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с.
59. Енциклопедія Українознавства: у 11 т. Т. 3. Словникова частина / ред. В. Кубійович. Париж; Нью-Йорк, 1959. С. 1058.
60. Шкраб'юк П. Монаший Чин отців Василіан у національному житті України. Львів: Місіонер, 2005. 439 с.
61. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / з німецької переклала Христина Николин. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 612 с.
62. Клос Є., Кудлик І. Роль «Просвіти» в боротьбі за національний характер східногалицьких народних шкіл (1868–1918 рр.) // Матеріали конференції «Народ, нація, держава: українське питання у європейському вимірі». Львів, травень 1993 р. // Науковий збірник Українського Вільного Університету. Мюнхен; Львів, 1995. С. 114–120.
63. Zbior ustaw i najwazniejszych rozporzadzen w sprawie szkolnictwa ludowego. Lwów, 1885. P. 29.

64. Schematismus universi Venerabilis Gleri Ruthenorum Catholicorum Dioeceseos Premisliensis, Samboriensis et Sanocensis pro anno Domini 1879. Premisliae, 1879. P. 75, 195, 197–198.
65. Яворів: віхи історії (історико-краєзнавчий нарис) / Упор. В. Мартинович. Львів: РАС, 1996. 100 с.
66. Где-нещо за монастир и за школу дівочу в Яворові // Руский сіон. Львов, 1872. Т. 2. Ч. 7. С. 212–216.
67. Чернецкій В. «Монастырь монахинь Василиянокъ въ Яворовѣ». Книжочка Миссійна. Ч. 5. Тернополь, 1894. С. 14–18.
68. Дух О. Василиянки // Енциклопедія Львова / ред. А. Козицького, І. Підкови Т. 1. Львів: Літопис, 2007. С. 330–333.
69. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 79–81.
70. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. І. Спр. 2585. Арк. 121.
71. Чистух В. Завалівське коріння Блаженнішого Любомира Гузара. Львів: Свічадо, 2017. 64 с.
72. Пропам'ятна книга гімназії сестер Василіанок у Львові / ред. І. Гургула. Львів: Основа, 1995. 272 с.
73. Патрило І. Нарис історії Галицької провінції ЧСВВ // Нарис історії Василіянського Чину святого Йосафата. Рим: В-во отців Василіян, 1992. Т. 48. С. 301–382.
74. Bazylianki // Encyklopedia Katolicka / red. F. Grygłewicza, R. Lukaszuka, Z. Sulowskiego. Т. II. Lublin: KUL, 1995. S. 144–147.
75. Двадцять літ на владичому престолі // Ювілейний Альманах українських католицьких Богословів Перемишської єпархії. Перемишль, 1937. С. 64–91.
76. Перемишль – західний бастион України. Збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемишської землі / ред. Б. Загайкевича. Нью Йорк; Філадельфія, 1961. 414 с.
77. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 9.

78. Слободян В. Монастир Святої Мокрини сестер Василянок у Львові // ЗНТШ. Львів, 2008. Т. ССLV. С. 290–298.
79. Лев. В. Митрополит А. Шептицький і Львівське шкільництво // Про великого митрополита Андрея. Йорктон: В-во САСК, 1961. С. 79–84.
80. Шах С. Львів – місто моєї молодости (Спомин присвячений Тіням забутих Львов'ян). Мюнхен: «Християнський Голос», 1955. Ч. I і Ч. II. 270 с.
81. Банах-Чорненька М. Учительська семінарія у Львові. Часопис «Світло», 1979. Лютий. С. 69–70.
82. Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станиславова) перша половина ХХ ст. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998. 216 с.
83. Станиславів – Станіслав – Івано-Франківськ (до 350-річчя Івано-Франківська): монографія / Керівник авторського колективу, гол. ред. В. Великочий. Івано-Франківськ; Львів-Київ: Манускрипт-Львів, 2012. 584 с.
84. Сковчодополь-Бойчук Д. «Моя школа» До історії монастиря і шкіл сестер Василянок у Станиславові // Альманах Станиславівської землі (збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини). Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. Т. 1. С. 317–326.
85. Держархів Тернопільської обл. Ф. 322. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 25.
86. Держархів Тернопільської обл. Ф. 322. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 114.
87. Романюк В. Місто між двома Бистрицями. Кн. 2. Івано-Франківськ, 2015. 360 с.
88. Вістник Станиславівської Єпархії за 1912. Станиславів. Ч. 5. С. 68–69.
89. Купранець О. Церковне життя Дрогобича й Дрогобиччини / Дрогобиччина – земля Івана Франка / гол. редакційної колегії д-р Л. Луців. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. С. 143–160.
90. Всячина // Нива (Львів). 1929. Червень. Ч. 6. С. 240.
91. Рудакевич О. ГКЦ і розвиток культурно-мистецьких традицій галицьких українців в ХІХ початок ХХ ст. // Наукові записки ТНПУ. Серія:

- філософія. Тернопіль, 2000. № 5. С. 81–85.
92. Потапюк Л. Роль педагогічно-просвітницької діяльності жіночих об'єднань у духовно-моральному вихованні молоді // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2014. № 2 (13). С. 70–77.
93. Благий В. Стан середньої освіти в Галичині на початку ХХ ст. // Академічна гімназія у Львові: історія і сучасність. Збірник праць наукової конференції, присвяченої 120-річчю першої матури УАГ з українською мовою викладання та першому випуску відродженої академічної гімназії / ред. В. Старчевський; упор. І. Соляр, Н. Майорчак. Львів, 1999. С. 53–61.
94. Звіт дирекції приватної женьської гімназії СС. Василянок у Львові – з руским викладовим язиком за шкільний рік 1906/07. Накладом монастиря СС. Василянок. Львів, 1907. 27 с.
95. Пропам'ятна книга гімназії сестер Василянок у Львові. Нью-Йорк: В-во НТШ, 1980. 334 с.
96. Мельник І. Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості королівського столичного міста Галичини. Львів: Центр Європи, 2008. 384 с.
97. Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові (1928–1944) / упор. П. Сениця. Торонто; Чикаго, 1973. Видання УКУ ім. св. Климента Папи. Т. XXXIV. Ч. I. 719 с.
98. Кучабський Ю. Отець Володимир Кучабський: священик, катехит, науковець, письменник. Львів: Свічадо, 2011. 192 с.
99. Комар І. Навчально-виховні заклади УГКЦ як осередки духовно-морального виховання молодого покоління // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Вип. 21. Івано-Франківськ, 2012. С. 32–40.
100. Царський в'язень. 1914–1917. Львів: Лігам-Прес, 2010. 228 с.

101. Горняткевич Д. С. Северина Парилле, ЧСВВ / ред. В. Лев, Г. Лужницький, Р. Миколаєвич, В. Мацьків // Шляхами Золотого Поділля. Т. II. Регіональний Збірник Тернопільщини. Філадельфія, Па: Вид. НТШ в СЗА, 1970. С. 220–223.
102. ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 3. Спр. 837. Арк. 5.
103. Турків С. Становлення і розвиток монастирів сестер Василіанок у XVII – на початку XX століття // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». Вип. 23 / гол. ред. Ю. І. Терещенко. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2018. С. 122–132.
104. Головин Б., Кушнерик Г. Парилле Северина. Тернопільський енциклопедичний словник Т. 3. П–Я. Тернопіль: Збруч, 2008. С. 29–31.
105. Ленцик В. Музей і бібліотека у Стемфорді // Правда. Торонто, 1973. Ч. 1–2. С. 170–180.
106. Держархів Тернопільської обл. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 528. Арк. 22.
107. Звіт дирекції приватної жіночої семінарії учительської СС. Василянок з руским язиком викладовим в Станиславові за рік шкільний 1912–1913. Станиславів, 1913. С. 23–26, 31–37.
108. Енциклопедія Українознавства / ред. В. Кубійович. Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. Т. I. Ч. 2. С. 556, 946.
109. ЦДІАЛ України. Ф.179. Оп. 3. Спр. 1283. Арк. 1–133.
110. Сеньків М. Культурно-національне життя Дрогобича у міжвоєнний період (1919–1939 рр.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич, 2011. Вип. XIV–XV. С. 338–344.
111. Завгородня Т. Теорія і практика навчання в Галичині (1919–1939 рр.). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, 2007. 392 с.
112. Оповідки // Діло. 1929. 9 червня. С 6.
113. Чумак Ю., Сенік О. Дрогобицький музичний коледж імені Василя Барвінського: проєкція з минулого в сучасне: монографія. Дрогобич: Посвіт, 2020. 172 с.

114. Кульчицький Ю. Життєвий шлях нашого роду. Дрогобич, 2012. 332 с.
115. Галів М., Чава І. Середні навчальні заклади у Дрогобичі (1919–1939 рр.) // Актуальні питання гуманітарних наук: Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Франка. Дрогобич, 2016. Вип. 16. Історія. С. 21–32.
116. Захоронкарська семінарія // Львівські Архієпархіяльні відомости. 1936. Травень. Ч. 5. С. 60.
117. Вага і значіння дошкільного виховання // Діло. 1938. 28 липня. С. 5.
118. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 1.
119. Проповідь виголошена дня 6 квітня 1963 р. в молитовниці сс. Василянок у Ватикані // Твори Патріарха і Кардинала Йосифа / ред. І. Хома, І. Музичка. Рим, 1981. Т. XII. С. 41–44.
120. Ісповідники і мученики української Церкви ХХ ст.» // Богословія. Рим, 1989. Т. LIII. Кн. 1–4. С. 221–229.
121. Поминальне слово Верховного Архієпископа на заупокійній Службі Божій за монахинь Василянок в Соборі Святої Софії в Римі – 5. 11. 1970 р. // Благовісник Верховного Архієпископа Візантійсько-Українського (Греко-Руського) обряду. Рим, 1970. Рік VI. Кн. 1–4. С. 27–30.
122. Полек В. Учительська семінарія Василянок. Нова Зоря. Івано-Франківськ, 1992. Серпень. Ч. 29. С. 4.
123. Свідоцтво зрілості Йосифи Ковалів від дня 9 липня 1920 р. Приватна семінарія учительська жіноча СС. Василянок в Станиславові. Рукопис і машинопис. Оригінал // Архів монастиря сестер ЧСВВ в м. Івано-Франківську. Арк. 1.
124. Стасюк І. Освітня діяльність сестер Василянок у Станиславові (1900–1923 рр.) // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2011. Ч. 18–19. С. 37–43.
125. Станиславів-Івано-Франківськ: місто давнє і сучаснє / В. Шпільчак, З. Соколовський, М. Головатий. Львів: Світ, 2011. 296 с.

126. Пласт у Станиславові та Івано-Франківську (1911–2009 рр.) / упор. А. Чемеринський, В. Іваночко. Серія «Пластова бібліотека». Ч. 9. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. 224 с.
127. Повідомлення Єпископського Ординаріату від 2 сересня 1932 р. у справі відкриття гімназії при монастирі сестер-василіанок у Станиславові. Машинопис. Оригінал // Архів монастиря сестер ЧСВВ у м. Івано-Франківську. Арк. 485.

РОЗДІЛ 4

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

4.1. Функціонування інтернатів під опікою сестер ЧСВВ

Одночасно з відкриттям шкіл для дівчат, при монастирях утворювали інтернати, у яких сестри ЧСВВ забезпечували своїх учениць місцем проживання. Згодом інтернати переросли в закриті жіночі середні навчально-виховні заклади – так звані «інститути» або «пансіони». Особливий акцент черниці ставили на морально-релігійному вихованні дівчат, тим самим закладаючи підвалини для їхнього життя як майбутніх дружин, матерів, свідомих громадянок. У цих закладах додаткову освіту, а це вивчення іноземних мов, історії, літератури, співу, гончарського, кравецького та кулінарного мистецтв, здобували й учениці міських шкіл.

Перші школи-інтернати (інститути) для дівчат під управою сестер-василіанок виникли у Словіті (1822–1881 рр.) та Яворові (1848–1939 рр.), про які йшлося попередньо. Згодом навчально-виховні заклади такого типу створено у Львові, Станиславові, Перемишлі, Дрогобичі. Так, у Львові перший інтернат для українських дівчат, відомий як «Рускій дѣвочій институтъ во Львовѣ», відкрито в 1881 р. на вулиці Зиблікевича, 24, згодом 30 (тепер Івана Франка, 56 – примітка авторки). Про це дізнаємося з часопису «Нива» за 1911 р., у якому зазначалося, що «Якраз тому 50 літ (NB 1911 р.) о. Цирик Лука і о. Дячан Филип підняли гадку інституту для дівчат під зарядом СС. Василіянок» [1, с. 577]. За дозволом уряду і за згодою вищого духовенства згадані священники проводили збір коштів на фонд майбутньої школи, яку планували відкрити у м. Бучачі [2, с. 18]. «За зложені гроші закуплено реальність в Бучачи на ціль інституту під зарядом Василіянок... Коли оба згадані сьвященники рішили ся покинути Галичину, передав о. Цирик Лука ту реальність «Народному Домови», яко одинокій тоді рускій інституції, котра могла зайняти ся зреалізованем наміреної цілі і докінченем розпочатого діла» [1, с. 577].

Для створення виховного закладу о. Лука Цибик пожертвував свою фундацію – маєток у Бучачі. Однак функціонування закладу в провінційному містечку видалося проблемним і на підстав ухвали загальних зборів «Народного дому» та за згодою ординаріатського комісара сестер-василіанок – о. С. Сембратовича його перенесено до Львова (1881 р.) та віддано під опіку черниць [2, с. 19]. Відображено це було і в матеріалах тогочасної преси: «Спроваджено СС. Василянки з Словіти і умовлено ся, що закуплена реальність переходить в їх посіданє з тим, що мають удержувати з рамени «Нар. Дому» 4 інститутки, а «Нар. Дім» буде оплачувати всі податкові належності» [1, с. 577]. Таким чином, сестри ЧСВВ зі Словітського монастиря оселилися у Львові й розпочали освітньо-виховну працю в школі-інтернаті, відомому як «Рускій дѣвочій институтъ во Львовѣ».

Митрополит С. Сембратович висловив побажання, щоб, окрім світських учителів, у цьому закладі навчання здійснювали також кваліфіковані педагоги-черниці. «Желанємь моимъ єсть, – говорив він, – щоби учительками для института назначались не тѣлько свѣтськи женщины, но особенно способни до того инокинѣ Чина св. Василя В. Инокинѣ-учительки мають въ згаданѣмъ институтѣ мешкати, удержуватись и над дѣвчатами, ихъ поведенємъ и поступъ въ наукахъ наглядати» [3, с. 317–321].

У інтернаті проживали дівчата, які навчалися у виділовій школі сестер-василіанок (1881–1889 рр.), а також учениці міських народних і виділових шкіл та учительських семінарій. Черниці навчали їх додаткових предметів: української, німецької, французької мови, музики, співу та рукоділля. У 1893 р. перелік цих предметів доповнили релігією, літературою, декламацією, історією Русі, географією, малюванням, грою на фортепіано, гітарі та скрипці, цитрі, які їм викладали черниці та вчителі з інших львівських шкіл [4, с. 351; 5, с. 12].

Кількість учениць інтернату зростала. Про це свідчать такі дані С. Цьорох: 1893 р тут проживало і навчалось 23 дівчат, 1894–1895 н. р. – 45, 1895–1896 н. р. – 40, 1896–1897 н. р. – 37, а вже в 1897–1898 н. р. – 56, 1898–

1899 н. р. – 46 [6, с. 120]. Директором інституту до 1898 р. був о. Є. Гузар. А. Шептицький, який наприкінці XIX ст. обіймав посаду ординаріатського комісара сестер-василіанок, прийняв рішення, що керівництво закладу повинні здійснювати черниці [7, с. 332].

На початку XX ст. виникли непорозуміння між «Народним домом» і сестрами-василіанками, що полягали в суперечках щодо права власності на приміщення інституції на вул. Зиблікевича. У 1902 р. потрібно було повторно укласти контракт між «Народним домом» та ігуменею Словітського монастиря, оскільки в інтернаті працювали черниці, які належали до цієї обителі. З архівних документів відомо, що митрополит А. Шептицький у листі від 28 лютого 1902 р. доручив о. Платоніду Філясу (ЧСВВ), візитатору жіночих монастирів у Східній Галичині, перевірити, «чи проєктований контракт не противиться в чому приписам жизни монашеской сс. Василіянок і які зміни в нім по тому поводу евентуально і в інших виглядах поробити належало би» [8, арк. 114]. З іншого листа дізнаємося, що йшлося про збереження в приміщенні клявзури (заборона входу стороннім особам) для черниць, які мали проживати при згадуваному виховному закладі, тобто інтернаті. Отець Йосиф Делькевич, тодішній управитель «Народного дому», запевняв митрополита, що облаштує приміщення клявзури для черниць у цьому будинку тільки після підписання угоди з ігуменею Словітського монастиря – Юлією-Марією Хомінською [8, арк. 115–116]. Контракт підписано 24 серпня 1902 р. Згідно з пунктом 11 договору, на майбутнє усі питання «Народний дім» мав погоджувати з місцевою настоятелькою – Володимирою Філевич [8, арк. 113], оскільки Львівський монастир уже став юридично незалежним від Словітського.

Церква Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці, монастир василіанок та інтернат для дівчат у Львові були в структурі «Народного дому». У липні 1910 р., зі зміною політичної ситуації, змінилося підпорядкування останнього. Керівництво партії «твердих русинів», яка перемогла на виборах, не підтримувало українського національного

відродження і розірвало контракт із Чином сестер-василіанок. Черниць виселено з будинку на вул. Зиблікевича, 30, незважаючи на гучні протести української громади [9, с. 125–126] у тогочасній галицькій пресі («Нива») [1, с. 577–580; 10, с. 639–640]. У зв'язку з проблемою, яка виникла з приміщенням, інтернат при монастирі сестер ЧСВВ у Львові призупинив діяльність 19 вересня 1911 р. [1, с. 578]. Митрополит А. Шептицький, який підтримував українські освітні заклади, придбав для черниць нове приміщення на вул. Потоцького, 95 (тепер вул. генерала Чупринки, 103), куди перевели гімназію та інтернат, у яких навчалася і виховувалося 125 дівчат [11, с. 79–81; 12, с. 146]. У 1917 р., на підставі нової угоди з «Народним домом», сестри-василіанки повернулися до будинку на вул. Зиблікевича, 30, де відновили діяльність «Інституту для дівчат», який проіснував тут до 1933 р. [13, с. 91].

У 1906 р. у Львові на вул. Длугоша, 17 (межувала з вул. Зиблікевича, 30) засновано інший інтернат, так званий «Інститут для дівчат» [6, с. 134]. Заклад розмістили в будинку «Фундації імені Кардинала С. Сембратовича», якою управляла митрополича кураторія. Цю фундацію засновано 31 серпня 1897 р. на базі маєтку (будинку й городу) С. Сембратовича та передано в користування для «Руского дівочого інституту во Львовѣ». Метою цієї фундації була допомога бідним дівчатам у школі. У своєму заповіті кардинал С. Сембратович також зарезервував п'ять безкоштовних місць в інтернаті для українських дівчат-сиріт [3, с. 317–321; 7, с. 332; 14]. У ньому проживали учениці гімназії сестер ЧСВВ з-поза меж Львова, студентки міських шкіл та учительських семінарій, а згодом і вихованки фахової школи сестер-василіанок. Керувала інститутом мати-ігуменя В. Філевич, а згодом мати Марта Лесняк [6, с. 135–136].

Варто зауважити, що розпорядок дня тут був дуже чіткий. Прокидалися дівчата вранці о 6.30; найперше вони молилися, потім снідали та йшли до школи. Після обіду відпочивали, а потім готували домашні завдання. Для допомоги ученицям у навчанні були призначені черниці, а також світські

вчителі. День закінчували молитвою, після якої молодші йшли на відпочинок, а старші ще продовжували підготовку до лекцій. Раз на тиждень усім дівчатам було дозволено вихід у місто [6, с. 135]. Також мати Марія Копистянська навчала дівчат гри на фортепіано, опісля учениці успішно складали вступні іспити на вищі курси Музичного інституту. Керівництво інтернату дбало, щоб його вихованки освоїли церковний спів і запросили до викладання відомого на той час диригента Дмитра Котка [2, с. 33].

У будинку інституту мешкало 40–45 дівчат, а після добудови другого поверху в 1928 р. – до 80 осіб, а з 1933 р. – 45–50 осіб. Щомісячна оплата за побут в інтернаті, яку вносили батьки учениць, становила від 70 – до 130 злотих [6, с. 135–136].

Про свій побут в Інституті сестер-василіанок Зеновія Мазур згадувала так: «Я чотири роки (1935–1939 рр.) проживала в Інституті сестер-василіанок в товаристві ровесниць 13-ти – 17-ти річних дівчаток. На другому поверсі були наші кімнати – по 4–5 дівчаток в одній. Сестри-монахині підтримують ідеальну чистоту, помагають в домашніх заняттях. Коли громадкою прибігаємо після лекцій, чекають на нас накриті столи, гарячий обід, розрахований на наші апетити й смаки, а з дверей кухні уважний, привітний погляд сестри Емілії – чи задоволені й не голодні» [9, с. 150–151].

З метою релігійного виховання для інституток завжди була відчинена каплиця, де вони мали можливість щодня бути присутніми на Святій Літургії. Також було створено спільноту Марійської дружини «Входу в Храм Пречистої Діви Марії», до якої належали майже всі дівчата, котрі тут проживали. Члени спільноти збиралися на спільні молитви, богослужіння та конференції. Щороку вони брали участь у реколекціях, прощах до Марійських святинь (Гошів, Крехів, Зарваниця, Унів та ін.), у загальнокатолицьких акціях, зокрема в католицькій акції жіночої молоді, студентських католицьких вічах, а також національних заходах та організаціях. Влаштували різні вистави й концерти на свята Пресвятої Богородиці [2, с. 33–34].

У березні 1900 р., створене Наталею Кобринською «Товариство руських женщин» передало керівництво інтернатом для дівчат-сиріт на вулиці Казимирівській, 94 (тепер вул. гетьмана Мазепи) у місті Станиславові сестрам ЧСВВ. Таке рішення управа товариства прийняла на підставі відомостей про успішне ведення василіанками такого типу навчально-виховних закладів у Львові й інших місцевостях Східної Галичини та авторитету черниць серед громадськості [15, с. 18].

У травні того ж року сестри-василіанки переселилися до будинку на вулиці Заболотівській, 17 (згодом вул. П. Скарги, 17, тепер – Василянок, 17) у м. Станиславові, що становила фундацію інженера Олександра Осостовича. У цьому приміщенні черниці відкрили нову виховну установу, під назвою «Інститут Марії». За ініціативою меценатів, він мав служити для «освіти українських дівчат і бути місцем їхнього проживання, доки вони не зможуть самі себе утримати». Керівництво закладом здійснювала А. Теодорович [16, с. 24–25, 27].

Згідно із даними каталогів сестер ЧСВВ, у 1903 р. в «Інституті Марії» проживало чотири черниці: Антонія Лесняк, Августина Бунівська, Анастасія Опер, Амбросія Пендик, які виховували 27 учениць [17, арк. 143–144 зв.]. Спершу заклад функціонував як сиротинець, у якому проживали дочки-сироти греко-католицьких священників. Згодом тут замешкали учениці різних шкіл Станиславова. В інтернаті дівчата мали можливість здобувати знання та розвивати свої здібності. Зокрема, вони вивчали історію, музику, танці [18, с. 102], гру на фортепіано, пізніше німецьку мову, а також «інші науки потрібні до повного образования» [19, с. 153–154; 20, с. 110]. Ученицям допомагала в навчанні монахиня-кураторка або кваліфікована учителька. «Інститут Марії» дуже швидко здобував популярність і кількість дівчат, які бажали проживати і навчатися в ньому, зростала. Так, за 1901–1909 рр. чисельність студенток зросла з 18 до 37 осіб [21, с. 43]. Отець Севастіян Сабол писав: «Інститут Сестер [Василянок] засновано недавно, але він має добру славу й батьки радо та з найбільшим довір'ям віддавали до нього своїх

дітей, бо знали, що там знайдуть найкраще християнське виховання» [22, с. 59].

Оплата за навчання і проживання в «Інституті Марії» складала 30–40 крон щомісячно [23, арк. 25]. Водночас три особи могли мешкати безкоштовно, а видатки на їхнє утримання оплачувала «Фундація стипендійна бл. п. о. Симеона Ткачука, бувшого прелата Еп.[ископської] Капитули Станиславівської» в обсязі 200 крон щорічно. Ця фундація функціонувала в 1906–1912 рр. [19, с. 154] і впродовж 1918–1939 рр. [24, с. 80].

Одночасно діяв фонд убогих учениць, збіркою коштів для якого займався о. Іван Луцик [21, с. 43]. Коштами фонду покривали різні потреби учениць, які навчалися у монастирських школах і мешкали в інтернаті. Серед інституток був значний відсоток дівчат зі священничих родин, а також сімей, які могли дозволити собі оплату за навчання. Так, у 1908 р. дві доньки о. Софрона Глібовицького, Олена та Олександра, вступили до «Інституту Марії» в Станиславові [25, с. 16].

У 1906 р. ігуменею Станиславівського монастиря та управителькою «Інституту Марії», у якому на той час виховувалося 26 дівчат, стала Магдалина Гуменюк [26, арк. 9]. Вона була «добрим психологом, взірцевою монахинею, з добрим серцем, ангельською терпеливістю, розважна, дуже видержана, надзвичайно мила, – згадувала с. Йоанна Перевузник. – Вона наскрізь пізнавала своїх сестер і вихованок та любила їх, як своїх дітей і відносилася до них з превеликою любов'ю, доброзичливістю, терпеливістю і відданістю» [25, с. 17]. Розуміючи, що не усі батьки мають змогу оплатити побут своїх доньок в інтернаті, мати Магдалина неодноразово зверталася до митрополита Андрея з проханням покрити видатки учениць [26, арк. 9].

З життєпису Олени Глібовицької (с. Василії ЧСВВ) відомо про розпорядок дня дівчат, які навчалися в «Інституті Марії». Усі прокидалися вранці о 5.30, згодом прямували до каплиці, де відбувалися богослужіння. Під час Святої Літургії дівчата щоразу приступали до Св. Причастя. Після

сніданку, під керівництвом кураторки учениці йшли до школи ім. королеви Ядвіги. О першій годині дня був обід, молитва, а згодом забави та відпочинок. Душею гурту була вже згадана нами О. Глібовицька – привітна, весела, уважна до всіх, вона також допомагала черницям у побуті. Після відпочинку дівчата готували уроки та мали вільний час [25, с. 18]. Часто в інституті відбувалися різні урочистості, святкування, театралізовані виступи, в яких Олена брала участь, зокрема зіграла головну роль в учнівській п'єсі «Три дні з життя учительки» [22, с. 81–82]. У вільний час вона вивчала музику і спів та гру на фортепіано й дуже шанувала святу Цецилію – покровительку музики. Після закінчення школи (1912 р.) О. Глібовицька вступила до монастиря сестер-василіанок, оскільки бажала цілковито присвятити себе служінню Богові у чернечому стані [25, с. 19, 21].

Згодом в інтернаті проживали в основному учениці навчальних закладів, що діяли при монастирі сестер ЧСВВ. Так, у 1914 р. в «Інституті Марії» проживало 50 осіб [23, арк. 25]. У середньому в цьому закладі було 30–45 учениць. Дівчата розміщувалися в кімнатах за віком. У кожній кімнаті мешкало – 5–7 дівчат. З наймолодшими дітьми «за відслоною» ночувала монахиня-опікунка. У музичній кімнаті було фортепіано; з навчанням гри на цьому інструменті, студентки освоювали гру на скрипці. Старші інститутки організовували «чайні» вечори з танцями. Іноді взимку на санках влаштовували прогулянки до навколишніх сіл або в гори [27, с. 73–75].

У 1902 р. на прохання «Товариства Руських Пань», сестри-василіанки Йосафата Теодорович, Єлена Лянґевич, Софія Козьоровська і Макарія Матвіїв з Яворівського монастиря розпочали свою діяльність у м. Перемишлі, де відкрили інтернат для дівчат греко-католицького обряду, які навчалися в різних школах міста [6, с. 50; 28, арк. 1]. До Першої світової війни тут виховувалося в середньому 50 дівчат щорічно [29, с. 215]. Перебування дітей в інтернаті оплачували їхні батьки, а учениць із малозабезпечених родин фінансували різні товариства, приватні меценати, яких залучали сестри ЧСВВ. Так, після Першої світової війни діяльність

інституту в Перемишлі здійснювалася за фінансової підтримки товариства «Епархіяльна Поміч», заснованого 1918 р. [30, с. 87]. Часто владики А. Шептицький, К. Чехович та Й. Коциловський виділяли кошти на утримання цього виховного закладу [5, с. 42].

Для багатьох українських родин з приміських околиць Перемишля цей інтернат був допомогою для отримання їхніми дітьми відповідної освіти, за що вони завжди були вдячні черницям та допомагали їм [5, с. 42]. Згідно з даними архівних документів, зокрема, каталогів сестер-василіанок, у 1903 р. на території Східної Галичини в інтернатах під наставництвом черниць-василіанок проживало 193 учениць: у Яворові – 90, Перемишлі – 27, Станиславові – 27 та у Львові – 49 [17, арк. 141–145].

У 1911 р. функціонувало вже п'ять таких закладів, у яких виховувалося 323 дівчат [12, с. 146]. Можемо стверджувати, що вони були популярні серед українців Східної Галичини й кількість учениць у них щороку зростала.

У міжвоєнний період сестри ЧСВВ продовжували займатися освітньо-виховною та соціальною діяльністю. У 1920 р. засновано монастир у Дрогобичі, при якому функціонував інтернат для дівчат. Тут щорічно виховували 15–20 учениць [31, с. 152; 32, с. 341]. Аналогічний інтернат відкрито в 1924 р. у Львові при монастирі св. Макрини на вулиці Потоцького, 95. Оплата за проживання і харчування учениць складала 50–80 злотих у місяць, відповідно до фінансової можливості батьків, а за дітей-сиріт оплачував кошти митрополит А. Шептицький [6, с. 167–169]. У своїх споминах Олександра Каспрук описувала: «У 1938 р. віддали мене до інституту сс. Василіанок при вул. Потоцького, 95, у шостий клас. Нашою вихователькою-префектою була мати Кикилія, інститутський фотограф. Вона повністю замінила нам наших мам. З посвятою і відданістю піклувалася про не завжди чемну дітвору» [9, с. 155]. Інша вихованка цього закладу, Ольга Лашків згадувала про ніжне ставлення монахинь-викладачок і кураторок до вихованок, останні зверталися до них словом «мама». Особливо теплі спогади залишилися про мати Ірину Мармаш, за якою бігали вони, як справді

за рідною мамою. Щирим словом також відкликалася вона про черницю Олену Дзямбу, яка прищепила їм любов до музики [5, с. 26].

На думку о. Юліана Дзеровича, найважливішою умовою успішного розвитку виховних установ інтернатного типу була особистість управителя, який, окрім педагогічного такту, повинен любити своїх вихованок і сприяти їхньому моральному вихованню [33, с. 64]. Варто зауважити, що керівниками інтернатів, зазвичай, були ігумені монастиря, при яких діяли навчальні заклади. Зокрема, Онисима Чарнік, Ольга Смиржа, Марія Янушевська, Юлія Хомінська, Володимира Філевич, Марта Лесняк, Анна Теодорович, Магдалина Гуменюк, Віра Слободян, Тереса фон Гікке та ін. Саме вони вкладали основи морально-богословського виховання в душі юних українок: «Які ми вдячні цим нашим дорогим наставникам – монахиням ЧСВВ за те, що вони привили нам так багато чеснот, які ми потім несли в дитячі колективи, переливаючи їх у невинні дитячі серця», писала О. Лашків, колишня вихованка сестер-василіанок [5, с. 24].

Отже, через організацію при монастирях навчально-виховних закладів інтернатного типу монахині-василіанки здійснили вагомий внесок у формування свідомої освіченої української інтелігенції. Адже, навчаючи в інтернатах учениць, вони виховували добрих християн, вдячних дітей, вірних дружин, люблячих батьків, патріотів, відповідальних громадян, інтелігентних освічених жінок. Незважаючи на недостатність матеріальних і фінансових ресурсів, складні політично-економічні умови, ГКЦ, зокрема сестри ЧСВВ, максимально докладалися до виховання прогресивної освіченої української жіночої молоді.

4.2. Установи для дітей-сиріт при монастирях сестер ЧСВВ (1917–1943 рр.)

Складні економічні та соціально-культурні умови життя українського населення Східної Галичини кінця XIX – першої третини XX ст. мали руйнівний вплив на фізичний і духовний розвиток підростаючого покоління та призвели до появи значної кількості дітей-сиріт і безпритульних. Усвідомлюючи значення фізичного і морального виховання молодого покоління для розвитку української нації, духовенство ГКЦ, чернечі чини та громадськість розгорнули активну діяльність у сфері виховання українських дітей, особливо сиріт.

Турбота про знедолену дітвору стала однією з найважливіших у широкому спектрі пастирської діяльності митрополита Андрія Шептицького [34, с. 115]. Він підтримав ідею створення спеціальної інституції нового типу, діяльність якої координувала б цей напрям. Так, 15 липня 1915 р. у митрополичих палатах на засіданні, яке очолював о. А. Білецький, заснували «Український комітет несення помочі вдовам і сиротам, жертвам війни». Його очолив директор «Народної торгівлі» інженер Василь Нагірний. Секретарем обрали о. В. Лициняка. 12 грудня 1915 р. за ініціативи комітету відкрили перший «Захист для сиріт ім. митр. Андрія гр. Шептицького» [5, с. 36; 35, с. 2]. Розмістили його у Львові, на вулиці Корняктів, 1 у приміщеннях, що належали «Народному дому», де замешкало семеро дітей-сиріт [36, с. 19].

До літа 1916 р. заклад налічував уже 130 дітей-сиріт. На початку 1916 р. комітет перейменували на «Український Єпархіальний Комітет опіки над воєнними сиротами». Члени його управи заохочували українську інтелігенцію, зокрема священників і черниць, засновувати сирітські притулки і поширювати акцію допомоги потребуючим дітям [37, с. 5, 12].

До роботи в сирітських захистах товариства були залучені монаші згромадження: сестри-василіанки, сестри-студитки, сестри-служебниці, сестри св. Йосифа, отці-студити, які доглядали за сиротами «з любові до

Бога», а також із метою прислужитися українському народові [36, с. 23].

У період Першої світової війни сестри ЧСВВ на території Східної Галичини розгорнули плідну діяльність у справі опіки та виховання дітей-сиріт. Яскравим прикладом був монастир св. Макрини у Львові на вулиці Потоцького, 95. Влітку 1916 р., у зв'язку з воєнними діями, існувала небезпека вивезення дітей-сиріт, які перебували в сиротинці села Збоїська біля Львова, на «виховання» до Росії. Комітет, за порадою тодішнього австрійського намісника, генерала-губернатора Галичини Еріха фон Діллера, надумав відправити їх до бараків у м. Гмінд (Австрія), оскільки управа сиротинця вирішила виїхати на захід. Однак Сильвестр Дрималик, котрий працював на той час у закладі лікарем, заявив, що до такої далекої подорожі готові тільки 35 дітей. Решта 45 були хворі. Управа єпархіального комітету звернулася до сестер-василіанок у Львові з проханням прийняти 45 хворих дітей під свою опіку [37, с. 12–13]. Ігуменя В. Філевич (ЧСВВ) після наради з сестрами вирішила взяти на себе цей відповідальний обов'язок, оскільки така діяльність була співзвучна з харизмою василіанських монастирів, визначеною її засновником св. Василієм Великим. У його правилах містяться приписи, що торкаються виховання дітей і молоді: «Сиріт самі беремо до себе, щоби за прикладом Йова стати батьком сиріт» [6, с. 81]. 14 липня 1916 р. черниці прийняли дітей-сиріт і розмістили їх у монастирі св. Макрини у Львові [6, с. 159]. Наприкінці 1916 р. сиротинець нараховував уже 80 дітей, якими опікувалися 8 монахинь [38, с. 4].

Першочерговим було вирішення матеріальних проблем. Діти приходили в заклад занедбані, як морально, так і фізично. Під час прийому їм насамперед підстригали волосся. Але й це треба було робити дуже обережно, оскільки все тіло, в тому числі й голова, було вкрите струпами й ранами, які необхідно було постійно промивати та лікувати. Дітей купали, а їхній одяг спалювали [6, с. 163–164]. Таким чином, черниці дбали про покращення здоров'я своїх підопічних, навчали їх елементарних навичок гігієни, самообслуговування, забезпечували одягом і взуттям.

У вересні 1916 р. частину юнаків переселили до порожніх будинків на вулиці Длугоша, 17. Ці приміщення належали сестрам-василіанкам. Дівчатка до 10 років залишилися у монастирі св. Макрини і відвідували школу. Однак, згідно з домовленістю черниць з новою управою «Народного дому», 24 жовтня 1916 р. увесь сиротинець (80 дітей і 8 черниць) перевели в будинок на вул. Зиблікевича, 30, де він перебував до 1918 р. Згодом усіх дітей прилаштували у монастирі на вулиці Потоцького, 95. Заклад очолювала мати Софронія Ерделлі. Тут перебували як немовлята, так і діти старшого віку. Хлопчиків доглядали черниці Антонія Лесняк і Анна Смельська, а дівчат – Саломія Цьорох. Найменшими опікувалася сестра Катерина Гурська. 1921 р. хлопців перевели до отців-василіан у Бучач та отців-редемптористів у Збоїська, біля Львова. У Львівському монастирі сестер-василіанок залишилися тільки дівчата [6, с. 164–165].

Для утримання сиротинця та його повноцінного функціонування сестрам ЧСВВ знадобилася спеціальна підготовка. У вересні 1917 р., за порадою візитатора жіночих василіанських монастирів о. П. Демчука (ЧСВВ), сестер В. Слободян і С. Цьорох відправила на студії до Берліна з метою ознайомлення з найновішими на той час досягненнями в педагогіці [29, с. 218]. Навчання організувало католицьке товариство «Карітас». Відвідуючи берлінські зразкові сирітські заклади, черниці ознайомилися з методами й формами виховання дітей-сиріт, з належним технічним забезпеченням навчального процесу. Слід зазначити, що діти в Німеччині були поділені на так звані «родинні групи» – по 25 осіб різного віку [5, с. 18]. З Берліна монахині привезли багато новинок педагогічної літератури, а набуті за кордоном знання намагалися застосувати в роботі українських сирітських закладів, організованих при монастирях. У своїй діяльності, спрямованій на виховання молоді, сестри-василіанки використовували найновіші на той час досягнення вітчизняної та зарубіжної теорії і практики світової педагогіки, зокрема вивчали та впроваджували розробки Ф. Фребеля і М. Монтесорі [39, с. 9].

Підтвердженням належної педагогічної підготовки монахинь є той факт, що в утримуваних ними сиротинцях діти не тільки отримували житло та харчування, але й мали можливість здобувати освіту. Вони відвідували школу та вчительську семінарію або гімназію, що функціонували при монастирі сестер ЧСВВ. Крім того, їм можна було навчатися у промисловій, торговельній та вищих школах Львова. Деякі з них набували навичок шиття та моделювання одягу. Для прикладу, Софія Довбецька-Горчинська, яка після смерті матері дворічною дитиною потрапила до сиротинця, згадувала роки свого перебування там як найкращі в житті й розповідала, що вихованці вивчали релігію, готували вистави, співали пісні [5, с. 25].

Можливість організації мережі сирітських захистів у Східній Галичині постала за ініціативи А. Шептицького, коли, на основі вже діючого захисту, утворилося статутне товариство «Захист ім. Митрополита Андрея графа Шептицького для сиріт у Львові» (13 березня 1918 р.) [38, с. 3–4; 40, с. 78]. Метою товариства була підтримка дітей-сиріт та опіка над ними, забезпечення можливості здобувати освіту в навчальних закладах різних рівнів, створення сприятливих умов для їх розвитку і подальшої самореалізації. Управа товариства, особливо його голова, А. Шептицький шукали кошти, щоб забезпечити постійною підтримкою сиріт усіх вікових категорій – як немовлят, так і школярів та студентів [41, арк. 5].

На честь повернення А. Шептицького з російського полону українське громадянство зібрало 312 тис. крон для створення «Фонду ім. Митрополита Андрея графа Шептицького для українських сиріт» [42, с. 45]. У вересні 1917 р. професор Львівського університету Кирило Студинський передав митрополитові ці кошти, які були використані для утворення нових сиротинців [40, с. 78]. Зворушений, він дякував за всі докази любові і зокрема виявив задоволення, що саме таку справу вибрано як пам'ятку про його повернення з неволі. Запевнив, що доля сиріт дуже турбує його серце, і тому особисто сприятиме збільшенню цього фонду, який «має одну тільки хибу, а саме ту, що надали йому моє ім'я». І цей раз владика підкріпив ділами свої

слова. Було відкрито установи для дітей-сиріт, з метою оздоровлення хворих дітей засновано вакаційні оселі [42, с. 45].

Оскільки доля сиріт дуже турбувала Андрея Шептицького, тому восени 1920 р. він вирушив у дипломатичну місію за кордон (до Європи і Америки). Метою поїздки митрополита було ознайомити світ із трагічною ситуацією в Східній Галичині та шукати підтримки для народу й Церкви. Адже після закінчення війни в краї було багато не лише сиріт, а й людей, які втратили все, поранених, калік, які потребували термінової допомоги [43, с. 9]. Як зазначав о. Августин Баб'як, принципово важливим наслідком поїздки митрополита на американський континент стало досягнення таких результатів: збір фондів на користь сиріт війни і збіднілого населення Західної України; обговорення з президентом Ворреном Гардінгом та іншими американськими високопосадовцями можливості надання урядом США допомоги для покращення умов, у яких перебували українці західного регіону [44, с. 14].

17 листопада 1921 р. А. Шептицький прибув до Філадельфії. З цієї нагоди тут зібралися представники всіх українських парафій з адміністратором української єпархії о. Петром Понятишиним та адміністратором угорської єпархії о. Гавриїлом Мартяком і діячами ЗУНР, очолюваними Лонгином Цегельським. Були присутні також сестри-василіанки, які опікувалися тут сиротами. Вони прийняли митрополита в день приїзду. Діти декламували поезію та співали пісні на честь високого гостя [43, с. 26–27].

Отець П. Понятишин засвідчив, що збір коштів відбувався в усіх українських парафіях США. Українські церковні громади відгукувалися на прохання митрополита щедрою жертівністю. За його підрахунками, у церквах США митрополит зібрав приблизно 15 тис. доларів. За даними дослідника о. А. Баб'яка, загальна сума зібраних на американському континенті коштів становила близько 23 тис. доларів, що було надзвичайно

вагомою сумою [44, с. 90–91]. Усі ці кошти митрополит А. Шептицький передав для утримання сиротинців у Східній Галичині.

Незважаючи на складні політичні й економічні обставини, що склалися у Східній Галичині після Першої світової війни, «Захист для сиріт», завдяки підтримці українських громадян-меценатів, розвинув свою діяльність і в інших місцевостях краю. Там також відкривали дитячі будинки та проводили акції для допомоги потребуючим дітям. У 1921 р. з ініціативи згаданого товариства у Львівській архієпархії засновано 18 дитячих закладів, у яких виховували й навчали близько 2 тис. дітей-сиріт. Однак це була тільки п'ятдесятя частина всіх беззахисних дітей [37, с. 5–6, 32], бо число убогих і сиріт, які залишилися без проводу, опіки, притулку, і, звичайно, без можливості здобувати освіту, у цей час сягало майже 50 тис. [38, с. 5–6, 32].

Варто зауважити, що усі сирітські заклади у Львівській архієпархії не мали постійних фондів, а функціонували за рахунок пожертв, яких не вистачало, оскільки управа товариства «Захист для сиріт» не могла задовольнити усі потреби. Діяльність сиротинців була можливою завдяки жертвовності, в першу чергу, сестер-черниць, котрі у важких воєнних умовах, ризикуючи власним життям, піклувалися про сиріт [5, с. 36]. Їм допомагали деякі духовні та світські особи, які з великим самозреченням і посвятою теж опікувалися знедоленими дітьми.

Часопис «Діло» в статті «Ревізія в сирітському захисті» від 7 вересня 1922 р. писав про ревізію польською поліцією українського сиротинця у Львові на вул. Потоцького, 95. Незважаючи на слова ігумені монастиря В. Слободян про те, що в приміщенні перебувають тільки малолітні діти, поліція все ж таки здійснила обшук. «Це вже 25-та ревізія за польської влади в сирітському захисті, хоч поліція добре знає, що від 7 літ в будинку при вул. Потоцького, 95 крім клявзурових монахинь СС. Василянок і маленьких сиріток ніхто не живе», – констатував часопис [45, с. 5]. Під час Першої світової війни «черниці з дітьми перебули в пивницях стрілянину в 1918 р.

Навколо будинку падали густо гранати, та ні одна не зачіпила даху, тільки шиби повилітали. Це дійсно Боже провидіння, говорять» [37, с. 11].

Згідно з наведеним Ю. Шкрумеляком у книзі «Українські сироти» списком українських сирітських закладів, у 1921 р. сестри-василіанки опікувалися такими сиротинцями: «Захист С. С. Василянок» у м. Львові (вул. Потоцького, 95) – 200 дітей. Сюди входили чотирикласна школа для хлопців і виділова школа для дівчат, що утримувалися з добровільних пожертв. Завдяки раціональному веденню цей заклад був найкращим у Галичині. «Захист С. С. Василянок» у с. Журавно – 22 дітей, «Захист С. С. Василянок» у с. Словіті – 51 дитина, «Захист С. С. Василянок» у м. Станиславові – 80 дітей. Усі ці сиротинці утримували з добровільних пожертв українських меценатів та за кошти монастиря [37, с. 28–32].

Для дітей-сиріт перебування у закладах при монастирях сестер-василіанок було безкоштовним. Усі необхідні витрати для їх забезпечення покривалися з трьох джерел: частину сиріт утримував митрополит Андрей з власних фондів, другу частину коштів виділяло товариство «Захист імені митрополита Андрія графа Шептицького для сиріт у Львові», третю покривав монастир. З цією метою черниці збирали пожертви в краї. Незначну допомогу надавав уряд і львівська міська влада [6, с. 167]. Продуктів у закладах не вистачало. «Не легко було прохарчувати в той час 80 чи 90 дівчаток і стільки ж хлопчиків, коли в місті було обмаль харчів», – зазначила у своїх споминах колишня вихованка Іванна Зельська [46, с. 23]. З архівних матеріалів періоду ЗУНР відомо, що у квітні 1919 р. уряд виділив матеріальну допомогу для дітей-сиріт, котрі виховувалися і навчалися в львівському монастирі сестер ЧСВВ на вул. Потоцького, 95. У протоколах засідання Ради державних секретарів ЗУНР від 5 квітня 1919 р. занотовано: «Петиція ігуменату сс. Василянок о грошову поміч (удержаніє 80 сиріт воєнних і ужит. семінарії о 500 ученицях). Рішено їм дати 20 000 К.» [47, с. 99].

Варто зазначити, що праця сестер ЧСВВ, зокрема Львівського монастиря св. Макрини, мала позитивні наслідки, тому що вже в 1921 р. у їхньому закладі виховувалося 200 дітей-сиріт. Незважаючи на повоєнний час та матеріальну скруту, вони були забезпечені всім потрібним (житло, одяг та харчі), а найважливіше – мали можливість здобувати освіту в школі, яка діяла при цій обителі василіанок.

Завдяки опіці лікаря Олександра Барвінського й черниць, які дбали про санітарні умови і гігієну дітей, їхній стан здоров'я у 1920–1921 рр. був задовільний. Коли хтось із дітей хворів, черниця, яка виконувала обов'язки медсестри, надавала першу допомогу, однак дітей з ознаками інфекційних хвороб відправляли до «Народної лічниці ім. А. Шептицького» [37, с. 11].

Зразковим у плані навчання і виховання сиріт вважав цей захист під опікою сестер ЧСВВ Ю. Шкрумеляк. Описуючи роботу сестер-виховательок, він зазначав, що вони: «... не жадні розголосу, ні похвали, ні винагороди за своє високе діло, працюють, і то важко, тільки для власного внутрішнього задоволення, знаючи, що ця власне праця буде найкращою молитвою перед Тим, якому прирекли вічно служити, а водночас буде вона і сповненням їх національного обов'язку, як патріотичних громадянок свого народу» [37, с. 7–8].

Сестри-василіанки розуміли, що головним критерієм оцінки таланту вихователя, який працює з сиротами, є його здатність любити дітей – не стільки зовнішньо, «напоказ», а любити щиро, всією душею, часто «приховано». Вони завжди пам'ятали слова К. Ушинського про те, що «любов – є тією єдиною силою, яка дозволяє максимально наблизитися до людини, вникнути у її світ, а іноді душею поєднатися з нею» [48, с. 183]. З глибокої любові виростало визнання права дитини на самоутвердження. Лише любов давала вихователю силу і здатність відмовитися від прагнення панувати над дитиною і терпеливо чекати, поки її душа сама відкриється перед ним, що можливе лише як відгук на чуйне серце вихователя.

Про значну педагогічну майстерність сестер ЧСВВ свідчить те, що, за словами о. В. Лициняка, вони, приймаючи «наскрізь зіпсутих» дітей, зуміли розбудити в них «те первісне добро і правість, яка мусить бути на дні серця кожної дитини, хоч як би вона через різні супротивні життєві обставини затратила свою дитячість» [37, с. 11–12]. Прикладом може слугувати виховання трьох дітей (двох дівчат і одного хлопця) відомого москвофіла Федора Марущака, котрий ще перед Першою світовою війною часто критикував і намагався зганьбити митрополита А. Шептицького. Життєві обставини склалися так, що згодом його дітей прийняли на виховання до «Сирітського захисту», фундатором якого був митрополит. Дівчата, котрі стали щирими українками, дуже перепрошували за прикрощі, вчинені їхнім батьком людям, які стали для них турботливими опікунами [38, с. 6].

Умови для належного виховання та навчання дітей, зважаючи на такий важкий період, були створені якнайкращі. Ю. Шкрумеляк описував приміщення на другому поверсі, де проживали діти, окремо хлопці й дівчата. Відзначаючи чистоту, порядок, затишок, він віддав належне визнання праці сестер-василіанок: «Діти встають о 6 годині рано, о 7 год. снідають, дістають і друге снідання, в полудне по науці обідають, на підвечірок кромка хліба, о 7 вечором вечеряють та о 9-ій ідуть спати. Сестри і вночі чувають над дітьми. Пізніше дозволяється світити тільки старшим ученицям. Всю працю коло дітей і господарства виконують самі сестри» [37, с. 10].

Іванна Зельська, котра виховувалася у цьому ж сирітському закладі, пізніше згадувала про чітку дисципліну, яка там існувала: «Все життя було регульоване дзвінком. Він будив, кликав на молитву, на Службу Божу, до їдальні, кінець дозвілля, нічну тишу, тощо» [46, с. 22, 24].

Черниці-василіанки звертали увагу на цікаве проведення дозвілля дітей, зокрема й на свіжому повітрі в просторому монастирському саду. Також і в приміщенні вони дбали про відповідну кімнату для ігор. З цією метою використовували бібліотеку, радіо, патефон [49, с. 95]. Відповідно до пори року діти-сироти мали змогу фізично розвиватися через гру в теніс і копаний

м'яч, а взимку – кататися на лижах і санчатах [38, с. 5]. «Літом ми бавилися в городі. В час негоди й зимою ми бавилися у великій залі», – згадувала І. Зельська [46, с. 25].

Варто зазначити, що сестри ЧСВВ організували з дітьми виступи на різні свята, вечори-забави з нагоди вручення піврічних свідоцтв успішності, що додавало дітям заохочення в навчанні. Цікавим був і вечір, присвячений іменинам одного з найщиріших опікунів цього закладу – о. В. Лициняка, який відбувся 13 лютого 1921 р. «Це можна віднести до ясних днів життя, які мали сироти, котрі виховувалися у сиротинці при монастирі сестер-василіанок у Львові на вул. Потоцького, 95. Вже від самого рана панував у захисті незвичайний рух. Тут і там перебігала якась усміхнена дитина, усміхнена і весела з цілого серця...» [37, с. 16], – згадував очевидець Ю. Шкрумеляк: Діти під проводом сестер-учительок організували для нього концерт-привітання і сценку, яку написала одна з черниць.

Зі спогадів одного з глядачів дізнаємося про сцену з вистави «Турки і Козаки». У ній хлопці вміло відобразили історичну дійсність. Автор згадував: «Яка певність себе в діточому ході, в голосі, в кожному русі, просто дивуватися, це ж хлопці від 7 до 12 літ! Який запал в очах! Дивишся і переконуєшся, що тут виховується дітей не тільки на чесних людей, але й на патріотів, що люблять свій народ і землю рідну, і як виростуть, то не побоятися стати за неї зі справжньою зброєю в руках!» [37, с. 17–18].

На завершення хор учениць із вчительської семінарії сестер-василіанок заспівав «Многая літа». Напевно, приємно було о. В. Лициняку, опікуну сиріт, котрому присвячено було цей вечір. Щира вдячність дітей – це найкраща нагорода для нього. Сестри-виховательки у серці також раділи, «що зуміли збудити у дітях, те інтелігентне почуття обов'язку, що каже бути вдячним своїм добродіям» [37, с. 19].

Варто додати, що сестри Й. Бень і С. Цьорох зі Львівського монастиря опікувалися також упродовж одного року (березень 1917 р. – лютий 1918 р.) захоронкою (дошкільний навчальний заклад – примітка авторки) для сиріт у

Збоїськах (біля Львова). Розміщувався заклад у родинному маєтку митрополита А. Шептицького [6, с. 166].

У 1922 р. «Український комітет несення помочі вдовам і сиротам, жертвам війни» подарував монастиреві св. Макрини маєток і маленьку дерев'яну церкву з будинком у с. Рівні Ясінській, неподалік урочища Підлютого (тепер Рожнятівського району Івано-Франківської області) як винагороду за ведення сирітського закладу у Львові (1916–1921 рр.). Цей монастир св. Йосифа був розташований серед мальовничої гірської околиці над рікою Лімницею, слугував місцем відпочинку для черниць Львівського монастиря та вихованців сирітського притулку. Тут постійно проживало 10 сестер-василіанок, які провадили чотирикласну народну школу [5, с. 41; 6, с. 170, 223].

Виховна робота сиротинця при василіанському монастирі св. Макрини на вул. Потоцького, 95 у Львові й сьогодні може бути прикладом для такого типу закладів. Аналогічну працю розгорнули черниці зі Словітської обители в різних місцевостях Східної Галичини (Журавно, Підмихайлівці, Вишнівчик, Зарваниця, Войнилів, Калуш, Золочів, Тлумач).

Від 1915 р. у Словітському монастирі василіанки утримували власним коштом 35 сиріт. Упродовж 1922–1925 рр. вони також опікувалися сирітським закладом у м. Золочеві, який розташували в приміщеннях монастиря отців ЧСВВ [50, с. 86–87]. «11 квітня. Понеділок. Були сестри Василянки зі Словіти в Золочеві, оглядали монастир, бо вони мали би винайняти його і влаштувати захоронку...», – занотовано з цього приводу в монастирській хроніці [51, арк. 56]. У 1924 р. тут виховувалося 14 дівчат [52, с. 303].

1920 р. «Українське товариство охорони дітей...» передало у власність сестрам ЧСВВ зі Словіти будинок у селі Журавно з умовою, що вони будуть виховувати там дітей. Тут черниці утримували щорічно 10–15 хлопчиків-сиріт. Вони хотіли організувати сиротинець також для дівчат, однак дім у Журавно був старий і руйнувався. Василіанки постали перед вибором: або

будувати новий будинок під монастир, що не мало жодної перспективи, або купувати десь-інде – на Волині, Підляшші, де б могли працювати для поширення унії між православними українцями. Монахині проживали й працювали в Журавно до весни 1929 р. У 1930 р. ігуменя М. Полянська продала монастир у Журавно та уклала контракт із о. Іваном Туркевичем, щоб отримати від нього близько 95 моргів землі з парком, домом та іншими забудовами в селі Підмихайлівці, що на Станіславівщині, щоб там розбудувати новий великий монастир [53, с. 50].

Однак вона зіткнулася з фінансовими труднощами. З цього приводу писала до А. Шептицького: «Я нічого не хочу, лишень, щоб в тім монастирі Пресвята Тройця вповні була прославлена, зродилось багато святих. А якщо так не має бути, то прошу помолитись, щоб там монастиря того не було» [54, арк. 56]. Митрополит А. Шептицький та отець Й. Схрейверс допомогли матері Моніці сплатити кошти за будинок, позичивши гроші, які вона повернула, поїхавши на квесту (збір пожертв на монастир – примітка авторки) в США. Там вона пробула півтора року [55, с. 10]. «Хотіла матеріально заповнити дім, щоб опісля могли сестри спокійно працювати над ширенням Царства Божого на землі і своєї душі» [54, с. 123–124]. Щороку в захисті при Підмихайлівському монастирі налічувалося дванадцять-п'ятнадцять сиріт віком від трьох до дванадцяти років, також там мешкали діти священників з довколишніх сіл, які готувались до екзаменів у львівських школах [55, с. 95–96]. Мати-ігуменя Моніка особливо дбала про освіту та виховання молодого покоління. З нагоди різних свят вона робила подарунки для дітей: цукерки, сухарики, тістечка й образочки [53, с. 61–62].

З аналізу «Шематизмів греко-католицького духовенства Львівської архієпархії» дізнаємося, що в с. Вишнівчику на Тернопільщині василіанки також відкрили сиротинець, у якому 1924 р. налічувалося 10 дівчат [52, с. 303], 1927 р. – 12 [56, с. 300].

Черниці Словітської обителі деякий час опікувалися сиротинцем у Києві. У липні 1918 р. сестра Йосафата Теодорович, виконуючи доручення

митрополита, виїхала до Києва й одразу розпочала управу в сирітському закладі ім. Михайла Грушевського, у якому було 40 дітей (24 хлопці та 16 дівчат). Сестра Йосафата у листі до митрополита Андрея так описувала їхнє становище: «Діти занедбані під кожним виглядом і дуже голодують бо дорожнеча тут нечувана. Ми обняли заряд від 1 серпня і стараємося тій біді зарадити, але все йде дуже тяжко. Люди тут без серця і на всю обоятні, тільки щоб їм добре було» [57, арк. 7–8]. З архівних джерел відомо, що в 1918 р. А. Шептицький допомагав матеріально дітям-сиротам, передаючи кошти через о. Миколу Щепанюка, який служив у Києві і був призначений митрополитом Андреем на сповідника для черниць. Також на облаштування каплиці для церковних богослужінь у київському закладі владика передав 1000 крон через ігуменю зі Словіти Моніку Полянську [57, арк. 4–5].

Окремі відомості про працю черниць зафіксовано в листах о. М. Щепанюка до митрополита Андрея – як про успіхи, так і про труднощі, які виникали з функціонуванням сирітського захисту: «Наші сестри здорові і скоро беруться до діла мимо ріжних невигод. Мають вже симпатії серед місцевої людности. Словом, приюти мусимо поставити якнайліпше, бо то велика підмога, до Унії» [58, арк. 39]. Згадує він і про проблеми які були з державним керівництвом захисту. «З приютом о стілько клопіт, що правительство, котре досі давало на него гроші, надалі, мабуть, одмовить їх, бо домагається, щоб дітий відослати в Галичину» [58, арк. 39].

Черниці періодично в листах розповідали митрополитові про обставини, за яких їм доводилося жити й працювати: «В Києві в Приюті діти хорують на так звану «Іспанську слабість» і одна з дітей померла, бо при тім вив'язалося запалення легких. На згадану слабість дуже люди вмирають. Не оминула она також впр. Мати Настоятельки, вже тиждень хорують». Писали сестри і про труднощі, які в них виникали з головою Комітету – паном Вітром: «Сташко (заступник голови – примітка авторки) щодня нас виганяє, щоби ми собі їхали до Галичини. Се нічого прошу Ексцеленції где много перепон там Христос. Думаю, що на перекір всім такой монастир наш в Києві буде»

[57, арк. 15–16]. В іншому листі с. Йосафата Теодорович писала: «Вечором прийшов до нас П. Вітер із Сташком [заступником] і сказав, щоб ми забиралися до Галичини разом з дітьми, бо грошей на удержання не має і не буде о то є більше старатися. Прошу Вашої Ексцеленції якнайскоріше відписати що маємо робити чи вертати з дітьми (наших є 40, а з інших приютів, що хотять вертати з нами буде коло 60 дітей), чи зістати дальше в Києві?» [57, арк. 16–17].

З архівних документів відомо, що у 1921 р. сестри ЧСВВ працювали в дитячій лікарні «сестри-василіанки вже цілий рік працюють в дитячій лікарні на Сирці (дачна місцевість – 10 версток од Києва)». Духовну обслугу для черниць здійснював згадуваний нами о. Микола Щепанюк, який писав митрополиту, що «Щонеділі бувала для них Служба Божа у їх домашній каплиці, яка стягала багато місцевої православної людности (між нею – і кілька прозелітів)» [58, арк. 39–40].

Однак бажання черниць організувати в Києві монастир не здійснилося, 25 грудня 1921 р. вони повернулися до Східної Галичини. Причинами цього, на думку о. М. Щепанюка, були несприятливі зовнішні обставини, неприхильність керівників сирітського закладу та легенева недуга сестри Петри [58, арк. 40].

Дослідник Олександр Соколовський стверджує, що василіанки працювали в Києві в дитячому притулку до його закриття владою 1922 р. Прихід більшовиків став причиною того, що черниця Николая Олексюк 10 липня 1922 р. з двома сиротами повернулася до Словіти. Саме це, на думку О. Соколовського, завадило сестрам ЧСВВ утвердитися в Києві [59, с. 238].

Як винагороду за віддану й жертвну працю черниць Словітського монастиря «Український Єпархіальний Комітет опіки над воєнними сиротами» купив у 1927 р. для них будинок у селі Корчині (тепер Сколівського району Львівської області). І вже в травні того ж року Моніка

Полянська та Тереза Бесерміні поселилися у ньому [53, с. 48]. Тут вони продовжували опікуватися сиротами й катехизували місцевих дітей.

Основною проблемою сирітських закладів у 1930-х рр. залишалося їхнє матеріальне забезпечення. На території Львівської єпархії у 1931 р. діяло 18 закладів, з яких лише один утримували світські особи, решту – духовні. Сирітські заклади, які існували при монастирях сестер-василіанок, не отримували жодних матеріальних засобів від уряду. Джерелами їхнього фінансування були кошти громад, із яких ці сироти походили, і добровільні пожертви. Кожен такий заклад був закріплений за конкретним повітом, члени якого робили значні внески на його користь [60, с. 1–5].

Найбільшим жертводавцем і меценатом був, звичайно, митрополит А. Шептицький, який постійно духовно й матеріально опікувався дітьми, жертвував будинки для монастирів і підтримував черниць повсякчасно у всіх потребах і проблемах. Сестри ЧСВВ неодноразово отримували від нього кошти на утримання сиротинців та навчальних закладів, а також гроші на подарунки для дітей у день св. Миколая та Різдво, організацію урочистостей на честь вшанування Тараса Шевченка, Лесі Українки, Маркіяна Шашкевича. У день св. Андрія діти вітали свого опікуна й покровителя – митрополита А. Шептицького. Справжній батько українських сиріт, правдивий святець відвідував сиротинець, мав надзвичайно теплі стосунки з дітьми, любив пограти з ними в шахи [13, с. 146].

Іванна Зельська згадувала: «Одного року наш добрий батько, так всі ми його називали, галицький митрополит граф Андрей Шептицький, не заповіджено з'явився, щоб із сиротами бути на Свят-Вечір. Діти саме кінчили вечерю, як Владика став у дверях рефектара. Владика сам, без асисті обійшов усі столи, при яких сиділи діти, вітаючи нас з надходячими святами Різдва. Це ніжне та глибоке розуміння сирітської долі таке характеристичне усій діяльності великого нашого митрополита Андрея Шептицького серед нашого громадянства, що до глибини своєї кишені сягав по датки, та ще сам заступався за нас» [46, с. 27].

Інше підтвердження фінансової підтримки для сиротських захистів знаходимо в листі митрополита Андрея (17 травня 1921 р.) до о. Тита Войнаровського, у якому він, зокрема, повідомляв: «Гроші, які на різні цілі пересилаю через о. Схр[айверса] є всім, що я тут зібрав, а в часті і в Голяндії для Василянок, ул. Потоцького, 1.000 бельгійських франків, Словіті 1.000 б. ф. і Станиславові Василянки 1.000 б. ф.» та ін. Ці кошти Митрополит зібрав для українських сиріт під час перебування в Лондоні, Парижі та Брюсселі [61, с. 709–710].

Про любов митрополита А. Шептицького до дітей свідчать його часті відвідини сирітських притулків. «Бувало, стоїмо, – згадував секретар фонду о. В. Лициняк, – і спостерігаємо, які ті діти вільні в розмові з Найвищим Достойником нашої Церкви, як оповідають свої переживання, тішаться ласкавим гостем, а при прощанні просять у неділю знову приїхати» [40, с. 84].

«У монастирі сестер-василіанок я часто бачила митрополита Андрея. Він оплачував наше перебування тут, а також давав гроші на одяг та взуття, дуже цікавився успіхами кожної учениці. Я згадую його теплу усмішку, батьківський поцілунок, який дарував він кожній дитині-сирітці. Ніколи не відмовляв нам ні в чому», – згадувала О. Лашків [5, с. 25].

Взаєморозуміння і теплота стосунків простежуються в численних дитячих листах до митрополита з різних сирітських закладів. З великою любов'ю вони називали його в листах «Найдорожчим Таточком» і водночас знаходили до цього слова стільки синонімів, що ніхто з дітей у сім'ях, напевне, не називав так свого рідного батька. Майже в кожному реченні вони повторювали це слово, виражаючи не тільки любов до митрополита, а й потребу в комусь рідному, хто б їх вислухав і допоміг [62, арк. 11–50].

Наведемо деякі уривки з листів. «Ми так Таточка любимо, хотіли би ми, щоб Таточко до нас приїхали. Ми так Таточкові будем співати, говорити віршики – ми так багато вміємо. Ми так дуже всі просимо. Навіть маленька Оля. Вона ще не виділа Таточка. Ми їй оповідаємо, що Таточко мають таку

довгу білу бороду і такий дуже добрий» [63, с. 135]. Дівчинка із сиротинця в Словіті так висловила свою любов і вдячність митрополитові: «Яка я щаслива і як дуже добрий Бог, коли мені дозволив бути і виховуватися в монастирі і мати все, що потрібне для душі і тіла. Бог так добрий, що дав мені Таточка, який так дуже люблять мене» [64, арк. 359]. «Коли Таточко до нас прийдуть? Ми так дуже очікуємо цієї хвили» [64, арк. 114].

Ще одним яскравим доказом самовідданої жертвовної любові Андрея Шептицького є допомога, надана під час поширення серед дітей трахоми у серпні 1921 р. Занедужали 70 сиріт. Хворих треба було ізолювати, але бракувало приміщень. Тоді митрополит, який на той час перебував у Римі, розпорядився розмістити з метою лікування всіх інфікованих дітей у своїх палатах при соборі св. Юра. Обслуговувати їх добровільно зголосилися сестри-василіанки Марія Рутковська, Анна Смельська й Агнета Балацка, котра вже була уражена цією хворобою. Крім них, ще дві черниці готували дітям їжу [36, с. 13–14; 65, арк. 1]. Згодом у Підлютому, у власному маєтку митрополит організував відпочинковий табір, де лікувалися хворі діти й черниці, а також влітку оздоровлювалися ті діти, котрі не мали родин [13, с. 146].

У своїх споминах колишня вихованка Ірина Ключ розповідала, як вона з іншими дітьми відвідувала митрополита: «для нас сиріт його палата ніколи не була зачинена. Вистачало сказати братчикові-фіртиянинові, що ми з вул. Потоцького і він нас впускав до середини. Там уже самі знали дорогу, де сидить наш Татко. Він приймав нас все витаючи лагідною усмішкою та провадив до сусідньої кімнати, званої родинної. Тут владика не жалів для нас свого дорогого часу, хоч наші справи були малої ваги – діточі. Його вітцівська опіка для нас сиріт не мала границь. Він турбувався нами все» [66, с. 2]. Саме завдяки Церкві ГКЦ, очільником якої був митрополит Андрей Шептицький, врятовано багато українських дітей-сиріт від національної, духовної та фізичної загибелі.

Таким чином у 1932–1935 рр. сестри-василіанки опікувалися такими сиротинцями: у Львові на вул. Потоцького – 56 сиріт, Словіті – 10, Вишнівчику – 10 та Підмихайлівцях – 9 [67, р. 397; 68, с. 326–327].

Варто зазначити, що установи для дітей сиріт при монастирях сестер ЧСВВ у Словіті, Підмихайлівцях продовжували функціонувати і під час Другої світової війни. Окрім цього, черниці в 1942 р. опікувалися сиротинцем у Золочеві. Там виховувалося 30 сиріт (хлопчиків та дівчаток) віком від 2 до 14 років. Серед них були також діти колишніх радянських громадян з УРСР, яких більшовицька влада арештувала й вивезла на заслання. 20 вихованців відвідували школу, інші діти дошкільного віку проводили заняття й ігри під фаховою опікою черниць за складеним планом, згідно з вимогами тогочасної педагогіки. Тут була невеличка бібліотека з дитячими книгами та журналами. «Зауваги на те, що в теперішніх, виняткових часах управі захисту доводилося часто боротися з багатьма матеріальними труднощами, варто ширшим кругам нашого громадянства прийти сиріткам з ширше закровою допомогою. Найменшим українським дітям, що не мають батьків, повинен стати батьком увесь нарід», – зазначалося у часописі «Голос Підкарпаття» з 25 жовтня 1942 [69, с. 4].

У 1943 р. сестри-василіанки опікувалися дітьми-сиротами в м. Товмачі (тепер м. Тлумач). Про відкриття цього сирітського закладу (в Товмачі і Калуші) дізнаємося з листа ігумені Львівського монастиря матері В. Слободян до о. Йосифа Схрейверса (до Риму – примітка авторки). Вона писала, що «недавно тому відпустила сестру Зиновію на настоятельку до сиротинця в Товмачі. Мати-ігуменя Моніка (Моніка Полянська – ігуменя Підмихайлівського монастиря – примітка авторки) дала там три свої сестри з Підмихайловець. На днях знова вислалам сестру Атаназію до сиротинця в Калуші. Є там до сорок сиріток» [70]. Отже, описані вище факти свідчать, що за складних воєнних обставин черниці ЧСВВ продовжували опікуватися дітьми-сиротами, організовуючи сиротинці в Тлумачі, Калуші та Золочеві.

Сестри ЧСВВ, які працювали на місіях в інших країнах, також засновували сиротинці при монастирях. Зокрема, у Крижевацькій єпархії в Шіді (Хорватія, Югославії) був сиротинець, де виховувалося 10 дітей; функціонував сирітський заклад у Філадельфії (США). Завдяки підтримці о. А. Волошина, котрий подарував власний будинок, у 1930 р. черниці організували сиротинець у м. Ужгороді [71, с. 1]. Як наслідок, василіанки виховали у своїх захистах тисячі українських воєнних сиріт. Отець В. Лициняк висловив їм своє визнання, зазначивши при цьому, що «безперечно найбільшу заслугу в праці над рятуванням сиріт у Львові мають СС. Василіанки, які в найкритичнішому часі (липень 1916 р.), прийняли сироти до свого дому й оточили їх такою опікою, яку може дати малій дитині тільки рідна мати, або монахиня, яка робить це з вищих мотивів» [36, с. 22].

Окрім догляду за дітьми та забезпечення їх житлом, харчуванням, одягом, опікунські установи сестер-василіанок створювали всі потрібні умови для повноцінного духовного розвитку дітей, щоденно дбали про їхнє фізичне, моральне та розумове виховання, засобами якого були релігія, фольклор, національні традиції. Особливий акцент робили черниці на духовно-моральному збагаченні та формуванні характеру дитини, засвоєнні нею правил та норм поведінки, прищепленні їй таких християнських чеснот, як віра, надія, любов, мужність, справедливість, стриманість і мудрість. Так, для прикладу, вихователі щовечора здійснювали невеликі підсумкові «моральні поучення» – нагадували настанови, когось хвалили, комусь висловлювали зауваження.

Вихованість дітей мала виявлятися як зовнішньо – в охайності, так і в належній поведінці – привітаннях, шанобливому ставленні до старших, дотриманні релігійних норм. Християнському вихованню сиріт сприяла відкрита на першому поверсі будинку каплиця, у якій богослужіння відправляв один з організаторів закладу В. Лициняк [37, с. 7–8].

Як відомо, значну роль у процесі виховання відіграє особистість вихователя, його авторитет, поведінка, тому, не шкодуючи сил і праці,

черниці завжди були поруч з дітьми, брали активну участь у всіх їхніх заняттях: молитві, науці, праці, забавах. Реалізуючи завдання розумового розвитку, зокрема під час навчальних занять, вихователька повинна була слідкувати за порядком, увагою дітей та їхнім здоров'ям. Щоб не перевтомлювати учнів, їх навчали в усній формі, використовуючи найпростіші засоби унаочнення, насамперед предмети з навколишнього середовища, дотримуючись принципу доступності, з урахуванням особливостей віку й статі. Окрім того, черниці-василіанки турбувалися й про подальшу долю своїх підопічних, намагаючись усіляко забезпечити їхнє майбутнє.

Значну увагу приділяли трудовому вихованню – діти набували елементарних трудових умінь і навичок самообслуговування, привчалися до колективної праці на засадах особистої відповідальності та взаємодопомоги. Естетичне виховання здійснювалося в процесі занять співом, музикою, малюванням, вишиванням, танцями, а також під час підготовки концертів, вистав, національних і релігійних «академій» та участі в них [49, с. 92–93].

Атмосфера християнської любові, що панувала в цих осередках, самовіддана праця черниць, щоденна турбота про сиріт і зацікавлення їхнім майбутнім були запорукою успішного виховання.

Отже, опіка та виховання соціальних та біологічних дітей-сиріт була одним із найгуманніших напрямів діяльності сестер-василіанок у Східній Галичині досліджуваного періоду. Створення спеціальних закладів, у яких поряд із традиційними методами, прийомами та формами християнського виховання використовувались новітні досягнення теорії і практики світової педагогіки, є переконливим доказом ґрунтовності, високого професіоналізму та великомасштабності цієї праці. Установи для дітей сиріт при жіночих монастирях ЧСВВ замінювали батьків у справі виховання дітей і запобігали їх деморалізації під впливом вулиці. Водночас сиротинці ставали освітньо-виховними осередками, що забезпечували гармонійний духовний і фізичний розвиток підростаючого покоління.

4.3. Захоронки та інші види суспільної опіки

Після реформи 1869 р. в Східній Галичині поступово сформувалася стабільна система освіти. Першою ланкою в цій системі були дошкільні дитячі заклади – захоронки або їх ще називали «фреблівками» – від прізвища німецького педагога ХІХ ст. Ф. Фребеля, який уперше відкрив таку установу для дітей. Захоронка – це осередок суспільної опіки й виховання дітей дошкільного віку з бідних родин. Вони виявилися дуже потрібними в міжвоєнний час для робітничих родин у містах і хліборобських – у селах, особливо у весняно-осінній період [33, с. 65].

Усі державні захоронки на території Східної Галичини були польськими. Приватні українські захоронки відкривали товариства «Українська захоронка», Українське Педагогічне Товариство, сестри-служебниці, сестри-йосифітки та сестри ЧСВВ. Ці установи функціонували лише на добровільні пожертви українських меценатів і кошти громадських товариств Східної Галичини, зокрема «Дністра», «Просвіти» та ін.

Дитячий садок – один з видів захоронок, у яких виховували дітей від 3 – до 6 років. Функціонували вони переважно в першій половині дня. До цих закладів віддавали дітей із заможних родин, оскільки вони були платними. До садків ходили також і діти убогих батьків; за них складали оплату окремі товариства, що опікувалися дітьми. «Провідною ідеєю дитячого садка є думка розвивати почування, волю й ум дитини поетапно й гармонійно у відношенні до Бога, суспільности й природи», – зазначив о. Ю. Дзерович [33, с. 65–67].

У міжвоєнний період сестри ЧСВВ при своїх монастирях засновували дошкільні дитячі заклади – захоронки У цих закладах навчали дітей молитов, основ Біблії і катехизму, життя святих, етикету, проводили уроки співу, рукоділля, малювання тощо. Також здійснювали релігійні практики: вервицю, Хресну дорогу, духовні читання, приготувляли до прийняття першого Св. Причастя та ін.

У захоронках дітей виховували в християнському та національно-патріотичному дусі, змалечку формуючи особистості. Вихованці українських захоронок у майбутньому ставали добрими християнами, патріотами українського народу.

20 жовтня 1937 р. Львівський монастир отримав маєток о. Йосифа Фолися у Скнилові. Це був дім «у 8 покоїв, будинки господарські, 8 моргів орного поля, 4 морги саду. Сестри замешкали в цьому домі з березня 1938 р. Спершу там оселились сестри Ізидора Сурма й Климентія Мерцало, а в липні до них долучилася Макарія Керницька». Черниці організували дитячий садок (захоронку), у якому виховували 35 дітей, зокрема 6 з них перебували тут за кошти монастиря [13, с. 100; 14].

Варто зауважити, що С. Сало в книзі «Історія Провінції сестер ЧСВВ» зазначила, що «у міжвоєнний час в Тернополі не було монастиря сестер василіанок» [13, с. 264]. Опрацювавши різні історичні джерела, нам вдалося віднайти документи про існування монастиря в цьому місті в 1930-х рр. Так, за даними шематизму 1938 р., у Тернополі діяв монастир сестер-василіанок як дочірний від Львівського монастиря св. Макрини, при якому функціонувала захоронка та інтернат для дівчат на вулиці Острозького, 31. Тут проживали учениці Тернопільської гімназії та інших середніх і народних шкіл [72, с. 91–92; 73, с. 10].

У 1937 р. черниці Анна й Александра зі Львівського монастиря св. Макрини, що на вул. Потоцького, оселилися в м. Тернополі. З архівних документів, зокрема листів черниць до митрополита Андрея, дізнаємося про утворення захоронки. «Найдостойніший Архирею!! Вже три місяці добігає, як ми виїхали зі Львова до Тернополя в ціль заложення захоронки. Наразі маємо 2 дівчини обі донечки Впр. о. Кордуби. Зголошення були, але задалеко ходити діткам від нас до школи. Може на другий рік буде краще. Дімок дуже красний надається більше на монастир. Дякуємо Божому Провидінню за всі ласки, які ми далі зазнали», – писали сестри-василіанки Анна Смельська і

Александра Сколозdra митрополитові А. Шептицькому в листопаді 1937 р. [74, арк. 125].

У Станиславові сестри ЧСВВ в середині 1920-х рр. також заснували захоронку (дитячий садок) у Княгинині (проіснувала до 1939 р.). У 1938 р. відкрито дитячий будинок – «Приют Пресвятої Тройці» для дітей-сиріт, який розмістили на теперішній вул. Чорновола. Проте діяв цей заклад недовго, оскільки в період Другої світової війни його закрили, а дітей вивезли на схід України [75, с. 4].

У 1930-х рр. сестри-василіанки створили захоронку при монастирі у селі Войнилові (біля м. Калуш). Черниці готували дітей до Св. Причастя, організовували їх під час обходів з Найсвятішими Тайнами (Святими Дарами) та організували дитячий хор, яким займалися сестри Йосифа Качор та Антонія Білан-Дацко [13, с. 215]. Тут також функціонував сиротинець, який було ліквідовано разом з монастирем у 1947 р. [76, арк. 21].

З праці С. Цьорох «Погляд на історію» дізнаємося про монастир у Вишнівчику (тепер Тернопільської області), при якому функціонував дитячий дошкільний заклад: «Біля парафіяльної церкви у Зарваниці знаходяться фундовані митрополитом А. Шептицьким: монастир отців-студитів, монастир сестер-василіанок та фільварок сирітської фундації». Митрополит постійно цікавився і допомагав цим закладам [77, арк. 56].

Інформація про діяльність дитячого садка в Зарваниці міститься у статті Анни Головінської-Максимович «Ластівки моляться». Авторка згадує, що «в Зарваниці був садочок, тоді його називали захоронка. Я ходила до захоронки разом із селянськими дітьми. Нашою вчителькою була мати Агнета. Вона вчила нас релігії, доброї поведінки, ми співали багато пісень і вчилися ручних вправ на фестини. Під час фестин, які переважно відбувалися восени, ми так голосно співали, що лісом аж луна неслася. За те ми діставали «штольверки», які сестра купувала в кооперативі...» [78, с. 22].

Зі спогадів с. Магдалини Дацьків довідуємося, що при обителі у Вишнівчику існував дитячий садок, у якому вона деякий час працювала

вихователькою. Відомо, що і с. Агнета Галамай також виконувала функції виховательки в захоронках сіл Вишнівчик і Зарваниця [79, с. 1].

Одна з колишніх вихованок А. Максимович згадувала: «Мати Агнета вчила нас шанувати Бога і Україну. Після молитви, перед зайняттями ми співали пісню: За Україну, за її волю, за честь, за славу, за народ... На одному фестині мені прийшлося говорити вірш Іванни Савицької: “Яка я щаслива, що я українка”. В Українському народному вбранні, закосичена роменами, я гордо виголошувала слова. Оподаль польський поліцай бив нагайкою по глянцованих чоботах. Йому це зовсім не подобалося, але терпеливо вислухав, бо він був місцевий, а сестер Василянок шанували римо-католицькі селяни і навіть польські священики» [78, с. 22].

З початком Другої світової війни заклад перестав функціонувати, оскільки радянська влада вигнала черниць з монастиря і вони змушені були виїхати до с. Словіти. «У 1941 році прийшла німецька окупація. Тоді сестри-василіанки знову повернулися до своєї обителі у селі Вишнівчик. Однак с. Агнети вже не було, захоронку провадила с. Магдалина, а я допомагала їй. За солідну поміч у садочку я одержала від с. Магдалини молитовник, який як святощі зберігаю до сьогодні», – згадувала Анна Максимович, колишня вихованка захоронки [78, с. 23].

У 1938 р. сестри ЧСВВ опікувалися захоронками в Львові (Скнилові), Станиславові, Тернополі, Вишнівчику, Зарваниці, а також Жирівці, Корчині, Милошовичах. Під час радянської окупації ці заклади разом з монастирями припинили свою діяльність.

Отже, сестри-василіанки, одночасно з молитовно-аскетичним життям, також брали активну участь у суспільному житті регіону. Кожен монастир виконував різного роду діяльність. При монастирях та церквах вони займалися різною корисною для суспільства працею: організовували медичні, куховарські курси, допомагали убогим, засновували різні релігійні організації, надавали приміщення для реколекцій; черниці навчали дівчат вишивати, вести домашнє господарство тощо.

Львівський монастир Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії на вул. Длугоша 17, займався освітньо-виховною діяльністю. Станом на 1932 р. при цій обителі діяла жіноча гімназія, де навчалось 250 учениць, Фахова школа – 50 учениць та інтернат, у якому проживало 70 дівчат. Ігуменею була згадана вище мати Володимира Філевич. Разом з нею в обителі проживало 35 черниць і функціонував новіціат. Крім зазначеної вище праці, вони займалися ткацтвом і прошиванням книг та утримували господарський будинок у с. Жирівці біля Львова. П'ять черниць, котрі там постійно перебували, провадили дитячий садок, у якому виховували 30 дітей [67, с. 396–397].

Монастир св. Макрини на вул. Потоцького, 95 – це один з найбільших чернечих осередків у Східній Галичині міжвоєнного періоду, який розвинув широку діяльність у сфері шкільництва та надання різних освітньо-виховних послуг. Упродовж 1918–1939 рр. ігуменею цієї обителі була мати В. Слободян [80, с. 254]. Під її керівництвом у 1932 р. 70 черниць здійснювали педагогічну діяльність серед українського населення Східної Галичини, виховувала молоде покоління на основі християнської моралі. Тут функціонували: учительська семінарія (підготовки учительок дошкільних навчальних закладів) та інтернат, у якому навчалось 34 студентки, сирітський притулок – 56 дітей, жіноча учительська семінарія – 178 учениць і народна школа – 90 дівчат [67, с. 397]. Додатково черниці навчали учениць музики. Активно функціонувала вишивальна майстерня, де оздоблювали церковний одяг. Управляла нею с. Вероніка Артимович. Крім цього вони займалися кравецькою справою: пошиттям церковних риз і постільної білизни. Також діяли взуттєвий і палітурний цехи [46, с. 29–30].

У Львові на Личакові (вул. Убоча, 4) проживало три черниці, котрі провадили контемплятивний спосіб життя. Крім постійної молитви (адорації), вони випікали просфори для Святої Літургії, шили церковні ризи, виготовляли штучні квіти та займалися домашнім господарством і городом [67, с. 397].

1931–1933 рр. у Словітському монастирі ігуменею була вже згадувана мати Моніка Полянська. У цей час тут проживало 44 черниць, котрі провадили сирітський притулок [80, с. 255] і періодично організовували підготовчі курси для дівчат, які готувалися вступати до львівських гімназій. Черниці мали три дочірні осередки – у Вишнівчику, Корчині й Підмихайлівцях, де вони опікувалися дітьми-сиротами й провадили захоронки (дитячі садки) та початкові школи для дівчат. Варто зазначити, що в Підмихайлівському монастирі діяли художня школа й курси рукоділля. Загалом у вище названих обителях проживала 81 черниця [67, с. 397].

У Перемишльській єпархії (1932 р.) діяли монастирі в Яворові, Перемишлі, Дрогобичі та Нижньому Висоцькому, у яких проживало 44 черниці [81, с. 145]. У Яворові, окрім новіціату для початкуючих черниць, функціонували: приватна жіноча вчительська семінарія, де навчалось 77 учениць, 7-класна народна школа – 78 учениць, інтернат для дівчат і приватна жіноча гімназія. Ігуменею цієї обителі, де мешкало 25 черниць, була м. Емілія Тимочко. При Перемишльському монастирі діяв інтернат для дівчат, у якому виховувалося 27 учениць. Вони відвідували гімназію та інші педагогічні навчальні заклади міста [67, с. 397].

Дрогобицький монастир сестер-василіанок був дочірнім від Яворівського. При ньому функціонувала вчительська семінарія для дівчат – 108 учениць; школа практичної педагогіки з 4 класами – 82 студентки-вчительки, інтернат – 16 дівчат. Настоятелькою чернечої спільноти була мати Василія Сивч, окрім неї тут було 6 черниць [67, с. 397–398].

У Станиславівському монастирі проживало 32 черниці та функціонувала жіноча гімназія. У Кудриницькому монастирі, який організаційно належав до Станиславівського – 12 монахинь [82, с. 181–182].

Виконання сестрами ЧСВВ соціальної праці різного спрямування можна проілюструвати на прикладі діяльності Підмихайлівського монастиря, яким управляла ігуменя Моніка Полянська (1933–1945 рр.). Окрім опіки сиротинцем, що було одним з основних напрямів діяльності черниць,

монастир у Підмихайлівцях, хоч і був, «як на пустині далеко від світа», однак став осередком культурно-релігійного життя села [83]. Діяльність матері Моніки в цій обителі була надзвичайно плідною, адже вона співпрацювала з товариствами «Просвіта» та «Союз Українок», допомагала готувати різні святкування з нагоди українських національних свят [84, с. 29].

Про ігуменю Моніку с. Василина (Марія) Войтович згадувала, що вона «була, фактично, людиною святою. Особливо дивилася за тим, аби монахині дотримувалися розпорядку монашого життя і всіх чеснот монаших. Була прикладовою настоятелькою, сестри її дуже любили і поважали. Знаю, що вона була справедлива, допомагала людям з навколишніх сіл, коли була така спромога» [53, с. 68].

Черпаючи сили в неустанній молитві, мати Моніка віддано працювала для добра монастиря й усього села. Милосердна та співчутлива на людську нужду, давала багатьом селянам добре оплачувану роботу в монастирі, а бідним і непрацездатним людям завжди допомагала харчами чи одягом. Вона неодноразово зверталася в листах до митрополита А. Шептицького з проханнями знайти комусь роботу [54, арк. 179–180], допомогти матеріально чи у навчанні [85, арк. 55].

Активними були черниці й у сфері поширення культури побуту та економічної (зокрема агротехнічної) освіти серед населення навколишніх сіл. «Сестри Підмихайлівського жіночого монастиря катехизували в довколишніх селах, там провадили дитячі садочки. При тім приготовляли дітей до першого Св. Причастя та навчали молодь і старших церковного співу, організовували Марійські дружини, навчали “Бонтону” (правила хорошої поведінки і манер – примітка авторки) й культурнішого урядження домів» [55, с. 96]. Мати Моніка мала прекрасні плани, в монастирських приміщеннях зробити центр культури, місце навчання мистецтва, музики, малярства, зокрема ікон. Особливим бажанням ігумені було навчання селян, щоб вони могли успішно управляти своїми землями, щоб мали знання агрокультури, домашнього культурного життя; в жіночих працях – шиття, варення, прикраси їхніх

хат...» [55, с. 96]. З метою заснування сільськогосподарської школи в 1937 р. вона направила двох сестер Марію Туркало і Макрину Худяк на навчання до Бельгії. Мали черниці й чіткий план втілення корисних для суспільства та економічного розвитку громади ідей: «Маємо намір отворити в Підмихайлівцях школу господарську, до цього вже суть приготовані всі забудовання. Тепер слідує приготувати свої фахові сили, щоби могли самі сестри в тій школі вчити» [53, с. 64]. Влітку 1938 р. дві черниці разом з матір'ю ігуменею виїхали за кордон до Бельгії, щоби вибрати там школу відповідного напрямку для навчання [84, с. 29].

У Підмихайлівському монастирі черниці трудилися у молитві й праці. Катерина Іванців, жителька Підмихайлівців, згадувала, що «монастир завжди був осередком соціального життя в селі – всі зверталися туди з будь-якою потребою. Я була в хорі, який провадила с. Євстахія, а всі гроші, що ми виручили з наших виступів, ми витрачали на цілі розбудови українського села» [53, с. 67].

Важко перелічити усі випадки, коли мати Моніка надавала людям потрібну допомогу. Ось деякі фрагменти спогадів жителів Підмихайлівців: «Мати Моніку завжди згадую дуже добре – помагала нам, трьом сиротам, з чого могла» (Мирослава Зобків) [86]. «Запам'яталася мені завжди усміхненою. Розмовляти здебільшого доводилося через віконечко, сестрам же ходити без потреби по селу забороняла дисципліна. Монастир дуже допомагав людям з села, бо давав багатьом роботу і утримання. Сестри радо годували убогих, сиріт чи потребуючих» (Віра Заблоцька) [87].

Залишилися приємні спогади про Підмихайлівський монастир у колишньої вихованки його сиротинця Тетяни Дерет-Кривулич: «Мати Моніка дуже плекала наш обряд і церковний спів. Частим гостем був маестро [Дмитро] Котко з дочкою і вчив сестер київського напіву. Ніде і ніколи не чула я так чудово співаної Вечірні. Сестра Євстахія мала так низький альт, майже бас, також чудово вишивала. Інші сестри малювали ікони. Перед святом св. Миколая деякі сестри були зайняті в пекарні, там пекли тістечка,

булочки, які пакували в кольорові торби. Інші робили шалики, рукавички, шапочки, светери і плащики для дітей. У навечеря св. Миколая під кухню заїжджали сани великі і залубні [сани з кузовом], се добро накладали на них, а залубнями провадила сама мати Моніка. Їхали в село до читальні, і там відбувалось свято св. Миколая, кожна дитина відповідно до свого віку і потреби отримувала подарунок. Ми, учні, діставали під подушку» [55, с. 92]. Поміж василіанками відомою була також гостинність і відкритість Моніки Полянської. «Мати Моніка приймала всіх, з інших монастирів, які потребували відпочинку чи мали які проблеми здоров'я на два, три чи більше роки. Для всіх двері були отворені, – розповідала сестра Марія Туркало, – навіть старші священики мали свої вакації в нашій монастирі (в окремих забудовах)» [88, с. 6].

Різні напрямки соціальної роботи, які здійснювали черниці Підмихайлівської обителі, можемо інтерполювати на інші василіанські монастирі у Східній Галичині. Морально-релігійне виховання було пріоритетним у роботі як захоронок, інтернатів, сиротинців, початкових і фахових шкіл, так і в інших видах діяльності сестер ЧСВВ.

У вересні 1939 р., одразу після захоплення Східної Галичини радянською владою, частину монастирських приміщень у Підмихайлівцях передали сільській раді, а черницям оголосили про заборону носити монаший одяг. Мати-ігуменя та сестри-монахині прийняли реформи радянської влади з покірною молитвою і надією на Божу допомогу [53, с. 71–72], до чого заохочував митрополит А. Шептицький у «Посланні до монахинь усіх Чинів і Згромаджень про конфіскацію радянською владою монастирів» та закликав надалі дотримуватись правил монашого життя та працювати для добра Церкви й народу [89, с. 1; 90, с. 382–383].

Життя і діяльність черниць-василіанок у Підмихайлівському монастирі відновилося під час німецької окупації в 1941–1944 рр. Вони продовжували виконувати соціальну працю, що полягали в догляді за дітьми-сиротами та в допомозі місцевому населенню. Односельчани пізніше згадували, що в час

радянсько-німецької війни ігуменя Підмихайлівського монастиря робила багато добра людям. Коли українські партизани роззброїли німецького воїна, то, щоб село unikнуло покарання, мати Моніка заступилася за людей перед фашистами. Після короткої розмови, оскільки ігуменя володіла німецькою мовою, ті від'їхали, не спричинивши селу ніякої шкоди [53, с. 74].

У роки Другої світової війни сестри ЧСВВ переховували у Підмихайлівському монастирі єврейську дівчину, про що пізніше розповідала Варвара Величковська-Петришин: «Коли Мати Моніка, на прохання Преосвященного (тоді – ігумена) Василя Величковського переховувала лікарку-єврейку, на яку з часом, хтось зробив донос. Прийшли німці до мати-ігумені на перевірку. В ту пору якраз приїхала до монастиря жінка з Тернополя, вдягнена у вишивану сорочку. Щоб врятувати дівчину від смерті, мати Моніка перевдягнула її в одягу тої жінки. Все обійшлося добре» [91, с. 4].

У важкі воєнні роки мати-ігуменя з сестрами допомагала людям з села, забезпечуючи багатьох жителів села роботою при монастирській господарці, а вбогих, сиріт та потребуючих – харчами [86]. Однак із другим приходом радянської влади ситуація різко змінилася, оскільки більшовики мали на меті зруйнувати ГКЦ. Підмихайлівський монастир сестер-василіанок був не лише релігійним осередком духовного життя галицького села, але також плекав і підтримував національну свідомість українців, що стало основною причиною його ліквідації. Радянська влада звинуватила матір-ігуменю та черниць у підготуванні «кадрів для бандерівської партизанки» [92, с. 1–2], в медичній, харчовій і матеріальній обслузі бандерівців [93, с. 8] та в профашистських і антирадянських діях [86, с. 1].

З утвердженням радянської влади, за вірність Богові й Церкві, мати Моніку Полянську й багатьох інших черниць-василіанок заарештували 27 листопада 1945 року [91, с. 4; 94, арк. 11]. Покарання вона відбувала спочатку в в'язниці у Станиславові, переживши за перших пів року ув'язнення 25 допитів. Дані з управління МВС УРСР датують арешт Моніки

(Марії Полянської) 10. 12. 1945 р. по статті 54-1 «А» КК. Засуджена ж 21. 06. 1947 р. особливим засіданням МДБ СРСР по ст. 54-1 «А» КК на вісім років позбавлення волі [95, арк. 2, 10]. Вирок вступив в законну силу 29. 11. 1945 р. А 23. 09. 1947 р. Полянська М. М. була направлена в пересильну в'язницю ОВТК УМВС Львівської області [93, арк. 8], а згодом – в Мордовію. 17 березня 1947 р. етапом відправлена відбувати своє покарання у виправно-трудових таборах Темлага, далі – Дубравлага. Лагер суворого режиму для «ворогів народа» (Мордовська АРСР, Зубово-Полянський район, селище Явас, п/я 385/13) став новим і останнім місцем перебування матері Моніки Полянської [53, с. 88–89].

На засланні мати Моніка не полишала духовної праці для спасіння душ, молилася, опікувалася потребуючими та допомагала ув'язненим. Наглядачі називали її праведною людиною, а засуджені кликали мамою. Вона також продовжувала спілкуватися зі своїми сівсестрами у листуванні, підтримуючи їх на дусі. Про один з таких листів від матері-ігумені згадувала сестра-василіанка Віра Девоссер: «З лагелу написала мені записку, що дуже бажала би повернути вже в монастир, де ми могли б знова зажити разом монашим життям. Але як глядить на ту велику нужду свого народу, не знає що більше в Бога просити: чи щоб скорше вернути на рідну землю і разом з нами жити щасливим спільним життям, чи щоби остати так і дальше терпіти, щоби лиш випросити в милосердного Бога полекші для терпінь свойого народу» [55, с. 11]. Цей лист свідчить, що вона була готова віддати своє життя за Бога, Церкву й Україну. 26 грудня 1951 р. обірвалося її життя як мучениці за віру. 1 червня 1993 р. Моніку (Марію) Полянську реабілітувано [95, арк. 2]. Від 2003 р. триває беатифікаційний процес прилучення її до лику блаженних [84, с. 31].

Отже, діяльність ігумені М. Полянської була багатогранною і проходила у складних історичних обставинах. Існує чимало свідчень сестер-василіанок та вірян, що були особисто знайомі зі Слугинею Божою Монікою Полянською. У своїх споминах вони розповідають, що, виконуючи уряд

ігумені, вона дбала про духовний і матеріальний розвиток монастирів і водночас провадила культурно-просвітницьку діяльність серед населення. Мужність, жертівність, мудрість, терпеливість, а найбільше покора – це визначальні риси характеру матері Моніки Полянської. А її постійне адресоване Богові «так», «Ісусе, йду за Тобою» [54, арк. 10] свідчить про невідкупну відданість Господеві кожної хвилини та є прикладом для наслідування.

Таким чином, діяльність монастирів сестер ЧСВВ наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. у Східній Галичині зосереджувалася в основному на молитві, освітній, виховній та соціальній праці. Поряд із веденням початкових шкіл, інтернатів, захоронок, сирітських притулків, учительських семінарій, гімназій, фахової школи, черниці провадили майстерні, де вишивали та шили церковний одяг, випікали просфори, а також організували різні товариства релігійного й культурного спрямування, займалися домашнім господарством.

В умовах радянської окупації Західної України, яка розпочалася 1944 р., монаше життя та активне служіння сестер-василіанок було припинено. Монастирі поступово підлягали ліквідації, багатьох черниць арештували та заслали в сибірські концтабори. Зокрема, сестер Моніку Полянську, Дарію Свірську, Стефанію Млинарську, Йосифу Ісопенко, Віру Слободян, Магдалину Дацьків, Анну Березовську, Євпраксію Стефанишин, Теофілю Манайло, Ірину Мармаш, Марту Лесняк, Онисиму Шушкевич, Марію Копистянську, Андрею Дуль, Атаназію Біланюк, Кипріяну Шух, Маврикію Хому, Емелію Андрієвську, Ксеню Петрівську, Анну Смільську, Венедикту Кахнікевич, Дарію Камінську та багато інших. У роки переслідування ГКЦ сестри ЧСВВ виконували християнську місію, зокрема через катехизацію дітей та допомогу в душпастирській праці підпільним священникам.

Список використаних джерел до 4 розділу

1. Яремко Д. «Вже понад міру» // Нива (Львів). 1911. 1 жовтня. Ч. 19. С. 577–580.
2. Пропам'ятна книга гімназії сестер Василянок у Львові. Нью-Йорк: В-во НТШ, 1980. 334 с.
3. Фондація Кардинала Д-ра Сильвестра Сембратовича для виховання и образования руских дівчат під назвою «Рускій дівочий институтъ во Львові». «Основательна грамота выд 31 серпня 1897 р. § 2» // Душпастирѣ. Львѣвъ, 1897. Ч. 13–14. С. 317–321.
4. Турків С. Освітня і виховна діяльність сестер-василіанок у Східній Галичині наприкінці ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. ХХІ. Дрогобич: Посвіт, 2019. С. 349–358.
5. Лашків О. Освітньо-виховна діяльність сестер-василіанок. Львів, 2004. 54 с.
6. Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василіанок. Рим, 1964. 256 с.
7. Дух О. Василянки // Енциклопедія Львова Т. 1. / ред. А. Козицького, І. Підкови. Львів: Літопис, 2007. С. 330–333.
8. ЦДАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2585. Арк. 113–116.
9. Пропам'ятна книга гімназії сестер Василянок у Львові. Програма з'їзду, оголошення, привітання, спогади / ред. І. Гургула. Львів: Основа, 1995. 272 с.
10. Всячина. На злобу дня // Нива (Львів). 1911. 15 жовтня. Ч. 20. С. 639–640.
11. Лев. В. Митрополит А. Шептицький і Львівське шкільництво // Про великого митрополита Андрея. Йорктон: В-во САСК, 1961. С. 79–84.
12. Bazylianki // Encyklopedia Katolicka / red. F. Gryglewicz, R. Lukaszuka, Z. Sulowskiego. Т. II. Lublin : KUL, 1995. S. 144–147.
13. Сало С. Провінція Пресвятої Тройці сестер ЧСВВ: нарис з історії. Т. I. Жовква: Місіонер, 2012. 432 с.

14. Хроніка монастиря сестер Василянок у Львові при ул. Длугоша 17 від 1933–1939 рр. Рукопис. Оригінал // Провінційний архів сестер ЧСВВ у Львові.
15. Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станиславова) перша половина ХХ ст. Івано-Франківськ: Нова Зоря. 1998. 216 с.
16. Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславівського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василянок. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. 272 с.
17. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 198. Арк. 138–146.
18. Зголошення о прийняттю в Інститут СС. Василянок // Вістник Станіславівської Епархії. Станіславів, 1903. Ч. 10. С. 102.
19. Зголошення о прийняттю в Інститут СС. Василянок // Вістник Станіславівської Епархії з р. 1906. Станіславів, 1906. Ч. 8. С. 153–154.
20. Зголошення о прийняттю в Інститут СС. Василянок // Вістник Станіславівської Епархії з р. 1909. Станіславів, 1909. Ч. 7. С. 110.
21. Звіт Дирекції Приватної жіночої семінарії учительської СС. Василянок з руским язиком викладовим в Станіславові за рік шкільний 1912/13. Станіславів, 1913. С. 43.
22. Сабол С. Укрита Фіялка – сестра Василя Глібовицька, ЧСВВ. Братіслава; Пряшів, 1992. 222 с.
23. Держархів Тернопільської обл. Ф. 322. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 25.
24. Вістник Станіславівської Епархії за р. 1918. Станіславів, 1918. Ч. 8–9. С. 80.
25. Стеців-Тимчук У. У тиші серця. Життя сестри Василії (Олени) Глібовицької ЧСВВ. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. 104 с.
26. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 342. Арк. 9.
27. Шумська-Гриневич М. Про село Золота Липа і дещо про Інститут СС. Василянок // Альманах Станіславівської землі (збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславівщини). Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1985. Т. II. С. 73–75.

28. Хроніка монастиря сестер Василянок у Перемишлі 1902–1938 рр. // Архів сестер ЧСВВ у Польщі.
29. Шкраб'юк П. Монаший Чин отців Василіан у національному житті України. Львів: Місіонер, 2005. 439 с.
30. Двадцять літ на владичому престолі // Ювілейний Альманах українських католицьких Богословів Перемиської єпархії. Перемишль, 1937. С. 64–91.
31. Купранець А. Церковне життя Дрогобича й Дрогобиччини / Дрогобиччина – земля Івана Франка. Дрогобич, 1993. С. 143–160).
32. Сеньків М. Культурно-національне життя Дрогобича у міжвоєнний період 1919–1939 рр. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич, 2011. Вип. XIV–XV. С. 341.
33. Дзерович Ю. Педагогіка. Львів, 1937. 247 с.
34. Сиротинські захисти. Фундація ім. Митрополита // Нива (Львів). 1916. Ч. 2. С. 115.
35. Лициняк В. Сирітський захист // Діло. 1915. 16 грудня. С. 2, 5, 12.
36. Звіти з діяльності ради товариства «Захист ім. митрополита Андрея Гр. Шептицького для сиріт» у Львові за перше 20-ліття (1918–1938). Львів, 1938. 28 с.
37. Шкрумеляк Ю. Українські сироти. Львів, 1921. 32 с.
38. Воляннюк Р. Підготовка сестер василіанок до роботи у сирітських захистах Галичини на початку ХХ століття // Науковий вісник Чернівецького університету. Чернівці, 2003. Вип. 184. С. 3–7.
39. Мицишин І. Моральне виховання української молоді в процесі співпраці школи, Греко-Католицької Церкви і громадськості (Галичина, кін. ХІХ – 30-і роки ХХ ст.): автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 – Педагогіка. Тернопіль, 1999. 20 с.
40. Лициняк В. Товариство «Захист ім. Митрополита Андрея гр. Шептицького для сиріт» у Львові // Богословіє. 1926. Т. IV. С. 78, 84.
41. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 321. Арк. 5.

42. Суханова З. Матлашенко Н. «Я буду за вас молитися» митрополит Андрей Шептицький // Людина і світ. Львів, 1990. Ч. 11. С. 40–48.
43. Марунчак М. Г. Митрополит Андрей Шептицький на заході 1920–1923 рр. Вінніпег; Едмонт, 1981. 47 с.
44. Баб'як, А. Подвиг митрополита Андрея Шептицького як Апостольського візитатора для українців (1920–1923) і його взаємини з урядом Польщі. Тренто; Больцано, 2013. 240 с.
45. Новинки. Ревізія в сирітському захисті // Діло. 1922. 7 вересня. Ч. 6. С. 5.
46. Зельська І. Відгомін. Спогади. Торонто, 1989. 139 с.
47. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 рр. Документи і матеріали: у 5 т. Т. 2. / відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. С. 96–99.
48. Вишневський О. І., Кобрій О. М., Чепіль М. М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій / за ред. О. Вишневського. Дрогобич: Відродження, 2001. С. 183.
49. Мищишин І. Моральне виховання української молоді в процесі співпраці школи, Греко-Католицької Церкви і громадськості (Галичина, кін. ХІХ – 30-і роки ХХ ст.): дис. канд. пед. наук 13.00.01 – Педагогіка. Тернопіль, 1999. 232 с.
50. Гупало Н. Василіанський монастир Вознесіння Господнього в Золочеві. Львів: Скриня, 2014. 190 с.
51. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 1857. Арк. 56.
52. Шематизм всего духовенства греко-католицького Львівської митрополичої архієпархії на рік 1924. Львів, 1924. С. 303.
53. Стеців-Тимчук У. Свічка в руках Христових. Життя матері Моніки (Марії) Полянської, ЧСВВ. Львів: Сполом, 2013. 112 с.
54. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 307. Арк. 10, 56, 123–124, 179–180.
55. Постать Слуги Божої Моніки Полянської ЧСВВ у листах і спогадах / упоряд. с. Дарія (Світлана) Турків ЧСВВ. Львів: Сполом, 2015. 112 с.

56. Шематизм всего духовенства греко-католицького Львівської митрополичої архієпархії на рік 1927. Львів, 1927. С. 300.
57. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 4 б. Спр. 1844. Арк. 4–5, 7–8, 15–17.
58. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 4 б. Спр. 1843. Арк. 39–40.
59. Соколовський О. К. Церква Христова 1920–1940. Переслідування християн в СРСР. Київ, 1999. 338 с.
60. Лициняк В. У справі сиріт // Львівські Архієпархіяльні Відомости. 1931. 15 грудня Ч. 4. С. 1–5.
61. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. Церква і суспільне питання. Т. II. Кн. 2. Листування / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук. Львів: Місіонер, 1999. 728 с.
62. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 378. Арк. 11–50.
63. «Блажен той муж...» Життєвий шлях митрополита Андрея Шептицького (29. 07. 1865–1. 11. 1944). Фотоальбом / упоряд. С. Турків (с. Дарія ЧСВВ). Львів: Манускрипт-Львів, 2016. 196 с.
64. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 398. Арк. 114, 359.
65. Листи матері Віри Слободян ЧСВВ до митрополита А. Шептицького від 15 червня 1921 р. // АГУ отців ЧСВВ у Римі. Арк. 1.
66. Ключ І. Митрополит Андрей – Батько сиріт. Спомини колишньої вихованки сиротинця у монастирі на вул. Потоцького, 95 // Провінційний архів сестер ЧСВВ у Львові. 2 с.
67. Sacra Congregazione Orientale. Statistica con cenni storici della Gerarchia e dei fedeli di Rito Orientale. Vaticana. 1932. P. 395–398.
68. Львівські Архієпархіяльні відомості. 1935. 15 жовтня. Ч. X. С. 326–327.
69. У сирітському закладі. Діти під опікою С. С. Василянок // Голос Підкарпаття. 1942. 25 жовтня. Ч. 9. С. 4.
70. Лист від 13. 04. 1943 р. ігумені Львівського монастиря матері Віри Слободян, до о. Йосифа Схрейверса (Рим) // Архіви Бельгійської Північної Провінції Згромадження Найсвятішого Ізбавителя, (Archief

Redemptoristen (Csr) (BE / 942855/981. № 1628) // KADOC, ANBPČAV, 3.3.2.17.5.5.1).

71. Руський Сиротинець в Ужгороді // Неделя. 1935. № 11. С. 1.
72. Шематизм духовенства Львівської Архієпархії на рік 1938 р. Львів, 1938 р. С. 91–92.
73. Оповідка. Дівочий Інститут // Діло. 1938. 18 червня. Ч. 131. С. 10.
74. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 46. Спр. 2534. Арк. 125.
75. Полєк М. Учительська семінарія Василянєк // Нова Зоря. Івано-Франківськ, 1992. Серпень. Ч. 29. С. 4.
76. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. Р-389. Оп. 2. Спр. 10. Арк. 1–21.
77. Історичний архів УГКЦ в Римі. Фонд 9. Оп. II. Спр. 4. Арк. 56.
78. Головінська-Максимович А. Ластівки моляться. Сестрам Василянкам у 75-літній Ювілей // Наше життя. 1987. Червень. С. 22–23.
79. Спогади с. Магдалини Дацьків ЧСВВ // Провінційний архів сестер ЧСВВ у Львові. С. 1.
80. Шематизм гр. кат. духовенства Львівської Архієпархії на рік 1931/32. Львів: накладом канцелярії митрополичої консисторії, 1931 с. 254–255.
81. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської і Сяніцької на рік Божий 1932. Перемишль, 1932, с. 145
82. Шематизм всего клира Греко-католицької єпархії Станиславівської на рік 1935. Станиславів, 1935. С. 181–182.
83. Листи с. Софронії Ерделлі ЧСВВ (Україна) до с. Йосафати Теодорович ЧСВВ (США), 2. 03. 1937 р. // Провінційний архів сестер-василіанєк у Факс-Чейзі (Сполучені Штати Америки).
84. Turkiv S. The Activity of Monika Polianska – Mother Superior of the Basilian Sisters In 1917–1945 // Evropský filozofický a historický diskurz. Praha, 2019. Vud. 4. Sv. 5. S. 25–32.
85. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1т. Спр. 224. Арк. 55.

86. Свідчення Зобків Мирослави, с. Підмихайлівці, Рогатинський р-н, Івано-Франківська обл., 15. 12. 2005 // Архів Місії Постуляційного центру беатифікації й канонізації святих УГКЦ.
87. Свідчення Заблоцької Віри, с. Підмихайлівці, Рогатинський р-н, Івано-Франківська обл., 15. 12. 2005 // Архів Місії Постуляційного центру беатифікації й канонізації святих УГКЦ.
88. Спогади сестри Марії (Галини) Туркало ЧСВВ. Машинопис. Оригінал // Головний Архів Сестер ЧСВВ у Римі (Італія). 8 с.
89. Пастирський лист Митрополита Андрея Шептицького // Львівські Архiepархіяльні Відомості. 1939, вересень-жовтень. Ч. 1. С. 1.
90. Церква і суспільне питання. Митрополит А. Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. Кн. 1. Пастирське вчення та діяльність. За ред. А. Кравчука. Львів: Видавництво отців-василіан «Місіонер», 1998, с. 382–383.
91. Величковська-Петришин Барбара-Джемма. Спомини про ігуменю Сестер Василіянок, мати Моніку Полянську, ЧСВВ і про родину Теодоровичів // Шлях. Філадельфія, 1981. 23 серпня. С. 4.
92. Свідчення Федорківа Богдана, с. Підмихайлівці, Рогатинський р-н, Івано-Франківська обл., 15. 12. 2005 // Архів Місії Постуляційного центру беатифікації й канонізації святих УГКЦ. С. 1–2.
93. Свідчення с. Дарії Свірської ЧСВВ, 23. 04. 1993 р. // А І І Ц УКУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 8.
94. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. Р-2157 «Репресовані та реабілітовані». Оп. 2. Спр. 14533-П. (Полянська М. Н.). Арк. 11.
95. Архів Управління Міністерства Державної Безпеки у Івано-Франківській обл. Ф. Р-388. Оп. 2. Спр. 31. Арк. 2, 10.

ВИСНОВКИ

У дисертації висвітлено результати цілісного аналізу діяльності сестер-василіанок у Східній Галичині наприкінці XIX – у першій половині XX ст. ЧСВВ виступав важливою складовою релігійного життя у Східній Галичині наприкінці XIX – першій половині XX ст., адже саме на цей період припадає їїшня найбільш активна богословсько-релігійна, освітньо-виховна та соціальна діяльність. Сповідуючи християнські морально-етичні та ціннісні засади, сестри ЧСВВ своїм служінням сприяли розширенню світогляду, духовному збагаченню, культурному вихованню нації та піднесенню рівня її освіти.

1. З'ясовано рівень дослідження проблеми в історіографії, охарактеризовано джерельну та методологічну базу роботи. Авторкою зроблено акцент на тому, що в українській історіографії тематика східних жіночих василіанських монастирів не була ґрунтовно висвітлена і залишилася поза увагою вчених. Комплекс праць, у яких розглядається досліджуване нами питання, умовно можна згрупувати за тематично-хронологічним принципом: 1) загальні праці з історії України та історії Церкви; 2) дослідження з історії чоловічих монастирів ЧСВВ, у яких знаходимо окремі згадки про жіночі обителі; 3) праці, що стосуються безпосередньо історії і функціонування жіночих монастирів ЧСВВ.

Проведений історіографічний огляд підтверджує відсутність цілісного наукового й неупередженого дослідження з усебічним відображенням різноаспектного спрямування діяльності сестер-василіанок в окреслений період. Епізодично вивчено тільки окремі фрагменти досліджуваної проблеми, що актуалізує дисертаційну роботу, підвищує її наукове та суспільне значення.

Джерельну базу дослідження умовно поділено на шість груп. Перша група – неопубліковані архівні документи центральних і обласних державних архівів України; ГДА СБУ та архівів управлінь СБУ у Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях; Історичного архіву УГКЦ в

Римі; церковних і монастирських фондів – ГАСВР, ПАСВФ, ПАСВЛ сестер ЧСВВ, АГУ отців ЧСВВ, KADOC, ANBPСAV, АСО SC Ruteni (1886–1892); аудіозаписів з АІІЦ УКУ та Архіву Місії Постуляційного центру беатифікації й канонізації святих УГКЦ у м. Львові, хоча не усі вони ще впорядковані й структуровані. Друга – матеріали з відділу рукописів і стародруків НМЛ; третя – статистичні відомості та інші матеріали Львівської архиєпархії, Перемишльської та Станиславівської єпархій; четверта група – періодика; п'ята група – спогади; шоста група – опубліковані збірники документів і матеріалів.

Чимало матеріалів, стосуються досліджуваної проблематики опосередковано, окремі з них є в рукописному варіанті (українською, польською, латинською, німецькою, італійською й англійською мовами) та мають фрагментарний характер. Значна кількість віднайдених матеріалів уперше введена до наукового вжитку. Комплексне використання їх із залученням архівних даних, друкованих і рукописних джерел сприяло виконанню поставленої мети – об'єктивному, цілісному й ґрунтовному аналізу діяльності сестер ЧСВВ у Східній Галичині окресленого періоду.

Методологічні засади дисертаційного дослідження становлять широкий спектр загальнонаукових та спеціально наукових методів. Робота виконувалася із застосуванням міждисциплінарних зв'язків і сучасних методичних напрацювань різних галузей науки.

2. Проаналізовано організаційні засади монастирів сестер-василіанок окресленого періоду, їхнє становлення, структуру і розвиток. Згідно із офіційними даними, на кінець XVIII ст. у Східній Галичині нараховувалося 9 жіночих монастирів ЧСВВ, у яких проживало 66 черниць. Зокрема, у Львівській єпархії 4 жіночих монастирі з 23 черницями, у Перемишльській – 5 жіночих монастирів із 43 черницями.

Влада австрійської імперії не приймала молитовний спосіб життя черниць, а вбачала у них лише інституцію, яка повинна займатися харитативною чи виховною діяльністю. Тому зміни, запроваджені

австрійським урядом у релігійне життя, негативно вплинули на функціонування чернечих спільнот. Скасовувалися монастирі, що не утримували навчальних закладів, шпиталів тощо. Підлягали закриттю малі, матеріально малозабезпечені чернечі осередки. Окрім того, розпочалося проведення ліквідації монастирських маєтностей. З них утворювали так званий «релігійний фонд», кошти якого скеровували на платню єпархіальному духовенству та інші цілі. Припинили функціонування монастирі в Станиславові, Голоску, Старому Самборі, Буську та Підзамчі, Рогатині, Львові (Святовведенський), Загвзді, Розгірчі, Смільниці, Камінці Струмилові. Їхніх черниць переселено до монастиря у Словіті та Яворові.

З початком Першої світової війни Східна Галичина зазнала воєнної, господарської та економічної розрухи. Початком репресій проти духовенства був арешт у вересні 1914 р. митрополита А. Шептицького. Василіанські чернечі осередки зазнали значних матеріальних втрат. Навчальні заклади не функціонували. Під час Брусилівського прориву російська армія захопила монастирі усієї Східної Галичини, а їхні приміщення використовувалися для військових шпиталів, у яких черниці доглядали поранених. Праця в сфері освіти була відновлена сестрами-василіанками лише у повоєнний період.

3. Розкрито зміст ключових реформ монастирів сестер ЧСВВ, їхній вплив на покращення діяльності черниць. На ці процеси безпосередньо впливали зміни, що впроваджувалися у Галицькій митрополії наприкінці XIX – у перші десятиліття XX ст. За результатами реформи, проведеної митрополитами С. Сембратовичем й А. Шептицьким у 1897–1909 рр., на Капітулі у серпні 1909 р. було прийнято Конституцію, згідно з якою мали функціонувати василіанські жіночі монастирі. Основні положення Конституції полягала у тому, що: жіночі обителі не були централізовані в один Чин, а надалі підпорядковувалися місцевим єпископам та були поділені на головні доми з дочірніми осередками. При кожному головному монастирі діяв новіціат. Відбулися певні зміни в їхній управі: окрім єдиного візитатора, призначали єпископських комісарів у кожній єпархії; для допомоги ігумені

вибирали намісницю; посилено дисципліну в чернечих спільнотах. Єдине, що було спільним для всіх монастирів сестер ЧСВВ, – це загальна рада (Капітула).

Реформу найперше прийняли старші черниці, які вже до того часу проживали в монастирі. Водночас багато дівчат виявили бажання вступити до новіціату в Словіті, унаслідок чого збільшилася кількість сестер-василіанок, котрі зайнялися вихованням молоді, відкрили народні, виділові, господарські школи, учительські семінарії, гімназії, інтернати та сирітські притулки.

4. Окреслено основні напрямки діяльності сестер ЧСВВ наприкінці XIX – першій половині XX ст. Богословсько-релігійна, педагогічно-виховна і соціальна праця у монастирях сестер-василіанок полягала в молитовно-аскетичному житті й навчанні в новіціаті, здійсненні духовних практик (молитва, сповідь, реколекції, затвор), поширенні церковних організацій, зокрема Марійських дружин. Важливою складовою духовної діяльності сестер ЧСВВ була катехизація дітей і молоді, зокрема сільської. Упродовж 1909–1939 рр. черниці проводили катехизацію і готували дітей до першого Святого Причастя, допомагали бідним родинам у вихованні дітей, а сиротам – харчами та одягом у селах: Словіта, Зарваниця, Вишнівчик, Журавно, Підмихайлівці, Кудринці, Корчин, Жирівка, Милошовичі, Нижнє Висоцьке та Войнилів.

З метою підвищення рівня освіти українського жіноцтва і виховання дівчат у релігійному й національному дусі сестри ЧСВВ відкривали школи у Словіті, Яворові, Львові, Станиславові та Дрогобичі. Тут дівчата здобували початкову освіту, готувалися до вступу в гімназії чи інші навчальні заклади.

Одночасно із відкриттям шкіл для дівчат, при монастирях утворювали інтернати, у яких василіанки забезпечували своїх учениць місцем проживання. Згодом інтернати переросли у закриті жіночі середні навчально-виховні заклади – так звані «інститути» або «пансіони». Особливий акцент черниці ставили на морально-релігійне виховання дівчат, тим самим

зкладаючи підвалини для їхнього життя як майбутніх дружин, матерів, свідомих громадян. Через організацію при монастирях навчально-виховних закладів інтернатного типу сестри-монахині здійснили вагомий внесок у формування свідомої освіченої української інтелігенції. Адже, навчаючи в інтернатах учениць, вони виховували добрих християн, вдячних дітей, вірних дружин, люблячих батьків, патріотів, відповідальних громадян, інтелігентних освічених жінок.

5. Висвітлено роль чернечих обителів у творенні національної системи освіти, розвитку приватного шкільництва, духовного виховання і формування морально-етичних пріоритетів української молоді. Сестри ЧСВВ опікувалися низкою закладів, серед яких: п'ять інтернатів, де виховувалося 323 дівчат; чотири початкові школи; одна гімназія (понад 1 тис. учениць) та чотири вчительські семінарії для дівчат. Упродовж 1909–1934 рр. народну школу у Станиславові закінчили 3 324 учениці. Всього за чверть століття в учительських семінаріях навчалося 8 962 дівчат із українських родин. Функціонування освітніх закладів, у заснуванні й діяльності яких провідну роль відіграли сестри-василіанки, стало важливим засобом християнського і водночас національного виховання молоді.

З метою поліпшення системи освіти жінок, заповнення прогалини між початковою і вищою її ланками, сестри ЧСВВ почали організовувати приватні середні школи з гімназійними навчальними програмами. У 1906 р. відкрито у Львові першу українську приватну гімназію, до якої на 1906–1907 н. р. записалося 35 учениць, 1910 р. – 137. За кількістю жінок, які здобували освіту в середніх навчальних закладах, Східна Галичина посідала одне з перших місць в Австро-Угорщині. Для прикладу, з усіх 4417 учениць середніх шкіл монархії Габсбургів у 1912–1913 н. р. 3064 учениці – в Східній Галичині.

Варто згадати Словітський монастир Чесного Хреста Господнього на Золочівщині, заснований наприкінці XVI ст., оскільки він був одним із найдавніших і відігравав важливу роль в історії сестер ЧСВВ аж до середини

XX ст. У 1823 р. при обителі засновано освітньо-виховний заклад, що мав характер приватної школи, яка підпорядковувалася митрополичій консисторії. Тут також діяли бібліотека, музейна кімната й архів, вели хроніку монастиря. Різнобічною була виробнича діяльність словітських сестер-монахинь, які поралися у полі, на пасіці, саду, підтримували зразковий санітарний стан приміщень. У 1915 р., черниці відкрили сиротинець для дітей, що функціонував до кінця Другої світової війни. Сестри-василіанки також провадили культурно-просвітницьку працю серед місцевої громади, наслідком якої було зростання культури побуту та духовне збагачення місцевих жителів.

Важливим напрямом соціальної праці сестер ЧСВВ була організація сиротинців і захоронок. Яскравим прикладом цього виду діяльності був монастир св. Макрини у Львові. Загалом у 1921 р. василіанки опікувалися такими сиротинцями: у м. Львові – 200 дітей, у с. Журавно – 22 дітей, у с. Словіті – 51 дитина, у м. Станиславові – 80 дітей.

6. Досліджено особливості діяльності монастирів сестер ЧСВВ в умовах Другої світової війни. У вересні 1939 р., одразу після захоплення Східної Галичини Червоною армією, монастирські приміщення націоналізували, черницям оголосили про заборону носити монаший одяг. Маємо приклади з функціонування Підмихайлівського монастиря, під час німецької окупації в 1941–1944 рр. Хоча у воєнний період освітньо-виховна діяльність черниць-василіанок в цій обителі припинилася, однак збереглися елементи соціальної роботи. Вони допомагали місцевому населенню, забезпечуючи їх роботою при монастирській господарці, а вбогих, сиріт та потребуючих – харчами.

Однак з другим приходом радянської влади ситуація різко змінилася, оскільки більшовики мали на меті зруйнувати ГКЦ. Монастирі сестер ЧСВВ були не лише релігійними осередками духовного життя, плекали і підтримували національну свідомість українців, що стало основною причиною їх ліквідації. Зазвичай, радянська влада звинувачувала ігумень та

черниць в медичній, харчовій і матеріальній обслузі бандерівців, профашистських і антирадянських діяч.

В умовах радянської окупації монаше життя та активне служіння сестер-василіанок було припинене. Монастирі поступово підлягали ліквідації, багатьох сестер-монахинь арештовано й заслано в сибірські концтабори. На засланні вони не полишали духовної праці для спасіння людських душ, молилися, опікувалися потребуючими, допомагали ув'язненим та продовжували спілкуватися зі своїми сівсестрами у листуванні. У роки переслідування ГКЦ сестри ЧСВВ продовжували виконувати християнську місію, зокрема через катехизацію та допомогу в душпастирській праці підпільним священникам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лось В. Волинська «панна василіанка» в XVIII–XIX ст.: збірний образ на тлі доби // Київська старовина. Київ, 2011. № 3. С. 3–18.
2. Karczewski D. Katalog prepozytów klasztoru norbertanek w Strzelnie od XII wieku do 1837 r. // Nasza przeszłość. Kraków, 2000. S. 135–177.
3. Borkowska M. Zapiski kronikarskie norbertanek Plockich // Nasza przeszłość. Kraków, 1995. S. 49–79.
4. Дорошенко Д. Нарис історії України. Мюнхен: В-во Дніпрова хвиля, 1966. Т. I–Т. II. 360 с.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. Т. 2. (від половини XVII сторіччя до 1923 року). Мюнхен: Українське видавництво, 1976. 599 с.
6. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с.
7. Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного і Б. Лобовика. Київ: Четверта хвиля, 1996. 392 с.
8. Грицак Я. Нарис історії України: формування української модерної нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 2000. 360 с.
9. Гронський Й. Нарис історії Яворівщини. Дрогобич: Коло, 2008. 218 с.
10. Слободян В. Монастир Святої Мокрини сестер Василянок у Львові // ЗНТШ. Т. CCLV. Львів, 2008. С. 290–298.
11. Берест Р. Середньовічні монастирі Галичини: житло та побут. Львів, 2011. 332 с.
12. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / з німецької переклала Христина Николин. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 612 с.
13. Likowski E. Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII–XIX w. Wyd. drugie. Cz. II. Warszawa, 1906. 314 s.
14. Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині // Записки ЧСВВ. Жовква, 1926. Т. II. Вип. 1–2. С. 70–104.

15. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. 2-ге вид. Львів: Каменяр, 1991. 167 с.
16. Левицький Я. Історія церкви. 2-ге вид., доповнене. Львів, 1928. 163 с.
17. Лужницький Г. Українська церква між Сходом і Заходом. Філадельфія, 1954. 723 с.
18. Великий А. З Літопису Християнської України, ХХ ст.: у 9 т. Т. 9: Рим: В-во оо. Василян, 1977. 304 с.
19. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Рим; Львів: В-во отців ЧСВВ, 1995. 404 с.
20. Глистюк Я., Турій О. Греко-католицьке чернецтво в релігійному житті України, 1939–2001 рр. // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. Т. 3. С. 360–376.
21. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Українське монашество. Київ: Наша культура і наука, 2002. 396 с.
22. Ісіченко І. Історія Христової Церкви в Україні. Харків: Акта, 2003. 472 с.
23. Марчук В. Церква, духовність, нація. УГКЦ в суспільному житті України ХХ ст. Івано-Франківськ: Плай, 2004. 464 с.
24. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950) /переклад з англійської Н. Ковчан, за ред. О. Турія. Львів: В-во Українського Католицького Університету, 2005. 268 с.
25. Скрутень Й. Під хвилю пропам'ятних роковин // Нива. Львів, 1921. Ч. 12. С. 361–366.
26. Скрутень Й. «Візита» дубенського монастиря СС. Василянок 1818 р. // Записки ЧСВВ. Жовква, 1927. Т. II. Вип. 3–4. С. 354–361.
27. Каровець М. Велика реформа Чина Св. Василя Великого, 1882. Львів: В-во оо. ЧСВВ, 1933. Ч. 1. 225 с.
28. Ваврик М. Нарис розвитку і стану Василянського Чина XVII–XX ст. Топографічно-статистична розвідка // Записки ЧСВВ. Рим, 1979. Серія II. Секція I. Т. XL. 217 с.

29. Підручний П. Василіанський Чин від Берестейського з'єднання (1596 р.) до 1743 р. // Нарис історії Василіанського Чину святого Йосафата. Рим: В-во отців Василіян, 1992. Записки ЧСВВ. Т. 48. С. 96–182.
30. Підручний П. Історичний нарис законодавства Василіанського Чину Св. Йосафата (1617–2018) // Записки ЧСВВ. Рим; Львів, 2018. Т. 57. 392 с.
31. Патрило І. Нарис історії Галицької провінції ЧСВВ // Нарис історії Василіанського Чину святого Йосафата. Записки ЧСВВ. Рим: В-во отців Василіян, 1992. Т. 48. С. 301–382.
32. Пекар А. Чернече життя Київської Русі в домонгольській добі (до пол. XIII ст.) // Нарис історії Василіанського Чину святого Йосафата. Рим: В-во оо. Василіян, 1992. Т. 48. С. 19–69.
33. Нарис історії Василіанського Чину святого Йосафата. Рим: В-во отців Василіян, 1992. Т. 48. 640 с.
34. Толочко В. Причинки до історії сс. Василіанок на Литві й Білоруси // Записки ЧСВВ. Жовква: В-во оо. ЧСВВ, 1925. Т. I. Вип. 2–3. С. 377–379.
35. Карпович В. Скальний монастиру Розгірчі // Записки ЧСВВ. Львів, 1930. Т. III. Вип. 3–4. С. 562–573.
36. Стоцький Я. Монастир Отців Василіян Чесного Хреста Господнього в Бучачі (1712–1996). Львів: Місіонер, 1997. 160 с.
37. Лозинський М. Видавнича діяльність Василіанського Чину в умовах Добромильської реформи і в сучасний період // Добромильська реформа та відродження української Церкви. Доповіді та матеріали учасників Міжнародної наукової конференції. Львів: Місіонер, 2003. С. 146–151.
38. Дрогобицький І. Еволюція культурно-освітньої праці Чину святого Василія Великого в другій половині XIX ст. // Добромильська реформа і відродження української Церкви. Доповіді та матеріали учасників Міжнародної наукової конференції. Львів: Місіонер, 2003. С. 136–145.
39. Шкраб'юк П. Монаший Чин отців Василіан у національному житті України. Львів: Місіонер, 2005. 439 с.

40. Кічера В. Заснування і діяльність монастирів Чину Святого Василя Великого на Закарпатті (1733–1950). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спеціальність 07.00.01 – «історія України». Рукопис. Ужгород, 2008. 253 с.
41. Стецик Ю. Василіанські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII–XVIII ст.). Жовква: Місіонер, 2015. 388 с.
42. Стецик Ю. Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739–1783): просопографічне дослідження. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. 472 с.
43. Мороз В. Світильник віри: історія Боронявського монастиря на тлі епох. Львів: В-во УКУ, 2017. 288 с.
44. Петрушевич А. Словицкій женській Монастырь Чину Св. Василя В. и его дѣвочое воспиталище. Краткое историческое извѣстіе по грамотам і актам тогоже Монастыря сочиненное // Зоря Галицка. Львов, 1851. Ч. 13. С. 110–112.
45. Петрушевичъ А. Сводная Галицско-русская лѣтопись съ 1700 до конца августа 1772 года. Львовъ, 1887. Часть I. 434 с.
46. Лозинскій Й. «Монастырь черницъ Ч. С. Вас. В. въ Яворовѣ» // Перемышлянинъ на годъ 1855. Перемышль, 1855. С. 48–50.
47. Коссакъ М. Короткій поглядъ на монастыри и монашество Руское, ътъ заведеня на Руси вѣры Христовои ажъ по нынѣшное время // Шематизмъ Провинціи св. Спасителя Чина Св. Василя Великого въ Галиціи. Львовъ, 1867. 352 с.
48. Чернецкій В. «Монастырь монахинь Василянокъ въ Яворовѣ». Книжочка Миссійна. Ч. 5. Тернополь, 1894. С. 14–18.
49. Цѣорох С. Погляд на історію та виховну діяльність Монахинь Василянок. Львів, 1934. 256 с.
50. Цѣорох С. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василянок. Рим, 1964. 256 с.

51. Senyk S. Women's Monasteries in Ukraine and Belorussia to the period of suppressions. Roma, 1983. 235 p.
52. Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станиславова) перша половина ХХ ст. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998. 216 с.
53. Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславівського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василянок. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. 272 с.
54. Сало С. Провінція Пресвятої Тройці сестер ЧСВВ: нарис з історії. Т. I. Жовква: Місіонер, 2012. 432 с.
55. Дух О. Превелебні панни: Жіночі чернечі спільноти Львівської та Перемишльської єпархії у ранньомодерний період. Львів: В-во УКУ, 2017. (Серія «Київське християнство», Т. 5). 752 с.
56. Gizycki J. M. (Wołyniak). Z przeszłości Zakonu Bazylińskiego na Litwie i Rusi. Bazylianki i ich pedagogiczna działalność // Przewodnik naukowy i literacki. Dodatek miesięczny do «Gazety Lwowskiej». Rocznik XXXII. Lwów, 1904. 463 s.
57. Chotkowski W. Historya polityczna dawnych klasztorow panieńskich w Galicyi 1773–1848 rr. na podstawie akt cesarskiej kancelaryi nadwornej. Krakow, 1905. 431 s.
58. Голубець М. Матеріали до каталогу Василянських монастирів // Записки ЧСВВ. Т. III. Ч. 1–2. 1928. С. 165–169.
59. Нові книжки й журнали. Д-р Саломія Цьорох ЧСВВ. Погляд на історію та виховну діяльність Монахинь Василянок. Львів, 1934. 256 с. // Діло. 1935. 8 липня. С. 8.
60. Новинки. Рідка промоція // Діло. 1932. 11 травня. С. 5.
61. Огляди й оцінки. Цьорох С. «Погляд на історію і виховну діяльність сестер Василянок» Рим, 1964. 256 с. // Богословія. Т. XXXII. Кн. 1–4. Рим, 1968. С. 271–274.

62. Завваги високопреосвященного предсідника // Історичний архів УГКЦ в Римі. Ф. 2 (Патріарх Йосиф Сліпий). Оп. IV а. Спр. 362. Арк. 178, 226–229.
63. Уваги Блаженнішого Йосифа для Капітули монахинь Василиянок в серпні 1963 р. // Твори Патріарха і Кардинала Йосифа, ред. І. Хома, І. Музичка. Т. XII. Рим, 1981. С. 71–74.
64. Історичний архів УГКЦ у Римі. Ф. 2 (Патріарх Йосиф Сліпий). Оп. IV а. Спр. 364 (Moniales Basilianae. Klaudia I). Арк. 34, 40–43.
65. Роман Є. Св. Василій Великий життя і твори. Рим, 1964. 125 с.
66. Проповідь Блаженнішого Верховного Архієпископа Кир Йосифа [Сліпого] в свято Обрізання ГНІХ та св. Отця нашого Василя Великого (Рим, 14. 01. 1974 р.) // Вісті з Риму. 1974. 20 лютого. Ч. 1–3. С. 27–31.
67. Ювілейна пам'ятка 25-ліття Провінції Христа Царя сестер василіянок (1939–1964). Буенос Айрес, 1965. 163 с.
68. Історичний нарис сестер Чину Св. Василя Великого 1037–1979. Шістнадцять століть від смерти св. Василя Великого (379–1979) / упор. сестра М. Ольга, ЧСВВ. Філадельфія, 1979. 191 с.
69. Монастирі жіночі Чина св. Василя // Шематизм духовенства Львівської Архієпархії 1938 р. Львів: Накладом митрополичої консисторії, 1938. С. 91–92.
70. Оповідка // Діло. 1938. 18 червня. Ч. 131. С. 10.
71. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 4 б. Од. зб. 2534. Арк. 48–48 зв., 59–63, 125.
72. Бегей О. Смільницький жіночий монастир – унікальна історико-культурна пам'ятка Старосамбірщини // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 21–22 березня 2013 р.). Львів: ЛІЕТ, 2013. С. 268–276.
73. Бегей О. Жіночий монастир у Смільниці: XVII–XVIII ст. // Гілея: науковий вісник. Київ, 2013. Вип. 72 (№ 5). С. 45–55.

74. Лось В. Статути жіночих василіанських монастирів: джерело до повсякденної історії василіанок Волині другої половини XVIII – поч. XIX ст. // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. Житомир, 2010. Т. 4. С. 58–68.
75. Мицишин І. Моральне виховання української молоді в процесі співпраці школи, Греко-Католицької Церкви і громадськості (Галичина, кін. XIX – 30-і роки XX ст.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: спеціальність 13.00.01 – «теорія та історія педагогіки». Рукопис. Тернопіль, 1999. 232 с.
76. Комар І. Навчально-виховні заклади УГКЦ як осередки духовно-морального виховання молодого покоління // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Івано-Франківськ, 2012. Вип. 21. С. 32–40.
77. Потапюк Л. Роль педагогічно-просвітницької діяльності жіночих об'єднань у духовно-моральному вихованні молоді // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. 2014. № 2 (13). С. 70–77.
78. Дмитришин Н. Виховна діяльність монахинь Чину Святого Василя Великого // Humanities social sciences 2009 (HSS–2009). Lviv, 14–16 May 2009. С. 203–204.
79. Стасюк І. Побутове життя монахинь Станіславівського жіночого монастиря ЧСВВ (1900–1946) // Буцацький монастир отців Василіян. Науковий збірник / за ред. Я. В. Стоцького. Жовква: Місіонер, 2012. С. 172–178.
80. Занік М. Найстаріший монастир Галичини // Шашкевичів край: Всеукраїнський краєзнавчо-літературно-мистецький журнал. Золочів, 1994. Ч. 1. С. 17–21.
81. Мурашко О. Жіночі монастирі Чину Святого Василя Великого в Галичині, 1772–1918. Львів: Львівська Богословська академія, 2001. 89 с.
82. Михайлюк Н. Стан вивчення історико-мистецької спадщини жіночих василіанських монастирів в Україні XVII – першої пол. XX ст. //

- Апологет. Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво. Матеріали V Міжнародної наукової конференції (м. Львів, 23–24 листопада 2012 р.) / гол. ред. Н. Лозинський. Львівська Православна Богословська Академія УПЦ КП. Львів, 2012. С. 196–204.
83. Михайлюк Н. Історико-мистецькі пам'ятки монастиря Воздвиження Чесного Хреста сестер Василянок у селі Словіта // Вісник Львівської національної академії мистецтв. Львів, 2009. Вип. 20. С. 434–455.
84. Vytvytska N. (s. Magdalyna OSBM). Diaconia e autonomia delle religiose con specifico riferimento all'Ordine di San Basilio il Grande secondo il canone 415. Dissertazione di Dottorato. Roma, 2019. 316 p.
85. ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 64. Спр. 253. Арк. 1, 11–11 зв.
86. ЦДІАК України. Ф. 365. Оп. 2. Спр. 32. Арк. 7–23 зв.
87. ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 3. Спр. 837 «Звіти про діяльність Приватної жіночої гімназії СС. Василянок у Львові (1924–1939 рр)». Арк. 1–131.
88. ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 3. Спр. 1283 «Звіти про діяльність приватної вчительської семінарії СС. Василянок в м. Дрогобичі (1921–1939 рр.)». Арк. 1–133.
89. ЦДІАЛ України. Ф. 201 «Греко-Католицька Митрополича Консисторія».
90. ЦДІАЛ України. Ф. 358 «Шептицький Андрей. Граф, митрополит галицький Греко-Католицької Церкви, Архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський (1865–1944)».
91. ЦДІАЛ України. Ф. 408 «Греко-Католицький Митрополичий Ординаріят».
92. ЦДІАЛ України. Ф. 684 «Протоігуменат монастирів Чину Василя Великого у Львові».
93. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2808. Арк. 1–7.
94. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2813. Арк. 1–24.
95. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2811. Арк. 1–9.
96. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2585. Арк. 1–121.
97. ЦДІАЛ України. Ф. 146 «Галицьке намісництво».

98. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 1–42.
99. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2953. Арк. 5.
100. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2972. Арк. 3.
101. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 307. Арк. 65–66.
102. Держархів Львівської обл. Ф. Р-1332 «Уповноважений Ради в справах релігії при РМ СРСР по Львівській області».
103. Держархів Тернопільської обл. Ф. 322 «Канцелярія Тернопільського губернаторства». Оп. 1. Спр. 2. Арк. 34–35, 113–114.
104. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 388-Р. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 1–47.
105. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. Р-389 «Уповноважений Ради у справах Російської православної церкви РМ СРСР по Станіславівській області». Оп. 2. Спр. 10. Арк. 1–21.
106. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. Р-2157 «Репресовані та реабілітовані». Оп. 2. Спр. 14533-П. (Полянської М. Н.). Арк. 1–380.
107. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. Р-2157. «Репресовані та реабілітовані» Оп. 2. Спр. 4302-П. Ісопенко М. І. Арк. 1–130.
108. Архів УСБУ Львівської області. Спр. П-34395.
109. Архів УСБУ Львівської області. Спр. П-27356 – Дацьків О. І.
110. Архів УСБУ у Тернопільській обл. Спр. № 13993-П. Смільська О. І.
111. ГДА СБУ. Спр. № П-11708.
112. Лист від 17 лютого 2010 (№ 16/22-664) Міністерства внутрішніх справ України до протоігумені сестер ЧСВВ Провінції Пресвятої Тройці матері Маргарети (Ольги) Гутник ЧСВВ // Архів сестер ЧСВВ провінції Пресвятої Тройці у Львові. 6 с.
113. Історичний архів УГКЦ у Римі Ф. 2 (Патріарх Йосиф Сліпий). Оп. IV а. Спр. 271, 364, 368; Оп. IV б. Спр. 153; Ф. 5 (Церковні Інституції й комунікації). Оп. IV. Спр. 14–15; Ф. 9 (Колекції матеріалів). Оп. II. Спр. 23.

114. Головний архів сестер ЧСВВ у Римі. Спогади сестри Марії (Галини) Туркало ЧСВВ. Дещо з монастиря СС. Василянок в Підмихайлівцях. Машинопис. Оригінал. 8 с.
115. Архів сестер ЧСВВ у Факс Чейсі (США). Ф. 10. Оп. 2. Спр. 180 (Спогади с. Марії Должицької). С. 5.
116. Архів сестер ЧСВВ провінції Пресвятої Тройці у Львові.
117. Архів Головної Управи отців ЧСВВ у Римі. Фонд «Митрополит Андрей Шептицький». Спр. Листування митрополита А. Шептицького із сестрами ЧСВВ, 1921–1923 рр.: Листи матері-ігумені Віри Слободян від 8 березня 1923 р. та від 15 червня 1921 р. (Львів) до митрополита А. Шептицького (Рим); Лист с. Віри ЧСВВ від 4 червня 1921 р. (Словіта) до митрополита А. Шептицького (Рим). Рукопис. Оригінал. Без нумерації.
118. KADOC, ANBPСAV, 3. 3. 2. 17. 5. 2. (№ 1627–1628) // Archief Redemptoristen (CssR); KADOC, ANBPСAV. 3. 3. 2. 17. 5. 5. 2. (№ 1631–1632 Archief Redemptoristen (CssR).
119. АСО SC Ruteni (1886–1892). Листи о. І. Дольницького до Конгреґації Східних Церков від 11 лютого 1887 р. і від 23 січня 1888 р. Р. 4402–4403.
120. Лист отця-каноніка Мартина Пакіжа від 24 листопада 1887 р. до Конгреґації Східних Церков у справі реформи сестер-василіянок // АСО SC Ruteni (1886–1892). Р. 4514–4515.
121. Звіт митрополита С. Сембратовича про Львівську Архиепархію від 4 квітня 1888 р. до префекта Конгреґації Східних Церков (5 розділ «Монахині») // АСО SC Ruteni (1886–1892). Р. 4572.
122. А ІІЦ УКУ. Спр. 154. С. 2. Інтерв'ю с. Марії Ірини Дикої ЧСВВ. 4 серпня 1993 р.
123. Архів Місії Постуляційний центр беатифікації й канонізації святих УГКЦ. Свідчення Федорківа Богдана, село Підмихайлівці, Рогатинський р-н, Івано-Франківська обл., 15. 12. 2005.
124. Національний музей у Львові. Відділ рукописів і стародруків. Візита

- Словітського монастиря 1763 р. Ркл. 23. п. I, Ф. 2/1. С. 421–442.
125. Шематизмъ всего клира греко-католицкой Митрополичои Архіепархіи Львѡвскои на рѡкъ 1907. Львѡвъ, 1906. С. 222–233, 228–229.
 126. Шематизмъ всего клира греко-католицкой Митрополичои Архіепархіи Львѡвскои на рѡкъ 1909. Львѡвъ, 1909. С. 184–185, 405–406.
 127. Шематизмъ всего клира Греко-Католицкой Митрополичои Архіепархіи Львѡвскои на рѡк 1912. Львѡвъ, 1911. С. 402–403.
 128. Шематизмъ, всего клира греко-католического Епархій соединенныхъ Перемыской, Самборской и Саноцкой на рокъ водъ рожд. Хр. 1910. Перемышль, 1909. С. 496–497.
 129. Шематизмъ всего клира греко-католической Епархіи Станиславѡвской на рѡкъ Божій 1913. Станиславѡвъ, 1913. С. 292.
 130. Ustawy S. O. N. Bazyłego W., tudzież uwagi i nauki duchowne przez sp. J. X. Jozefa Wełiamina Ruckiego, Metropolite całej Rusi, zebrane u kłasztorowi Mińskiemu Panien tegoż Zakonu podane dla wiekszej wygody teraz Wydrukuwane w Wilne, w Drukarni J. K. M. XX. Bazyłianow roku 1771. 152 s. (Рукопис Мінського жіночого монастиря видано пол. мовою 1771 р.) 2-ге видання «Уставів» вийшло в Полоцьку 1807 р. (див. Петрушевич А. Сводная Лѣтопись 1700–1772 С. 307), а 3-є видання у Римі 1854 р. італ. мова.
 131. Витягъ зъ правилъ св. Отца нашего Василя Великого уложенный для инокинъ Іосифомъ Веляминомъ Рутскимъ Митрополитомъ всеи Руси. Конституціи женскихъ монастырѣвъ ЧСВВ. Галицкой провинціи, Жовква, 1909. 108 с.
 132. Каталог сестер ЧСВВ. Рим, 1983. Ч. 1. 48 с.
 133. Каталог сестер ЧСВВ. Рим, 1988. Ч. 2. 67 с.
 134. Хроніка Монастиря сестер Василянук у Львові при вул. Длугоша, 17. 1933–1939 рр. Рукопис. Оригінал. Без нумерації // Архів сестер ЧСВВ провінції Пресвятої Тройці у Львові.

135. Хроніка монастиря сестер Василянок в Яворові 1882–1935 рр. Рукопис. Оригінал. // Архів сестер ЧСВВ провінції Пресвятої Тройці у Львові. 345 с.
136. Хроніка дому сестер Василянок в Перемишлі 1902–1938 рр. Рукопис. Оригінал. Без нумерації // Архів провінції сестер-василіанок у Польщі.
137. Спис вступаючих на новіціят Чина св. Василя В. в Станиславові. (Фрагменти хроніки Станиславівського монастиря сестер ЧСВВ). Рукопис. Оригінал // Архів сестер ЧСВВ провінції Пресвятої Тройці у Львові.
138. Bazylianki // Encyklopedia Katolicka / red. F. Gryglewicz, R. Lukaszuka, Z. Sulowskiego. T. II. Lublin: KUL, 1995. S. 144–147.
139. Дух О. Василянки // Енциклопедія Львова / ред. А. Козицького І. Підкови Т. 1. Львів: Літопис, 2007. С. 330–333.
140. Suore Basiliane // Sacra Congregazione Orientale. Statistica con cenni storici della Gerarchia e dei fedeli di Rito Orientale. Vaticana, 1932. P. 395–398.
141. Ordine delle Suore di S. Basilio Magno (Suore Basiliane) // Sacra Congregazione per le chiese Orientali. Oriente Cattolico Cenni storici e statistiche. Quarta edizione. Vaticana, 1974. P. 670–675.
142. Теодорович Н. Справи домашні. В справі реформи монахинь Чина св. Василя Великого // Душпастырѣ. Львѡвъ, 1895. 15 (27) червня. Ч. 11. С. 311.
143. Фундація Кардинала Сильвестра Сембратовича для виховання и образования руских дѣвчат під назвою «Рускій дѣвочий институтъ во Львові». «Основательна грамота выд 31 серпня 1897 р. § 2» // Душпастырѣ. Львов, 1897. Ч. 13–14. С. 317–321.
144. Захоронкарська семінарія // Львівські Архієпархіяльні відомости. 1936. Травень. Ч. 5. С. 60.
145. Оповістки // Діло. 1929. 9 червня. С. 6.
146. Загальна Рада СС. Василянок // Діло. 1932. 13 січня. С. 2.
147. Оповідка // Діло. 1938. 18 червня. С. 10.

148. Вага і значіння дошкільного виховання // Діло. 1938. 28 липня. С. 5.
149. Яремко Д. «Вже понад міру» // Нива. Львів, 1911. 1 жовтня. Ч. 19. С. 577–580.
150. Всячина. Новіціят СС. Василянок в Ужгороді // Нива. Львів, 1925. листопад-грудень. Ч. 11–12. С. 408.
151. Горникевич М. П'ять літ при гробі Святого [Йосафата] // Нива. Львів, 1929. Червень. Ч. 6. Рік XXIV. С. 210–216.
152. Навроцький В. Хто є основником Згромадження СС. Службниць Пр. Д. М. (Спомин) // Нива. Львів, 1933. Ч. 6–7. С. 231–237.
153. Загальна Рада СС. Василянок // Нова Зоря. Станиславів, 1932. 7 січня. Ч. 1. С. 2.
154. Полек В. Учительська семінарія Василянок // Нова Зоря. Івано-Франківськ, 1992. Серпень. Ч. 29. С. 4.
155. Слободян В. ЧСВВ. Кілька сторінок із хроніки монастирів СС. Василянок // Богословія. Львів: Богословське наукове товариство, 1926. Т. IV. Кн. 1–2. С. 240–246.
156. Шептицький К. Митрополит Андрей і оновлення східної чернечої традиції // Богословія. Львів: Богословське наукове товариство, 1926. Т. IV. Кн. 1–2. С. 150–163.
157. Лициняк В. Товариство «Захист ім. Митрополита Андрея гр. Шептицького для сиріт» у Львові // Богословія. 1926. Т. IV. С. 78.
158. Перед сто роками. Виймки з дрогобицького «Деканального Протоколу» (1817–1827) // Календар Місіонаря. Жовква, 1939. С. 49–62.
159. Статистика католицького Сходу. Сестри Василянки // Добрий пастир. 1933. Т. 3. Ч. 3. С. 205–212.
160. Жіноча кравецька школа сестер Василянок у Львові // Мета. Львів, 1933. Ч. 2. С. 6.
161. Петрушевич А. Словицкій женській Монастырь Чину Св. Василя В. и его дѣвочое воспиталище. Краткое історическое ізвѣстіе по грамотам і актам

- тогоже Монастиря сочиненное // Зоря Галицка. Львов, 1851. 7/19 лютого. Ч. 14. С. 118–120.
162. Петрушевич А. Словицкій женскій Монастирь Чину Св. Василя В. і его дѣвочое воспиталище. Краткое історическое извѣстіе по грамотам і актам того же Монастиря сочиненное // Зоря Галицка. Львовъ, 1851. Ч. 15. С. 127–128.
163. Новаківська Є. Звіти з діяльності Української Марійської організації // Вісник Марійської Дружини. Львів, 1938. Ч. 1–2. С. 21–22.
164. Лукань Р. Марійська Дружина на Українських землях у XVII–XIX ст. // Вісник Марійських Товариств. Львів: Видання Марійського Товариства Молоді, 1936. С. 31.
165. Зголошення о прийнятю в Институт СС. Василянок // Вістник Станиславівської Епархії. Станиславів, 1903. Ч. 10. С. 102.
166. Занік М. Найстаріші монастирі Галичини // Шашкевичів край: Всеукраїнський краєзнавчо-літературно-мистецький журнал. Золочів, 1994. № 1. С. 17–21.
167. Долішня О. З історії Словітського монастиря // Народне слово. Золочів, 2010. 15 квітня. С. 5.
168. Історичний день в монастирі монахинь Василянок в Альбано, коло Риму // Вісті з Риму. 1966. 30 листопада. Ч. 16. С. 11–13.
169. Новий генеральний заряд сестер ЧСВВ // Вісті з Риму. 1983. 9 серпня. Ч. 2. С. 6–7.
170. Поминальне слово Верховного Архиепископа на заупокійній Службі Божій за монахинь Василянок в Соборі Святої Софії в Римі – 5. 11. 1970 р. // Благовісник Верховного Архиепископа Візантійсько-Українського (Греко-Руського) обряду. Рим, 1970. Рік VI. Кн. 1–4. С. 27–30.
171. Ісповідники і мученики української Церкви XX ст.» // Богословія. Рим, 1989. Т. LIII. Кн. 1–4. С. 221–229.

172. Як сестри Василянки вмирали за Віру // Місіонар. Філядельфія, 1926. Ч. 10. С. 323–325.
173. Ленцик В. Музей і бібліотека у Стемфорді // Правда. Торонто, 1973. Ч. 1–2. С. 170–180.
174. Банах-Чорненька М. Учительська семінарія у Львові // Часопис «Світло». 1979. Лютий. С. 69–70.
175. Сабол С. Укрита Фіялка – сестра Василя Глібовицька, ЧСВВ. Братіслава; Пряшів, 1992. 224 с.
176. Стеців-Тимчук У. Свічка в руках Христових. Життя матері Моніки (Марії) Полянської, ЧСВВ. Львів: Сполом, 2013. 112 с.
177. Стеців-Тимчук У. У тиші серця. Життя сестри Василії (Олени) Глібовицької ЧСВВ. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. 104 с.
178. Пропам'ятна книга гімназії сестер Василянок у Львові / гол. ред. В. Лев. Нью Йорк: В-во НТШ, 1980. 334 с.
179. Пропам'ятна книга гімназії сестер Василянок у Львові / ред. І. Гургула. Львів: Основа, 1995. 272 с.
180. Лист Блаженнішого Й. Сліпого до матері-архимандрині Емелії Прокопик від 15 травня 1979 р. // Історичний архів УГКЦ у Римі. Ф. 2. Оп. IV в. Спр. 153.
181. Шах С. Львів – місто моєї молодости. (Спомин присвячений Тіням забутих Львов'ян). Ч. I. і Ч. II. Мюнхен: Християнський Голос, 1955. 270 с.
182. Шкрумеляк Ю. Українські сироти. Львів, 1921. 32 с.
183. Зельська І. Відгомін. Спогади. Торонто, 1989. 139 с.
184. Лашків О. Освітньо-виховна діяльність сестер Василянок. Львів, 2004. 54 с.
185. Чинности и рѣшеня руского провинціального собора въ Галичинѣ отбувшогося во Львовѣ въ роцѣ 1891. Львовъ, 1896. Титул X. С. 237–240.

186. Конференції Архиєреїв Української Греко-Католицької Церкви (1902–1937) / ред. А. Кравчук. Львів, 1997. 107 с.
187. Протоколи засідань львівських архієпархіальних соборів 1940–1944 рр. / упор. А. Бабяк. Львів: Місіонер, 2000. 444 с.
188. Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові (1928–1944) / упор. П. Сениця. Торонто, 1973. Ч. I. 719 с.
189. Церква і церковна єдність. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і Матеріали 1899–1944 рр. / ред. А. Кравчук. Львів: Свічадо, 1995. Т. I. С. 29–36.
190. Церква і суспільне питання. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944 рр. Листування / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук. Львів: Місіонер, 1999. Т. II. Кн. 2. С. 715–728.
191. Сергійчук В., Барташ В. Нескорена Церква: подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. Київ: Дніпро, 2001. 494 с.
192. Святішого Отця нашого Льва Папи XIII Божим Провидінням. Апостольське Письмо про реформу Чина св. Василя В. української нації в Галичині). Дано в Римі 12 мая 1882 р. // Каровець М. Велика реформа Чина Св. Василя Великого, 1882. Львів: В-во оо. ЧСВВ, 1933. Ч. II. С. 143–165.
193. Апостольський лист Святішого Отця нашого Папи Льва XIII «*Singulare praesidium*» «Особливою Охороною» про реформу Чину св. Василя Великого української нації в Галичині // Записки ЧСВВ. Рим, 1982. Т. XI. Вип. 1–4. С. 346–352.
194. Філософський енциклопедичний словник Київ: Абрис, 2002. 744 с.
195. Бакуменко В., Князєв В., Сурмін Ю. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку // Вісник національної академії державного управління при Президентіві. 2003. № 2. С. 11–27.

196. Пісьмаченко Л. М. Методологічні основи державного управління зовнішньоторговельними операціями // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління. 2009. № 1. С. 24–33.
197. Космина В. Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2011. 310 с.
198. Костенко Н., Іванов В. Досвід конвент-аналізу: Моделі та практики: Монографія. Київ: Центр вільної преси. 2003. 200 с.
199. Давидова Т. В. Роль загальнонаукових методів у дослідженні антиконцептів // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». «Мовознавство». 2014. № 2. С. 36–39.
200. Сепетий Д. П. Нетерпимість як наслідок есхатологічного розуміння значення світогляду // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2008. № 32. С. 86–97.
201. Історичне краєзнавство / Я. Калакура, І. Войцехівська, Б. Корольов та ін. Київ: Либідь. 2002. 488 с.
202. Семеряга О. П. Аналітичний огляд методів дослідження белігеративних ландшафтів // Геополітика і аеродинаміка регіонів. 2014. № 1. С. 194–200.
203. Стороженко І. С. Теоретико-методологічні проблеми дослідження історії Запорозької Січі // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження. 2011. Вип. 9. С. 17–25.
204. Duch O. Sieć monasterów żeńskich eparchii Lwowskiej i Przemyskiej w XVII i XVIII wieku // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. Lublin, 2005. T. 3. S. 88–100.
205. Західно Українська Народна Республіка, 1918–1923 рр.: Ілюстрована історія / керівник авторського колективу, гол. ред. М. Кугутяк. Львів; Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2008. 524 с.

206. Нагаєвський І. Історія Римських Вселенських Архієреїв. Рим, 1979. Ч. III. 521 с.
207. Провінційний Синод у Замості 1720 року Божого. Постанови. Івано-Франківськ, 2006. Титул XII «Монахині». С. 240–245.
208. Сулик Р. Дерев'яне церковне будівництво на Стрийщині. Львів; Стрий: Опришки, 1993. 122 с.
209. Дух О. Жіночий монастир у Смільниці // Альманах Старосамбірщини. Львів: Місіонер, 2003. Т. III. С. 269–285.
210. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2995. Арк. 51–52.
211. Leo XIII. Litterae Encyclicae «Rerum Novarum» // Actae Sanctae Sedis XXIII. Roma (1890–1891). P. 641–670.
212. Приріз Я. Митрополит Андрей Шептицький і відродження монашества УГКЦ // Преображення в Господі: Матеріяли Конференції монашества УГКЦ. Львів: Свічадо, 2004. С. 95–118.
213. Архів Провінції Найсвятішого Спасителя Отців Василіян в Україні (Львів). Ф. «Рукописи о. Дам'яна Григорія Богуна ЧСВВ». Спр. «Василіянки». Арк. 1.
214. Catalogus Ordinis S. Basilii Magni reformationis Dobromilensis sub regimine PP. Soc. Jesu anno 1898. Zólkiewiae: Ex Typographia pp. Basilianorum, 1898. 24 p.
215. Назарко І. Київські і Галицькі Митрополити. Біографічні нариси (1590–1960). Торонто: В-во отців Василіян, 1962. 271 с.
216. Назарко І. Сильветки перших василіян після добромильської реформи // (1882–1982) // Записки ЧСВВ. Рим, 1982. Т. XI. Вип. 1–4. С. 451–522.
217. Справи домашні // Душпастирѣ. Львовѣ, 1897. 15 (27) мая. Ч. 9. С. 213.
218. «Блажен той муж...» Життєвий шлях митрополита А. Шептицького (29.07.1865–1.11.1944). Фотоальбом (до 150-річчя з дня народження Андрея Шептицького) / упоряд. С. Турків. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. 196 с.

219. Витвицька М. Історично-правовий аспект реформування василіанських жіночих монастирів у Галицькій митрополії на межі ХІХ–ХХ ст. // *Acta studiosi*. Богословський науковий збірник. Львів: УКУ, 2011. Ч. 9. С. 7–29.
220. Перемишль – західний бастион України. Збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі / ред. Б. Загайкевича. Нью Йорк; Філадельфія, 1961. 414 с.
221. Шематизмъ, всего клира греко-кат. епархій соединенныхъ Перемыской, Самбѣрской и Санѣцкой на рокъ вѣдь Рожд. Христ. Перемишль, 1907. С. 418–419.
222. Шематизмъ, всего клира греко-католической Епархій Станиславѣвской на рокъ 1907. Станиславѣвъ, 1907. С. 259.
223. Боцян О. Прелат Ісидор Дольницький, духовний отець, літургіст піснотворець. Богословія. Львів: Богословське наукове товариство. 1924. Т. II. Кн. 1. С. 135–195.
224. Турій О. «Попи і хлопи»: соціальна «доктрина» греко-католицького духовенства і національно-політична мобілізація українського селянства Галичини в середині ХІХ століття // Ковчег. Науковий збірник статей з церковної історії. Львів: Інститут Історії Церкви ЛБА, 2001. Т. 3. С. 296–319.
225. Шептицький А. «Зближаються часи». Пастирське послання 26 листопада 1907 р. // Церква і церковна єдність. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і Матеріали 1899–1944. Т. I / ред. А. Кравчук. Львів: Свічадо, 1995. С. 29–36.
226. Гузар Л. Греко-Католицька Церква в Україні. Львів, 2001. 78 с.
227. Баб'як А. Подвиг митрополита Андрея Шептицького як Апостольського візитатора для українців (1920–1923) і його взаємини з урядом Польщі. Тренто; Больцано, 2013. 238 с.
228. Звіт митр. А. Шептицького для о. Д. Дженоккі про стан Львівської Архієпархії 12 лютого 1923 р. // Церква і суспільне питання.

- Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. Т. II. Кн. 2. Листування / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук. Львів: Місіонер, 1999. С. 715–728.
229. Ленцик В. Нарис історії Української Церкви. Львів: Свічадо, 2003. 600 с.
230. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 2. Спр. 187. Арк. 2.
231. Преподобним у Христі Інокіям ЧСВВ // Церква і душпастирство. Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899–1944. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. С. 363–365.
232. Базилевич А. Начерк Конституцій сестер Василиянок // Введення у твори митрополита Андрея Шептицького. Львів: Свічадо, 1993. 237 с.
233. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 1–7.
234. Schematismus universi Venerabilis Gleri orientalis ritus Catholico Dioeceseos Premisliensis, Samboriensis et Sanocensis pro anno Domini 1859. Premisliae, 1859. 174 p.
235. Шематизмъ всего клира греко-католицкои Митрополичои Архіепархіи Львовскои на рокъ 1914. Львов, 1913. С. 432–433.
236. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2798. Арк. 2, 5–5 зв.
237. Архів Провінції Найсвятішого Спасителя Отців Василіян. Василіани і Василіанки. Виписки з Каталогів Чину Василіян 1896–1939 рр. Арк. 1–3.
238. Станиславів – Станіслав – Івано-Франківськ (до 350-річчя Івано-Франківська): монографія / керівник авторського колективу, гол. ред. В. Великочий. Івано-Франківськ; Львів; Київ: Манускрипт-Львів, 2012. 584 с.
239. Терещенко Ю., Срібняк І. Історія України від найдавніших часів до утвердження незалежної держави. Київ: Генеза, 2003. 160 с.
240. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2033. Арк. 22.
241. ЦДІАЛ України. Ф. 365. Оп. 2. Спр. 32. Арк. 7–23.
242. Постать Слуги Божої Моніки Полянської ЧСВВ у листах і спогадах / упорядн. С. Турків. Львів: Сполом, 2015. 112 с.

243. З літопису монастиря ЧСВВ у Львові про зайняття міста російськими військами та арешт митр. Андрея Шептицького // Церква і суспільне питання. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944 рр. / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук. Львів: Місіонер, 1999. Т. 2. Кн. 2. С. 612–618.
244. Дацій Ю. Із моїх спогадів // Альманах Василіянських Богословів. Кристинопіль: В-во оо. ЧСВВ, 1933. Річник I. Ч. 167/33. С. 48–69.
245. Держархів Тернопільської обл. Ф. 322. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 10, 25.
246. Шематизмъ всего клира греко-католицкои Епархїи Станиславѳвськой на рѳкъ Божий 1914. Станиславѳвъ, 1914. С. 291–292.
247. Історичний архів УГКЦ в Римі. Ф. 2. Оп. IV а. Спр. 368. Арк. 491, 512.
248. Цвенгрош Г. Національно-державницькі погляди митрополита Андрея Шептицького й польсько-українська війна 1918–1919 рр. // Матеріали конференцій. Україна–Польща: Історична спадщина й суспільна свідомість. Київ, 1993. С. 178.
249. Хома І. Українське Посольство при Апостольському Престолі 1919–1921. Рим, 1987. Меморіял українського Посольства до Папи Бенедикта XV. С. 44–52.
250. Спис священиків інтернованих і арештованих в рр. 1919–1920. Додаток II / Кривава книга. Ч. II. Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919–1920. Відень: Видання Уряду ЗУНР, 1921. С. 235–242.
251. ЦДІАЛ України. Ф. 462. Оп. 1. Спр. 222. Арк. 1–2, 31–31 зв.
252. ЦДІАЛ України. Ф. 360 а. Оп. 1. Спр. 590. Арк. 183–187.
253. Історичний архів УГКЦ в Римі. Ф. 5. Оп. IV. Спр. 14. Арк. 3.
254. Українська загальна енциклопедія: у 3 т. Т. 2 / ред. І. Раковського. Львів; Станиславів; Коломия, 1930–1933 рр. С. 87.
255. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2963. Арк. 13–13 зв., 75–90, 132, 135.
256. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 198. Арк. 62, 138–146.
257. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 3. Спр. 339. Арк. 57.

258. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2974. Арк. 149.
259. Конституції сестер Чину Св. Василя Великого. Рим, 2001. 99 с.
260. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 2965. Арк. 23.
261. Джуджар Ю. Католицька церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії. Історично-юридична праця. Вид. 2-ге // ЗЧСВВ. Серія II. Секція I. Рим, 1986. 200 с.
262. Історичний архів УГКЦ у Римі. Ф. 2. IV а. Спр. 364. Арк. 55.
263. Горникевич М. П'ять літ при гробі Святого [Йосафата] // Нива. Львів, 1929. Червень. Ч. 6. С. 210–216.
264. Історичний архів УГКЦ в Римі. Ф. 2. Оп. IV а. Спр. 271. Арк. 108, 110.
265. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 202. Арк. 12.
266. Історичний архів УГКЦ в Римі. Ф. 2. Оп. IV б. Спр. 154. Арк. 17.
267. Провінційний архів сестер ЧСВВ у Львові. Спомини про митрополита А. Шептицького с. Климентії (Ксені) Дуди ЧСВВ. 6 травня 1987. Машинопис. Оригінал. 2 с.
268. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 3. Спр. 95. Арк. 1–3.
269. Ваврик М. Отець Іриней Іван Назарко, ЧСВВ (1905–1976) та його церковно-історична письменницька спадщина // Записки ЧСВВ. Рим, 1979. Т. X. Вип. 1–4. С. 394–404.
270. Янович М. І. Марійська Дружина Пань у Львові 1904–1934 // Пропам'ятна книга першого з'їзду Марійських дружин інтелігентного жіноцтва з приводу 30-ліття існування Марійської Дружини Пань у Львові 1904–1934. Львів, 1937. С. 12–22.
271. Янович М. І. Марійська Дружина і виховання молоді // Пропам'ятна книга першого з'їзду Марійських дружин інтелігентного жіноцтва з приводу 30-ліття існування Марійської Дружини Пань у Львові 1904–1934. Львів, 1937. С. 128–136.
272. Лещук О. В. Методика праці в Марійських Дружинах середньо-шкільної мужеської молоді // Методика праці в Марійських організаціях.

- Реферати виголошені на з'їзді провідників Марійських Дружин у Львові 26 і 27 грудня 1934. Львів, 1935. 123 с.
273. Баїк Л. Г. З історії розвитку української школи в Галичині (1869–1939 рр.) // Актуальні проблеми становлення і розвитку національної школи. Київ, 1992. С. 5–17.
274. НМЛ. Ркл. 24. п. І. Ф. 4/1.
275. Яворів – місто із королівською історією. Яворів, 2018. 22 с.
276. Начертаніє народных училищъ и учительскихъ лицъ подъ управительствомъ рускои перемыской консисторіи на годъ 1859 въ Перемышли. 1859 г. // *Schematismus universi Venerabilis Gleri orientalis ritus Catholico Dioeceseos Premisliensis, Samboriensis et Sanocensis pro anno Domini 1859. Premisliae, 1859. P. 9–10.*
277. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина У 11 т. Т. 3 / ред. В. Кубійович. Париж; Нью-Йорк, 1959. С. 1058.
278. Клос Є., Кудлик І. Роль «Просвіти» в боротьбі за національний характер східногалицьких народних шкіл (1868–1918 рр.) // Матеріали конференції «Народ, нація, держава: українське питання у європейському вимірі». Львів, травень 1993 р. // Науковий збірник Українського Вільного Університету. Мюнхен; Львів, 1995. С. 114–120.
279. Zbior ustaw i najwazniejszych rozporzadzen w sprawie szkolnictwa ludowego. Lwów, 1885. S. 29.
280. *Schematismus universi Venerabilis Gleri Ruthenorum Catholicorum Dioeceseos Premisliensis, Samboriensis et Sanocensis pro anno Domini 1879. Premisliae, 1879. P. 75, 195, 197–198.*
281. Яворів: віхи історії (історико-краєзнавчий нарис) / упор. В. Мартинович. Львів: РАС, 1996. 100 с.
282. Где-нещо за монастир и за школу дівочу в Яворові // Руский сіон. Львов, 1872. Т. 2. Ч. 7. С. 212–216.
283. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 79–81.
284. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. І. Спр. 2585. Арк. 121.

285. Чистух В. Завалівське коріння Блаженнішого Любомира Гузара. Львів: Свічадо, 2017. 64 с.
286. Двадцять літ на владичому престолі // Ювілейний Альманах українських католицьких Богословів Перемишльської єпархії. Перемишль, 1937. С. 64–91.
287. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 9.
288. Лев В. Митрополит А. Шептицький і Львівське шкільництво // Про великого митрополита Андрея. Йорктон: В-во САСК, 1961. С. 79–84.
289. Станиславів – Станіслав – Івано-Франківськ (до 350-річчя Івано-Франківська): монографія / керівник авторського колективу, гол. ред. В. Великочий. Івано-Франківськ; Львів; Київ: Манускрипт-Львів, 2012. 584 с.
290. Скождополь-Бойчук Д. Моя школа. До історії монастиря і шкіл сестер Василиянок у Станиславові // Альманах Станиславівської землі (збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини). Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. Т. 1. С. 317–326.
291. Романюк В. Місто між двома Бистрицями. Кн. 2. Івано-Франківськ, 2015. 360 с.
292. Вістник Станиславівської Єпархії за 1912. Станиславів. Ч. 5. С. 68–69.
293. Купранець О. Церковне життя Дрогобича й Дрогобиччини / Дрогобиччина – земля Івана Франка / голова редакційної колегії д-р Л. Луців. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. С. 143–160.
294. Всячина // Нива. Львів, 1929. Червень Ч. 6. С. 240.
295. Рудакевич О. ГКЦ і розвиток культурно-мистецьких традицій галицьких українців в ХІХ початок ХХ ст. // Наукові записки ТНПУ. Серія: філософія. Тернопіль, 2000. № 5. С. 81–85.
296. Благий В. Стан середньої освіти в Галичині на початку ХХ ст. // Академічна гімназія у Львові: історія і сучасність. Збірник праць наукової конференції, присвяченої 120-річчю першої матури УАГ з українською мовою викладання та першому випуску відродженої

- академічної гімназії / ред. В. Старчевський; упор. І. Соляр, Н. Майорчак. Львів, 1999. С. 53–61.
297. Звіт дирекції приватної женьської гімназії СС. Василянок у Львові – з руским викладовим язиком за шкільний рік 1906/07. Накладом монастиря СС. Василянок. Львів, 1907. 27 с.
298. Мельник І. Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості королівського столичного міста Галичини. Львів: Центр Європи, 2008. 384 с.
299. Кучабський Ю. Отець Володимир Кучабський: священик, катехит, науковець, письменник. Львів: Свічадо, 2011. 192 с.
300. Царський в'язень. 1914–1917. Львів: Лігам-Прес, 2010. 228 с.
301. Горняткевич Д. С. Северина Парилле, ЧСВВ / ред. В. Лев, Г. Лужницький, Р. Миколаєвич, В. Мацьків // Шляхами Золотого Поділля. Т. II. Регіональний Збірник Тернопільщини. Філадельфія, Па: Вид. НТШ в СЗА, 1970. С. 220–223.
302. ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 3. Спр. 837. Арк. 5.
303. Турків С. Становлення і розвиток монастирів сестер Василіанок у XVII – на початку XX століття // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». Вип. 23 / гол. ред. Ю. І. Терещенко. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2018. С. 122–132.
304. Головин Б., Кушнерик Г. Парилле Северина. Тернопільський енциклопедичний словник Т. 3. П–Я. Тернопіль: Збруч, 2008. С. 29–31.
305. Держархів Тернопільської обл. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 528. Арк. 22.
306. Звіт дирекції приватної жіночої семінарії учительської СС. Василянок з руским язиком викладовим в Станиславові за рік шкільний 1912–1913. Станиславів, 1913. С. 23–26, 31–37.
307. Енциклопедія Українознавства / ред. В. Кубійович. Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. Т. I. Ч. 2. С. 556, 946.
308. ЦДІАЛ України. Ф.179. Оп. 3. Спр. 1283. Арк. 1–133.

309. Сеньків М. Культурно-національне життя Дрогобича у міжвоєнний період (1919–1939 рр.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич, 2011. Вип. XIV–XV. С. 338–344.
310. Завгородня Т. Теорія і практика навчання в Галичині (1919–1939 рр.). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2007. 392 с.
311. Чумак Ю., Сенік О. Дрогобицький музичний коледж імені Василя Барвінського: проєкція з минулого в сучасне: монографія. Дрогобич: Посвіт, 2020. 172 с.
312. Кульчицький Ю. Життєвий шлях нашого роду. Дрогобич, 2012. 332 с.
313. Галів М., Чава І. Середні навчальні заклади у Дрогобичі (1919–1939) // Актуальні питання гуманітарних наук: Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Франка. Дрогобич, 2016. Вип. 16. Історія. С. 21–32.
314. Захоронкарська семінарія // Львівські Архієпархіяльні відомости. 1936. Травень. Ч. 5. С. 60.
315. Вага і значіння дошкільного виховання // Діло. 1938. 28 липня. С. 5.
316. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 1.
317. Проповідь виголошена дня 6 квітня 1963 р. в молитовниці сс. Василянок у Ватикані // Твори Патріарха і Кардинала Йосифа / ред. І. Хома, І. Музичка. Рим, 1981. Т. XII. С. 41–44.
318. Архів монастиря сестер ЧСВВ в м. Івано-Франківську. Свідectво зрілости Йосифи Ковалів від дня 9 липня 1920 р. Приватна семінарія учительська жіноча СС. Василянок в Станиславові. Рукопис і машинопис. Оригінал. Арк. 1.
319. Стасюк І. Освітня діяльність сестер Василянок у Станиславові (1900–1923 рр.) // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2011. Ч. 18–19. С. 37–43.
320. Станиславів-Івано-Франківськ: місто давнє і сучаснє / В. Шпільчак, З. Соколовський, М. Головатий. Львів: Світ, 2011. 296 с.

321. Пласт у Станиславові та Івано-Франківську (1911–2009 рр.) // упор. А. Чемеринський, В. Іваночко. Серія «Пластова бібліотека». Ч. 9. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. 224 с.
322. Архів монастиря сестер ЧСВВ у м. Івано-Франківську. Повідомлення Єпископського Ординаріату від 2 сересня 1932 р. у справі відкриття гімназії при монастирі сестер-василіанок у Станиславові. Машинопис. Оригінал. Арк. 485.
323. Фундація Кардинала Д-ра Сильвестра Сембратовича для виховання и образования руских дівчат під назвою «Рускій дівочий институтъ во Львові». «Основательна грамота выд 31 серпня 1897 р. § 2» // Душпастирь. Львов, 1897. Ч. 13–14. С. 317–321.
324. Турків С. Освітня і виховна діяльність сестер-василіанок у Східній Галичині наприкінці ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. ХХІ. Дрогобич: Посвіт, 2019. С. 349–358.
325. Всячина. На злобу дня // Нива. Львів, 1911. 15 жовтня. Ч. 20. С. 639–640.
326. Зголошення о прийнятю в Институт СС. Василянок // Вістник Станиславівської Епархії з р. 1906. Станиславів, 1906. Ч. 8. С. 153–154.
327. Зголошення о прийнятю в Институт СС. Василянок // Вістник Станиславівської Епархії з р. 1909. Ч. 7. С. 110.
328. Звіт Дирекції Приватної жіночої семинарії учительської СС. Василянок з руским язиком викладовим в Станиславові за рік шкільний 1912/13. Станиславів, 1913. С. 43.
329. Вістник Станиславівської Епархії за р. 1918. Ч. 8–9. С. 80.
330. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 342. Арк. 9.
331. Шумська-Гриневиц М. Про село Золота Липа і дещо про Інститут СС. Василянок // Альманах Станиславівської землі (збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини). Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1985. Т. II. С. 73–75.

332. Купранець А. Церковне життя Дрогобича й Дрогобиччини / Дрогобиччина – земля Івана Франка. Дрогобич: Бескид, 1993. С. 143–160.
333. Дзерович Ю. Педагогіка. Львів, 1937. 247 с.
334. Сиротинські захисти. Фундація ім. Митрополита // Нива. Львів, 1916. Ч. 2. С. 115.
335. Лициняк В. Сирітський захист // Діло. 1915. 16 грудня. С. 2, 5, 12.
336. Звіти з діяльності ради товариства «Захист ім. митрополита Андрея Гр. Шептицького для сиріт» у Львові за перше 20-ліття (1918–1938). Львів, 1938. 28 с.
337. Воляннюк Р. Підготовка сестер василіанок до роботи у сирітських захистах Галичини на початку ХХ століття // Науковий вісник Чернівецького університету. Чернівці, 2003. Вип. 184. С. 3–7.
338. Мищишин І. Моральне виховання української молоді в процесі співпраці школи, Греко-Католицької Церкви і громадськості (Галичина, кін. ХІХ – 30-і роки ХХ ст.): автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 – Педагогіка. Тернопіль, 1999. 20 с.
339. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 321. Арк. 5.
340. Суханова З. Матлашенко Н. «Я буду за вас молитися» митрополит Андрей Шептицький // Людина і світ. Львів, 1990. Ч. 11. С. 40–48.
341. Марунчак М. Г. Митрополит Андрей Шептицький на заході 1920–1923 рр. Вінніпег; Едмонт, 1981. 47 с.
342. Новинки. Ревізія в сирітському захисті // Діло. 1922. 7 вересня. Ч. 6. С. 5.
343. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 рр. Документи і матеріали: у 5 т. Т. 2 / відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. С. 96–99.
344. Вишневецький О. І., Кобрій О. М., Чепіль М. М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій / за ред. О. Вишневецького. Дрогобич: Відродження, 2001. С. 183.

345. Гупало Н. Василіанський монастир Вознесіння Господнього в Золочеві. Львів: Скриня, 2014. 190 с.
346. ЦДІАЛ України. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 1857. Арк. 56.
347. Шематизм всего духовенства греко-католицького Львівської митрополичої архієпархії на рік 1924. Львів, 1924. С. 303.
348. Шематизм всего духовенства греко-католицького Львівської митрополичої архієпархії на рік 1927. Львів, 1927. С. 300.
349. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 4 б. Спр. 1844. Арк. 4–5, 7–8, 15–17.
350. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 4 б. Спр. 1843. Арк. 39–40.
351. Соколовський О. К. Церква Христова 1920–1940. Переслідування християн в СРСР. Київ, 1999. 338 с.
352. Лициняк В. У справі сиріт // Львівські Архієпархіяльні Відомости. 1931. 15 грудня. № 4. С. 1–5.
353. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 378. Арк. 11–50.
354. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 398. Арк. 114, 359.
355. АГУ отців ЧСВВ у Римі. Лист матері Віри Слободян ЧСВВ до митрополита А. Шептицького 15 червня 1921 р. Арк. 1.
356. Провінційний архів сестер ЧСВВ у Львові. Ключ І. Митрополит Андрей – Батько сиріт. Спомини колишньої вихованки сиротинця у монастирі на вул. Потоцького, 95. 2 с.
357. Львівські Архієпархіяльні відомості. 1935. 15 жовтня. Ч. X. С. 326–327.
358. У сирітському закладі. Діти під опікою СС. Василянок // Голос Підкарпаття. 1942. 25 жовтня. Ч. 9. С. 4.
359. Архіві Бельгійської Північної Провінції Згромадження Найсвятішого Ізбавителя, (Archief Redemptoristen (Csr) (BE/ 942855/981. № 1628) // KADOS, ANBPСАV, 3.3.2.17.5.5.1. Лист від 13. 04. 1943 р. ігумені Львівського монастиря матері Віра Слободян, до о. Йосифа Схрейверса (Рим).
360. Руський Сиротинець в Ужгороді // Неделя. 1935. № 11. С. 1.

361. Шематизм духовенства Львівської Архієпархії 1938 р. Львів, 1938. С. 91–92.
362. Оповідка. Дівочий Інститут. Діло. 1938. 18 червня. Ч. 131. С. 10.
363. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 4 б. Спр. 2534. Арк. 48–48 зв., 59–63, 125.
364. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. Р-389. Оп. 2. Спр. 10. Арк. 1–21.
365. Історичний архів УГКЦ в Римі. Ф. 9. Оп. II. Спр. 4. Арк. 56.
366. Головінська-Максимович А. Ластівки моляться. Сестрам Василиянкам у 75-літній Ювілей // Наше життя. 1987. Червень. С. 22–23.
367. Провінційний архів сестер ЧСВВ у Львові. Спогади с. Магдалини Дацьків ЧСВВ.
368. Шематизм Греко-Кат. духовенства Львівської Архієпархії на рік 1931/32. Львів, 1931. С. 254–255.
369. Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської і Сяніцької на рік Божий 1932. Перемишль, 1932. С. 145.
370. Шематизм всего клира Греко-католицької епархії Станиславівської на рік 1935. Станиславів, 1935. С. 181–182.
371. Провінційний архів сестер-василіанок у Факс-Чейзі (США). Лист с. Софронії ЧСВВ до с. Йосафати ЧСВВ, 1937 р.
372. Turkiv S. The Activity of Monika Polianska – Mother Superior of the Basilian Sisters In 1917–1945 // Evropský filozofický a historický diskurz. Praha, 2019. Vud. 4. Sv. 5. S. 25–32.
373. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1 т. Спр. 224. Арк. 55.
374. Архів Місії Постуляційного центру беатифікації й канонізації святих УГКЦ. Свідчення Зобків Мирослави, село Підмихайлівці, Рогатинський р-н, Івано-Франківська обл., 15. 12. 2005.
375. Архів Місії Постуляційного центру беатифікації й канонізації святих УГКЦ. Свідчення Заблоцької Віри, с. Підмихайлівці, Рогатинський р-н, Івано-Франківська обл., 15. 12. 2005.

376. Пастирський лист Митрополита Андрея Шептицького // Львівські Архиепархіальні Відомості. 1939, вересень-жовтень. Ч. 1. С. 1.
377. Церква і суспільне питання. Митрополит А. Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. Кн. 1. Пастирське вчення та діяльність / за ред. А. Кравчука. Львів: Місіонер, 1998, с. 382–383.
378. Величковська-Петришин Барбара-Джемма. Спомини про ігуменю Сестер Василіянок, мати Моніку Полянську, ЧСВВ і про родину Теодоровичів // Шлях. Філадельфія, 1981. 23 серпня. С. 4.
379. Свідчення с. Дарії Свірської ЧСВВ, 23. 04. 1993 // А І І Ц УКУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 8.
380. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. Р-388. Оп. 2. Спр. 31. Арк. 2, 10.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Саломія (Стефанія) Цьорох під час написання докторської дисертації
«Погляд на історію і виховну діяльність сестер Василянок».
У монастирі сестер-василіанок (с. Словіта, 1931 р.)**

[116].

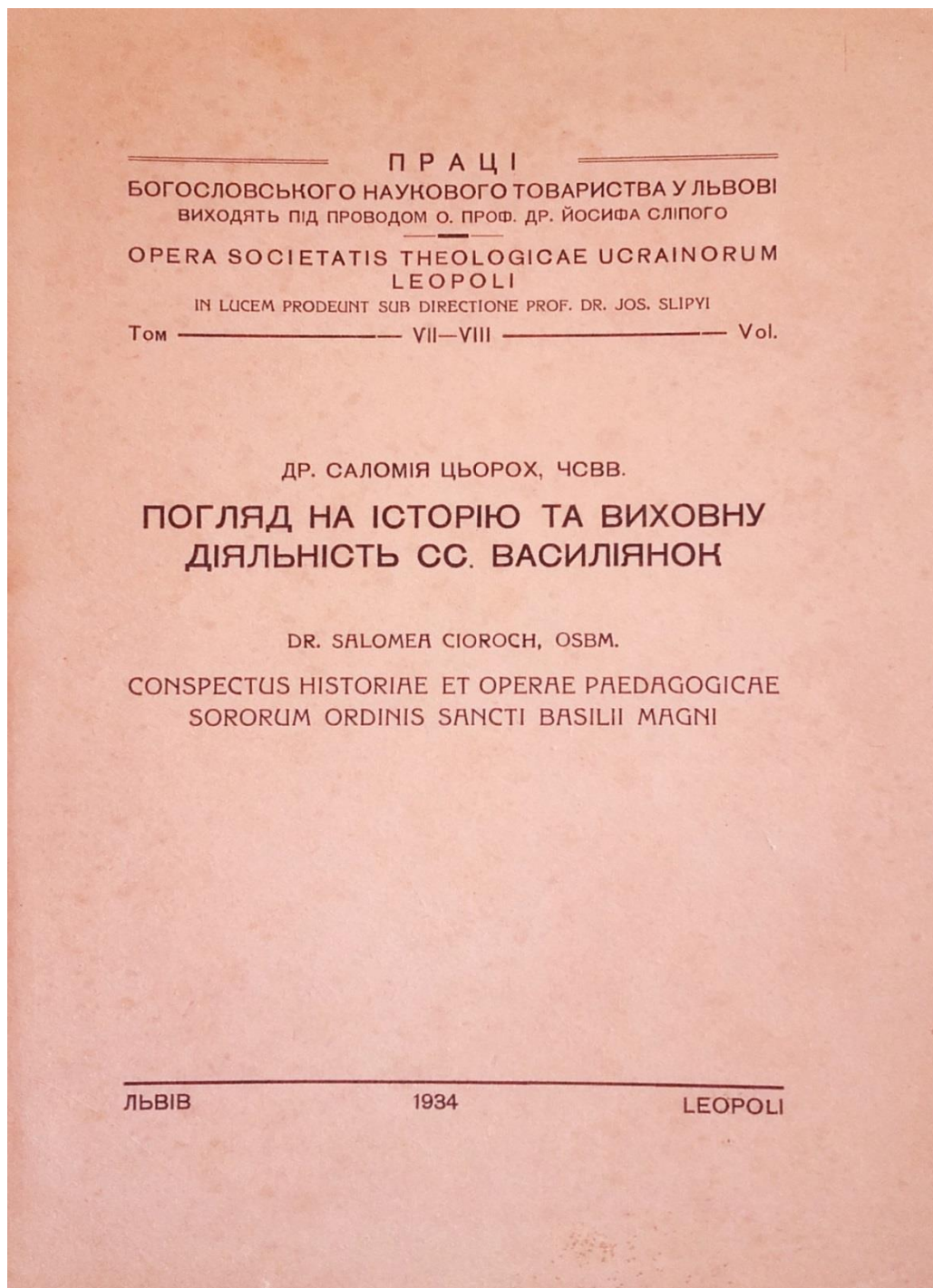
Додаток Б

Обкладинка монографії Саломії Цьорох

«Погляд на історію та виховну діяльність сестер Василянок».

Львів, 1934. 256 с.

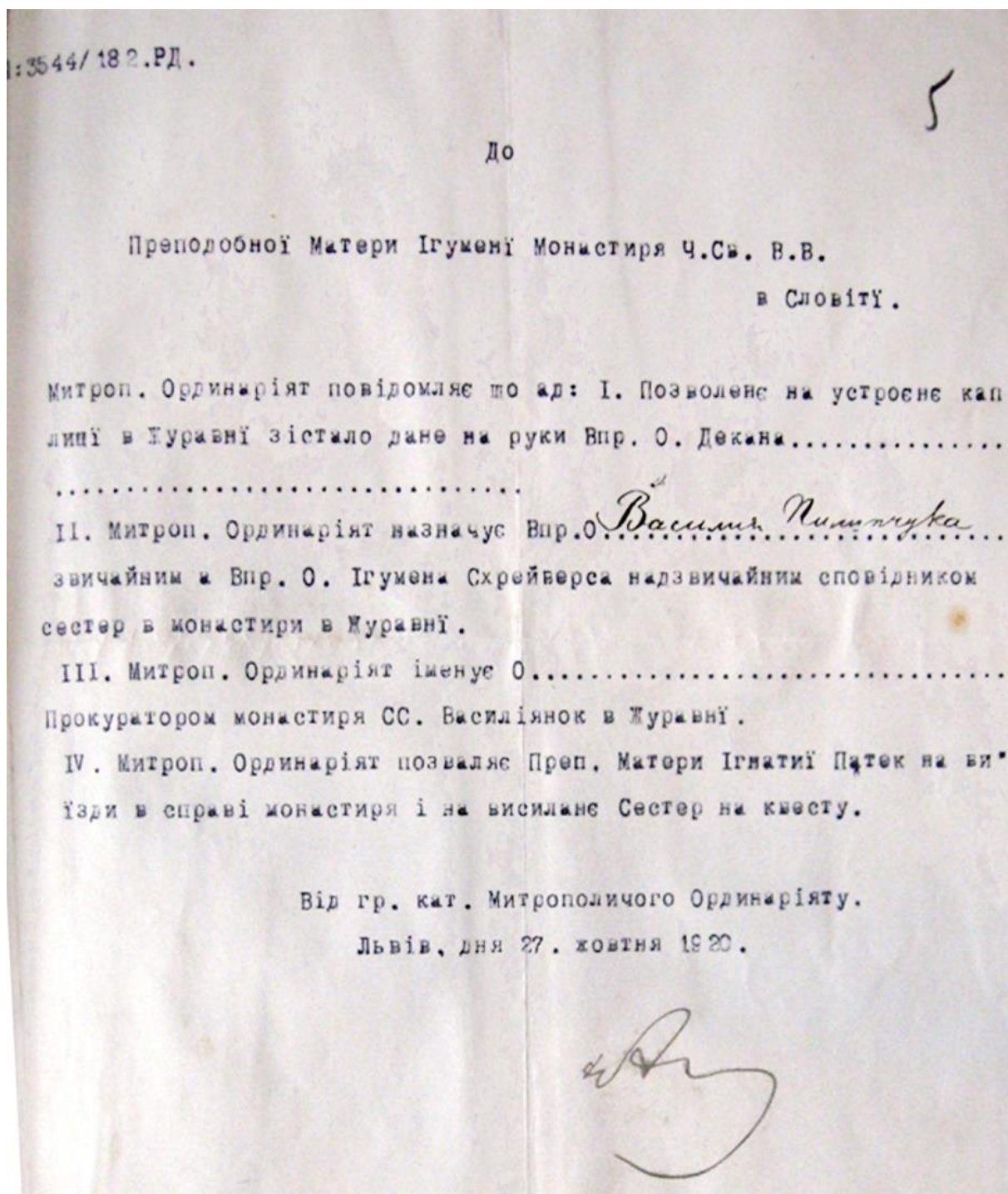
Друге видання: Рим, 1964. 256 с.

[49].

Додаток В

Розпорядження від Греко-Католицького Митрополичого ординаріату,
від 27 жовтня 1920 р. Грамоти-призначення о. Йосифа Схрейверса
надзвичайним сповідником монастиря сестер-василіанок у с. Журавно

[99, арк. 5].

Додаток Г

Лист матері Моніки Полянської до митрополита Андрея Шептицького.

Привітання з іменинами (Підмихайлівці 1930-і рр.)

СХ

Іх Екзецеленці
і вам Найдорогим Братеньку!

Скільки радості дізнаюся в день
Св. Андреса наші Сестри у Львові.
Кожні моменти в тім дні улюбленим
Вамі руки Найдорогим Братеньку.
Нам що року полишався ось це міме
мислю. Знаюко Вам прийміть і це!
Хай ось мислю стане кимось у Яхні
виступе нашім мовою наше привітаннє
і мотре в Вашім Братній Любові.
Ми тім мислю що Бог Божкохочемо
і добрий тому з новим довірєм
ми моє диним моим Єго мот
своєю ласкою обіору в Любові нашого
Братеньку. Ми просим мот з Єго
дорого мислю уступу усе Бо може
за Вас Найдорогим Братеньку направи
ми готові приймти всі терпіння
Кости мислю тим радостю освітлю
Ваша дорго мислю. Ми когем
своїм мотривам зятримати Вас
при мислю і згаровимо дати Вам
Крива Яхнім Ки Братеньку мотим
пофунти в Божкохочемо Божого Євгеє
за в тім серечній і на новий мотоба
дурні моим вифроуги нам Божко-
лашній пароз. А самі Яхні вифраши
Моїсей по добля добля мислю мот
моим з своїм дітьми оглядати
обичей країну мой горимі Єго.

Усім в повожі клоим мот до смія
Іх Екзецеленці і в сарі приносим
свої дитяні мислю і моливи
на пріднесенькі мотриви Яхні слав
мають до Божкої скарбниці.

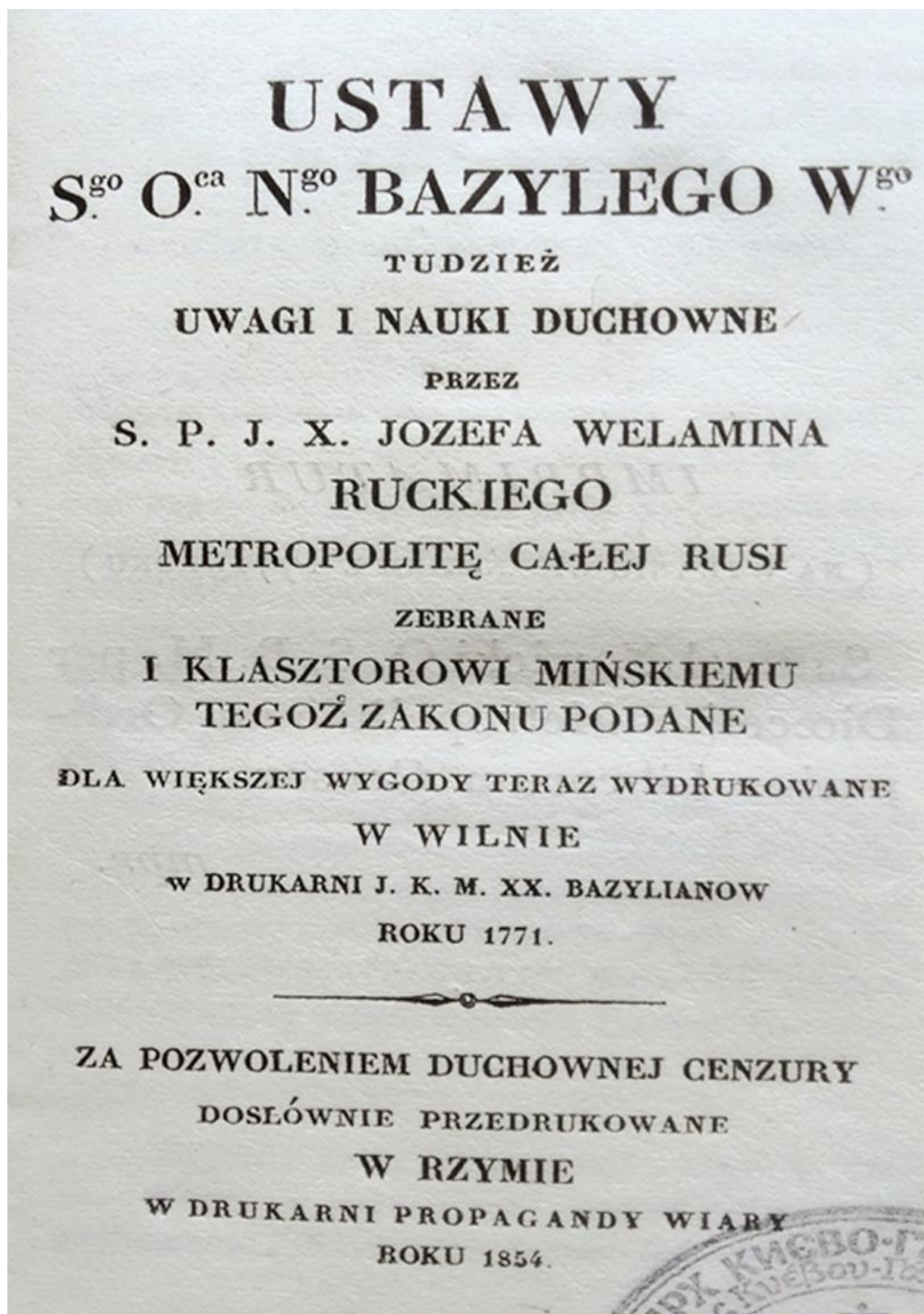
Братеньку Нам наші тім і саркі
всім Вашим Імямі Бутуть коло Вас.

Трому о Благословені
дай нас всіх

Улюбленим руки
всім мотобо дано
Моніка Полянська
з Сестрами і дітьми

Додаток Д

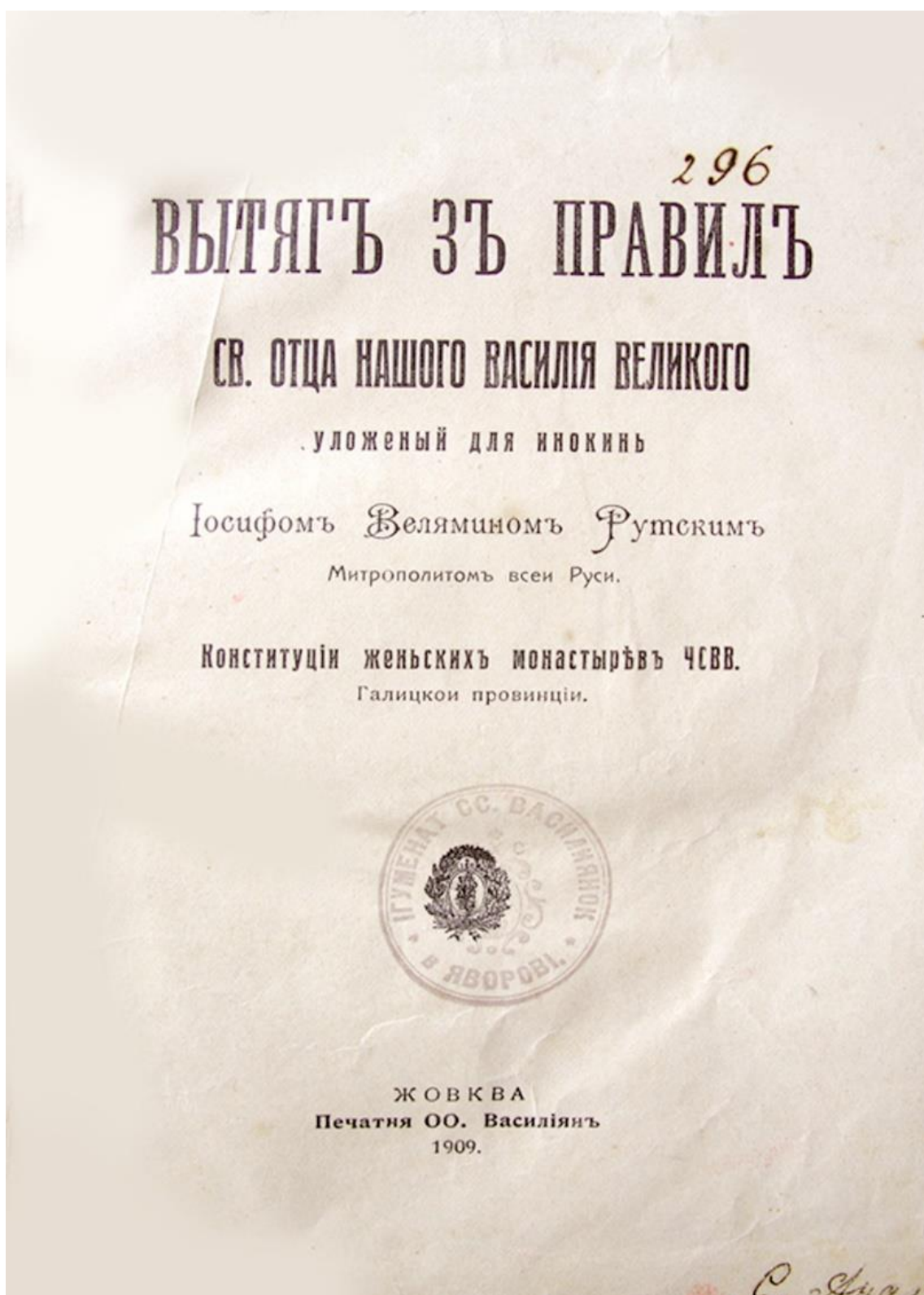
Устав для інокiнь авторства Й.-В. Рутського (1771 р.)

[130].

Додаток Е

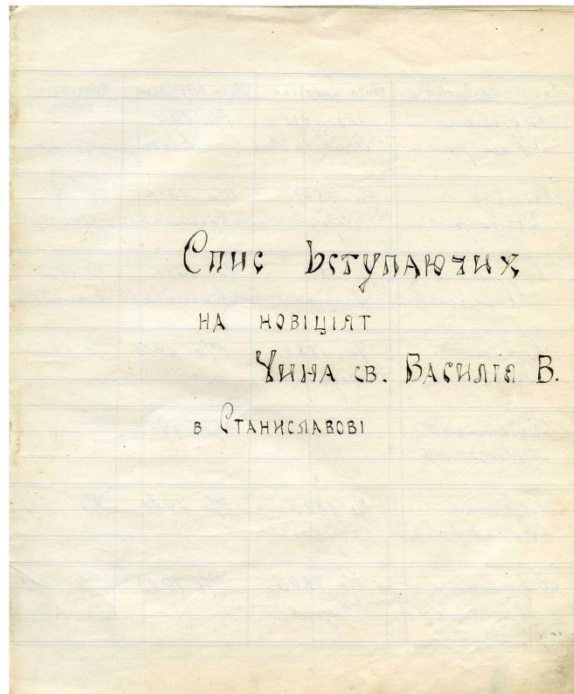
Конституція жіночих монастирів сестер ЧСВВ Галицької провінції,
укладена митрополитом А. Шептицьким

Додаток Ж

Фрагменти хроніки Станиславівського монастиря сестер ЧСВВ.

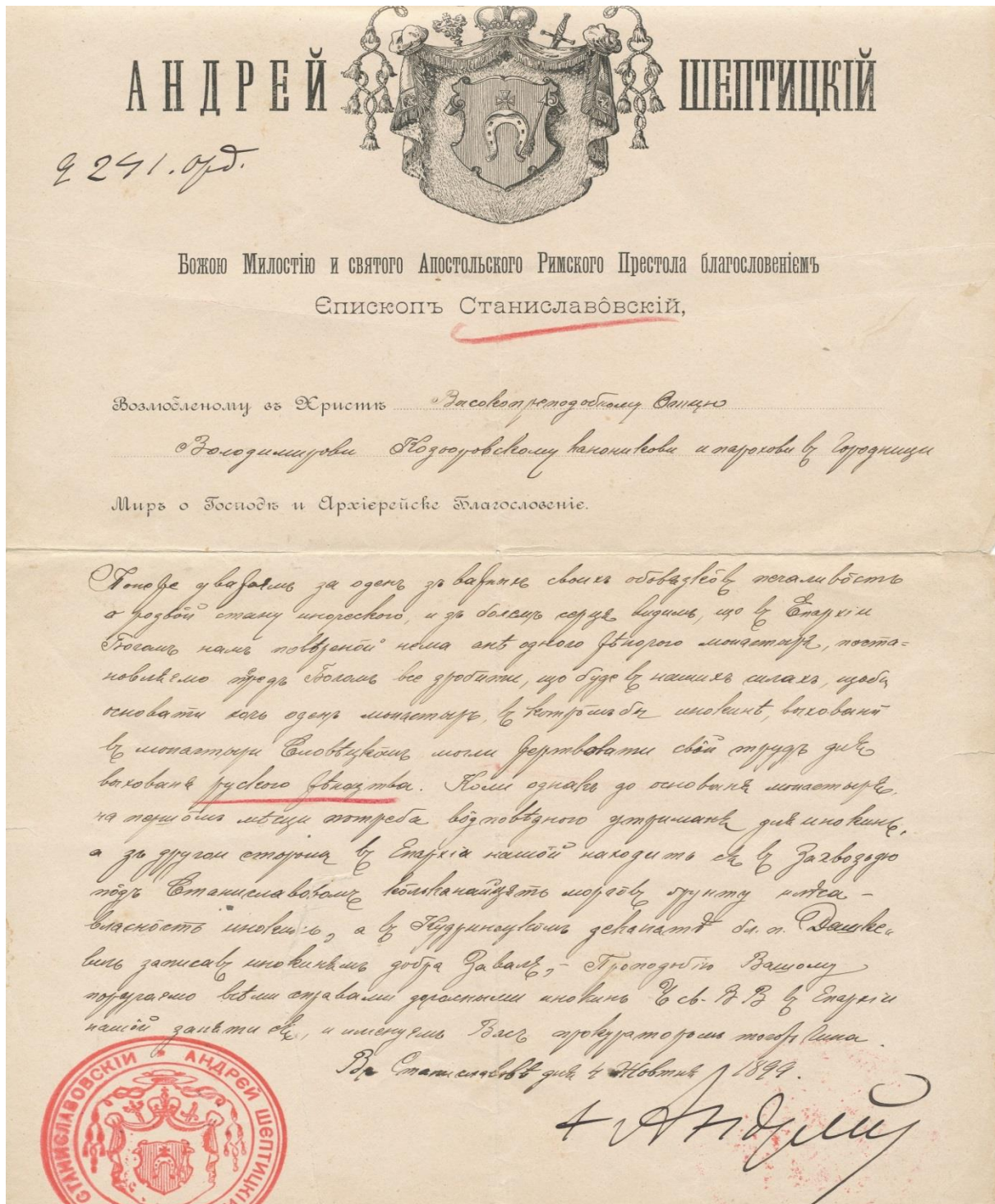
Рукопис. Оригінал

№ п.	Імя і назвисто	Дата урочка	Дата вступленя	Обличчя	Материнське	Вихованське	Обіця	Трудища
1.	Табіла Дми́тра	22/0. 1895 Будьвіта Ган	29/0. 1911 у Школі		Тарісія	Школа нар.	27/0. 1913 Станислав	
2.	Анісія Цибура	5/0. 1890 Білий	20/0. 1911 Станислав	5/0. 1912 Станислав	Анісія	Сини зрісний	27/0. 1913 Станислав	
3.	Ірина Селеска	7/0. 1889 Ганна	5/0. 1911 Станислав	5/0. 1912 Станислав	Ірина	Сини зрісний	27/0. 1913 Станислав	
4.	Тетяна Байко	15/0. 1884 Богданівка	27/0. 1911	7/0. 1912	Тетяна	Школа нар. Ганна	27/0. 1913	
5.	Катерина Савицка	1890	22/0. 1911					Не надала м. до вступленя зійшла Богданівка
6.	Тарісія Солонська	7/0. 1895 Тетяна	27/0. 1911	5/0. 1912	Тарісія	Ш. буд.	27/0. 1913	
7.	Євгенія Тришківка	17/0. 1895 Тетяна	27/0. 1912	15/0. 1913	Євгенія	Б. ф. ур. сан.	27/0. 1914	Урочка дня 10. 8. 1926 по смерті м. Станиславівка о 11/0. 1926

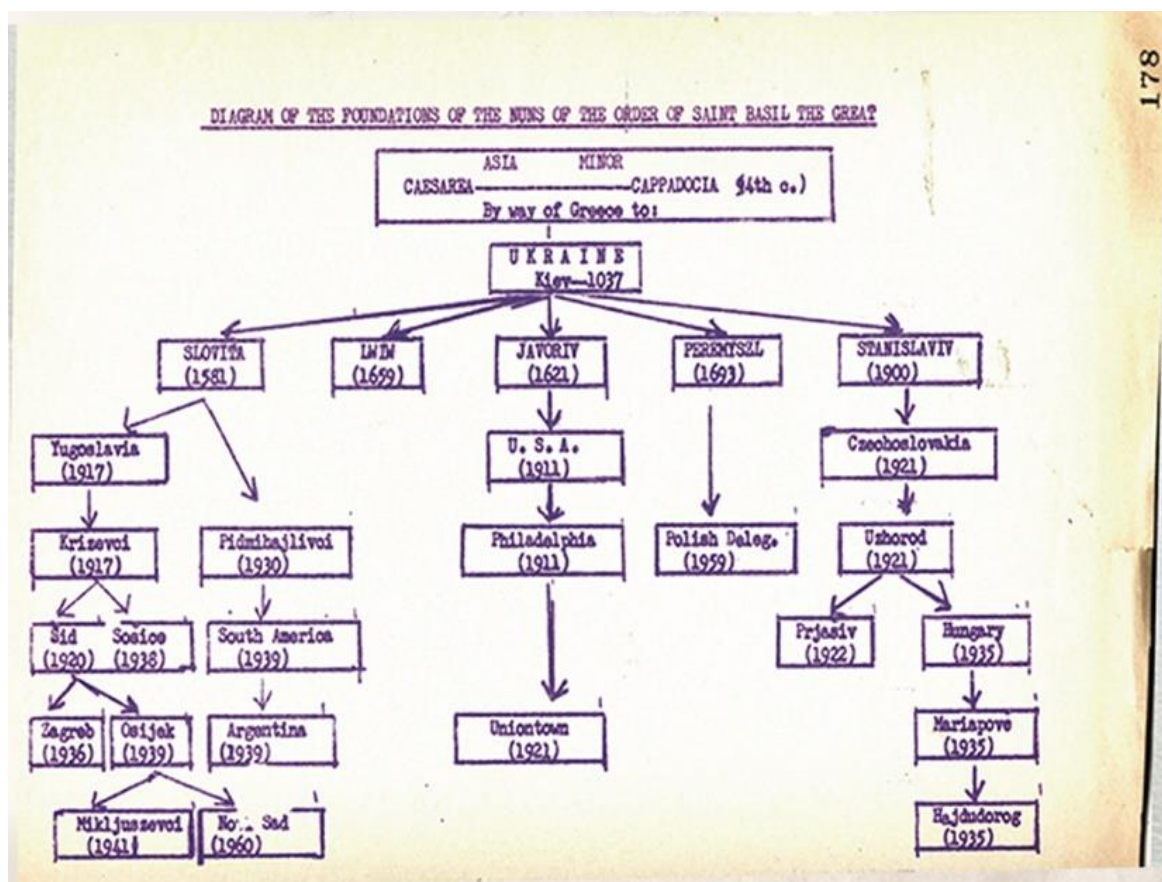
Додаток Л

Лист владики А. Шептицького о. В. Козьоровському щодо заснування монастиря сестер ЧСВВ у Станиславові (Станиславів, 4 жовтня 1899 р.)

Додаток М

Схема розвитку монастирів сестер ЧСВВ

[62, арк. 178)].

Додаток Н**Капітула сестер ЧСВВ (Львів, 27–28 грудня 1923 р.)****Сидять (зліва направо) о. К. Шептицький, митрополит А. Шептицький,
о. Т. Галушинський (ЧСВВ), о. І. Тисовський (ЧСВВ)**

[116].

Додаток П

«Каталог сс. василіянок і учениць в їх науково-виховних інститутах
у Львові, Перемишли, Станисловові і Яворові
в році шкільнім 1902–1903»

145
139

КАТАЛОГ
СС. ВАСИЛІЯНОК
і
УЧЕНИЦЬ

В ЇХ НАУКОВО-ВИХОВНИХ ІНСТИТУТАХ
У ЛЬВОВІ, ПЕРЕМИШЛИ, СТАНИСЛАВОВІ
І ЯВОРОВІ

В РОЦІ ШКІЛЬНІМ

1902-1903

Жовква. — Печатня ОО. Василіян 1903.

146
140

МОНАСТИР і НАУКОВО-ВИХОВНИЙ ІНСТИТУТ

в Яворові.

З школою виділовою, наділеною правом публичности, з руским язиком викладним, і школою народною. Крім предметів приписаних шкільним пляном, подає ся ученицям науку язика французского, танців і музики.

I. Інокіні.

а) СЕСТРИ ХОРОВІ.

М. Йосафата Теодорович
М. Ольга Сморжа
М. Атаназія Кульматицка
М. Юлія Кочоровска
М. Серафима Мисловска
М. Олімпія Білянська
М. Меланія Валіс
М. Макрина Мельничук
С. Емануїла Полошинович
С. Магдалина Гуменюк
С. Емілія Тимочків

б) СЕСТРИ ДОМОВІ.

С. Василя Бойко
С. Methodія Пазлюк
С. Іванна Плющ

II. Учительки світські.

П. Торонська Ольга
П. Залеска Олена
П. Костовецка Павлина

III. Учениці.

Кляса I.

Борковска Людмила		Гумовска Олена
Коропась Теофіля		

Кл. II.

Бурковска Володимира		Ваньо Марія
----------------------	--	-------------

Кл. III.

Борковска Ірина		Калужняцка Олексан.
Ваньо Анна		Олексишин Юлія
Вендзілович Євгенія		Стечинська Ірина
Яців Олена		

Кл. IV.

Венгринович Волод.		Демяньчик Мирослава
Гайманович Волод.		Копистяньска Ольга
Годованська Алекс.		Полошинович Ольга
Демяньчик Олена		Зельска Олександра
Матвісїв Марія		

Кл. V. виділова I

Возняк Корнилія		Крайчик Одаря
Венгринович Ольга		Левицка Володимира
Добрянська Ольга		Подляшецка Олена
Дубляниця Емілія		Тимкевич Ірина
Желехівска Наталія		Третяк Текля
Шкирпан Наталія		

128
141

Кл. VI. виділова II.

Бжезіна Ванда	Костик Юлія
Бжезіна Євгенія	Кочерган Марія
Гайманович Олекс.	Левицка Зиновія
Котович Анна	Стечинська Олена
Чагаринська Євгенія	

Кл. VII. виділова III.

Балакім Анна	Мерена Марія
Барновська Ольга	Нассальська Марія
Борис Анна	Полошинович Наталія
Вендзілович Сидонія	Станько Йосифа
Вільк Северина	Сятецка Аделя
Галиця Юлія	Флігер Йосифа
Граб Вікторія	Хархаліс Параскевія
Крвавич Євгенія	Яворська Павлина
Мартинович Юлія	Яценьо Юлія

Кл. VIII. виділова IV.

Білянська Ольга	Обух Анна
Голота Стефанія	Подолух Текля
Гумовська Наталія	Полянська Зиновія
Дубляниця Леонтиня	Тимкевич Юлія
Загаєвич Марія	Савкевич Марія
Кліш Софія	Чучман Іванна
Желехівська Ольга	Шлемкевич Софія
Лінднер Модеста	Шлемкевич Стефанія
Мазуркевич Іванна	Щирба Марія
Матвісів Олена	Щирба Стефанія
Матюк Марія	Яців Слава

Кл. IX. виділова V.

Голубець Мальвина	Назаревич Олена
Дзідзіневич Катерина	Орловська Бальбіна
Каміньська Олена	Осика Стефанія
Напурко Марія	Шмігельська Йосифа
Чума Марія	

Инок. 14 — учит. сьв. 3. учен. 90. — разом 107.

НАУКОВО-ВИХОВНИЙ ІНСТИТУТ

у Львові

(улиця Зиблікевича п. 34)

Учениці учать ся шкільних предметів в школах публичних; дома співу, музики, танців, історії та руского языка. Конверзація німецка.

I. Інокіні.

а) СЕСТРИ ХОРОВІ.

С. Володимира Филевич
 М. Євгенія Сенатович
 М. Софія Станьчак
 С. Константина Лакович
 С. Стефанія Качоровска
 С. Зиновія Безушко

б) СЕСТРИ ДОМОВІ.

С. Ірина Кирик
 С. Марта Тимчишин
 С. Моніка Скалецка
 С. Павлина Збірик
 С. Плятоніда Кемпа
 С. Алексія Устенська

II. Учительки сьвітські.

П. Анна Шульц
 П. Марія Кротохвіль

III. Учениці.

а) КОНСЕРВАТОРИЯ.

Ірина Сологуб

б) ЛІЦЕЙ РІК II.

Борисевич Ольга

в) гімназія кляса IV.
Садовска Стефанія

г) семінарія учит. рік IV.
Лісковацка Зиновія

д) семінарія рік III.

Байцар Климентина		Ковальська Анна
Доскоч Антоніна		Черкес Євгенія
Ковальська Наталія		Шемердяк Марія
Іванович Ольга		Юзифович Леокадія
Зобків Теодора		

е) семінарія рік II.

Демчишин Софія		Мандзій Володимира
Комар Євгенія		Пенчиковска Павлина
Копитко Марія		Сойка Софія
Тимкевич Теодозія		

ж) семінарія рік I.

Лада Юлія		Сидорович Марія
Серафим Стефанія		Сподарик Євгенія

з) школа вид. кляса V.

Безушко Анна		Чайковска Йосифа
Левицка Ольга		

и) шк. вид. кл. IV.

Авдиковска Софія		Музика Параскевія
Метеля Олімпія		Скриник Антонина
Сойка Ольга		

к) шк. вид. кл. III.

Дяків Ольга		Голіян Ольга
Дяків Марія		Корчинська Ірина
Глодзінська Марія		Клосевич Стефанія
Шавала Ольга		

л) шк. вид. кл. II.

Котлярчук Надія		Метеля Олена
Метеля Ірина		Тарнавська Володим.

м) шк. вид. кл. I.

Авдиківська Наталія		Захарчук Анастасія
Демчишин Олена		Курманович Іванна

н) шк. вправ кл. IX.

Бахталовська Ірина		Курганевич Іванна
--------------------	--	-------------------

Инок. 12. — учит. сьв. 2. — учен. 49. — разом 63.

182
143**НАУКОВО-ВИХОВНИЙ ІНСТИТУТ***в Станиславові*
(улиця Заболотівська число 13).Учениці учать ся шкільних предметів в школах публичних;
дома музики, танців, співу, руского языка та історії.**I. Інокині.****а) СЕСТРИ ХОРОВІ.**С. Антонія Лесьняк
С. Августина Бунївска**б) СЕСТРИ ДОМОВІ.**С. Анастазія Опер
С. Амврозія Пендик**II. Учениці.****а) семинарія учит. рік I.**

Ольга Бурнадз

школа виділова кл. V.

Ставнича Меланія

кл. IV.Коровацка Стефанія | Мудрак Ярослава
Кульчицка Володим. | Недільска Марія**кл. III.**Мигович Неонія | Ставнича Олена
Топольницка Кліментина

кл. II.

Баласевич Іосифа		Кархут Софія
Кархут Емілія		Кульчицка Марія
Боднар Варвара		

кл. I.

Гоцка Ірина		Жолкевич Ольга
Жолкевич Марія		Кульчицка Марія
Стемпурска Марія		

школа народна кл. IV.

Король Ольга		Левицка Константина
Ставнича Марія		

кл. III.

Левицка Антонина		Стефанчук Євгенія
------------------	--	-------------------

кл. II.

Смулка Людмила

кл. I.

Ткачкевич Марія		Ткачкевич Олена
-----------------	--	-----------------

Инок. 4. — учен. 27. — разом 31.

ІНТЕРНАТ

в Перемишлі

(Засане, ул. св. Йосифа ч. 18)

Учениці учать ся шкільних предметів в школах публичних.

I. Інокниі.

а) СЕСТРИ ХОРОВІ.

С. Софронія Ерделі,
 М. Елена Лянгевич
 М. Софія Козоровска

б) СЕСТРИ ДОМОВІ.

С. Макария Матвіїв

II. Учителька сьв.

П. Анна Карре

III. Учениці.

СЕМИНАРИЯ УЧИТЕЛЬ. РІК IV.

Білинська Ольга		Калужняцка Марія
Волянська Юлія		Міхнович Софія
Колянковска Володим.		Чесник Софія
Яремкевич Ольга		

РІК III.

Гутович Марія		Костовецка Емілія
Калужняцка Михалина		Німців Ірина
Скорик Отилія		

РІК II.

Алексевич Емілія		Козак Анна
Децко Євгенія		Менціньска Елеонора
Желехівска Филипа		Паславска Стефанія
Заяць Юлія		Тучапска Софія

РІК II.

Дроздовська Ольга		Кравчишин Ольга
Жарська Олександра		Сінкевич Марія

КУРС ФРЕБЛЬ.

Жарська Константина

КУРС РОБІТ.

Кульчицка Марія		Лянґевич Марія
-----------------	--	----------------

УЧЕНИЦІ ПРИВ. СЕМИН.

Дурбак Анна		Піньковська Марія
-------------	--	-------------------

Інок. 4 — учит. сьв. 1 — учен. 27 — разом 32.

МОНАСТИР і НОВІЦІЯТ

в Словіті.

СЕСТРИ ХОРОВІ ПО ОБ. ИН.

М. Марія Хомінська
 М. Анна Теодорович
 С. Климентія Якимович
 С. Кристина Карпюк

СЕСТРИ ДОМОВІ ПО ОБ. ИН.

С. Анастазія Худанич
 С. Теофіля Яремчук
 С. Андрея Боса
 С. Єфрема Заяць

СЕСТРИ ХОР. НОВ.

С. Віра Слободян | С. Надія Твердохліб

СЕСТРИ НОВ. ДОМ.

С. Теодора Павлюк		С. Арсенія Дяків
С. Катерина Гаврилюк		С. Єлисавета Гупало
С. Артемія Воронович		С. Петра Камінська
С. Ізидора Сурма		С. Анаст. Голічевська

АСПІРАНТКИ

Олександра Білоус		Анастазія Ільків
Марія Латушинська		Розалія Лукавецька
Марія Хмелик		Параскевія Тимочко

Разом 24.

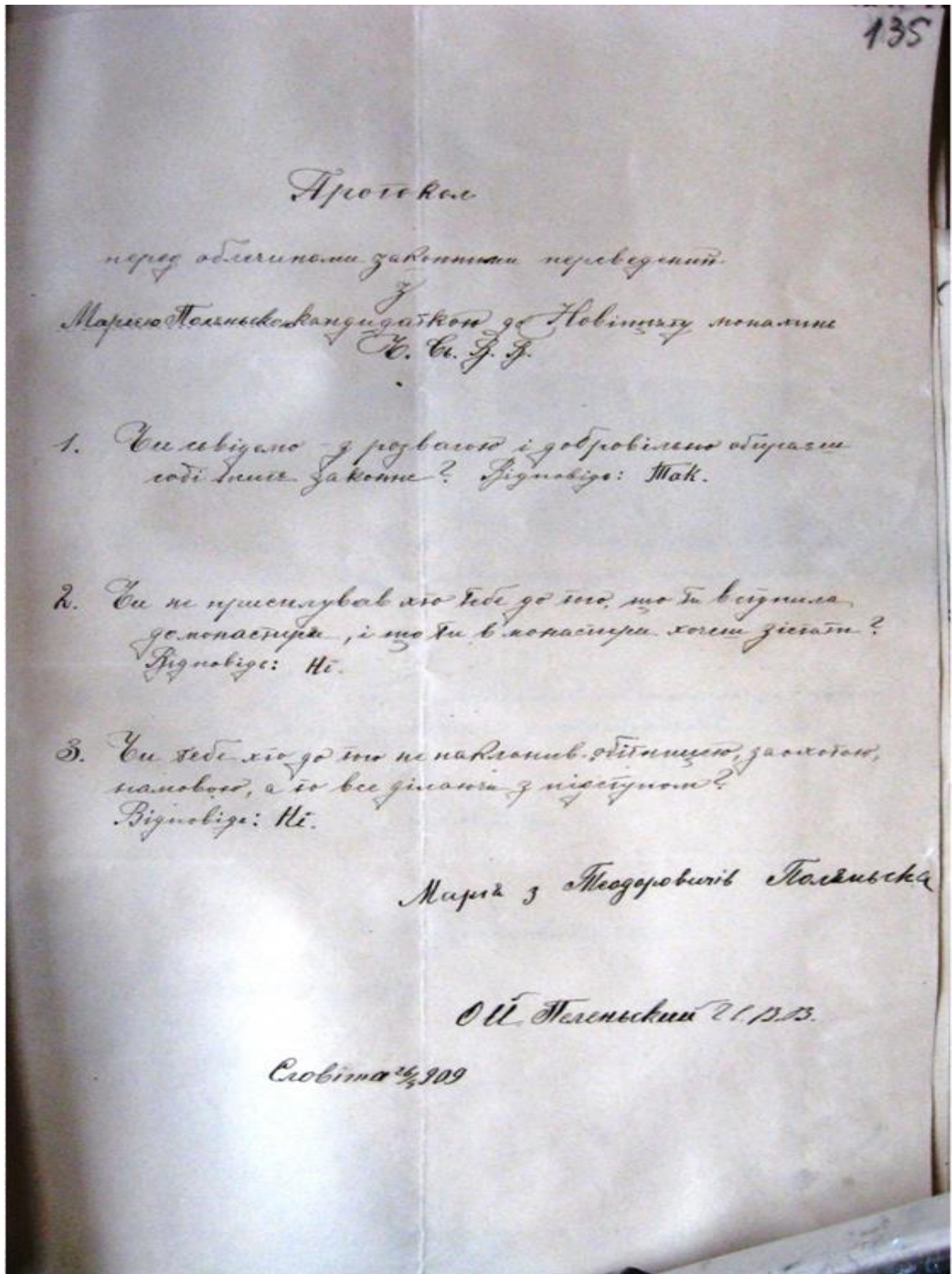
ЗІСТАВЛЕНЄ.

	Яворів	Львів	Станисл.	Перем.	Словіта	Разом
Инок. х.	11	6	2	3	4	26
Инок. д.	3	6	2	1	4	16
Нов. х.	—	—	—	—	2	2
Нов. д.	—	—	—	—	8	8
Асп.	—	—	—	—	6	6
Учит. св.	3	2	—	1	—	6
Учениці	90	49	27	27	—	193
	107	63	31	32	24	257

Додаток Р

«Протокол перед облечинами» Марії Полянської

Додаток С

Лист матері А. Теодорович (ЧСВВ) до митрополита А. Шептицького
з прохання дозволити скласти монаші обіти с. Моніці Полянській
(Словіта, 29 липня 1910 р.)

149

До
Високопреосвященного Митрополитского Ординария
в Львові

Сестра Моніка Полянська- відбула повіцияті згодою
після приймів права церковного т. є. через один рік
цільовитий пообличенях, і місяці тижнів після приймів
Синоду Закарпатського без перерви в монастири Словітській.
В часі цілої праці повіциятської даявляла добру волю
і постійність до життя монашого. До сего ж прикладає
єї, відтак показала єї спосібна до життя монашого.
Підписана проти утравляє о лоскове поволене на дозволене
перших обітів Сестрі Моніці, і о фелізацію насей акції
для Виср. Отця Пеленського.

Словіта 29- липня 1910.
Анна Теодорович Ч. св. В. В.
ігуменья монастиря.

[258, арк. 149].

Додаток Т

Різниця в одязі між сестрами ЧСВВ зі звичайними і вічними обітами

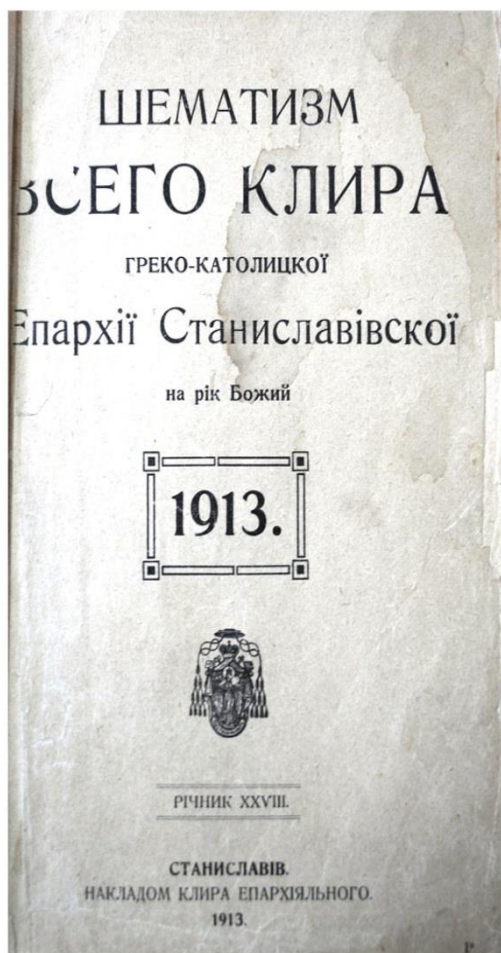
Василіанка по обітах.

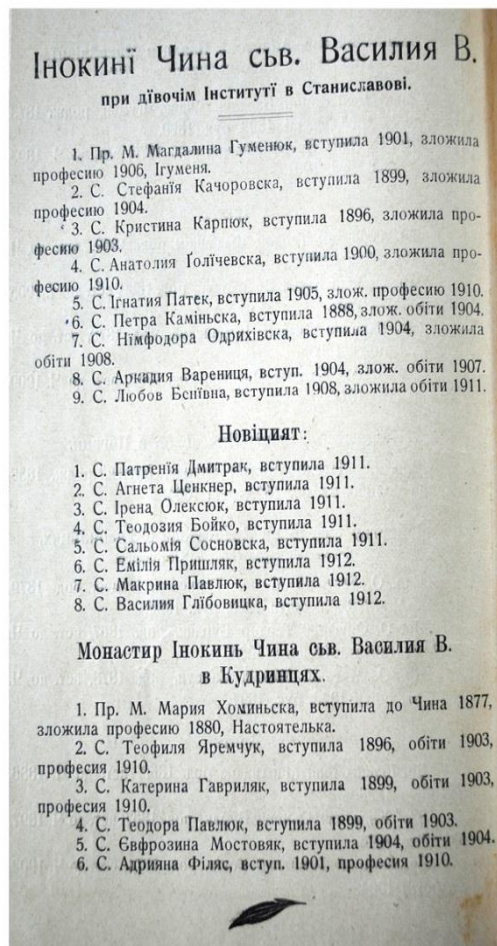
Василіанка хорова по торжественних обітах (професії).

Додаток У

Шематизм Станиславівської єпархії 1913 р.

74

75

[129, с. 292].

Додаток Ф

Грамота-призначення митрополита А. Шептицького від 9 липня 1931 р.
призначення Матері Моніки ігуменею Словітського монастиря.

Львів, дня 9/VII. 1931. 5

Преподобна Мати,

Для успокоєння Ваших скрупулів що до вибору посилаю Вам грамоту Митр. Ординаріату з дня *22 грудня* 1930., яка чекала на Ваш поворот з Америки та додаю до сего й ті уваги. Монастир у Журавні не був канонічно самостійний тому, що на таку самостійність не ви старчає рішення Капітули, що та а та є незалежна в Словіті. Тому всі Сестри мусіли брати участь в Капітулі. Не можете мати найменшого сумніву, що воля Божа для Вас є в уряді Ігумені в Словіті а не деінде. Словітський монастир занадто многими від кількох літ фундаціями - видаючи зі себе чотири монастирі, коли нормально треба около десять літ до фундації одного монастиря. Тому мусите над монастирем попрацювати, щоби наново зацвив й мовашою карністю й святостю законних душ й новими святими покликаннями.

План поправи довго перед Богом на молитві обдумуйте й нічо не рішайте без довгої й витревалой молитви, без ради Сестер, котрі треба часто на наради скликувати, а коли йде о зміни які літургічні або важніші в монашій життї, тоді нічо не рішайте без одобрєння М. Ординаріату. Думайте про контемплятивне життя. Лишаючися Ігуменею ведіть монастир до сего, щоби Сестри могли й тішитися радостями контемпляційного життя й сулоком затвору, а Церкві приносили хосен у сповнюваню тих обовязків, які Церква на них наложила в вихованню сиріт чи в школі.

В Підмихайлівцях також не запроваджуйте жадних літургічних змін без одобрєння М. Ординаріату. Сестрам, що були Вам противні при виборах відплатіться дуже широкою матірною любовю, поміжть їм покірно піддатися Вашому прововоду й зділайте провід якнайлагіднійшим і повним Христової любові. Дуже усильно стережіться всего, що моглоби Сестри зражати або їм бути прикрим і енергічно поборюйте горячість енергічного темпераменту, а тоді безсумнівно за ласкою Божою при усильних молитвах усіх Сестер і Ваших зацвите монаше життя й Сестри з радістю будуть двигати хрест слідами Спасителя на дорозі до святости душ. -
Най Бог благословить,

Сердечно здоровлю

Преподобна Мати
МОНІКА,
Ігуменя

в

Підмихайлівцях.-

Додаток X

**Кількісні показники семінаристок у Яворові,
Станиславові, Дрогобичі, Львові**

Таблиця відвідування семінаристок у Яворові

Шк. р.	курсів	учениць	шк. р.	курсів	учениць
1912/13	I—IV	59	1922/23	I—IV	139
1913/14	I—IV	60	1923/24	I—IV	154
1914/15	в і й н а		1924/25	I—V	180
1915/16	I—III	38	1925/26	I—V	143
1916/17	I—IV	69	1926/27	I—V	111
1917/18	I—IV	73	1927/28	I—V	109
1918/19	I—IV	92	1928/29	I—V	96
1919/20	I—IV	70	1929/30	I—V	133
1920/21	I—IV	72	1930/31	I—V	111
1921/22	I—IV	113	1931/32	I—V	81
			1932/33	II—V	47

Таблиця відвідування семінаристок у Станиславові

Шк. р.	курси	учениць	шк. р.	курси	учениць
1909/10	I	24	1922/23	I—IV	200
1910/11	I—II	73	1923/24	I—IV	176
1911/12	I—III	98	1924/25	I—IV	237
1912/13	I—IV	139	1925/26	I—IV	207
1913/14	I—IV	117	1926/27	I—V	197
1914/15	війна й інвазія		1927/28	I—V	193
1915/16	I—IV	132	1928/29	I—V	189
1916/17	війна й інвазія		1929/30	I—V	172
1917/18	I—IV	129	1930/31	I—V	179
1918/19	I—IV	147	1931/32	I—V	134
1919/20	I—IV	155	1932/33	II—V	95
1920/21	I—IV	160	1933/34	III—V	84
1921/22	I—IV	201			

Таблиця відвідування семінаристок у Дрогобичі

Шк. р.	курсів	учениць	шк. р.	курсів	учениць
1920/21	I—IV	80	1927/28	I—V	108
1921/22	I—IV	99	1928/29	I—V	111
1922/23	I—IV	99	1929/30	I—II	70
1923/24	I—IV	101	1930/31	I—V	104
1924/25	I—V	113	1931/32	I—V	104
1925/26	I—V	88	1932/33	II—V	84
1926/27	I—V	120	1933/34	III—V	62

Таблиця відвідування семінаристок у Львові

Шк. р.	курси	учениць	шк. р.	курси	учениць
1922/23	I	51	1928/29	I—V	219
1923/24	I—II	92	1929/30	I—V	216
1924/25	I—III	128	1930/31	I—V	199
1925/26	I—IV	186	1931/32	I—V	181
1926/27	I—V	230	1932/33	II—V	143
1927/28	I—V	226	1933/34	III—V	87 ¹⁾

[50, с. 107–108, 151, 176, 182].

Додаток Ц

Вихованці семінарії з А.Шептицьким (Львів, 1929 р.)

I. ряд. П. Ізєвир, А. Машиєвир, П. Цицилик, П. Гануль, О. Крип, А. Кубешик, Є. Пандицка,
 II. " М. Сьвєга, О. Сьвєга, І. Чонка, М. Мосовир, І. Івачив, Є. Пуршало, О. Лушак, П. Розумовна,
 І. Ізєвир, А. Клішукєвир, П. Ковтур, М. Ковалєвська, І. Керницька, І. Парамецька,
 III. р. П. Михайлів, І. Пешкевир, О. Михайлів, О. Марковир, Ж. Коржак, А. Фришур, М. Парамуль,
 А. Пилоц, І. Ухар, О. Чордєва, М. Турбач, І. Лизьмил, А. Семил, І. Вануцак, М. Савікевир, О. Кобзар,
 О. Рїс, П. Савікевир, М. Мельник,
 IV. р. І. Озарник, О. Цєрковська, М. Івачивир, І. Філофан, І. Жєжур, П. Фєдрук, І. Пуршало,
 І. Бодко, І. Чонка, Є. Смасина, І. Кондратиш, М. Жидарек, І. Чєлєкєвська, О. Жєлєкєв, О. Медич-
 елка, О. Пурко, І. Кїлєс, І. Вал, І. Пештишовир, А. Івирєка,
 V. р. М. Марта Крїжл І. св. Р. Р., М. Єронїма Кашукєвир І. св. Р. Р., М. Єлена Чокєвська І. св. Р. Р.,
 М. Марїа Рудковська І. св. Р. Р., VI. р. М. Пєра Чокєвська І. св. Р. Р. Гумєл, Іє Єлєцєвська Мір.
 Андрей граф Шептицька, VII. р. О. Калокєв Пасилї Цицилик, М. Уоакїма Фрїшовир І. св. Р. Р.,
 М. Уоакїма Худєрєка І. св. Р. Р., М. Веронїка Артинєвир І. св. Р. Р., І. Фрїла Марїан І. св. Р. Р.,
 VIII. р. І. Рєчєл, Є. Бєсарєвєчка, І. Рудай, О. Чокєвська, Є. Чокєвська, І. Малєгон, О. Чабєл, О. Сьвєга,
 І. Чокєвська, І. Рєчєл,
 IX. М. Пєтєлєк, І. Івачивир, А. Валєгал, П. Малєгон, Є. Кїс, Є. Чонка, П. Івачив, П. Макар-
 євєчка, А. Савєлєч, І. Цициликєв, І. Чокєвська.

Subl. 26. V. 1929. r.

FOTODRAF SSSA
 WE LWOWIE
 AKADEMICKA 18
 1868 (2)

Додаток Ш

Список публікацій здобувача

за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

Наукові праці,

у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Турків С. Роль Сестер Чину Святого Василя Великого у житті та діяльності Блаженнішого Й. Сліпого (1963–1984 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2018. Вип. 1. Ч. 2. С. 91–99.
2. Турків С. Становлення і розвиток монастирів сестер Василіанок у XVII – на початку XX століття // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». Вип. 23. 2018. С. 122–132.
3. Турків С. Діяльність установ для дітей-сиріт при монастирях сестер-василіанок у Східній Галичині першої половини XX століття // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2019. Вип. 2. С. 110–122.
4. Турків С. Освітня і виховна діяльність сестер-василіанок у Східній Галичині наприкінці XIX – 30-х рр. XX століття // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. XXI. 2019. С. 349–358.
5. Turkiv S. The Role of Father Joseph Schrijvers in the Spiritual Life of the Basilian Sisters in the Interwar Period of the XX Century // Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 150 (№ 11). Ч. 1. Історичні науки. С. 141–145.
6. Turkiv S. The Activity of Monika Polianska – Mother Superior of the Basilian Sisters In 1917–1945 // Evropský filozofický a historický diskurz. Praha, 2019. Vyd. 4. Sv. 5. S. 25–32.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Турків С. Педагогічно-освітня діяльність сестер ЧСВВ у Східній Галичині (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) // Буцацький монастир отців василіан до 300-ліття заснування. Науковий збірник: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Чин Святого Василя Великого у контексті історико-релігійних процесів в Україні: до 300-ліття заснування Буцацького василіанського монастиря» (Тернопіль–Бучач, 8–9 грудня 2012 р.) / за ред. Я. Стоцького. Жовква: Місіонер, 2012. С. 154–162.
8. Турків С. Історія та особливості розвитку сестер Чину Святого Василя Великого на прикладі Словітського монастиря // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 21–22 березня 2013 р.). Львів: ЛІЕТ, 2013. С. 223–230.
9. Турків С. Отець Йосиф Схрейверс та його роль у духовному житті сестер Чину Святого Василя Великого у міжвоєнний період // Матеріали конференції «Йосиф Схрейверс, бельгійський редемпторист в українській Церкві», присвяченої 140-й річниці від дня народження (19. 12. 1876) та 70-й річниці від дня смерті (4. 03. 1945) о. Й. Схрейверса (Львів, 27 листопада 2015 р.). Отець Йосиф Схрейверс – бельгійський редемпторист в українській церкві / упор. Р. Піх. Львів, 2016. С. 63–74.

Наукові праці,

які додатково відображають наукові результати дисертації

10. Свічка в руках Христових. Життя матері Моніки (Марії) Полянської ЧСВВ [Текст]: / У. Стеців-Тимчук; [упорядник сестра Дарія (Світлана) Турків ЧСВВ]. Львів: Сполом, 2013. 112 с.
11. У тиші серця. Життя сестри Василії (Олени) Глібовицької, ЧСВВ [Текст]: / У. Стеців-Тимчук; [упорядник сестра Дарія (Світлана) Турків ЧСВВ]. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. 104 с.

12. Турків С. Мати Моніка Полянська і Митрополит Андрей Шептицький. Мойсей українського Духа. Науково-мистецьке видання / автор-упорядник О. Д. Михайлюк. Львів, 2015. С. 242–245.
13. «Блажен той муж...» Життєвий шлях митрополита Андрея Шептицького (29. 07. 1865–1. 11. 1944). Фотоальбом. (До 150-річчя від дня народження Андрея Шептицького) / Упор. Світлана Турків (сестра Дарія ЧСВВ). Львів: Манускрипт-Львів, 2015. 196 с. іл. 300. (2-ге вид. Львів: Манускрипт-Львів, 2016. 196 с. іл. 300).
14. Постать Слуги Божої Моніки Полянської ЧСВВ у листах і спогадах / упорядник сестра Дарія (Світлана) Турків ЧСВВ. Львів: Сполон, 2015. 112 с.
15. Турків С. (сестра Дарія ЧСВВ). Хроніка діяльності Сестер Чину Святого Василя Великого Провінції Пресвятої Тройці в Україні. Місія в Римі при Українському католицькому університеті та Товаристві св. Софії (1963–2018). Рим, 2017. 12 с.

Апробація результатів дисертації

Основні положення роботи викладено та обговорено на науково-практичних конференціях різного рівня, науково-практичних семінарах, семінарах-презентаціях.

Міжнародні науково-практичні конференції:

Міжнародна науково-практична конференція «Чин св. Василя Великого у контексті історико-релігійних процесів в Україні: до 300-ліття заснування Бучацького василіанського монастиря» (м. Тернопіль–Бучач, 8–9 грудня 2012 р., форма участі – усна доповідь, публікація);

Міжнародна конференція «Постать патріарха Йосифа Сліпого в контексті міжнародних церковних і політичних відносин» (м. Рим, 8–16 липня 2017 р., форма участі – усна доповідь, публікація);

Семінар-презентація Історичного архіву УГКЦ в Римі (м. Рим, 12 липня 2017 р., форма участі – усна доповідь).

Всеукраїнські науково-практичні конференції:

Всеукраїнська науково-практична конференція «Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму» (м. Львів, 21–22 березня 2013 р., форма участі – усна доповідь, публікація);

Науково-практичний семінар з нагоди року Богопосвяченого життя «Митрополит Андрей Шептицький і визначні постаті монашества» (м. Львів, 22 квітня 2015 р., форма участі – усна доповідь);

Всеукраїнська науково-практична конференція «Митрополит Андрей Шептицький в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України (до 150-річчя від дня народження митрополита А. Шептицького)» (м. Івано-Франківськ, 26 листопада 2015 р., форма участі – усна доповідь);

Всеукраїнська науково-практична конференція «Божий чоловік» – Йосиф Схрейверс, бельгійський редемпторист в українській Церкві», присвяченій 140-й річниці від дня народження (19. 12. 1876 р.) та 70-й річниці від дня смерті (4. 03. 1945 р.) отця-редемпториста Йосифа Схрейверса (м. Львів, 27 листопада 2015 р., форма участі – усна доповідь, публікація).